

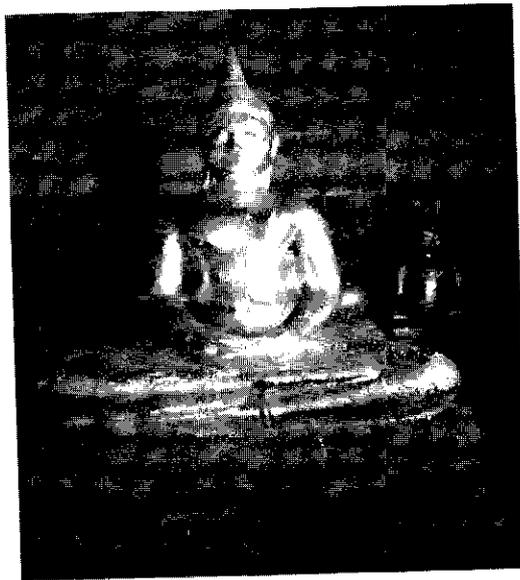
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

กองวิชาการ สำนักงานอธิการบดี
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์/โทรสาร ๐-๓๕๒๔-๘๐๑๓

หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต
หมวดวิชาแกนพระพุทธศาสนา

เอกสารประกอบการสอนรายวิชา
รหัสวิชา ๐๐๐ ๑๔๘

พระวินัยปิฎก Vinaya Pitaka

หลวงพ่อพุทธโสธร

โครงการผลิตและพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการเรียนรู้พระพุทธศาสนา
กองวิชาการ และสำนักหอสมุดและเทคโนโลยีสารสนเทศ

พระวินัยปิฎก (Vinaya Pitaka)

ผู้แต่ง : คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
บรรณาธิการ : ดร.ณัชชา มุลยาพอ, สมควร นียมวงศ์
ศิลปะและจัดรูปเล่ม : เกษม แสงนนท์, ลักษณะพิสุกานต์ สุขพินิจ
พิสูจน์อักษร : สุขญา ศิริธัญญกร
ออกแบบปก : พิจิตร พรหมลี

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : กันยายน ๒๕๕๑

จำนวนพิมพ์ : ๒,๐๐๐ เล่ม

ลิขสิทธิ์ : ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ห้ามการลอกเลียนไม่ว่าส่วนใดๆ ของหนังสือเล่มนี้
นอกจากจะได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรเท่านั้น

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระวินัยปิฎก.-- กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑

๒๑๖ หน้า

1. วินัยปิฎก. I. ชื่อเรื่อง.

294.3181

ISBN : 978-974-364-787-1

จัดพิมพ์โดย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
เลขที่ ๓ แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๐๐
โทร ๐-๒๖๒๓-๖๓๒๔, ๐-๒๖๒๑-๔๘๕๕ ต่อ ๑๐๗ โทรสาร ๐-๒๖๒๓-๙๖๐๘

จัดจำหน่ายโดย :

พิมพ์ที่ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์
๔๔/๘๐-๘๔ ซอยบุญมงคล ถนนกำนันแมน แขวงบางขุนเทียน
เขตจอมทอง กรุงเทพมหานคร ๑๐๑๕๐
โทรศัพท์ ๐-๒๘๐๒-๑๓๕๖-๘, ๐-๒๘๐๒-๑๑๔๒-๓
โทรสาร ๐-๒๘๐๒-๑๑๔๒ กต ๑๕

คำปรารภ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีโครงการผลิตและพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของมหาวิทยาลัยซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาเนื้อหารายวิชาในหมวดวิชาศึกษาทั่วไป และวิชาแกนพระพุทธศาสนาให้เป็นที่ยอมรับและใช้ร่วมกันได้ พัฒนารูปแบบของหนังสือ และตำราให้มีเอกลักษณ์ร่วมกัน สวยงาม คงทน น่าสนใจต่อการศึกษาค้นคว้า มีเนื้อหาสาระไปพัฒนาสื่อการศึกษาและเผยแพร่ในรูปแบบต่างๆ ทั้งสื่อสิ่งพิมพ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ ระบบคลังข้อสอบ พัฒนาคู่มือและผลงานด้านวิชาการของมหาวิทยาลัย ให้แพร่หลาย และเป็นเวทีเสนอผลงานทางวิชาการของคณาจารย์ของมหาวิทยาลัย

โครงการนี้เกิดขึ้นมาได้จากความร่วมมือร่วมใจกันของคณาจารย์มหาวิทยาลัย จากทุกส่วนงาน ทั้งส่วนกลาง วิทยาเขต วิทยาลัยสงฆ์ ห้องเรียน ร่วมกันพัฒนาเอกสารการสอนหรือตำราในหมวดวิชาศึกษาทั่วไป และวิชาแกนพระพุทธศาสนา ด้วยวิริยะอุตสาหะแรงกล้า พัฒนางานทางวิชาการให้มีเนื้อหาสาระถูกต้อง เพียบพร้อมด้วยอัตราและพยัญชนะ เป็นที่ยอมรับของสังคม

หนังสือพระวินัยปิฎกเล่มนี้ แบ่งเนื้อหาสาระเป็น ๖ บท มุ่งหมายให้ศึกษาความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับพระวินัยปิฎก คัมภีร์มหาวิงค์ คัมภีร์ภิกขุณีวิงค์ คัมภีร์มหาวรรค คัมภีร์จุลวรรค และคัมภีร์ปริวาร เนื้อหาสาระปรากฏแจ่มแล้วในเล่มนี้

ขออนุโมทนาขอบคุณคณะกรรมการโครงการผลิตและพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการเรียนรู้พระพุทธศาสนา คณาจารย์และเจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัยทุกรูปทุกท่านที่ได้เสียสละเวลาพัฒนาเนื้อหาพระวินัยปิฎกเล่มนี้ให้เกิดมีขึ้น อันจะเป็นสมบัติของมหาวิทยาลัยสืบไปหวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือเล่มนี้คงอำนวยประโยชน์เชิงวิชาการด้านพระวินัย ลึกซึ้งบท ข้อวัตรปฏิบัติต่างๆ ทางพระพุทธศาสนา แก่คณาจารย์ นิสิต นักศึกษาและประชาชนผู้สนใจ ตลอดไป

(พระธรรมโกศาจารย์)

อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

(६)

คำนำ

หนังสือเล่มนี้ ได้พัฒนาขึ้นตามโครงการผลิตและพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อ การเรียนรู้พระพุทธศาสนา ปีงบประมาณ พ.ศ.๒๕๕๐ ของสำนักหอสมุดและเทคโนโลยี สารสนเทศ ร่วมกับกองวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้ (๑) เพื่อพัฒนาเนื้อหารายวิชาในหมวดวิชาศึกษาทั่วไปและหมวดวิชาแกนพระพุทธศาสนา หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต ให้เป็นที่ยอมรับและใช้ร่วมกันได้ทุกคณะ วิทยาเขต วิทยาลัยสงฆ์ ห้องเรียน หน่วยวิทยบริการ และสถาบันสมทบ (๒) เพื่อพัฒนารูปแบบ เอกสารประกอบการสอน หนังสือ ตำรา ให้มีเอกลักษณ์ร่วมกัน ทั้งมีความคงทน สวยงาม น่าสนใจต่อการศึกษาค้นคว้า (๓) เพื่อนำเนื้อหาสาระไปพัฒนาสื่อการศึกษาและเผยแพร่ในรูปแบบต่างๆ ทั้งสื่อสิ่งพิมพ์ สื่อ อิเล็กทรอนิกส์ และระบบคลังข้อมูล (๔) เพื่อเสริมสร้างทักษะคณาจารย์ในการสร้างผลงาน ทางวิชาการอย่างมีคุณภาพ รองรับการประกันคุณภาพการศึกษาของมหาวิทยาลัย และเป็นที่ยอมรับทั่วไปในประเทศและระดับสากล

พระวินัยปิฎกเล่มนี้ เป็นวิชาหนึ่งในหมวดวิชาแกนพระพุทธศาสนา ที่กำหนดให้ศึกษา “ศึกษาประวัติ ความเป็นมา ความหมาย โครงสร้างของพระวินัยปิฎก เลือกศึกษาวิเคราะห์ เนื้อหาสาระที่สำคัญในคัมภีร์มหาวิภังค์ ภิกขุณีวิภังค์ มหาวรรค จุลวรรคและปริวาร โดยอาศัย อรรถกถาและฎีกาประกอบ และประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษาพระวินัยปิฎก” ซึ่งมีรายละเอียด ที่คณะผู้เขียนได้นำเสนอไว้แล้วในบทต่างๆ

คณะผู้เขียนหวังว่า หนังสือเล่มนี้ จะยังประโยชน์ต่างๆ ให้เกิดขึ้นกับผู้เกี่ยวข้องตาม วัตถุประสงค์ของโครงการพอสมควร จึงขอขอบคุณทุกท่านที่ได้มีส่วนร่วมทำหนังสือเล่มนี้ มีความสำเร็จ สมบูรณ์ เป็นรูปเล่ม อนึ่ง หากมีข้อบกพร่อง ผิดพลาดประการใดเกิดขึ้นในส่วน ต่างๆ ของหนังสือเล่มนี้ ต้องขออภัยมา ณ โอกาสนี้

คณะกรรมการพัฒนาเนื้อหาวิชา

กันยายน ๒๕๕๑

(๖)

คณะกรรมการผลิตและพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการเรียนรู้พระพุทธศาสนา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีงบประมาณ ๒๕๕๐

<p>คณะกรรมการดำเนินงานโครงการ ที่ปรึกษา พระธรรมโกศาจารย์, ศ.ดร.</p> <p>ประธานกรรมการ พระมหาสมจินต์ สมมาปัญญา, รศ.ดร.</p> <p>รองประธานกรรมการ พระมหาเจิม สุวโจ</p> <p>กรรมการ พระครูบวรสิกขการ พระมหาสุทัศน์ ตีสรรวาที พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, ผศ.ดร. พระมหาชำนาญ มหาชาโน พระมหาเผื่อน กิตติโสภโณ พระมหาสาธิต สาธิต พระเทวา รตนโชโต พระมหาบุญมา จิตธมฺโม พระมหาศรี ปญฺญาสิริ ผศ. เวทย์ บรรณกรกุล นายคำพันธ์ วงศ์เสน่ห์ นายสุชญา ศิริธัญญกร นายสนธิญาณ รักษาภักดี นายธนาชัย บุรณะวัฒนากุล นายพีรวัฒน์ ชัยสุข นายรัฐพล เย็นใจมา นายประสิทธิ์ ก่อกระโทก นายกิตติศักดิ์ ณ สงขลา</p> <p>เลขานุการและผู้ช่วย พระมหาศรีทนต์ สมจาโร พระมหาวิระพงษ์ วีรวโส พระสงัด ชยาภินนุโท นายเกษม แสงนนท์ นายประเสริฐ คำนำวล นางสาวอโนทัย บุญทัน</p>	<p>คณะกรรมการผลิตและบริหารรายวิชา “พระวินัยปิฎก”</p> <p>ประธานกรรมการ พระศรีสุทธิพงศ์</p> <p>รองประธาน พระครูสุวรรณธรรมนิวิฐ</p> <p>กรรมการ พระมหาสุรัตน์ อินฺทปญฺโญ พระมหาสิมวัฒน์ สิริธมฺโม พระมหาเต็มใจ ภูริเมธี พระใบฎีกาสุพจน์ ตปสีโล ดร. ณัชชา มูลยาพอ</p> <p>เลขานุการและผู้ช่วย นายสมควร นียมวงศ์ นายพลเผ่า เพ็งวิภาศ พระมหาวิจิตร กลฺยาณจิตฺโต</p> <p>คณะบรรณาธิการ ดร. ณัชชา มูลยาพอ นายสมควร นียมวงศ์ นายเกษม แสงนนท์</p> <p>ผู้ร่วมผลิต รศ.ชอุษณะ รุ่งปัจฉิม นายคำพอง เตือนช้าง นายนิทัศน์ วีระโพธิ์ประสิทธิ์ นายวิชิต มงคลวีระขจร</p>
---	---

สารบัญ

คำปรารภ	(๓)
คำนำ	(๕)
คณะกรรมการผลิตและพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศ เพื่อการเรียนรู้พระพุทธศาสนา	(๖)
บทที่ ๑ ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับพระวินัยปิฎก	๑
๑.๑ ความนำ	๒
๑.๒ ความเป็นมาของพระวินัยปิฎก	๓
๑.๓ ความสำคัญของพระวินัยปิฎก	๗
๑.๔ ความหมายและโครงสร้างของพระวินัยปิฎก	๑๐
สรุปท้ายบท	๑๕
คำถามท้ายบท	๑๗
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๑๘
บทที่ ๒ คัมภีร์มหาวิงค์	๑๙
๒.๑ ความนำ	๒๐
๒.๒ สารสำคัญในคัมภีร์มหาวิงค์ ภาค ๑	๒๐
๒.๓ สารสำคัญในคัมภีร์มหาวิงค์ ภาค ๒	๔๖
สรุปท้ายบท	๗๔
คำถามท้ายบท	๗๕
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๗๖
บทที่ ๓ คัมภีร์ภิกขุณีวิงค์	๗๗
๓.๑ ความนำ	๗๘
๓.๒ สารสำคัญในคัมภีร์ภิกขุณีวิงค์	๗๘
๓.๓ เปรียบเทียบสิกขาบทระหว่างคัมภีร์มหาวิงค์กับคัมภีร์ภิกขุณีวิงค์	๙๑
สรุปท้ายบท	๙๓
คำถามท้ายบท	๙๕
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๙๖

(๘)

บทที่ ๔ คัมภีร์มหาวรรค	๙๗
๔.๑ ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับคัมภีร์มหาวรรค	๙๘
๔.๒ สารสำคัญในคัมภีร์มหาวรรค ภาค ๑	๙๙
๔.๓ สารสำคัญในคัมภีร์มหาวรรค ภาค ๒	๑๒๙
สรุปท้ายบท	๑๕๐
คำถามท้ายบท	๑๕๑
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๑๕๒
บทที่ ๕ คัมภีร์จลวรรค	๑๕๓
๕.๑ ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับคัมภีร์จลวรรค	๑๕๔
๕.๒ สารสำคัญในคัมภีร์จลวรรค ภาค ๑	๑๕๕
๕.๓ สารสำคัญในคัมภีร์จลวรรค ภาค ๒	๑๗๐
สรุปท้ายบท	๑๘๗
คำถามท้ายบท	๑๘๘
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๑๘๙
บทที่ ๖ คัมภีร์ปรีวาร	๑๙๑
๖.๑ ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับคัมภีร์ปรีวาร	๑๙๒
๖.๒ ลักษณะการถาม-ตอบ ในคัมภีร์ปรีวาร	๑๙๗
๖.๓ ทศนะเกี่ยวกับคัมภีร์ปรีวาร	๒๐๑
สรุปท้ายบท	๒๐๖
คำถามท้ายบท	๒๐๗
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๒๐๘
บรรณานุกรม	๒๐๙
ภาคผนวก : ประมวลรายวิชาและแผนการสอน	๒๑๑
คณะกรรมการผู้พัฒนาเนื้อหารายวิชา “พระวินัยปิฎก”	๒๑๕

บทที่ ๑

ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับพระวินัยปิฎก

พระศรีสุทธิพงษ์
พระครูสุวรรณธรรมนิวิฐ
อาจารย์สมควร นียมวงศ์

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. อธิบายความเป็นมาของพระวินัยปิฎกได้
๒. อธิบายความสำคัญของพระวินัยปิฎกได้
๓. อธิบายความหมายและโครงสร้างของพระวินัยปิฎกได้
๔. อธิบายโครงสร้างอรรถกถาและฎีกาของพระวินัยปิฎกได้

ขอบข่ายเนื้อหา

- ความนำ
- ความเป็นมาของพระวินัยปิฎก
- ความสำคัญของพระวินัยปิฎก
- ความหมายและโครงสร้างของพระวินัยปิฎก
- โครงสร้างอรรถกถาและฎีกาของพระวินัยปิฎก

๑.๑ ความน่า

พระวินัยพระพุทธรองศ์ไม่ได้ทรงบัญญัติไว้ล่วงหน้าเป็นกฎสำเร็จรูปก่อนมีความเสียหายเกิดขึ้น หากแต่เมื่อมีพระสงฆ์เกิดขึ้นและอยู่ร่วมกันจำนวนมากมีความประพฤติเสียหายเกิดขึ้นในหมู่พระสงฆ์ พระองค์จึงทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามประพฤติเช่นนั้นอีกต่อไป ดังจะเห็นได้ว่าในตอนต้นพุทธกาล คือตั้งแต่พรรษาที่ ๑ ถึงพรรษาที่ ๑๑ พระพุทธเจ้ายังไม่ได้ทรงบัญญัติสิกขาบทไว้ เพราะภิกษุสงฆ์ล้วนมีวัตรปฏิบัติที่ดีงาม ครั้นต่อมาในพรรษาที่ ๑๒ ขณะประทับอยู่ ณ เมืองเวรัญชา พระสารีบุตรกราบทูลอาราธนาให้ทรงบัญญัติสิกขาบท ดังปรากฏในเวรัญชกัณฑ์ว่า “ถึงเวลาแล้ว พระพุทธเจ้าข้า ที่พระผู้มีพระภาคจะทรงบัญญัติสิกขาบท ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงแก่พระสาวกอันจะเป็นเหตุให้พรหมจรรย์ดำรงอยู่ได้ยืนนาน”^๑

ถึงกระนั้น พระพุทธเจ้าก็ไม่ทรงบัญญัติสิกขาบท เพราะในระยะนั้นภิกษุสงฆ์ส่วนใหญ่เป็นพระอริยบุคคลทั้งนั้น การรักษาศีลของภิกษุสงฆ์ในขณะนั้นจึงเป็นลักษณะจารีตประเพณีตามแบบอย่าง que พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติมาที่เรียกว่า จาริตตศีล ดังที่พระองค์ตรัสตอบพระสารีบุตรว่า

“จงรอไปก่อนเถิด สารีบุตร ตถาคตรู้เวลาในเรื่องที่จะบัญญัติสิกขาบทนั้น ศาสดาจะยังไม่บัญญัติสิกขาบทแก่สาวก ไม่ยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงตลอดเวลาที่ยังไม่เกิดอาสวัฏฐานิยธรรม^๒ ในหมู่สงฆ์ เมื่อเกิดอาสวัฏฐานิยธรรมบางอย่างขึ้นในหมู่สงฆ์ ตถาคตจึงจะบัญญัติสิกขาบท จะยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงแก่สาวกเพื่อขจัดธรรมเหล่านั้น ... สารีบุตร ภิกษุสงฆ์ยังไม่มีเสนียด ไม่มีโทษ ไม่มีสิ่งมัวหมอง บริสุทธ์ผุดผ่อง ดำรงอยู่ในสสารคุณ แท้จริง ในภิกษุ ๕๐๐ รูปนี้ ผู้มีคุณธรรมอย่างต่ำก็ขึ้นโสตาบัน”^๓

^๑ วิ.มหา. (ไทย) ๑ /๒๑/๑๓.

^๒ **อาสวัฏฐานิยธรรม** หมายถึงธรรมเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะ ความชั่วต่างๆ เช่น การกล่าวให้ร้ายคนอื่น ความเดือดร้อน เป็นต้น (วิ.อ. (บาลี) ๑/๒๑/๑๙๗).

^๓ วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒๑/๑๓-๑๔.

๑.๒ ความเป็นมาของพระวินัยปิฎก

ภายหลังจากที่มีภิกษุประพฤติเสียหายเกิดขึ้นในหมู่สงฆ์ พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติสิกขาบทเล็กน้อยต่างๆ ที่เป็นประเภทลหุกาบัติ (อาบัติเบา) อาทิเช่น นิสัคคียปาจิตตีย์ ปาจิตตีย์ ปาฏิเทสนียะไว้ ยังไม่ทรงบัญญัติสิกขาบทประเภทครุกาบัติ (อาบัติหนัก) อันได้แก่ปาราชิกและสังฆาภิเสก ในระหว่างนี้ทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์^๔ เพื่อเป็นแนวประพฤติปฏิบัติสำหรับภิกษุทั้งหลาย ครั้นในพรรษาที่ ๒๐ พระผู้มีพระภาคจึงทรงบัญญัติปฐมปาราชิกสิกขาบทที่ ๑^๕ ห้ามภิกษุเสพเมถุน โดยปรารภเหตุการณ์มัวหมองในคณะสงฆ์อันเนื่องมาจากการที่พระสุทินเสพเมถุนกับอดีตภรรยาที่ปามหาวัน กรุงเวสาลี นับเป็นครั้งแรกที่ทรงบัญญัติสิกขาบทประเภทครุกาบัติ และทรงบัญญัติเรื่อยมาทุกครั้งที่เกิดเหตุการณ์ไม่ดีงามเกี่ยวกับครุกาบัติขึ้นในคณะสงฆ์

ในการบัญญัติสิกขาบทแต่ละครั้ง มีขั้นตอนดังนี้ คือ หนึ่ง มีภิกษุประพฤติไม่สมควรแก่สมณภาวะ ชาวบ้านตำหนิติเตียน สอง พระพุทธเจ้าตรัสสั่งให้ประชุมสงฆ์ ตรัสสอบถามท่ามกลางสงฆ์ เมื่อเธอยอมรับสารภาพ ทรงชี้โทษแห่งการประพฤติเช่นนั้น และตรัสบอกอาณิสสส์แห่งความสำรวมระวัง แล้วจึงทรงบัญญัติห้ามมิให้ภิกษุทำอย่างนั้นอีกต่อไป ขั้นตอนนี้เรียกว่ามูลบัญญัติ แต่ผู้ทำผิดครั้งแรกไม่ทรงเอาผิด ทรงยกเว้นโทษในฐานะอาทิกัมมิกะ (ภิกษุด้านบัญญัติ) สาม แต่หากมีการล่วงเมิดไปอาจด้วยความจงใจ หรือพลั้งเผลอ ถ้าหย่อนไปก็ทรงบัญญัติเพิ่มเติมให้รัดกุมมากขึ้น ถ้าตั้งไปก็ทรงบัญญัติให้เพลาลง ขั้นตอนนี้เรียกว่าอนุบัญญัติ (บัญญัติเพิ่มเติม) ซึ่งขั้นตอนนี้ถือเป็นสาระโดยสมบูรณ์ของบทบัญญัติ ซึ่งพระสงฆ์ทั้งหลายได้สาธยายจดจำเพื่อสำรวมระวังมิให้ล่วงละเมิดอีกต่อไป พระสาวกที่ทรงจำพระวินัยได้ดีเยี่ยมจนได้รับยกย่องเป็นเลิศด้านทรงจำพระวินัยจากพระพุทธเจ้า และมีบทบาทสำคัญต่อการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาภายหลังพุทธปรินิพพานคือพระอุบาลีเถระ สี่หลังบัญญัติแล้วถ้ามีการทำผิด สงฆ์ไม่สามารถตัดสินได้ พระพุทธองค์ทรงวินิจฉัยเป็นแบบอย่าง เรียกว่าวินิตวัตตุ ทรงกำหนดโทษสำหรับภิกษุผู้ฝ่าฝืนหรือล่วงละเมิดไว้ เรียกว่าอาบัติ มี ๗ ประการ เรียงลำดับตามโทษหนักเบาดังแสดงตารางต่อไปนี้

^๔ อมหากมปิ ภควา ปจฺมโพธิยํ วิสฺตฺวสฺสฺมตฺตเมว อิทํ โอวาทปาติโมกฺขํ อุกฺกิลิ. (วิ.อ. (บาลี) ๑/๑๙/๑๙๒).

^๕ เรื่องการบัญญัติสิกขาบทนี้ผู้ศึกษาพึงศึกษาเพิ่มเติมใน วิ.อ. (บาลี) ๑/๓๖/๒๒๑.

ชื่ออาบัติ	ประเภทหนัก-เบา	ประเภทแก้ไขได้-ไม่ได้
ปาราชิก	ครุกาบัติ (หนัก)	อเตกัจฉาบัติ (แก้ไขไม่ได้)
สังฆาทิเสส	ครุกาบัติ (หนัก)	สเดกัจฉาบัติ (แก้ไขได้)
กัลลัจจัย	ลหุกาบัติ (เบา)	สเดกัจฉาบัติ (แก้ไขได้)
ปาจิตตีย์	ลหุกาบัติ (เบา)	สเดกัจฉาบัติ (แก้ไขได้)
ปาฏิเทสนียะ	ลหุกาบัติ (เบา)	สเดกัจฉาบัติ (แก้ไขได้)
ทุกกฏ	ลหุกาบัติ (เบา)	สเดกัจฉาบัติ (แก้ไขได้)
ทุพภาสิต	ลหุกาบัติ (เบา)	สเดกัจฉาบัติ (แก้ไขได้)

ในตอนปลายพุทธกาล ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระองค์ไม่ได้ทรงแต่งตั้งผู้ใดให้เป็นศาสดาแทนพระองค์ แต่ทรงประทานพุทธพจน์ที่เปรียบเสมือนเป็นตัวแทนของพระองค์ไว้ว่า

โย โว อานนท มยา ธมฺโม จ วินโย จ เทสิโต ปญฺญตฺโต.

โส โว มมจฺจเยน สตฺถา.

อานนท์ ธรรมและวินัยใดที่ตถาคตแสดงแล้วบัญญัติแล้วแก่เธอ

ทั้งหลายธรรมและวินัยนั้น จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย

เมื่อเราล่วงลับไปแล้ว^๖

เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว พระอรหันตสาวกทั้งหลายได้ประชุมกันรวบรวมพระธรรมวินัยจัดแบ่งเป็นหมวดหมู่ เรียกว่าสังคายนา ในการสังคายนาแต่ละครั้งแม้ปรารภเหตุต่างกัน แต่ก็มีวัตถุประสงค์หลักเดียวกัน คือ รวบรวมธรรมวินัยเป็นหมวดหมู่ และพัฒนาจากธรรมวินัยสู่การจัดแบ่งเป็น “ปิฎก” ได้ ๓ ปิฎก คือ ธรรม แยกเป็นชุดต้นตอปิฎกกับอภิธรรมปิฎก ส่วนวินัย ก็คงเป็นวินัยปิฎก จากนั้นก็ช่วยกันสืบทอดคำสอนโดยวิธีมุขปาฐะ คือ

^๖ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๔.

แบ่งหน้าที่ท่องจำสืบทอดกันมาอย่างเป็นระบบ อันเนื่องจากคำสอนของพระพุทธเจ้ามีมากเกินไปจนความสามารถที่บุคคลคนเดียวจะจดจำได้ครบถ้วน ผู้เชี่ยวชาญพระวินัยก็ท่องจำวินัย เรียกว่าวินัยธร ส่วนผู้เชี่ยวชาญด้านพระสูตรหรือพระอภิธรรม ก็ท่องจำพระสูตรหรืออภิธรรม เรียกว่าธัมมธร ภายหลังได้มีการจารึกเป็นลายลักษณ์อักษรในพุทธศตวรรษที่ ๕ ในรัชสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชที่ประเทศศรีลังกา ต่อมาปริวรรตเป็นอักษรของประเทศต่างๆ ที่นับถือพระพุทธศาสนา รวมถึงประเทศไทยด้วย

สำหรับประเทศไทย เดิมทีเคยมีการจารึกเป็นคัมภีร์ใบลานมีชื่อต่างกันไปตามรูปแบบ ลักษณะ และวาระต่างๆ กันเป็นฉบับทองใหญ่ บ้าง ฉบับรองทรง บ้าง ฉบับทองซุบ บ้าง ฉบับรดน้ำแดง บ้าง ฉบับรดน้ำเอก บ้าง ฉบับรดน้ำโท บ้าง ฉบับทองย้อย บ้าง ฉบับอักษรรามัญ บ้าง ฉบับเทพชุมนุม บ้าง ฉบับลายกำมะลอ บ้าง ฉบับล่องชาด บ้าง ฉบับทองทึบ บ้าง

ต่อมาใน พ.ศ.๒๔๓๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงเห็นว่าคัมภีร์ใบลานที่มีอยู่ไม่ถาวรและไม่สะดวกในการเผยแผ่ให้แพร่หลาย จึงมีรับสั่งให้อาราธนาพระสงฆ์มีสมเด็จพะมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เมื่อครั้งดำรงพระยศเป็นกรมหมื่นเป็นประธาน พร้อมกับรับหน้าที่ช่วยกันตรวจชำระจัดทำต้นฉบับ และจัดพิมพ์พระไตรปิฎกเป็นรูปเล่ม ในการตรวจชำระและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกครั้งนั้น มีจำนวน ๑,๐๐๐ จบๆ ละ ๓๙ เล่ม รวมทั้งสิ้น ๓๙,๐๐๐ เล่ม สำเร็จลงใน พ.ศ.๒๔๓๖ ทั้่งงานพระราชพิธีรัชดาภิเษก ในวโรกาสเสวยราชย์ครบ ๒๕ ปี นับเป็นครั้งแรกที่ประเทศไทยมีคัมภีร์พระไตรปิฎกรูปเล่มภาษาบาลีอักษรไทย

ในสมัยรัชกาลที่ ๗ พ.ศ.๒๔๖๘ เมื่อครั้งทรงขึ้นเสวยราชย์ โปรดให้จัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับบาลีอักษรไทยเพิ่มเติมอีก ๑๕,๐๐๐ จบ จำนวน ๖ เล่ม ซึ่งยังขาดไปในการจัดพิมพ์ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ให้ครบบริบูรณ์ รวมเป็นจบละ ๔๕ เล่ม เทำระยะเวลาการบำเพ็ญพุทธกิจการจัดพิมพ์สำเร็จลงใน พ.ศ.๒๔๗๓ ให้ชื่อว่าพระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ มีสัญลักษณ์ข้างเผือกที่หน้าปก นับว่าประเทศไทย มีพระไตรปิฎกฉบับบาลีอักษรไทยที่เป็นรูปเล่มครบชุด และสมบูรณ์เป็นครั้งแรก

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๙ พ.ศ.๒๕๐๐ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ โดยการสนับสนุนของภาครัฐ ได้จัดชำระตรวจทาน เทียบเคียงกับพระไตรปิฎกฉบับต่างๆ และพิมพ์พระไตรปิฎกภาษาบาลีอักษรไทยขึ้นให้ชื่อฉบับนี้ว่า **มหาจุฬาเตปิฎก** เพื่อเป็นพุทธบูชาในคราวครบรอบพุทธศตวรรษที่ ๒๕ นี้เป็นพัฒนาการของพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีอักษรไทย ที่คณะสงฆ์และฝ่ายบ้านเมืองมีส่วนร่วมในการจัดทำ

ส่วนการจัดพิมพ์พระไตรปิฎกภาษาไทย มีขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๘ มีการแปลเป็นภาษาไทย ๒ ส่วน คือ (๑) ส่วนแปลโดยอรรถ แปลตามความพระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ เรียกว่าพระไตรปิฎกภาษาไทย (๒) ส่วนเทศนา เป็นส่วนที่พิมพ์ลงในใบลานเพื่อเป็นคัมภีร์เทศนา เรียกว่าพระไตรปิฎกเทศนาฉบับหลวง

ในสมัยรัชกาลที่ ๙ ถือเป็นสมัยที่พระไตรปิฎกภาษาไทย มีความเจริญรุ่งเรืองอย่างยิ่ง เห็นได้จากมีการจัดพิมพ์ขึ้นหลายครั้งดังนี้

ครั้งที่ ๑ พ.ศ.๒๕๐๐ จัดพิมพ์พระไตรปิฎกภาษาไทย ๑ ชุด มี ๘๐ เล่ม เท่ากับพระชนมายุของพระพุทธเจ้า เนื่องในงานฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ

ครั้งที่ ๒ พ.ศ.๒๕๑๔ จัดพิมพ์พระไตรปิฎกภาษาไทย จำนวน ๒,๐๐๐ ชุดๆ ละ ๔๕ เล่ม เนื่องในวโรกาสฉลองรัชดาภิเษกของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ครั้งที่ ๓ พ.ศ.๒๕๒๐ จัดพิมพ์พระไตรปิฎกภาษาไทยให้ชื่อว่า ฉบับหลวง จำนวน ๒,๐๐๐ ชุดๆ ละ ๔๕ เล่ม

ครั้งที่ ๔ พ.ศ.๒๕๒๕ จัดพิมพ์พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง อีกจำนวน ๓,๐๐๐ ชุดๆ ละ ๔๕ เล่ม ในคราวสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ครบ ๒๐๐ ปี

ครั้งที่ ๕ พ.ศ.๒๕๓๐ จัดชำระและพิมพ์พระไตรปิฎก ฉบับสังคายนา ทั้งฉบับภาษาบาลีและฉบับภาษาไทย ในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระชนมพรรษาครบ ๕ รอบ ฉบับภาษาบาลี จัดพิมพ์ ๒,๕๓๐ ชุด ฉบับภาษาไทย จัดพิมพ์ ๓,๐๐๐ ชุด การชำระครั้งนี้มีการตรวจทาน เทียบเคียงกับฉบับอื่นๆ ได้แก่ ฉบับพม่า ฉบับสยามรัฐ ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ฉบับอักษรธรรม ฉบับโรมัน ฉบับฉกฐลึงคีติ ฉบับสิงหล ฉบับเทวนาครี

ครั้งที่ ๖ พ.ศ.๒๕๓๙ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จัดทำโครงการชำระพระไตรปิฎก แผลพระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ที่จัดพิมพ์ในปี พ.ศ.๒๕๐๐ เป็นภาษาไทย มีชื่อสูตร ย่อหน้า วรรค ตอน ตรงตามฉบับมหาจุฬาเตปิฎก พิมพ์เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ให้ชื่อว่าฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑.๓ ความสำคัญของพระวินัยปิฎก

พระวินัยปิฎก เป็นคัมภีร์สำคัญที่ประมวลพุทธบัญญัติเกี่ยวกับศีล และลักษณะทขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีชีวิตและวิธีดำเนินกิจการต่างๆ ของภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ พระวินัยซึ่งเป็นพุทธบัญญัตินี้ แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ อาทิพรหมจริยกาสิกขา และ อภิสมาจาริกาสิกขา

อาทิพรหมจริยกาสิกขา หมายถึงหลักการศึกษาอบรมในฝ่ายบพัญญูติหรือข้อปฏิบัติอันเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้เป็นพุทธอาณา เพื่อป้องกันความประพฤดิเสียหายและวางโทษแก่ภิกษุผู้ล่วงละเมิด โดยปรับอาบัติหนักบ้าง เบาบ้าง ซึ่งพระสงฆ์ได้รับพุทธานุญาตให้สวดทุกกึ่งเดือน เรียกว่าพระปาติโมกข์

อภิสมาจาริกาสิกขา หมายถึงหลักการศึกษาอบรมในฝ่ายขนบธรรมเนียมประเพณีเกี่ยวกับมรรยาทและความเป็นอยู่ที่ดีงามสำหรับชักนำความประพฤดิและความเป็นอยู่ของพระสงฆ์ให้ดีงาม มีคุณค่า นำเลื่อมใสศรัทธายิ่งขึ้นไป

พระวินัยปิฎกเป็นคัมภีร์ที่จำเป็นสำหรับปฏิบัติฝึกหัด อบรมกุลบุตรผู้เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา เพราะผู้เข้ามาบวชนั้นมาจากต่างตระกูล ต่างชนชั้น ต่างอัธยาศัย ต่างจิตต่างใจ หากไม่มีพระวินัยควบคุมความประพฤดิให้เป็นระเบียบเรียบร้อย ก็จะเป็นหมู่ภิกษุที่สับสนวุ่นวายไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใสศรัทธา ถ้าภิกษุทุกรูปประพฤดิตามพระวินัย ก็จะเป็นหมู่ภิกษุที่งดงาม นำให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาและทำให้พระพุทธศาสนาดำรงอยู่ยืนนาน เปรียบเหมือนดอกไม้มานานาชนิดถูกร้อยไว้ด้วยด้ายจึงไม่แตกแยกกระจัดกระจาย ทั้งยังคุ้มกันเข้าเป็นพวงมาลัยที่สวยงาม^{๗)}

^{๗)} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒๐/๑๒.

พระวินัยเป็นปัจจัยสำคัญต่อการดำรงอยู่ได้ยาวนานของพระพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้ว่า พระมหากัสสปเถระผู้เป็นประธานสงฆ์ในการจัดทำสังคายนาครั้งที่ ๑ ได้หารือกับพระสังคีติกาจารย์ทั้งหลายว่า จะสังคายนาพระธรรมหรือพระวินัยก่อน พระสังคีติกาจารย์ทั้งหลายกล่าวว่า “พระวินัยจัดว่าเป็นอายุของพระพุทธศาสนา เมื่อพระวินัยยังดำรงอยู่ พระศาสนาก็ชื่อว่ายังดำรงอยู่ ดังนั้น จึงขอสังคายนาพระวินัยก่อน”

แม้ในการบัญญัติพระวินัยนั้น ก่อนที่จะทรงบัญญัติ พระพุทธเจ้าก็ตรัสบอกประโยชน์ของการบัญญัติอันแสดงถึงความสำคัญของพระวินัยไว้ ๑๐ ประการ ดังมีตารางแสดงต่อไปนี้

ที่	ประโยชน์โดยพิสดาร	ประโยชน์โดยสังเขป
๑-๒	เพื่อความดีงามแห่งสงฆ์ เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์	ประโยชน์ต่อสงฆ์ส่วนรวม
๓-๔	เพื่อชมบุคคลผู้เกื้อยาก เพื่อความอยู่ผาสุกแห่งเหล่าภิกษุ ผู้มีศีลดีงาม	ประโยชน์ต่อบุคคล
๕-๖	เพื่อปิดกั้นอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิด ในปัจจุบัน เพื่อกำจัดอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิด ในอนาคต	ประโยชน์ต่อชีวิต
๗-๘	เพื่อความเลื่อมใสของคนที่ยังไม่เลื่อมใส เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นไปของคน ที่เลื่อมใสแล้ว	ประโยชน์ต่อพุทธศาสนิกชน
๙-๑๐	เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม เพื่อเอื้อเพื่อวินัย	ประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนา

^๘ วินโย นาม พุทธศาสนสุต อายุ, วินเย จิตเต สาสนํ จิตฺ โหติ ตสฺมา ปรมํ วินยํ สงฺคายาม (วิ.อ. (บาลี) ๑/-/๑๓).

ดังนั้น การได้ศึกษาเล่าเรียนพระวินัยย่อมก่อผลดีแก่ผู้ศึกษาทั้งในด้านประโยชน์ตนและผู้อื่น ดังที่ปรากฏในคัมภีร์ปริวารและอรรถกถาว่า^๙

๑. อุตตโน สีสกฺขนฺโธ สุกฺคโต โหติ สุรฺกฺขิตฺโต (กองศีลของตนเป็นอันคุ้มครองรักษาไว้อย่างดี)
๒. กุกฺกัจจปฺกตานิ ปฏฺิสรณฺ์ โหติ (เป็นที่พึ่งแก่เหล่ากุลบุตรที่ถูกความสงสัยครอบงำได้)
๓. วิสฺสารโท สัมมชฺเฌ โวรฺหติ (กล้าแสดงความคิดเห็นในท่ามกลางสงฆ์)
๔. ปจฺจตฺถิเก สหฺมเมเน สุนิคฺคหิตํ นิคฺคณฺหาติ (ข่มฝ่ายตรงข้ามคือข้าศึกได้ด้วยดี โดยสหธรรม)
๕. สทฺธมฺมุจฺฉิตฺติยา ปฏฺิปนฺโน โหติ (เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม)

เมื่อได้ศึกษาเล่าเรียนพระวินัยแล้ว หากสามารถนำมาปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้อย่างสม่ำเสมอ จะได้รับผลของการปฏิบัติอันเป็นส่วนประโยชน์ตนตามนัยที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ดังปรากฏในคัมภีร์ทั้งพระวินัยปิฎกและพระสุตตันตปิฎกว่า^{๑๐}

๑. มีทรัพย์สินเพิ่มพูน
๒. มีชื่อเสียง เป็นที่ยอมรับในสังคม
๓. มีความองอาจ กล้าแสดงความคิดเห็นในที่ประชุม
๔. ไม่หลงสติในเวลาตาย
๕. เมื่อตายแล้วเข้าสู่สุคติภูมิ

^๙ วิ.ป. (บาลี) ๘/๓๒๕/๒๔๘, วิ.อ. (บาลี) ๑/-/๙๔-๙๕.

^{๑๐} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๘๕/๙๗, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๕๐/๙๔, อง.ปณฺจก. (ไทย) ๒๒/๒๑๓/๓๕๖, วิสุทฺธิ.

(บาลี) ๒/๘-๙/๙.

๑.๔ ความหมายและโครงสร้างของพระวินัยปิฎก

๑.๔.๑ ความหมายของวินัยปิฎก

คำว่า “วินัย” พระอรรถกถาจารย์ได้ประพันธ์ความหมายเป็นคาถาไว้ว่า

วิริยวิเสสยตดา วินยนโต เจว กายวาจัน
วินยตตวิทฺหิ อโย วินโย วินโยติ อกฺขาโต.^{๑๑}

พระวินัย อันบัณฑิตผู้รู้อรุณแห่งวินัยทั้งหลาย กล่าวว่า วินัย
เพราะมีนัยต่างๆ เพราะมีนัยพิเศษ และเพราะฝึกกายและวาจา

จากคาถาประพันธ์นี้ แบ่งความหมายของวินัยได้เป็น ๓ นัย คือ

นัยที่ ๑ วินัย หมายถึงนัยต่างๆ (วิริย+นัย) ได้แก่ ปาติโมกข์ ๒ คือภิกขุปาติโมกข์
และภิกขุณีปาติโมกข์ มีวิภังค์ ๒ คือ มหาวิภังค์หรือภิกขุวิภังค์และภิกขุณีวิภังค์ มีอาบัติ ๗ กอง
คือ ปาราชิก สังฆาทิเสส อุลลัจจัย ปาจิตตีย์ ปาฏิเทสนียะ ทุกกฏ ทุพภาสิต

นัยที่ ๒ วินัย หมายถึงนัยพิเศษ (วิเสส+นัย) ได้แก่ อนุบัญญัติเพิ่มเติมให้
สิกขาบทมีความรัดกุมมากยิ่งขึ้น หรือผ่อนผันให้เพลความเข้มงวดลง มีความเหมาะสม
แก่การกระทำความผิดหรือการล่วงละเมิด

นัยที่ ๓ วินัย หมายถึงกฎหรือข้อบังคับสำหรับฝึกอบรมกายและวาจา (วินยนโต เจว
กายวาจัน) ได้แก่ เป็นเครื่องป้องกันความประพฤตินี้ไม่เหมาะสมทางกายและทางวาจา”

อนึ่ง วินัย ยังมีคำที่เป็นไวพจน์อื่นๆ อีกดังนี้

๑. **ศีล** หมายถึงความประพฤติดีงามทางกายและวาจา

๒. **พระบัญญัติ** หมายถึงข้อห้ามมิให้ภิกษุภิกษุณีประพฤติล่วงละเมิดซึ่งมีบท
กำหนดโทษปรับอาบัติแก่ผู้ล่วงละเมิด ถ้าบัญญัติครั้งแรก เรียกว่ามูลบัญญัติ ถ้าบัญญัติแก้ไข
เพิ่มเติม เรียกว่าอนุบัญญัติ

^{๑๑} พาทรินิทานกถา (วิ.อ. (บาลี) ๑/-/๑๘).

๓. **สิกขาบท** หมายถึงอุบายศึกษาหรือข้อศึกษา ได้แก่ คีล ๕ คีล ๘ คีล ๑๐ คีล ๒๒๗ และคีล ๓๓๑ ข้อศึกษาเหล่านี้จัดเป็นเบื้องต้นแห่งฉานวิปัสสนาและอริยมรรค^{๑๒}

ส่วนคำว่า ปิฎก มีความหมาย ๒ อย่าง คือ (๑) ปริยัติ แปลว่าการศึกษาเล่าเรียน ในที่นี้หมายถึงคัมภีร์หรือตำรา (๒) ภาชนะ หมายถึงอุปกรณ์เครื่องจำแนก รongรับรวบรวม หรือบรรจุ

เมื่อรวมคำว่า วินัย เข้ากับ ปิฎก เป็น วินัยปิฎก จึงหมายถึงคัมภีร์ประมวลกฎสำหรับฝึกอบรมกายวาจาหรือภาชนะที่รวบรวมหรือบรรจุกฎสำหรับฝึกอบรมกายวาจา

๑.๔.๒ โครงสร้างของพระวินัยปิฎก

พระวินัยแบ่งโครงสร้างคัมภีร์ออกเป็น ๓ ชั้น คือ

๑. ชั้นคัมภีร์พระบาลี

คัมภีร์พระบาลี หมายถึงพระพุทธรพจน์ที่ประมวลไว้ในพระวินัยปิฎก จัดแบ่งออกเป็น ๕ คัมภีร์ ๓ แบบ คือ

แบบที่ ๑ ปรากฏในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ (ที่พระรัตนปัญญาเถระรจนาขึ้นที่เชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ.๒๐๗๘) ข้อ ๒๒ มีหัวใจคัมภีร์ว่า **อา ปา ม จู ป** มีความหมายดังนี้

อา คืออาทิกัมมิกะ เป็นชื่อคัมภีร์ที่ประมวลสิกขาบทเกี่ยวกับอาบัติหนัก ได้แก่ ปาราชิก สังฆาทิเสส และอนินยต

ปา คือปาจิตตีย์ เป็นชื่อคัมภีร์ที่ประมวลสิกขาบทที่เกี่ยวกับอาบัติเบา ได้แก่ นิสัคคิยปาจิตตีย์ ปาจิตตีย์ ปาฏิเทสนียะ เสดิยวัตร และอธิกรณสมณะ ซึ่งเป็นวิธีระงับอธิกรณ์ รวมถึงพระบัญญัติฝ่ายภิกษุณีที่เรียกว่าภิกษุณีวิภังค์ทั้งหมด

ม คือมหาวรรค เป็นชื่อคัมภีร์ที่ประมวลสิกขาบทที่มานอกพระปาติโมกข์ ตอนต้น แบ่งออกเป็น ๑๐ ชั้นธกะ หรือ ๑๐ ตอน

^{๑๒} วิ.อ. (บาลี) ๑/๓๙/๒๓๓.

จ คือ จุฬวรรค เป็นชื่อคัมภีร์ที่ประมวลสิกขาบทที่มานอกพระปาติโมกข์ ตอนปลาย แบ่งออกเป็น ๑๒ ชั้นธกะ หรือ ๑๒ ตอน

ป คือ ปริวาร เป็นชื่อคัมภีร์ส่วนประกอบหรือภาคผนวกที่ประมวลเนื้อหาสาระของพระวินัยทั้งหมดเข้ามาไว้ด้วยกัน ในลักษณะเป็นคำถามและคำตอบ เพื่อให้เป็นคู่มือสำหรับซักซ้อมความรู้ในพระวินัยให้เข้าใจยิ่งขึ้น

แบบที่ ๒ ปรากฏในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะข้อ ๓๙๘ ว่า “ปาปามจุปติ ปรณจิวธั วินยปิฎกั” พระวินัยปิฎกมี ๕ คัมภีร์ คือ ปา ปา ม จุ ป ท่านแบ่งพระวินัยปิฎกออกเป็น ๕ คัมภีร์ มีคำย่อว่า **ปา ปา ม จุ ป** มีชื่อคัมภีร์เหมือนแบบที่ ๑ ต่างกันแต่คำแรก คือ

ปา = ปาราชิก

ปา = ปาจิตตีย์

ม = มหาวรรค

จุ = จุฬวรรค

ป = ปริวาร

แบบที่ ๓ มีหัวใจคัมภีร์ว่า **ม ภิ ม จุ ป** มีชื่อคัมภีร์ดังนี้

ม = มหาวิภังค์ หรือ ภิกขุวิภังค์

ภิ = ภิกขุณีวิภังค์

ม = มหาวรรค

จุ = จุฬวรรค

ป = ปริวาร

พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้แบ่งพระวินัยปิฎกออกเป็น ๕ คัมภีร์ตามวิธีการแบบที่ ๓ นี้

นอกจากนี้ ยังมีการจัดแบ่งออกเป็น ๓ คัมภีร์ เรียกชื่อย่อว่า **สุ ข ป** บ้าง **วิ ข ป** บ้าง ชื่อย่อหรืออักษรย่อเหล่านี้ หมายถึง

สุ คือ สุตตวิภังค์ เป็นชื่อคัมภีร์ที่ประมวลสิกขาบทในมหาวิภังค์หรือภิกขุณี-
วิภังค์ไว้ด้วยกัน ส่วนชื่อย่อว่า วิ ก็คือ มหาวิภังค์หรือภิกขุวิภังค์และภิกขุณีวิภังค์ เป็นชื่อคัมภีร์
ที่ประมวลสิกขาบทจากทั้ง ๒ วิภังค์นี้มาไว้ด้วยกัน

ข คือ ชั้นธกะ เป็นชื่อคัมภีร์ที่ประมวลสิกขาบทที่มานอกพระปาติโมกข์ทั้งในส่วน
ของมหาวรรคและจุลวรรคเข้ามาไว้ด้วยกัน

ป คือ ปรีวาร เป็นชื่อคัมภีร์ส่วนประกอบหรือภาคผนวก

คัมภีร์ชั้นพระบาลีนี้ จัดแบ่งเนื้อหาออกเป็นพระวินัยปิฎกได้ ๘ เล่ม ดังตารางแสดง
ลำดับเล่ม ชื่อคัมภีร์ และสาระสำคัญในคัมภีร์ต่อไปนี้

เล่มที่	ชื่อคัมภีร์	สาระสำคัญในคัมภีร์
๑	มหาวิภังค์ ภาค ๑	สิกขาบทหรือศีลของภิกษุ ๑๙ ข้อ
๒	มหาวิภังค์ ภาค ๒	สิกขาบทหรือศีลของภิกษุ ๒๒๗ ข้อ
๓	ภิกขุณีวิภังค์	สิกขาบทหรือศีลของภิกษุณี ๓๑๑ ข้อ
๔	มหาวรรค ภาค ๑	สิกขาบทนอกพระปาติโมกข์ตอนต้น ๑๐ ชั้นธกะ
๕	มหาวรรค ภาค ๒	
๖	จุลวรรค ภาค ๑	สิกขาบทนอกพระปาติโมกข์ตอนปลาย ๑๒ ชั้นธกะ
๗	จุลวรรค	
๘	ปรีวาร	คำถาม-ตอบประมวลความรู้พระวินัย มี ๑๙ เรื่อง

๒. ชั้นคัมภีร์อรรถกถา

คัมภีร์อรรถกถาเป็นคัมภีร์ที่พระอรรถกถาจารย์รจนาขึ้นเพื่ออธิบายความหมายของ
สาระสำคัญในพระไตรปิฎก ในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะคัมภีร์อรรถกถาพระวินัยเท่านั้น ซึ่งมีชื่อคัมภีร์
และประเภทคัมภีร์ดังนี้^{๑๓}

^{๑๓} ศึกษาเพิ่มเติมจากบทนำในคัมภีร์อรรถกถา ภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ทุกเล่ม.

ที่	ชื่อคัมภีร์	ประเภทคัมภีร์
๑	สมันตปาสาทิกา (ภาค ๑-๓)	วิตถารอรรถกถา อธิบายวินัยโดยพิสดาร
๒	กัณฑชาตรีฎฐกถา	มาติกาอรรถกถา อธิบายหัวข้อภิกขุปาติโมกข์และภิกขุณีปาติโมกข์
๓	วินยสังคหฎฐกถา	สังเขปอรรถกถา อธิบายวินัยโดยประมวลเป็นบทร้อยกรอง
๔	วินยวินิจจยะ	สังเขปอรรถกถา ประมวลข้อวินิจจยจากอุกโตวิภังค์และชั้นตกะเป็นบทร้อยกรอง
๕	อุตตรวินิจจยะ	สังเขปอรรถกถา ประมวลวินิจจยพระวินัยจากคัมภีร์ปริวารและอรรถกถา เป็นบทร้อยกรอง
๖	ชุตทสิกขา	สังเขปอรรถกถา อธิบายวินัยโดยย่อ เป็นร้อยกรองผสมร้อยแก้ว
๗	มูลสิกขา	สังเขปอรรถกถา อธิบายวินัยโดยย่อ เป็นร้อยกรองผสมร้อยแก้ว

๓. ชั้นคัมภีร์ฎีกา

คัมภีร์ฎีกา เป็นคัมภีร์หรือปกรณ์ไขความหรือไขประเด็นที่ซับซ้อนเป็นที่เข้าใจยากสำหรับอนุชนผู้ศึกษาค้นคว้า พระฎีกาจารย์ทั้งหลายจึงได้รจนาหรือเรียบเรียงขึ้น เพื่ออธิบายความเพิ่มเติมต่อจากที่พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายไว้ สำหรับคัมภีร์ฎีกาพระวินัย มี ๑๑ คัมภีร์ แต่ละคัมภีร์ก็ถูกจัดเป็นประเภทต่างกันตามขอบข่ายเนื้อหาที่อธิบายขยายความในอรรถกถานั้นๆ กล่าวคือมีเนื้อหาขยายความของคัมภีร์อรรถกถาประเภทใดก็ถูกจัดประเภทตามคัมภีร์อรรถกถานั้น ดังตารางแสดงต่อไปนี้

ที่	ชื่อคัมภีร์	ประเภทคัมภีร์
๑	วชิรพุทธฎีกา	ฎีกาแห่งวินัยอรรถกถา อธิบายอรรถกถา- สมันตปาสาทิกา
๒	สารัตถทีปนีฎีกา	ฎีกาแห่งวินัยอรรถกถา อธิบายอรรถกถา- สมันตปาสาทิกา
๓	วิมตติวโนทนีฎีกา	ฎีกาแห่งวินัยอรรถกถา อธิบายอรรถกถา- สมันตปาสาทิกา
๔	กัณฑ์ชาตรีปริชาณฎีกา	ฎีกาแห่งมาติกาอรรถกถา อธิบาย ปาติโมกข์ทั้ง ๒
๕	วินยัตถมัญจสุสา กัณฑ์ชาตรี อภินวฎีกา	ฎีกาแห่งมาติกาอรรถกถา อธิบาย ปาติโมกข์ทั้ง ๒
๖	วินยาลังการฎีกา	สังคหฎีกา อธิบายวินัยสังคหอรรถกถา
๗	วินยวินิจฉยฎีกา	สังเขปฎีกา อธิบายสังเขปอรรถกถา
๘	อุตตรวินิจฉยฎีกา	สังเขปฎีกา อธิบายสังเขปอรรถกถา
๙	ขุททลิกษาปริชาณฎีกา	สังเขปฎีกา อธิบายสังเขปอรรถกถา
๑๐	ขุททลิกษาอภินวฎีกา	สังเขปฎีกา อธิบายสังเขปอรรถกถา
๑๑	มูลลิกษาฎีกา	สังเขปฎีกา อธิบายสังเขปอรรถกถา

สรุปท้ายบท

ในตอนต้นพุทธกาล ยังไม่มีการบัญญัติพระวินัย เพราะพระสงฆ์สาวกในขณะนั้น ส่วนใหญ่บรรลุมรรคผลนิพพาน กฎระเบียบจึงเกิดขึ้นแก่ท่านเองโดยอัตโนมัติ แต่เมื่อมีพระสงฆ์หมู่ใหญ่เกิดขึ้น เจตนาในการบวชตลอดถึงพื้นเพอัธยาศัยก็ต่างกัน ความประพฤติไม่เหมาะสมจึงเกิดขึ้น พระพุทธองค์จึงทรงบัญญัติห้ามมิให้กระทำอีก เมื่อหลังพุทธปรินิพพาน พระสงฆ์สาวกทั้งหลายได้ช่วยกันท่องจำสืบต่อกันมา

วินัยปิฎก เป็นคัมภีร์สำคัญที่ประมวลพุทธพจน์เกี่ยวกับระเบียบปฏิบัติ ขนบธรรมเนียม ประเพณี วิถีชีวิต และวิธีดำเนินการต่างๆ ของภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ อันเป็นหลักศึกษาอบรมเพื่อป้องกันความประพฤติเสียหาย และเพื่อความ เป็นอยู่ที่เหมาะสมดีงามแห่งคณะสงฆ์ จึงควรอย่างยิ่งที่ภิกษุสามเณร และสาธุชนผู้สนใจทั่วไปจะได้ศึกษาเพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการ ดำเนินชีวิตที่ดีงามของตน

คำถามท้ายบท

๑. พระวินัยปิฎก มีความเป็นมาอย่างไร
๒. พระวินัยปิฎก มีความสำคัญอย่างไร
๓. คำว่า “วินัย” มีความหมายอย่างไร
๔. ไวยากรณ์ของวินัย มีอะไรบ้าง บอกมาพร้อมอธิบาย
๕. พระวินัยปิฎก มีความหมายอย่างไร
๖. จงแสดงแผนผังโครงสร้างพระวินัยปิฎก พร้อมบอกคัมภีร์และสาระสำคัญโดยสังเขป
๗. ในการบัญญัติพระวินัย มีขั้นตอนการบัญญัติอย่างไร อธิบาย
๘. การเรียนพระวินัย มีประโยชน์อย่างไร
๙. หากนำหลักพระวินัยมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน จะได้ประโยชน์อย่างไรบ้าง
๑๐. จงบอกชื่อคัมภีร์ชั้นนอรรกถา และฎีกาแห่งคัมภีร์พระวินัย พร้อมทั้งบอกประเภทของคัมภีร์มาให้ดู

เอกสารอ้างอิงประจำบท

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **มหาจุฬาเตปิพัญจน์ เล่ม ๑-๘**. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.
- _____ **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระวินัยปิฎก มหาวีรังก์ ภิกขุณีวีรังก์ มหาวรรค จุลวรรค และปริวาร**. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- _____ **สมณุตปาสาทิกา มหาจุฬาอฎฐกถา (ปฐโม,ทุติโย,ตติโย ภาค)**. กรุงเทพฯ : วิญญูณ, ๒๕๓๒.
- _____ **กุงขาวิตรณี**. กรุงเทพฯ : วิญญูณ, ๒๕๓๒.
- _____ **วินยสงคหฎฐกถา**. กรุงเทพฯ : วิญญูณ, ๒๕๔๐.
- _____ **วชิรพทุธิฎฐีกา**. กรุงเทพฯ : วิญญูณ, ๒๕๓๒.
- _____ **กุงขาวิตรณีปุราณ-อภินวฎฐีกา**. กรุงเทพฯ : วิญญูณ, ๒๕๓๒.
- _____ **วิมตมโนทนีอนุฎฐีกา (ปฐโม,ทุติโย ภาค)**. กรุงเทพฯ : วิญญูณ, ๒๕๓๒.
- _____ **สารตฤปกาสินีฎฐีกา (ปฐโม-ทุติโย-ตติโย ภาค)**. กรุงเทพฯ : วิญญูณ, ๒๕๓๒.
- _____ **พระวินัยปิฎกฉบับแก่นธรรม**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.
- แสวง อุดมศรี. **พระวินัยปิฎก ๑-๒**. ม.ป.ป. (เอกสารประกอบการบรรยายโรเนียวเย็บเล่ม)

บทที่ ๒

สาระสำคัญในคัมภีร์มหาวิงค์

พระมหาวิจิตร กลฺยาณจิตฺโต
พระมหาสุรตฺถ์ อินฺทปญฺโญ
อาจารย์สมควร นียมวงศ์

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. อธิบายความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับคัมภีร์มหาวิงค์ได้
๒. อธิบายสาระสำคัญในคัมภีร์มหาวิงค์ ภาค ๑ ได้
๓. อธิบายสาระสำคัญในคัมภีร์มหาวิงค์ ภาค ๒ ได้

ขอบข่ายเนื้อหา

- ▲ ความนำ
- ▲ สาระสำคัญในคัมภีร์มหาวิงค์ ภาค ๑
 - เจริญชกัณฑ์
 - ปาราชิกกัณฑ์
 - สังฆาทิเสสกัณฑ์
 - อนิยตกัณฑ์
- ▲ สาระสำคัญในคัมภีร์มหาวิงค์ ภาค ๒
 - นิสสัคคิกกัณฑ์
 - ปาจิตตियกัณฑ์
 - ปาฏิเทสนียกัณฑ์
 - เสขียกัณฑ์
 - อธิกรณสมณะ

๒.๑ ความนำ

คัมภีร์มหาวิภังค์ แปลว่าหมวดใหญ่ หรือตอนใหญ่ หรือตอนสำคัญ ได้แก่ หมวดที่ว่าด้วยสิกขาบท หรือศีล ๒๒๗ ข้อฝ่ายภิกษุสงฆ์ ในสิกขาบท ๒๒๗ ข้อนี้เป็นสาธารณบัญญัติสำหรับภิกษุณีสงฆ์ จำนวน ๑๘๑ ข้อด้วย แบ่งเนื้อหาเป็น ๒ ภาค คือ

คัมภีร์มหาวิภังค์ภาคที่ ๑ แบ่งเนื้อหาเป็นหมวด เรียกว่ากัณฑ์ มี ๔ กัณฑ์ คือ เจริญชกัณฑ์ หมวดว่าด้วยเจริญชพรามณ์ ปาราชิกกัณฑ์ หมวดว่าด้วยปาราชิก ๔ สิกขาบท สังฆาทิเสสกัณฑ์ หมวดว่าด้วยสังฆาทิเสส ๑๓ สิกขาบท อนียตกัณฑ์ หมวดว่าด้วยอนียต ๒ สิกขาบท รวม ๑๙ สิกขาบท จัดเป็นพระวินัยปิฎกเล่มที่ ๑

คัมภีร์มหาวิภังค์ภาคที่ ๒ แบ่งเนื้อหาออกเป็น ๔ กัณฑ์ กับ ๑ เรื่อง คือ นิสสัคคิกกัณฑ์ หมวดว่าด้วยนิสสัคคิปปาจิตตีย์ ๓๐ สิกขาบท ปาจิตตียกัณฑ์ หมวดว่าด้วยปาจิตตีย์ ๙๒ สิกขาบท ปาฏิเทศนียกัณฑ์ หมวดว่าด้วยปาฏิเทศนียะ ๔ สิกขาบท เสขียกัณฑ์ หมวดว่าด้วยเสขียวัตร ๗๕ สิกขาบท และอธิกรณสมณะ ๗ รวมทั้งสิ้น ๒๐๘ สิกขาบท ในคัมภีร์มหาวิภังค์ภาคที่ ๒ นี้ พระสังคีติกาจารย์แบ่งเนื้อหาออกเป็นวรรคและตั้งชื่อวรรคตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑ ของแต่ละวรรคเป็นหลัก บทบัญญัติเหล่านี้ปรับโทษสถานเบาแก่ภิกษุผู้ล่วงละเมิด เป็นลหุกาบัติ คือปรับอาบัติอุลลัจจัย ปาจิตตีย์ ปาฏิเทศนียะ ทุกกฏ หรือทุกภาสิตแก่ภิกษุผู้ล่วงละเมิด ตามสมควรแก่กรณีจัดเป็นพระวินัยปิฎกเล่มที่ ๒

๒.๒ สาระสำคัญในคัมภีร์มหาวิภังค์ ภาค ๑

มีสาระสำคัญที่ควรศึกษาดังนี้

๒.๒.๑ เจริญชกัณฑ์

ว่าด้วยเรื่องที่เจริญชพรามณ์เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ขณะประทับอยู่ ณ เมืองเจริญชชา ในกัณฑ์นี้มีสาระสำคัญที่นำศึกษาอยู่ ๒ เรื่อง คือ

๑. เจริญชพรามณ์ตำหนิพระพุทธเจ้าโดยประการต่างๆ เช่น ตำหนิว่าเป็นคนไม่มีรสบ้าง เป็นคนไม่มีสมบัติบ้าง คำตำหนินั้น พราหมณ์หมายถึงไม่มีสัมมาคารวะไม่รู้จักต้อนรับ

แต่พระองค์ไม่ทรงปฏิเสธหรือโต้แย้ง กลับยอมรับคำดำหนินั้นโดยดี หากแต่ตรัสตอบพราหมณ์เปลี่ยนนัยแห่งคำดำหนินั้นเป็นอีกความหมายหนึ่ง คือการที่พราหมณ์กล่าวว่าไม่มีรส หรือสมบัติที่พราหมณ์กล่าวถูกต้องแล้ว เพราะทรงละรสหรือสมบัติคืออัสสาทะความพอใจในกามคุณ ๕ ได้แล้ว ลักษณะการใช้ปฏิภาณยอมรับที่ปราศจากการโต้ตอบเช่นนี้ ทำให้พราหมณ์ได้สติ มีจิตอ่อนโยนไม่ดำหนินอีกต่อไป ภายหลังฟังธรรมเกิดความเลื่อมใสประกาศตนเป็นอุบาสก แล้วทูลอาราธนาให้ทรงจำพรรษาอยู่ที่เมืองเวรัญชา^๑ อย่างนี้ถือเป็นแบบอย่างในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดีสำหรับพุทธสาวกทั้งหลาย

๒. พระพุทธเจ้าตรัสเหตุที่ทำให้พระศาสดาดำรงอยู่ได้นาน คือ พระศาสดาทรงแสดงธรรมคืออนวัจคัสตฤศาสน์ ได้แก่ สุตตะ เคยยะ เวชยการณะ คาถา อุทาน อิติวุตตะกชาดก อัปภูตธรรม เวทัสสะ โดยพิสดาร ทรงบัญญัติพระวินัย และทรงอนุญาตให้พระสงฆ์สาวกยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงทุกกึ่งเดือน และตรัสเหตุให้พระศาสดาดำรงอยู่ได้ไม่นาน ซึ่งมีสาระตรงข้ามกันนี้ ดังนั้น พระสารีบุตรเถระจึงได้กราบทูลให้ทรงบัญญัติสิกขาบทเพื่อความดำรงอยู่ได้นานแห่งพระศาสนา พระพุทธองค์ทรงเห็นว่ายังไม่ถึงเวลาที่จะบัญญัติ เพราะยังไม่มีเรื่องเสียหายเกิดขึ้นในภิกษุสงฆ์ ขณะนั้น พระสงฆ์ที่ติดตามพระพุทธเจ้าล้วนเป็นพระอริยบุคคล คืออย่างต่ำได้เป็นพระโสดาบัน^๒

๒.๒.๒ ปาราชิกกัณฑ์

ว่าด้วยปาราชิก ๔ สิกขาบท ซึ่งเป็นครุกาบัติ (อาบัติหนัก) ที่ภิกษุผู้ล่วงละเมิดต้องขาดจากความเป็นภิกษุทันที ภิกษุผู้ล่วงละเมิดปาราชิกสิกขาบทนี้ ชื่อว่าปาราชิกๆ แปลว่าผู้พ่ายแพ้ ต้องสละสมณเพศและไม่ได้รับอนุญาตให้อุปสมบทเป็นภิกษุอีก สารสำคัญในแต่ละสิกขาบทในปาราชิกกัณฑ์นั้น มีการเรียงลำดับเนื้อหาดังนี้คือ สถานที่บัญญัติ ต้นพระบัญญัติ พระบัญญัติ หรือมูลบัญญัติ อนุบัญญัติ สิกขาบทวิงค์ บทภาชนีย์ อนาคตวาร และวินีตวัตถุดังต่อไปนี้

^๑ วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒-๑๕/๒-๘.

^๒ วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒๐-๒๑/๑๒-๑๓.

^๓ ผู้พ่ายแพ้ ในที่นี้หมายถึงเห็นห่างจากพระสัทธรรม คือปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ (สารตุล.ฎีกา (บาลี) ๒/๕๕/๑๐๓.

ปาราชิกสิกขาบทที่ ๑ ว่าด้วยการเสพเมถุน ภิกษุเสพเมถุนคือมีเพศสัมพันธ์ต้องอาบัติปาราชิก ขาดจากความเป็นภิกษุ เปรียบเหมือนคนถูกตัดศีรษะ แม้จะนำศีรษะมาต่อเข้ากับร่างก็ไม่มีชีวิตอยู่ได้

สถานที่บัญญัติ : ภูฏาคารศาลา ป่ามหาวัน เขตกรุงเวสาลี แคว้นวัชชี

ต้นพระบัญญัติ : พระสุทินกัลลันทบุตร ซึ่งเป็นบุตรคนเดียวของเศรษฐีชาวกรุงเวสาลี ได้ออกบวชด้วยศรัทธา ถึงอุตุคงควัตรอย่างเคร่งครัด ต่อมาท่านต้องเสพเมถุนธรรมกับอดีตภรรยาที่ป่ามหาวันตามที่มารดาขอร้องอันวอน เพื่อให้ครอบครัวได้บุตรไว้สืบสกุล และจะได้บวชต่อไปโดยไม่ต้องลาสิกขา หลังเสพเมถุนธรรมท่านมีผิวพรรณหมองคล้ำ พวกภิกษุที่เป็นเพื่อนจึงสอบถาม ทราบความจริงแล้ว จึงตำหนิท่านและนำเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า พระองค์มีรับสั่งให้ประชุมสงฆ์ ทรงสอบสวน เมื่อพระสุทินรับสารภาพทรงตำหนิโดยประการต่างๆ พร้อมตรัสประโยชน์แห่งการบัญญัติพระวินัย (ดูเนื้อหาในบทที่ ๑) แล้วทรงบัญญัติสิกขาบท ท่านพระสุทินถือเป็น อาทิกัมมิกะ (ภิกษุดันบัญญัติ) ในสิกขาบทนี้

พระบัญญัติ : ก็ ภิกษุใดเสพเมถุนธรรม ภิกษุนั้นเป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้^๔

อนุบัญญัติที่ ๑ : พระภิกษุรูปหนึ่ง อยู่ในป่ามหาวันได้เสพเมถุนกับถึง พระพุทธเจ้า ทรงทราบจึงรับสั่งให้ประชุมสงฆ์ ทรงสอบสวน ภิกษุนั้นรับสารภาพ ทรงตำหนิ แล้วทรงบัญญัติเพิ่มเติมว่า

อนึ่ง ภิกษุใดเสพเมถุนธรรม โดยที่สุดแม้กับสัตว์ดิรัจฉานตัวเมีย ภิกษุนั้นเป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้^๕

อนุบัญญัติที่ ๒ : ภิกษุชาวเมืองวัชชี เสพเมถุนธรรมทั้งที่ยังเป็นภิกษุ ไม่ลาสิกขาก่อน อยากจะขอบวชใหม่ พระพุทธเจ้าไม่ทรงอนุญาต ในขณะที่เดียวกันทรงให้แนวทางแก้สงฆ์ไว้ด้วยว่า หากผู้ใดเป็นภิกษุลาสิกขาก่อนแล้ว จึงเสพเมถุนธรรม หากผู้นั้นมาขอบวช สงฆ์พึงให้บวชได้^๖ ทรงบัญญัติเพิ่มเติมเพื่อให้รัดกุมยิ่งขึ้นว่า

^๔ วิ.มทา. (ไทย) ๑/๓๙/๒๙.

^๕ วิ.มทา. (ไทย) ๑/๔๒/๓๑.

^๖ วิ.มทา. (ไทย) ๑/๔๔/๓๒.

อนึ่ง ภิกษุใดถึงพร้อมด้วยสิกขาและสาชีพของภิกษุทั้งหลาย ไม่บอกคืนสิกขา ไม่เปิดเผยความท้อแท้ เสพเมถุนธรรมโดยที่สุดแม้กับสัตว์ดิรัจฉานตัวเมีย ภิกษุนั้นเป็นปาราชิกหาสังวาสมิได้^๗

สิกขาบทวิงค์ : อธิบายความหมายของศัพท์ หรือข้อความในพระบัญญัติ มีตัวอย่าง คำอธิบายดังนี้

๑. คำว่า สิกขา หมายถึงหลักการศึกษา มี ๓ อย่าง คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา

๒. คำว่า สาชีพ หมายถึงสิกขาบทที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ ฯลฯ

บทภาชนีย์ : อธิบายขยายความเกี่ยวกับเงื่อนไข หรือสมมติฐานว่า ถ้าทำอย่างนั้นๆ จะผิดหรือไม่ ซึ่งเป็นเสมือนฎีกาแห่งสิกขาบทวิงค์ ลักษณะของบทภาชนีย์ คือ การตั้งข้อความที่เกี่ยวข้องกับพระบัญญัติมาตั้งเป็นมาติกา (หัวข้อ) ไว้แล้วนำมาติกาขึ้นมาอธิบายขยายความ ตัวอย่าง เช่น

๑. มาติกาว่า อย่างไรชื่อว่าเปิดเผยความท้อแท้ และเป็นการบอกคืนสิกขา อธิบายว่า การลั่นวาจาที่แสดงความตั้งใจแน่วแน่ในขณะนั้นต่อหน้าผู้อื่นว่า ข้าพเจ้าบอกคืนพระพุทธเจ้า... ท่านทั้งหลายจงจำข้าพเจ้าไว้ว่าเป็นคฤหัสถ์ อย่างนี้ชื่อว่าเปิดเผยความท้อแท้ และบอกคืนสิกขา

๒. มาติกาเรื่อง มรรคหรือทวาร อธิบายว่า หลึง ๓ จำพวก คือหลึงมนุษย์ หลึงอมมนุษย์ และสัตว์ดิรัจฉานตัวเมีย ทั้ง ๓ นี้มีทวาร ๓ คือ ปาก ทวารหนัก ทวารเบา ภิกษุเสพเมถุนธรรมกับหลึง ๓ จำพวกนี้ทางใดทางหนึ่งต้องปาราชิก อุกโตพยัญชนก (คนมีสองเพศ) ๓ จำพวก ก็มีทวาร ๓ เหมือนกัน บัณเฑาะก์ ๓ จำพวก ทั้งที่เป็นมนุษย์ อมนุษย์ สัตว์ดิรัจฉานตัวผู้ มีทวาร ๒ คือ ปาก ทวารหนัก ชาย ๓ จำพวก ทั้งที่เป็นมนุษย์ อมนุษย์ สัตว์ดิรัจฉาน มีทวาร ๒ คือ ปาก ทวารหนัก ภิกษุเสพเมถุนธรรมกับอุกโตพยัญชนก บัณเฑาะก์ สัตว์ดิรัจฉาน และชาย ๓ จำพวกนี้ทางใดทางหนึ่งต้องปาราชิก^๘

^๗ วิ.มหา. (ไทย) ๑/๔๔/๓๒.

^๘ มีสาระสำคัญที่นำศึกษาอีกมากมาย ผู้ศึกษาพึงศึกษารายละเอียดเพิ่มเติม ใน วิ.มหา. (ไทย) ๑/๔๕/๓๓.

^๙ พึงศึกษารายละเอียดบทภาชนีย์ ใน วิ.มหา. (ไทย) ๑/๔๕-๖๖/๓๔-๕๒.

อนาปัตติวาร : วาระว่าด้วยผู้ไม่ต้องอาบัติ คือ

๑. ภิกษุไม่รู้สึกตัว
๒. ภิกษุไม่ยินดี
๓. ภิกษุวิกลจริต
๔. ภิกษุมึจิตฟุ้งซ่าน
๕. ภิกษุกระสับกระส่ายเพราะเวทนา
๖. ภิกษุดันบัญญัติ^{๑๐}

วินิตวัตถุ : เรื่องที่ทรงวินิจฉัยไว้เป็นแม่แบบหรือเทียบเคียง ๗๙ เรื่อง เช่น

๑. เรื่องปลอมเป็นคฤหัสถ์ ภิกษุรูปหนึ่งปลอมเป็นคฤหัสถ์ไปเสพเมถุนธรรม ด้วยคิดว่าอย่างนี้ เราจะไม่ต้องอาบัติ แล้วเกิดความกังวลใจว่า พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติสิกขาบทไว้แล้ว เราต้องอาบัติปาราชิกหรือไม่หนอ จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระองค์ตรัสว่า “ภิกษุ เธอต้องอาบัติปาราชิก”^{๑๑}

๒. เรื่องเปลือยกาย ภิกษุรูปหนึ่งเปลือยกายไปเสพเมถุนธรรมด้วยคิดว่า อย่างนี้ เราจะไม่ต้องอาบัติ แล้วเกิดความกังวลใจว่า พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติสิกขาบทไว้แล้ว เราต้องอาบัติปาราชิกหรือไม่หนอ จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระองค์ตรัสว่า “ภิกษุ เธอต้องอาบัติปาราชิก”^{๑๒}

๓. เรื่องภิกษุของคชาตยาว ภิกษุรูปหนึ่งมีองคชาตยาว มีความกำหนัดมาก สอดองคชาตเข้าทางทวารหนักของตนแล้วเกิดความกังวลใจว่า พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติสิกขาบทไว้แล้ว เราต้องอาบัติปาราชิกหรือไม่หนอ จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระองค์ตรัสว่า “ภิกษุ เธอต้องอาบัติปาราชิก”^{๑๓}

^{๑๐} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๖๖/๕๓.

^{๑๑} วิ. มหา. (ไทย) ๑/๖๗/ ๕๔.

^{๑๒} วิ. มหา. (ไทย) ๑/๖๗/๕๕.

^{๑๓} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๗๑/๕๘.

ปาราชิกสิกขาบทที่ ๒ ว่าด้วยการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ ภิกษุลักทรัพย์ มีราคาตั้งแต่ ๕ มาสก หรือ ๑ บาท ต้องอาบัติปาราชิก ขาดจากความเป็นภิกษุ เหมือนใบไม้ที่หลุดจากขั้ว ไม่กลับเป็นใบเขียวสดได้อีก

สถานที่บัญญัติ : ภูเขาศิขณภูฏ เขตกรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ

ต้นพระบัญญัติ : พระธนิยะกุมภการบุตร (ลูกชายช่างปั้นหม้อ) ลักไม้ของหลวง มาสร้างกุฏิ พระผู้มีพระภาคทรงตำหนิพระธนิยะกุมภการบุตร โดยประการต่างๆ แล้วทรงแสดงธรรมีกถาแก่ภิกษุทั้งหลายให้เหมาะสมกับเรื่องนั้นแล้ว ทรงบัญญัติสิกขาบทนี้

พระบัญญัติ : ก็ ภิกษุใด ถือเอาทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้โดยส่วนแห่งจิตคิดจะลัก มีมูลค่า เท่ากับอัตราโทษที่พระราชาทั้งหลายจับโจรได้แล้วประหารบ้าง จองจำบัง เนรเทศบ้าง บริภาษว่า “เจ้าเป็นโจร เจ้าเป็นคนพาล เจ้าเป็นคนหลง เจ้าเป็นขโมย” ดังนี้ เพราะถือเอาทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้เช่นใด ภิกษุผู้ถือเอาทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้เช่นนั้น แม้ภิกษุนี้ก็เป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้^{๑๔}

อนบัญญัติ : ภิกษุฉัพพัคคีย์^{๑๕} ไปที่ลานตากผ้าของช่างย้อม แล้วพากันลักผ้า มาแบ่งกันที่วัด ภิกษุทั้งหลายพากันตำหนิโดยประการต่างๆ แล้วนำเรื่องไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคพระองค์รับสั่งให้ประชุมสงฆ์ ตำหนิพระฉัพพัคคีย์โดยเอนกประการแล้วทรงบัญญัติเพิ่มเติมว่า

อนึ่ง ภิกษุใดถือเอาทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้โดยส่วนแห่งจิตคิดจะลักจากหมู่บ้าน ก็ตาม จากปากก็ตาม มีมูลค่าเท่ากับอัตราโทษที่พระราชาทั้งหลายจับโจรได้แล้ว ประหารบ้าง จองจำบัง เนรเทศบ้าง บริภาษว่า “เจ้าเป็นโจร เจ้าเป็นคนพาล เจ้าเป็นคนหลง เจ้าเป็นขโมย” ดังนี้ เพราะถือเอาทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้เช่นใด ภิกษุผู้ถือเอาทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้เช่นนั้น แม้ภิกษุนี้ก็เป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้^{๑๖}

^{๑๔} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๘๙/๗๙.

^{๑๕} ฉัพพัคคีย์ คือ พระบณฺฑุฑุกะและพระโลหิตกะ เป็นคณาจารย์ที่กรุงเวสาลี แคว้นวัชชี พระเมตติยะ และพระภุมมชกะ เป็นคณาจารย์ที่กรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ พระอัสสชิและพระปุนฺัพพสุกะ เป็นคณาจารย์ที่กัฏฐาคีรีชนบท แคว้นกาสิ (ม.ม.อ.(บาลี) ๒/๑๗๔/๑๓๘).

^{๑๖} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๙๑/๘๐.

ลักษณะทวิภังค์ : มีตัวอย่างคำอธิบายดังนี้

๑. คำว่า หมูบ้าน หมายถึงหมู่บ้านมีกระท่อม ๑ หลังบ้าง หมู่บ้านมีกระท่อม ๒ หลังบ้าง หมู่บ้านมีกระท่อม ๓ หลังบ้าง หมู่บ้านมีกระท่อม ๔ หลังบ้าง หมู่บ้านมีคนอยู่บ้าง หมู่บ้านไม่มีคนอยู่บ้าง หมู่บ้านที่มีรั้วล้อมบ้าง หมู่บ้านไม่มีรั้วล้อมบ้าง หมู่บ้านที่มีโรงเรือนเหมือนโรงพักโคบ้าง แม้สถานที่ที่มีหมู่เกวียนหรือโคต่างพักแรมเกินกว่า ๔ เดือน ตรัสเรียกว่า เป็นหมู่บ้าน

๒. คำว่า ป่า หมายถึงสถานที่ที่เว้นหมู่บ้านและอุปจารหมู่บ้าน นอกนั้นชื่อว่าป่า

๓. คำว่า ทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้ หมายถึงทรัพย์ที่เจ้าของมิให้ ไม่สละ ไม่บริจาค ยังรักษาคุ้มครองอยู่ ถือกรรมสิทธิ์อยู่ เป็นทรัพย์ที่คนอื่นหวงแหน

๔. คำว่า ผู้ถือเอา ได้แก่ ผู้ดู ชิง ฉ้อ เคลื่อนไหวอริยาบถ ทำให้ทรัพย์เคลื่อนที่ ให้ล่วงเขตที่หมาย

๕. คำว่า หาสังวาสมิได้ อธิบายว่า ที่ชื่อว่า สังวาส ได้แก่ กรรมที่ทำร่วมกัน อุทเทสที่สวดร่วมกัน ความมีเสนาสนะร่วมกัน นี้ชื่อว่า สังวาส สังวาสนั้นไม่มีกับภิกษุรูปนั้น ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า หาสังวาสมิได้^{๑๗}

บทภาษณีย์ : อธิบายพระบัญญัติเกี่ยวกับทรัพย์สิน และอาการลักทรัพย์สิน รวมถึงองค์ประกอบที่เป็นเหตุให้ต้องอาบัติไว้อย่างน่าศึกษาดังนี้

๑. ทรัพย์สินและอาการลักทรัพย์สิน เช่น ทรัพย์ที่อยู่ในแผ่นดิน ได้แก่ ทรัพย์ ที่ฝังกลบไว้ในแผ่นดิน ภิกษุมิได้ยจิตคิดจะลักทรัพย์ที่อยู่ในแผ่นดิน แล้วหาเพื่อนไปด้วย หากจบ หากตะกร้า หรือไปแต่ผู้เดียว ต้องอาบัติทุกกฏ ตัดไม้หรือเถาว์วัลย์ที่ขึ้นอยู่ที่นั้น ต้องอาบัติทุกกฏ ขุดคุ้ยหรือไถดินร่วน ต้องอาบัติทุกกฏ จับต้องหม้อทรัพย์ ต้องอาบัติทุกกฏ ทำให้ไหว ต้องอาบัติถุลลัจจัย ทำให้เคลื่อนที่ ต้องอาบัติปาราชิก

๒. องค์ประกอบที่เป็นเหตุให้ต้องอาบัติ คือ

๑) ทรัพย์มีผู้ครอบครอง

๒) สำคัญว่าเป็นทรัพย์ที่มีผู้ครอบครอง

^{๑๗} วิ.มทา. (ไทย) ๑/๙๒/๘๐-๘๒.

๓) ทรัพย์มีค่ามาก ราคา ๕ มาสก หรือเกินกว่า ๕ มาสก
 ๔) มีโทษจิตปรากฏ
 ๕) ภิกษุจับต้อง ต้องอาบัติทุกกฏ ทำให้ไหว ต้องอาบัติถุลลัจจัย ทำให้เคลื่อนที่ ต้องอาบัติปาราชิก^{๑๘}

อนาปัตติวาร : วาระว่าด้วยผู้ไม่ต้องอาบัติ คือ

๑. ภิกษุสำคัญว่าเป็นของของตน
๒. ภิกษุถือเอาด้วยวิสาสะ
๓. ภิกษุถือเอาเป็นของขอยืม
๔. ภิกษุถือเอาทรัพย์ที่ปรตครอบครอง
๕. ภิกษุถือเอาทรัพย์ที่สัตว์ดิรัจฉานครอบครอง
๖. ภิกษุสำคัญว่าเป็นของบังสุกุล
๗. ภิกษุวิกลจริต
๘. ภิกษุมีจิตฟุ้งซ่าน
๙. ภิกษุกระสับกระส่ายเพราะเวทนา
๑๐. ภิกษุดันบัญญัติ^{๑๙}

วินิตวัตถุ : เรื่องที่ทรงวินิจฉัยไว้เป็นแม่แบบหรือเทียบเคียง ๑๕๐ เรื่อง เช่น เรื่องช่างย้อม เรื่องผ้าปูเตียง เป็นต้น^{๒๐}

ปาราชิกสิกขาบทที่ ๓ ว่าด้วยการพรากกายมนุษย์ คือภิกษุมีเจตนาฆ่ามนุษย์ให้ตาย ต้องอาบัติปาราชิก ขาดจากความเป็นภิกษุ เปรียบเหมือนแผ่นหินหนาที่แตกออกเป็นเสี่ยงๆ ไม่กลับเป็นดังเดิมได้

สถานที่บัญญัติ : ภูฏาคารศาลา ปามหาวัน เขตกรุงเวสาลี แคว้นวัชชี

^{๑๘} พึงศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับลักษณะทรัพย์สิน ใน วิ.มหา. (ไทย) ๑/๙๔-๑๒๑/๘๓-๙๕ และองค์ประกอบที่เป็นเหตุให้ต้องอาบัติในบทกาศนีย์ ใน วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๒๒-๑๓๐/๙๕-๙๘.

^{๑๙} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๓๑/๙๘.

^{๒๐} พึงศึกษารายละเอียด ใน วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๓๒-๑๖๑/๑๐๑-๑๓๓.

ต้นพระบัญญัติ : ภิกษุจำนวนมากที่เจริญอุสุภกรรมฐาน^{๒๑} อย่างจริงจัง เกิดความเบื่อหน่ายร่างกาย จึงฆ่าตัวตายบ้าง วานให้เพื่อนฆ่าตัวเองบ้าง บางคนก็เอาบาตรจิวรให้เป็นค่าจ้างแก่มิคลันทิกะ^{๒๒} ให้ช่วยฆ่า เขาฆ่าภิกษุวันละ ๑ รูปบ้าง ๒ รูปจนถึง ๖๐ รูปบ้าง ภิกษุจึงลดลงตามลำดับ พระผู้มีพระภาคทรงทราบเรื่องนี้จึงให้ภิกษุประชุมกันแล้ว จึงบัญญัติสิกขาบทนี้ขึ้น

พระบัญญัติ : ภิกษุใดจงใจพรากกายมนุษย์จากชีวิตหรือแสวงหาคัสตราอันจะพรากกายมนุษย์นั้น แม้ภิกษุนี้ก็เป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้^{๒๓}

อนุบัญญัติ : ภิกษุฉัพพัคคีย์^{๒๔} ชอบภรรยาของอุบาสกคนหนึ่ง จึงพรรณาคณะความตายให้เขาฟัง เขาจึงกินอาหารแสลงจนป่วยหนักเสียชีวิต ภรรยาของอุบาสกนั้นตำหนิพวกภิกษุฉัพพัคคีย์ แล้วจึงเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้ากราบทูลให้ทรงทราบ พระองค์จึงมีรับสั่งให้ประชุมสงฆ์สอบสวน และตำหนิภิกษุผู้ล่วงละเมิด ทรงบัญญัติเพิ่มเติมว่า

อนึ่ง ภิกษุใดจงใจพรากกายมนุษย์จากชีวิต หรือแสวงหาคัสตรา อันจะพรากกายมนุษย์นั้น กล่าวพรรณาคณะความตายหรือชักชวนเพื่อให้ตายว่า “ท่านผู้เจริญ จะมีชีวิตอย่างไรลำบากยากเข็ญนี้ไปทำไม ท่านตายเสียดีกว่า” ดังนี้ เธอมีจิตใจอย่างนี้ มีตำริในใจอย่างนี้ กล่าวพรรณาคณะความตาย หรือชักชวนเพื่อความตายโดยประการต่างๆ แม้ภิกษุนี้ก็เป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้^{๒๕}

สิกขาบทวิภังค์ : ตัวอย่างอธิบายพระบัญญัติดังนี้^{๒๖}

๑. คำว่า จงใจ ได้แก่ รู้อยู่ รู้ดีอยู่ จงใจ ตั้งใจ ล่วงละเมิด

^{๒๑} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๖๒/๑๓๔.

^{๒๒} มิคลันทิกะ เป็นชื่อของตาเถรผู้ทรงเพศคล้ายสมณะ โคนผม นุ่งผ้ากาสาเยาะผืนหนึ่ง เอาผืนหนึ่งพาดบ่า อาศัยอยู่ในวัด กินข้าวกันบาตร (วิ.ย. (บาลี) ๑/๑๖๒/๔๓๖).

^{๒๓} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๖๗/๑๓๔.

^{๒๔} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๖๘-๑๗๐/๑๓๔-๑๔๐.

^{๒๕} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๗๑/๑๔๐.

^{๒๖} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๗๒/๑๔๑-๑๔๒.

๒. คำว่า กายมนุษย์ ได้แก่ จิตดวงแรกเกิด คือวิญญาณดวงแรกปรากฏขึ้นในครรภ์มารดาจนถึงเวลาตาย อรรถาธิบายในระหว่างนี้ ชื่อว่ากายมนุษย์

๓. คำว่า พรากจากชีวิต ได้แก่ ตัดทำลายชีวิตินทรีย์ ตัดความสืบต่อแห่งชีวิต

๔. คำว่า แสงหาคัสตราอันจะพรากกายมนุษย์น ได้แก่ แสงหาคาบ หอก ฉมวก หลาว ค้อน หิน มีด ยาพิษ หรือเชือก

บทภาชนีย์ : อธิบายเงื่อนไขการต้องอาบัติไว้น่าศึกษา มีตัวอย่างดังนี้^{๒๗}

๑. ภิกษุสั่งภิกษุให้ฆ่า ภิกษุผู้สั่ง ต้องอาบัติทุกกฏทันที เมื่อภิกษุผู้รับคำสั่งไปฆ่าบุคคลตามคำสั่งนั้น ภิกษุทั้งสองรูปต้องอาบัติปาราชิก แต่หากฆ่าผิดตัวนอกเหนือคำสั่ง ภิกษุผู้สั่งไม่ต้องอาบัติ ภิกษุผู้ฆ่าต้องปาราชิก

๒. ภิกษุขุดหลุมพรางไว้จึ่งใจให้บุคคลตาย เพียงแต่ขุด ต้องทุกกฏ เขาตกหลุมพรางได้รับทุกขเวทนา ภิกษุต้องอุลลัจจัย เขาตาย ภิกษุต้องปาราชิก

อนาปัตติวาร : วาระว่าด้วย ผู้ไม่ต้องอาบัติ คือ

๑. ภิกษุไม่จึ่งใจ
๒. ภิกษุไม่รู้
๓. ภิกษุไม่มีความประสงค์จะฆ่า
๔. ภิกษุวิกลจริต
๕. ภิกษุมีจิตฟุ้งซ่าน
๖. ภิกษุกระสับกระส่ายเพราะเวทนา
๗. ภิกษุดันบัญญัติ^{๒๘}

วินีตวัตถุ : มีทั้งหมด ๑๐๓ เรื่อง เช่น เรื่องเนื้อติดคอภิกษุ มีเรื่องเล่าว่า ภิกษุรูปหนึ่งกำลังฉันอาหาร เนื้อติดคอ ภิกษุอีกรูปหนึ่งมีความประสงค์จะฆ่าจึงได้ทุบที่คอ เนื้อหลุดออกมาพร้อมกับโลหิต แต่ท่านไม่ถึงแก่กรรมภาพ ภิกษุรูปที่ทุบเกิดความกังวลใจว่า เราต้อง

^{๒๗} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๗๓-๑๗๔/๑๔๓-๑๕๐.

^{๒๘} วิ. มหา. (ไทย) ๑/๗๙/๑๕๐.

อาบัติปาราชิกหรือหนอ จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระองค์ตรัสถามว่า “ภิกษุ เธอคิดอย่างไร” “ข้าพระพุทธเจ้ามีความประสงค์จะมา พระพุทธเจ้าข้า” แล้วตรัสว่า “ภิกษุ เธอไม่ต้องอาบัติปาราชิก แต่ต้องอาบัติถุลลัจจัย”^{๒๙}

ปาราชิกสิกขาบทที่ ๔ ว่าด้วยการกล่าวอวดอุตริมนุสสรธรรม ภิกษุอวดอ้างคุณวิเศษที่ไม่มีอยู่ในตน ต้องอาบัติปาราชิก ชาติจากความเป็นภิกษุ เปรียบเหมือนต้นตาลยอดด้วน ไม่อาจงอกขึ้นมาใหม่ได้

สถานที่บัญญัติ : ภูฏาการศาลา ปามหาวัน เขตกรุงเวสาลี แคว้นวัชชี

ต้นพระบัญญัติ : ภิกษุจำนวนมากจำพรรษาอยู่ที่ใกล้ฝั่งแม่น้ำวัคคุมทา^{๓๐} แคว้นวัชชีชนบทเกิดข้าวยากหมากแพง ประชาชนมีความเป็นอยู่แร้นแค้น ภิกษุเหล่านั้นจึงพากันอวดอ้างคุณวิเศษที่ไม่มีจริงในตัว พระพุทธเจ้าทรงดำหนิว่าพฤติกรรมเช่นนี้ไม่ต่างจากมหาโจร ๕ ประเภท^{๓๑} จากนั้นจึงทรงบัญญัติสิกขาบท

พระบัญญัติ : ก็ ภิกษุใด ไม่รู้อย่างไร กล่าวอวดอุตริมนุสสรธรรมอันเป็นญาณทัสสนะที่ประเสริฐอันสามารถให้น้อมเข้ามาในตนว่า “ข้าพเจ้ารู้อย่างนี้ เห็นอย่างนี้” ครั้นสมัยต่อจากนั้น อันผู้ใดผู้หนึ่งเอาจกก็ตาม ไม่เอาจกก็ตาม เธอผู้ต้องอาบัติแล้ว หวังความบริสุทธิ์พึงกล่าวอย่างนี้ว่า “ท่านทั้งหลาย ข้าพเจ้าไม่รู้อย่างนั้น ได้กล่าวว่ารู้อย่างนั้น ข้าพเจ้าไม่เห็นอย่างนั้น ได้กล่าวว่าเป็น ข้าพเจ้ากล่าวคำไร้ประโยชน์ เป็นคำเท็จ” แม้ภิกษุนี้ก็เป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้^{๓๒}

อนุบัญญัติ : ภิกษุจำนวนมากเข้าใจผิดคิดว่าได้บรรลุมรรคญาณและผลญาณ จึงอวดอ้างไปตามความเข้าใจผิดของตน ภายหลังรู้ว่าตนไม่ได้บรรลุเพราะยังมีกิเลสคือราคะ โทสะ และโมหะครอบงำจิตอยู่ จึงแจ้งให้พระอานนท์ทราบ พระอานนท์กราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ พระองค์จึงทรงบัญญัติเพิ่มเติมว่า^{๓๓}

^{๒๙} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๘๑/๑๕๔.

^{๓๐} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๘๓/๑๗๗.

^{๓๑} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๘๕/๑๘๐-๑๘๑.

^{๓๒} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๘๖/๑๘๒.

^{๓๓} วิ. มหา. (ไทย) ๑/๑๘๗ /๑๘๒.

อนึ่ง ภิกษุใดไม่รู้ถึงกล่าวอวดอุตริมนุสสรธรรมอันเป็นญาณทัสสนะที่ประเสริฐอันสามารถให้น้อมเข้ามาในตนว่า “ข้าพเจ้ารู้อย่างนี้ เห็นอย่างนี้” ครั้นสมัยต่อจากนั้น อันผู้ใดผู้หนึ่งใจทก็ตาม ไม่ใจทก็ตาม เธอผู้ต้องอาบัติแล้ว หวังความบริสุทธิ์ ฟังกล่าวอย่างนี้ว่า “ท่านทั้งหลาย ข้าพเจ้าไม่รู้อย่างนั้น ได้กล่าวว่ารู้อย่างนี้ ข้าพเจ้าไม่เห็นอย่างนั้น ได้กล่าวว่าเป็นข้าพเจ้ากล่าวคำไร้ประโยชน์ เป็นคำเท็จ” เว้นไว้แต่สำคัญว่าได้บรรลุ แม้ภิกษุนี้ก็เป็นปาราชิกหาสังวาสมิได้^{๓๔}

สิกขาบทวิงค์ : อธิบายคำศัพท์ในพระบัญญัติดังนี้^{๓๕}

๑. คำว่า อุตริมนุสสรธรรม ได้แก่ ฌาน วิโมกข์ สมาธิ สมาบัติ ญาณทัสสนะ มรรคภาวนา การทำผลให้แจ้ง การละกิเลส ภาวะที่จิตปลอดจากกิเลส ความยินดีในเรื่องว่าง

๒. คำว่า ญาณ ได้แก่ วิชชา ๓

๓. คำว่า ทัสสนะ ได้แก่ ญาณก็คือทัสสนะ ทัสสนะก็คือญาณ

๔. คำว่า กล่าวอวด คือ บอกรู้แต่ไม่รู้หรือบอกรู้แต่ไม่รู้แจ้งแก่บรรพชิตหรือแก่คฤหัสถ์

บทภาชนีย์ : มีประเด็นขยายความเพิ่มเติมสิกขาบทวิงค์ และประเด็น เื่อนไขในการปรับโทษที่นำศึกษาดังนี้

ประเด็นที่ ๑ ขยายความธรรมที่อวดอ้าง คือ สิกขาบทวิงค์อธิบายไว้ว่า ที่ชื่อว่าอุตริมนุสสรธรรม ได้แก่ ฌาน วิโมกข์ สมาธิ สมาบัติ ฌานทัสสนะ มรรคภาวนา การทำผลให้แจ้ง ... บทภาชนีย์นำมาตั้งเป็นมติดกา แล้วขยายความเพิ่มเติมว่า^{๓๖}

๑. คำว่า ฌาน ได้แก่ ปฐมฌาน ทุตติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน

๒. คำว่า วิโมกข์ ได้แก่ สุนฺญตวิโมกข์ อนิมิตตวิโมกข์ อัปพนฺหิตวิโมกข์

๓. คำว่า สมาธิ ได้แก่ สุนฺญตสมาธิ อนิมิตตสมาธิ อัปพนฺหิตสมาธิ

^{๓๔} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๔๗/๑๔๒.

^{๓๕} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๔๘/๑๔๓-๑๔๔.

^{๓๖} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๔๙/๑๔๕.

๔. คำว่า สมาบัติ ได้แก่ สุนฺณุตตสมาบัติ อนิมิตตสมาบัติ อัปปณฺหิตตสมาบัติ
๕. คำว่า ญาณ ได้แก่ วิชชา ๓
๖. คำว่า มรรคภาวนา ได้แก่ สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทริย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘
๗. คำว่า การทำผลให้แจ้ง ได้แก่ การทำโสตถาปัตติผลให้แจ้ง การทำสกทาคามีผลให้แจ้ง การทำอนาคามีผลให้แจ้ง การทำอรหัตตผลให้แจ้ง

ประเด็นที่ ๒ เงื่อนไขในการปรับโทษ เช่น การอวดอ้างว่าตนบรรลุธรรมดังกล่าวนั้น ถ้าผู้ฟังรู้เรื่องเข้าใจความหมาย ภิกษุต้องอาบัติปาราชิก ถ้าเขาไม่เข้าใจความหมาย ภิกษุต้องอาบัติถุลลัจจัย การกล่าวอ้างภิกษุอื่นว่าบรรลุธรรมดังกล่าวทั้งที่รู้ว่าตนกล่าวเท็จ ถ้าผู้ฟังเข้าใจความหมาย ภิกษุต้องอาบัติถุลลัจจัย ถ้าเขาไม่เข้าใจความหมาย เธอต้องอาบัติทุกกฏ

อนาปัตติวาร : วาระว่าด้วยผู้ไม่ต้องอาบัติ คือ

๑. ภิกษุผู้สำคัญว่าได้บรรลุ
๒. ภิกษุผู้ไม่มีความประสงค์จะกล่าวอวด
๓. ภิกษุผู้วิกลจริต
๔. ภิกษุผู้มีจิตฟุ้งซ่าน
๕. ภิกษุผู้กระสับกระส่ายเพราะเวทนา
๖. ภิกษุผู้เป็นต้นบัญญัติ^{๓๗}

วินิตวัตตฺถุ : มีทั้งหมด ๖๐ เรื่อง ในที่นี้ยกตัวอย่างมาเป็นแนวศึกษา ๑ เรื่อง คือเรื่องอยู่ป่า ภิกษุรูปหนึ่งปรารธนาว่า ประชาชนจักยกย่องเราอย่างนี้จึงอยู่ป่า ประชาชนก็ยกย่องท่าน พระผู้มีพระภาคตรัสว่า เธอไม่ต้องอาบัติปาราชิก อนึ่ง ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงอยู่ป่าด้วยปรารธนาว่า จะได้รับค้ำยกย่อง ภิกษุใดอยู่ป่าด้วยปรารธนาอย่างนั้น ภิกษุนั้นต้องอาบัติทุกกฏ

^{๓๗} วิ.มทา. (ไทย) ๑/๒๒๒/๒๑๐.

๒.๒.๓ สังฆาทิเสสกัณฑ์

ว่าด้วยสังฆาทิเสส ๑๓ ลิกขาบท ซึ่งมีโทษประเภทครุกาบัติรองจากอาบัติปาราชิก คือเป็นครุกาบัติ ประเภทสเดกัจฉาบัติ (อาบัติที่แก้ไขหรือเยียวยาได้) คำว่า “สังฆาทิเสส” (สังฆ+อาทิ+เสส) แปลว่า หมวตอาบัติที่ต้องอาศัยสงฆ์ทั้งในกรรมเบื้องต้นและกรรมที่เหลือ

กรรมเบื้องต้น (อาทิกรรม) ได้แก่ ปริวาสและมานัต คือเมื่อภิกษุต้องอาบัติสังฆาทิเสส แล้วต้องอยู่ปริวาสเท่าจำนวนวันที่ปกปิดอาบัติไว้แล้วอยู่มานัต (นับราตรี) อีก ๖ ราตรี ทั้งขั้นตอนปริวาสและมานัตนี้ต้องอาศัยสงฆ์เป็นผู้ให้ โดยผ่านพิธีสงฆ์ที่เรียกว่า พิธีญัตติจตุตถกรรมวาจา คือ สวดญัตติ ๑ ครั้ง สวดอนุสาวนา ๓ ครั้ง รวมเป็น ๔ ครั้ง^{๓๘}

กรรมที่เหลือ (เสสกรรม) อันได้แก่ ขั้นตอนอัพภาน (เรียกเข้าห่ม) ถือเป็นขั้นตอนสุดท้ายของภูฏานวิธียุติ (วิธีออกจากอาบัติสังฆาทิเสส) กล่าวคือ เมื่ออยู่ปริวาสและประพฤติมานัตแล้ว จากนั้นสงฆ์จึงประชุมกันไม่น้อยกว่า ๒๐ รูป ทำพิธีสวดให้พ้นจากอาบัติสังฆาทิเสส ขั้นตอนนี้เป็นญัตติจตุตถกรรมวาจาเช่นเดียวกัน เมื่อจบขั้นตอนนี้แล้ว พระภิกษุที่ล่วงละเมิดสังฆาทิเสสลิกขาบท จึงเป็นผู้บริสุทธิ์จากอาบัติ

สังฆาทิเสส ๑๓ ลิกขาบท ได้แก่

ลิกขาบทที่ ๑ สุกกวิสัฏฐิลิกขาบท ว่าด้วยการจงใจทำน้ำอสุจิให้เคลื่อน

สถานที่บัญญัติ : พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี แคว้นโกศล

ต้นพระบัญญัติ : พระเสยยสกะไม่ยินดีที่จะประพฤติพรหมจรรย์ ท่านจึงชุบผมหมองคล้ำ ซีดเหลือง เส้นเอ็นขึ้นสะพร่ง พระอุทายีจึงแนะนำให้ฉันอาหารให้อิ่ม จำวัด สรงน้ำ เมื่อเกิดความกำหนัด ก็ให้ใช้มือปล่อยน้ำอสุจิให้เคลื่อน ท่านพระเสยยสกะก็ทำตามคำแนะนำ

พระบัญญัติ : ภิกษุจงใจทำน้ำอสุจิให้เคลื่อน เป็นสังฆาทิเสส^{๓๙}

^{๓๘} ดูรายละเอียดในสมุจจยชั้นตตะ ตอนว่าด้วยกระบวนการออกจากอาบัติสังฆาทิเสส ใน วิ.จ. (ไทย) ๖/๑๐๘-๑๑๘/๒๐๓-๒๒๐.

^{๓๙} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒๓๔/๒๕๑.

อนุบัญญัติ : ภิกษุหลายรูป ฉันทอาหารอันประณีต จำวัดหลับ ขาดสติ สัมผัสญฺญะ น้ำอสุจิออกมาเพราะความฝัน จึงมีพระบัญญัติเพิ่มเติมว่า ภิกษุจงใจทำน้ำอสุจิให้เคลื่อน เป็นสังฆาทิเสส ยกเว้นไว้แต่ฝัน^{๔๐}

สิกขาบทวิภังค์ : อธิบายความหมายของศัพท์ หรือข้อความในพระบัญญัติ

๑. คำว่า จงใจ ความว่า รู้อยู่ รู้ดีอยู่ จงใจ ฝ่าฝืนล่วงละเมิด
๒. คำว่า น้ำอสุจิ อธิบายว่า น้ำอสุจิมิ ๑๐ ชนิด คือ (๑) อสุจิสีเขียว (๒) อสุจิสีเหลือง (๓) อสุจิสีแดง (๔) อสุจิสีขาว (๕) อสุจิสีเหมือนเปรียง (๖) อสุจิสีเหมือนน้ำท่า (๗) อสุจิสีเหมือนน้ำมัน (๘) อสุจิสีเหมือนนมสด (๙) อสุจิสีเหมือนนมส้ม (๑๐) อสุจิสีเหมือนเนยใส
๓. คำว่า ทำให้เคลื่อน คือ กิริยาที่ทำให้เคลื่อนจากฐาน ตรัสเรียกว่า ทำให้เคลื่อน
๔. คำว่า ยกเว้นไว้แต่ฝัน คือ ยกเว้นความฝัน^{๔๑} ไม่ต้องอาบัติ

บทกษณีย์ : อธิบายขยายความเกี่ยวกับเงื่อนไข หรือสมมติฐานว่าถ้าทำอย่างนั้นๆ จะผิดหรือไม่ ซึ่งเป็นเสมือนฎีกาแห่งสิกขาบทวิภังค์ ลักษณะของบทกษณีย์คือการยกหัวข้อหรือมาติกาที่เกี่ยวข้องกับพระบัญญัติมาตั้งเป็นประเด็นไว้ แล้วนำมาติกาที่นั้นมาอธิบายขยายความให้เป็นหลักการไว้ เช่นหลักการเกี่ยวกับการทำน้ำอสุจิให้เคลื่อน อย่างไรก็ตามเป็นโทษอย่างไรไม่เป็นโทษ^{๔๒} มีตารางแสดงดังนี้

เจตนา	พฤติกรรม	สำเร็จ/ไม่สำเร็จ	การปรับโทษ
ภิกษุจงใจ	พยายาม	น้ำอสุจิเคลื่อน	ต้องสังฆาทิเสส
ภิกษุจงใจ	พยายาม	น้ำอสุจิไม่เคลื่อน	ต้องถูกลัจจย
ภิกษุจงใจ	ไม่พยายาม	น้ำอสุจิเคลื่อน	ไม่ต้องอาบัติ
ภิกษุจงใจ	ไม่พยายาม	น้ำอสุจิไม่เคลื่อน	ไม่ต้องอาบัติ
ภิกษุไม่จงใจ	พยายาม	น้ำอสุจิเคลื่อน	ไม่ต้องอาบัติ
ภิกษุไม่จงใจ	พยายาม	น้ำอสุจิไม่เคลื่อน	ไม่ต้องอาบัติ
ภิกษุไม่จงใจ	ไม่พยายาม	น้ำอสุจิเคลื่อน	ไม่ต้องอาบัติ
ภิกษุไม่จงใจ	ไม่พยายาม	น้ำอสุจิไม่เคลื่อน	ไม่ต้องอาบัติ

^{๔๐} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒๓๖/๒๕๒.

^{๔๑} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒๓๗/๒๕๒.

^{๔๒} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒๖๒/๒๗๓.

อนาปัตติวาร : วาระว่าด้วย ผู้ไม่ต้องอาบัติ

๑. ภิกษุที่มีน้ำอสุจิกเลื้อนเพราะความฝัน
๒. ภิกษุไม่มีความประสงค์จะทำน้ำอสุจิให้เคลื่อน
๓. ภิกษุวิกลจริต
๔. ภิกษุมึจิตฟุ้งซ่าน
๕. ภิกษุกระสันกระสายเพราะเวทนา
๖. ภิกษุดันบัญญัติ^{๔๓}

วินิตวัตถุ : เรื่องที่ทรงวินิจฉัยไว้เป็นแม่แบบหรือเทียบเคียง ๗๐ เรื่อง เช่น เรื่อง ภิกษุเกาถันทะ มีเรื่องเล่าว่า ภิกษุรูปหนึ่งกำลังเกาถันทะ น้ำอสุจิกเลื้อน ท่านเกิดความกังวลใจว่า เราต้องอาบัติสังฆาทิเสสหรือหนอ จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระองค์ตรัสถามว่า “ภิกษุ เธอคิดอย่างไร” “ข้าพระพุทธเจ้า ไม่มีความประสงค์จะทำน้ำอสุจิให้เคลื่อน พระพุทธเจ้าข้า” ตรัสว่า “ภิกษุ เธอไม่มีความประสงค์จะทำน้ำอสุจิให้เคลื่อน ไม่ต้องอาบัติ”^{๔๔}

ลักษณะบทที่ ๒ กายสังคคลักษณะบท ว่าด้วยการถูกต้องกายกับมาตุคาม

สถานที่บัญญัติ : พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี แคว้นโกศล

ต้นพระบัญญัติ : พระอุทายีพาพราหมณ์และพราหมณีเที่ยวชมวิหารได้จับอวัยวะร่างกายของนาง ต่อมาพราหมณ์ทราบจึงตำหนิพระอุทายี

พระบัญญัติ : ก็ ภิกษุใดถูกราคะครอบงำแล้ว มีจิตแปรปรวน ถูกต้องกายกับมาตุคาม^{๔๕} คือจับมือ จับข้อมผมหรือลูบคลำอวัยวะส่วนใดส่วนหนึ่ง เป็นสังฆาทิเสส^{๔๖}

^{๔๓} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒๖๒/๒๗๓.

^{๔๔} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒๖๓/๒๗๗.

^{๔๕} มาตุคาม ในพระบัญญัตินี้ หมายถึงหญิงมนุษย์ ไม่ใช่สัตว์ดิรัจฉานตัวเมีย หญิงมนุษย์นั้นโดยที่สุดกระทั่งเด็กหญิงซึ่งเกิดในวันนั้น หญิงโตกว่านี้ไม่ต้องกล่าวถึง (วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒๗๑/๒๙๓).

^{๔๖} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒๗๐/๒๙๓.

สิกขาบทที่ ๓ ทุฏฐลลวจาสิกขาบท ว่าด้วยการพูดเกี่ยวหญิง

สถานที่บัญญัติ : พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี แคว้นโกศล

ต้นพระบัญญัติ : พระอุทายีพาหญิงสาวทั้งหลายเที่ยวชมวิหาร พูดพาดพิง ทวารหนัก ทวารเบาของหญิงเหล่านั้น พระผู้มีพระภาครับสั่งให้ประชุมสงฆ์เพราะเรื่องนี้ ทรงสอบถามท่านพระอุทายี แล้วทรงดำหนิ จึงทรงบัญญัติสิกขาบท

พระบัญญัติ : ก็ ภิกษุใดถูกราคะครอบงำแล้ว มีจิตแปรปรวน พูดเกี่ยวมาตุคาม ด้วยวจาชั่วหยาบ พาดพิงเมถุน เหมือนชายหนุ่มพูดเกี่ยวหญิงสาว เป็นสังฆาทิเสส^{๔๗}

สิกขาบทที่ ๔ อัดตคามปาริจริยสิกขาบท ว่าด้วยการให้บำเรอความใคร่ของตน

สถานที่บัญญัติ : พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี แคว้นโกศล

ต้นพระบัญญัติ : พระอุทายีไปบ้านหญิงหม้าย แสดงธรรมแล้วพูดเกี่ยวขอเสพ เมถุนกับหญิงหม้าย

พระบัญญัติ : ก็ ภิกษุใดถูกราคะครอบงำแล้ว มีจิตแปรปรวน กล่าวสรรเสริญ การบำเรอความใคร่ของตนต่อหน้ามาตุคาม ด้วยคำที่พาดพิงเมถุนว่า “น้องหญิง หญิงใด บำเรอผู้ประพฤติพรหมจรรย์ ผู้มีศีลมีกัลยาณธรรมเช่นเราด้วยธรรมนั้น การบำเรอนี้ของหญิง นั้นเป็นการบำเรอชั้นยอด” เป็นสังฆาทิเสส^{๔๘}

สิกขาบทที่ ๕ สัจจจริตตสิกขาบท ว่าด้วยการชักสือ

สถานที่บัญญัติ : พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี แคว้นโกศล

ต้นพระบัญญัติ : เรื่องพระอุทายีชักชวนชายหนุ่มหญิงสาวให้เป็นผัวเมียกัน บางพวกที่ชอบก็สรรเสริญท่าน บางพวกได้รับความลำบากไม่พอใจก็พากันตำหนิสาปแช่ง อาศัยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติสิกขาบทนี้

^{๔๗} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒๘๔/๓๑๖.

^{๔๘} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒๘๑/๓๓๐.

พระบัญญัติ : ก็ ภิกษุใดทำหน้าที่ชกสือ คือ บอกความประสงค์ของชายแก่หญิงก็ดี บอกความประสงค์ของหญิงแก่ชายก็ดี เพื่อให้เป็นภรรยาหรือเป็นชู้รัก เป็นสังฆาทิเสส^{๔๙}

อนุบัญญัติ : พระอุทายีแนะนำให้หญิงแพศยาหรือหญิงขายบริการให้ไปเที่ยวหลับนอนกับพวกนักเที่ยวผู้หญิงเป็นการชั่วคราว ชาวบ้านจึงตำหนิ อาศัยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติเพิ่มเติมว่า

อนึ่ง ภิกษุใดทำหน้าที่ชกสือ คือ บอกความประสงค์ของชายแก่หญิงก็ดี บอกความประสงค์ของหญิงแก่ชายก็ดี เพื่อให้เป็นภรรยาหรือเป็นชู้รัก โดยที่สุตแม่เพื่อให้อยู่ร่วมกันชั่วคราว เป็นสังฆาทิเสส^{๕๐}

สิกขาบทที่ ๖ กุฎิการสิกขาบท ว่าด้วยการก่อสร้างกุฎี

สถานที่บัญญัติ : พระเวฬุวัน เขตกรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ

ต้นพระบัญญัติ : พวกภิกษุชาวเมืองอาฬวีสร้างกุฎีที่อยู่ใหญ่โตเกินพอดี ต้องออกปากขอเครื่องสัมภาระ และอุปกรณ์การก่อสร้างจากชาวบ้านไม่หยุดหย่อน จนกระทั่งชาวบ้านกลัวพระ เห็นว่าเดินผ่านนี้กว่าพระ ต้องวิ่งหนี อาศัยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติสิกขาบทนี้

พระบัญญัติ : ก็ ภิกษุผู้จะสร้างกุฎีที่ไม่มีเจ้าของสร้างถวาย สร้างเป็นของส่วนตัว ด้วยการขอเอาเอง พึงสร้างให้ได้ขนาด ขนาดในการสร้างนั้น ดังนี้คือ ยาว ๑๒ คืบ กว้าง ๗ คืบ โดยคืบพระสุคต ต้องพาภิกษุทั้งหลายไปแสดงพื้นที่ให้ ภิกษุเหล่านั้นพึงแสดงพื้นที่ไม่มีอันตราย เป็นพื้นที่มีบริเวณโดยรอบ ถ้าภิกษุสร้างกุฎีด้วยการขอเอาเอง ในที่ที่มีอันตราย เป็นพื้นที่ไม่มีบริเวณโดยรอบ ไม่พาภิกษุทั้งหลายไปเพื่อแสดงพื้นที่ให้ หรือสร้างให้เกินขนาด เป็นสังฆาทิเสส^{๕๑}

สิกขาบทที่ ๗ วิหารการสิกขาบท ว่าด้วยการสร้างวิหาร

สถานที่บัญญัติ : โฆสิตาราม เขตกรุงโกสัมพี

^{๔๙} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒๙๙/๓๕๒.

^{๕๐} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๐๑/๓๕๔.

^{๕๑} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๕๘/๓๘๓.

ต้นพระบัญญัติ : พระฉนนะ มีเรื่องคือเศรษฐีผู้อุปัฏฐากท่านจกให้สร้างวิหารถวาย ท่านจึงให้คนแผ้วถางสถานที่สร้างวิหาร ใช้คนตัดต้นไม้รุกขเจดีย์ต้นหนึ่งที่ชาวบ้านเคารพบูชา พวกชาวบ้านจึงตำหนิ ประณาม โพนทนา อาศัยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติสิกขาบทนี้

พระบัญญัติ : ก็ ภิกษุจะสร้างวิหารใหญ่ ที่มีเจ้าของสร้างถวาย สร้างเป็นของส่วนตัว ต้องพาภิกษุทั้งหลายไปแสดงพื้นที่ให้ ภิกษุเหล่านั้นพึงแสดงพื้นที่ให้ เป็นพื้นที่ไม่มีอันตราย^{๕๒} เป็นพื้นที่มีบริเวณโดยรอบ ถ้าภิกษุให้สร้างวิหารใหญ่ เป็นพื้นที่มีอันตราย เป็นพื้นที่ไม่มีบริเวณโดยรอบ หรือไม่พาภิกษุทั้งหลายไปแสดงพื้นที่ให้ เป็นสังฆาทิเสส^{๕๓}

สิกขาบทที่ ๘ ปฐมทฎฐโทสสิกขาบท ว่าด้วยภิกษุขัดเคืองมีโทษ

สถานที่บัญญัติ : พระเวฬุวัน เขตกรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ

ต้นพระบัญญัติ : พระทัฬหฬลบุตร ท่านได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้จัดเสนาสนะ และแจกภัตรสำหรับภิกษุ ถูกพระเมตติยะและพระภุมมชกะ^{๕๔} ซึ่งมีความขัดเคืองยุยงให้ภิกษุณีเมตติยาใส่ความท่านว่าถูกท่านข่มขืน อาศัยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติสิกขาบทนี้

พระบัญญัติ : ก็ ภิกษุใด ขัดเคือง มีโทษ ไม่แช่มชื่น ใส่ความภิกษุด้วยอาบัติปาราชิกที่ไม่มีมูล โดยมุ่งหมายว่า “ทำอย่างไรจึงจะให้ภิกษุนั้นพ้นจากพรหมจรรย์นี้ได้” ครั้นสมัยต่อจากนั้น อันผู้ใดผู้หนึ่งใจก็ตาม ไม่ใจก็ตาม อธิกรณ์นั้นเป็นเรื่องไม่มีมูล และภิกษุยอมรับผิด เป็นสังฆาทิเสส^{๕๕}

^{๕๒} พื้นที่มีอันตราย คือ เป็นที่มีมด ปลวก หนู งู แมงป่อง ตะขาบ ช้าง ม้า ราชสีห์ เสือโคร่ง เสือเหลือง หมู สุนัขป่า สัตว์ดิรัจฉานบางเหล่า หรืออยู่ใกล้ต้นไม้ อยู่ใกล้สวน อยู่ใกล้ทะเลแดง อยู่ใกล้ที่ทรงมานักโทษ อยู่ใกล้สุสาน อยู่ใกล้อุทยาน อยู่ใกล้ที่หลวง อยู่ใกล้โรงช้าง อยู่ใกล้โรงม้า อยู่ใกล้เรือนจำ อยู่ใกล้โรงสุรา อยู่ใกล้ร้านขายเนื้อ อยู่ใกล้ถนน อยู่ใกล้ทางสี่แยก อยู่ใกล้ที่ประชุม หรืออยู่ใกล้ทางเดิน (วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๓๑/๔๐๕).

^{๕๓} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๖๖/๔๐๓.

^{๕๔} เป็นภิกษุในกลุ่มฉัพพัคคีย์ ซึ่งเป็นพระต้นบัญญัติของสิกขาบทจำนวนมาก.

^{๕๕} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๘๕/๔๑๙.

ลิขชาบทที่ ๙ ทุตยทฎฐโทสลิขชาบท ว่าด้วยภิกษุขัดเคืองมีโทษ

สถานที่บัญญัติ : พระเวฬุวัน เขตกรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ

ต้นพระบัญญัติ : พระเมตติยะและพระภุมมชกะ กำลังลงจากภูเขาศิขณภูมมองเห็นแพะตัวผู้กับตัวเมียกำลังสืบพันธุ์กัน จึงสมมติแพะตัวผู้เป็นพระทัฬหฬลบุตร สมมติแพะตัวเมียเป็นภิกษุณีเมตติยา แล้วกล่าวว่า พวกเราได้เห็นพระทัฬหฬลบุตรเสพเมถุนกับภิกษุณีเมตติยาด้วยตนเอง อาศัยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติลิขชาบทนี้

พระบัญญัติ : ก็ ภิกษุใด ขัดเคือง มีโทษ ไม่แช่มชื่น อ่างเอาบางส่วนแห่ง อธิกรณ^{๕๖} เรื่องอื่นเป็นเลิศ^{๕๗} ใส่ความภิกษุด้วยอาบัติปาราชิก โดยมุ่งหมายว่า “ทำอย่างไร จึงจะให้ภิกษุนั้นพ้นจากพรหมจรรย์นี้ได้” ครั้นสมัยต่อจากนั้น อันผู้ใดผู้หนึ่งเอาจอกตาม ไม่เอาจอกก็ตาม อธิกรณนั้นเป็นอธิกรณเรื่องอื่น อ่างเอาบางส่วนเป็นเลิศ และภิกษุยอมรับผิดชอบ เป็นสังฆาทิเสส^{๕๘}

ลิขชาบทที่ ๑๐ สังฆเภทลิขชาบท ว่าด้วยการทำสงฆ์ให้แตกกัน

สถานที่บัญญัติ : พระเวฬุวัน เขตกรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ

ต้นพระบัญญัติ : พระเทวทัตเข้าไปหาพระโกกาลิกะ พระภควโฆรคติสสะกะ พระชันหาเทวีบุตร แล้วชักชวนทำลายสงฆ์ พระโกกาลิกะได้กล่าวกับพระเทวทัตว่า พระสมณโคดม มีฤทธานุภาพมาก พวกเราไม่สามารถทำลายสงฆ์ได้ พระเทวทัตจึงบอกว่าจะยกวัตถุ ๕ ประการ^{๕๙} คือ ๑) ภิกษุทั้งหลายควรอยู่ป่าตลอดชีวิต ภิกษุรูปใดเข้าบ้าน ภิกษุรูปนั้นมีโทษ ๒) ภิกษุทั้งหลายควรเที่ยวบิณฑบาตตลอดชีวิต ภิกษุรูปใดยินดีกินนิมนต์ ภิกษุรูปนั้นมีโทษ

^{๕๖} อธิกรณ หมายถึงเรื่องที่ต้องจัด ต้องทำให้เรียบร้อย หรือคดีความ รวมถึงกิจธุระของสงฆ์ ในลิขชาบทวิงค์ อธิบายไว้ว่ามี ๔ อย่าง คือ ๑) วิวาหาธิกรณ ๒) อนุวาหาธิกรณ ๓) อาบัติตาธิกรณ ๔) กิจจาธิกรณ (วิ.มหา. (ไทย) ๑/๔๐๕/๔๓๗).

^{๕๗} เลิศ (ข้ออ้าง) มี ๑๐ อย่าง ได้แก่ ซาติกำเนิด ชื่อ ตระกูล รูปลักษณะ อาบัติ บาตร จีวร พระอุปัชฌาย์ พระอาจารย์ เสนาสนะ.

^{๕๘} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๙๒/๔๓๒.

^{๕๙} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๔๐๙/๔๔๑).

๓) ภิกษุทั้งหลายควรถือผ้าบังสุกุลตลอดชีวิต ภิกษุรูปใดยินดีผ้าคหบดี ภิกษุรูปนั้นมีโทษ
 ๔) ภิกษุทั้งหลายควรอยู่โคนไม้ตลอดชีวิต ภิกษุรูปใดอาศัยที่มุงที่บัง ภิกษุรูปนั้นมีโทษ
 ๕) ภิกษุทั้งหลายไม่ควรฉันปลาและเนื้อตลอดชีวิต ภิกษุรูปใดฉันปลาและเนื้อ ภิกษุรูปนั้นมีโทษ
 มาเป็นข้ออ้างในการทำลายสงฆ์ อาศัยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติสิกขาบทนี้

พระบัญญัติ : ก็ ภิกษุใดเพียรพยายามเพื่อทำลายสงฆ์ผู้พร้อมเพรียง หรือ
 ถ้อยกย่องยืนยันอธิกรณ์อันเป็นเหตุทำให้แตกแยกกัน ภิกษุนั้นอันภิกษุทั้งหลายพึงว่ากล่าว
 ตักเตือนอย่างนี้ว่า “ท่านอย่าเพียรพยายามเพื่อทำลายสงฆ์ผู้พร้อมเพรียง หรือถ้อยกย่อง
 ยืนยันอธิกรณ์อันเป็นเหตุทำให้แตกแยกกัน ท่าน จงพร้อมเพรียงกับสงฆ์ เพราะสงฆ์ผู้พร้อมเพรียง
 ประองตอง ไม่วิวาท มีอุทเทสเดียวกัน ย่อมอยู่ผาสุก” และภิกษุนั้นอันภิกษุทั้งหลายว่ากล่าว
 ตักเตือนอย่างนี้ ยังยกย่องอยู่อย่างนั้น ภิกษุนั้นอันภิกษุทั้งหลายพึงสวดสมณุภาสน์^{๖๐} จนครบ
 ๓ ครั้งเพื่อให้สละเรื่องนั้น ถ้าเธอกำลังถูกสวดสมณุภาสน์กว่าจะครบ ๓ ครั้ง สละเรื่องนั้นได้
 นั้นเป็นการดี ถ้าเธอไม่สละ เป็นสังฆาทิเสส^{๖๑}

สิกขาบทที่ ๑๑ สังฆเภทานวัตตกลิกขาบท ว่าด้วยภิกษุผู้ประพฤติตาม สนับสนุน
 ภิกษุผู้ทำลายสงฆ์

สถานที่บัญญัติ : พระเวฬุวัน เขตกรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ

ต้นพระบัญญัติ : พระเทวทัตเพียรพยายามเพื่อทำลายสงฆ์ พระโกกาลิกะ
 พระภูโมรทิสสกะ พระชันชเทวีบุตร และพระสมุทททัต กล่าวสนับสนุนพระเทวทัตในการ
 ทำลายสงฆ์ อาศัยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติสิกขาบทนี้

^{๖๐} สมณุภาสน์ หมายถึงการสวดประกาศตักเตือนให้สำนึกผิด ไม่ให้ถ้อยร้นในการอันมิชอบนั้น ๆ ต่อไป
 เป็นวิธีการให้โอกาสกลับใจก่อนปรับอาบัติ เป็นพิธีสังฆกรรมที่เรียกว่า ญัตติจตุตถกรรมวาจา คือตั้งญัตติ
 (เสนอประเด็นในที่ประชุม) ๑ ครั้ง สวดอนุสาวนาหรือกรรมวาจา (ขอมติที่ประชุมสงฆ์) ๓ ครั้ง ใช้ใน
 สังฆาทิเสส ข้อที่ ๑๐ ถึง ๑๓ จบญัตติ ต้องอาบัติทุกกฏ จบกรรมวาจา ๒ ครั้งต้องอาบัติอุลลัจจัย จบ
 กรรมวาจาครั้งสุดท้าย ต้องอาบัติสังฆาทิเสส เมื่อต้องสังฆาทิเสสแล้ว ทุกกฏและอุลลัจจัยเป็นอันระงับ (วิ.มหา.
 (ไทย) ๑/๔๑๔/๔๔๗).

^{๖๑} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๔๑๑/๔๔๔.

พระบัญญัติ : ก็ ภิกษุมีจำนวน ๑ รูป ๒ รูป หรือ ๓ รูปประพฤติตาม กล่าวสนับสนุนภิกษุนั้น พวกเธอกล่าวอย่างนี้ว่า “พวกท่านอย่าว่ากล่าวอะไรภิกษุนั้น ภิกษุนั้นกล่าวสิ่งที่เป็นธรรม ภิกษุนั้นกล่าวสิ่งที่เป็นวินัย ภิกษุนั้นกล่าวตามความพอใจและความชอบใจของพวกเรา เธอทราบความพอใจและความชอบใจของพวกเราจึงกล่าว พวกเราเห็นด้วยกับคำนั้น” ภิกษุเหล่านั้นอันภิกษุทั้งหลายพึงว่ากล่าวตักเตือนอย่างนี้ว่า “พวกท่านอย่าพูดอย่างนั้น ภิกษุนั้นไม่ใช่ผู้กล่าวสิ่งที่เป็นธรรม ภิกษุนั้นไม่ใช่ผู้กล่าวสิ่งที่เป็นวินัย พวกท่านอย่าชอบใจการทำลายสงฆ์ พวกท่านจงพร้อมเพรียงกับสงฆ์ เพราะสงฆ์ผู้พร้อมเพรียง ประองดอง ไม่วิวาท มีอุทเทสเดียวกัน ย่อมอยู่ผาสุก” ภิกษุเหล่านั้นอันพวกภิกษุว่ากล่าวตักเตือนอยู่อย่างนี้ ยังยกย่องอยู่อย่างนั้น ภิกษุเหล่านั้นอันภิกษุทั้งหลายพึงสวดสมณุภาสน์จนครบ ๓ ครั้งเพื่อให้สละเรื่องนั้น ถ้าพวกเธอกำลังถูกสวดสมณุภาสน์กว่าจะครบ ๓ ครั้ง สละเรื่องนั้นได้ นั่นเป็นการดี ถ้าพวกเธอไม่สละเป็นสังฆาทิเสส^{๖๒}

ลักษณะบทที่ ๑๒ ทุพพจลักษณะบท ว่าด้วยภิกษุเป็นคนว่ายาก

สถานที่บัญญัติ : โฆสิตาราม เขตกรุงโกสัมพี

ต้นพระบัญญัติ : พระฉันทะ ประพฤติไม่เหมาะสม ภิกษุทั้งหลายจึงว่ากล่าวตักเตือน พระฉันทะกลับบอกว่า พวกท่านต่างชื่อ ต่างโคตร ต่างชาติ ต่างตระกูล มาบวชรวมกัน ดุจลมพายุพัดหญ้าไม้ และใบไม้แห่งมารวมกัน หรือดุจแม่น้ำไหลจากภูเขาพัดจอกแห่นมารวมกันไว้ พวกท่านไม่ควรว่ากล่าวตักเตือน ผมต่างหากสมควรว่ากล่าวตักเตือนพวกท่าน อาศัยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติลักษณะบทนี้

พระบัญญัติ : ก็ ภิกษุเป็นคนว่ายาก อันภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวตักเตือนโดยชอบธรรม ในลักษณะบทที่มาในอุทเทส กลับทำตัวให้เป็นคนที่ว่ากล่าวตักเตือนไม่ได้ โดยกล่าวว่า “พวกท่านอย่าว่ากล่าวอะไรผม ไม่ว่าดีหรือเลว ถึงผมก็จะไม่ว่ากล่าวอะไรพวกท่าน ไม่ว่าดีหรือเลวเหมือนกัน พวกท่านงตเว็นว่ากล่าวผมเถิด” ภิกษุนั้นอันภิกษุทั้งหลายพึงว่ากล่าว

^{๖๒} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๔๑๘/๔๕๐.

ดักเตือนอย่างนี้ว่า “ท่านอย่าทำตัวให้เป็นคนที่ว่ากล่าวดักเตือนไม่ได้ จงทำตัวให้เป็นคนที่เขาว่ากล่าวดักเตือนได้ แม้ท่านก็จงว่ากล่าวดักเตือนภิกษุทั้งหลายโดยชอบธรรม แม้ภิกษุทั้งหลายก็จะว่ากล่าวดักเตือนท่านโดยชอบธรรม เพราะว่า บริษัทของพระผู้มีพระภาคเจริญแล้ว ด้วยอาการอย่างนี้ คือด้วยการว่ากล่าวดักเตือนกันและกัน ด้วยการช่วยเหลือกันและกันให้ ออกจากอาบัติ” ภิกษุนั้นอันภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวดักเตือนอยู่อย่างนี้ ก็ยังยกย่องอยู่อย่างนั้น ภิกษุนั้นอันภิกษุทั้งหลายพึงสวดสมณุภาสน์จนครบ ๓ ครั้งเพื่อให้สละเรื่องนั้น ถ้าเธอกำลังถูก สวดสมณุภาสน์กว่าจะครบ ๓ ครั้ง สละเรื่องนั้นได้ นั่นเป็นการดี ถ้าเธอไม่สละ เป็นสังฆาทิเสส^{๖๓}”

สิกขาบทที่ ๑๓ กุลทูลสกลสิกขาบท ว่าด้วยภิกษุผู้ประทุษร้ายตระกูล

สถานที่บัญญัติ : พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี แคว้นโกศล

ต้นพระบัญญัติ : ภิกษุชื่อว่าอัสนชิและปุณ்பพสุกะเป็นเจ้าของ เป็นอลัชชีเลวทราม อยู่ในกัฎฐาภิรัชชนบทประพฤติไม่เหมาะสม คือ ปลุกไม้ดอก รดน้ำ เก็บดอกไม้ ร้อยดอกไม้ ทำมาลัยต่อกัน ทำมาลัยเรียงกัน จัดดอกไม้ช่อ ทำดอกไม้พุ่ม ทำดอกไม้เทริด ทำดอกไม้พวง ทำดอกไม้แผงประดับอก หรือใช้ให้คนอื่นทำให้ด้วย^{๖๔} อาศัยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติ สิกขาบทนี้

พระบัญญัติ : ก็ ภิกษุอยู่อาศัยหมู่บ้านหรือนิคมแห่งใดแห่งหนึ่ง ประทุษร้ายตระกูล มีความประพฤติเลวทราม ความประพฤติเลวทรามของเธอ เขาได้เห็นและได้ยินกันทั่ว ตระกูลทั้งหลายที่เธอประทุษร้าย เขาก็ได้เห็นและได้ยินกันทั่ว ภิกษุนั้นอันภิกษุทั้งหลายพึงว่ากล่าว ดักเตือนอย่างนี้ว่า “ท่านประทุษร้ายตระกูล ประพฤติเลวทราม ความประพฤติเลวทรามของท่าน เขาได้เห็นและได้ยินกันทั่ว ตระกูลทั้งหลายที่ท่านประทุษร้าย เขาก็ได้เห็นและได้ยินกันทั่ว ท่าน จงออกจากอาวาสนี้ อย่ายู่ที่นี่” และภิกษุนั้นอันภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวดักเตือนอยู่อย่างนี้ ก็ได้ตอบภิกษุทั้งหลายว่า “พวกภิกษุลำเอียงเพราะความพอใจ ลำเอียงเพราะความชดเคือง ลำเอียงเพราะความหลง และลำเอียงเพราะความกลัว ชับภิกษุบางรูป ไม่ชับบางรูป เพราะอาบัติ อย่างเดียวกัน” ภิกษุนั้นอันภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวดักเตือนอย่างนี้ว่า “ท่านอย่าพูดอย่างนั้น ภิกษุทั้งหลายไม่ลำเอียงเพราะความพอใจ ไม่ลำเอียงเพราะความชดเคือง ไม่ลำเอียงเพราะ

^{๖๓} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๔๒๕/๔๕๕.

^{๖๔} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๔๓๓/๔๖๒.

ความหลง และไม่ลำเอียงเพราะความกลัว ท่านประทุษร้ายตระกูล ประพฤติเลวทราม ความประพฤติเลวทรามของท่าน เขาได้เห็นและได้ยินกันทั่ว ตระกูลทั้งหลายที่ท่านประทุษร้าย เขาก็ได้เห็นและได้ยินกันทั่ว ท่านจงออกจากอาวาสนี้ อย่าอยู่ที่นี้” ภิกษุเหล่านั้นอันภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวตักเตือนอยู่อย่างนี้ ก็ยังยกย่องอยู่อย่างนั้น ภิกษุเหล่านั้นอันภิกษุทั้งหลายพึงสวดสมณุภาสน์จนครบ ๓ ครั้งเพื่อให้สละเรื่องนั้น ถ้าเธอกำลังถูกสวดสมณุภาสน์กว่าจะครบ ๓ ครั้ง สละเรื่องนั้นได้ นั่นเป็นการดี ถ้าเธอไม่สละ เป็นสังฆาทิเสส^{๖๕}

ในสังฆาทิเสส ๑๓ ลิกขาบทนี้ ตั้งแต่ลิกขาบทที่ ๑ ถึงลิกขาบทที่ ๙ เรียกว่าปฐมปาตติกา คือ เมื่อภิกษุล่วงละเมิด ต้องอาบัติทันที ส่วนตั้งแต่ลิกขาบทที่ ๑๐ ถึงลิกขาบทที่ ๑๓ เรียกว่ายาวตติยา คือ เมื่อภิกษุล่วงละเมิดยังไม่ต้องอาบัติทันที ต่อเมื่อสงฆ์สวดสมณุภาสน์ประกาศตักเตือนห้ามประพฤติเช่นนั้นจบครั้งที่ ๓ ภิกษุผู้ทำความผิดนั้นจึงต้องอาบัติสังฆาทิเสส

๒.๒.๔ อนินยตกัณท์

ว่าด้วยอนินยต ๒ ลิกขาบท คือ

ลิกขาบทที่ ๑ ปฐมอนินยตลิกขาบท ว่าด้วยการนั่งในที่ลับตากับหญิงสองต่อสอง

สถานที่บัญญัติ : พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี

ต้นพระบัญญัติ : พระอุทายีเข้าไปหาหญิงสาว นั่งบนอาสนะที่กำบังในที่ลับ เจรจากับหญิงสาวนั้นสองต่อสอง นางวิสาขาไมครมารดาไปพบเข้า จึงพูดกับท่านพระอุทายีถึงความไม่เหมาะ ไม่สมควร ไม่ก่อความเสื่อมใส อาศัยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติลิกขาบทนี้

พระบัญญัติ : ก็ ภิกษุใดนั่งบนอาสนะที่กำบังในที่ลับพอจะทำการได้กับมาตุคามสองต่อสอง อุบาสิกาผู้มีวาจาเชื่อถือได้ ได้เห็นภิกษุนั่งกับมาตุคามนั้นแล้วกล่าวโทษด้วยอาบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง บรรดาอาบัติ ๓ อย่าง คือ ปาราชิก สังฆาทิเสส หรือปาจิตตีย์ ภิกษุนั้นยอมรับการนั่ง พึงถูกปรับด้วยอาบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง บรรดาอาบัติ ๓ อย่าง คือ ปาราชิก-สังฆาทิเสส หรือปาจิตตีย์ อีกอย่างหนึ่ง อุบาสิกาผู้มีวาจาเชื่อถือได้นั้น กล่าวโทษด้วยอาบัติใด ภิกษุนั้นพึงถูกปรับด้วยอาบัตินั้น อาบัตินี้ชื่อว่า อนินยต^{๖๖}

^{๖๕} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๔๓๖/๔๖๖.

^{๖๖} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๔๔๔/๔๗๔.

สิกขาบทที่ ๒ ทุติยอนิยตสิกขาบท ว่าด้วยการนั่งในที่ลับกับหญิงสองต่อสอง

สถานที่บัญญัติ : พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี

ต้นพระบัญญัติ : พระอุทายืนนั่งเจรจากับหญิงสาวคนเดิมในที่ลับ ภูคนางวิสาขามหาอุบลิกาตำหนิเหมือนเดิม อาศัยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติสิกขาบทนี้

พระบัญญัติ : ก็ สถานที่ไม่ใช่อาสนะที่กำบัง ไม่พอจะทำการได้ แต่เป็นสถานที่พอจะพูดเกี่ยวมาตุคามด้วยวาจาชั่วหยาบได้ ก็ ภิกษุใดนั่งบนอาสนะเช่นนั้น ในที่ลับกับมาตุคามสองต่อสอง อุบลิกามีวาจาเชื่อถือได้ ได้เห็นภิกษุหนึ่งกับมาตุคามนั้นแล้วกล่าวโทษด้วยอาบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง บรรดาอาบัติ ๒ อย่าง คือ สังฆาทิเสส หรือปาจิตตีย์ ภิกษุยอมรับการนั่งฟังถูกปรับด้วยอาบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง บรรดาอาบัติ ๒ อย่าง คือ สังฆาทิเสส หรือปาจิตตีย์ อีกอย่างหนึ่ง อุบลิกาผู้มีวาจาเชื่อถือได้นั้น กล่าวโทษด้วยอาบัติใด ภิกษุนั้นฟังถูกปรับด้วยอาบัตินั้น อาบัตินี้ชื่อว่า อนิยต^{๖๗}

คำว่า อนิยต แปลว่าไม่แน่นอน หมายถึงไม่แน่นอนว่าจะปรับอาบัติใดระหว่างปาราชิก สังฆาทิเสส กับปาจิตตีย์ ในอนิยตสิกขาบทที่ ๑ และระหว่างสังฆาทิเสสกับปาจิตตีย์ในอนิยตสิกขาบทที่ ๒ เพราะอนิยตไม่ใช่ชื่ออาบัติ และไม่ใช่พระบัญญัติห้ามนั่งในที่ลับตาหรือในที่ลับกับหญิงสองต่อสองโดยตรง พระบัญญัติที่ห้ามการกระทำความผิดกล่าวโดยตรง คือสิกขาบทที่ ๔ เรื่องการนั่งบนอาสนะที่กำบังในที่ลับกับมาตุคาม และสิกขาบทที่ ๕ เรื่องการนั่งในที่ลับกับมาตุคามสองต่อสอง แห่งอเจลกวรรค ในปาจิตตยิกัณฑ์^{๖๘}

มีข้อสังเกตว่าทั้ง ๒ สิกขาบทแห่งอเจลกวรรค ในปาจิตตยิกัณฑ์นั้น เน้นบัญญัติห้ามการนั่งกับมาตุคามในที่ลับ เพื่อป้องกันความเสียหายอื่นตามที่บัญญัติไว้ในปาราชิกสิกขาบทที่ ๑ เรื่องเสพเมถุน แห่งปาราชิกกัณฑ์ และในสิกขาบทที่ ๒ เรื่องการถูกต้องกายหญิง สิกขาบทที่ ๓ เรื่องการพูดเกี่ยวหญิง และสิกขาบทที่ ๔ เรื่องการให้บำเรอความใคร่ของตน แห่งสังฆาทิเสสกัณฑ์ ดังนั้น หากภิกษุนั่งในที่ลับตาหรือลับกับมาตุคาม เพียงแต่อาการนั่งก็เป็นเหตุให้ต้องอาบัติปาจิตตีย์ในทันที ไม่ใช่เพียงอาการนั่งเท่านั้นที่จะต้องอาบัติปาจิตตีย์ หาก

^{๖๗} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๔๕๓/๔๘๐.

^{๖๘} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๒๘๔-๒๘๖/๔๓๑-๔๓๖.

พิจารณาถึงสิกขาบทที่ ๖ เรื่องห้ามนอนร่วมกับมาตุคาม^{๖๙} แห่งมุสาวาทวรรค ในปาจิตติยกัณฑ์ ด้วย อาการนอนก็ยิ่งเป็นกิริยาที่ไม่เหมาะสมยิ่งที่จะเป็นเหตุต้องอาบัติปาจิตตีย์ ดังนั้น ในบทภาชนีย์ แห่งอนียตสิกขาบท ทั้งสองนี้จึงให้นัยไว้ว่า ภิกษุยอมรับว่า นั่ง ฟังปรับเพราะนั่ง ยอมรับว่านอน ฟังปรับเพราะนอน

อนียตทั้ง ๒ สิกขาบท เป็นเพียงบทบัญญัติที่วางไว้เป็นกลางๆ เพื่อพิจารณาปรับโทษตามเงื่อนไขของพระบัญญัติตามที่กล่าวมานั้น ซึ่งเงื่อนไขการปรับโทษเพราะการล่วงละเมิดพระบัญญัติที่กล่าวมานั้นขึ้นอยู่กับสถานที่ว่าเป็นที่ลับตา หรือเป็นที่ลับหู

ถ้าเป็นที่ลับตา โทษหรืออาบัติที่จะถูกปรับหรือกล่าวหา มี ๓ อย่าง คือ อาบัติปาราชิกตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑ ในปาราชิกกัณฑ์ อาบัติสังฆาทิเสส ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๒ ที่ ๓ และที่ ๔ ในสังฆาทิเสสกัณฑ์ อาบัติปาจิตตีย์ ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๖ ในมุสาวาทวรรค และตามความแห่งสิกขาบทที่ ๔ และที่ ๕ แห่งอเจลกวรรค ในปาจิตติยกัณฑ์ ทั้งนี้เพราะที่ลับตา เป็นที่กำบังพอที่จะเป็นโอกาสให้ทำการล่วงละเมิดได้ตามพระบัญญัติดังกล่าว

ถ้าเป็นที่ลับหู โทษหรืออาบัติที่จะถูกปรับหรือกล่าวหา มี ๒ อย่าง คือ อาบัติสังฆาทิเสส และอาบัติปาจิตตีย์ตามความแห่งสิกขาบทที่กล่าวมานั้น เพราะที่ลับหูไม่ใช่ที่กำบัง ไม่พอที่จะเสพเมถุนกันได้ แต่เป็นสถานที่เอื้ออำนวยพอที่จะจับต้องกาย หรือพูดเกี่ยวหญิงด้วยวาจาช่วยหยาบเป็นต้นได้

อนึ่ง เพื่อความเป็นธรรมสำหรับภิกษุผู้ถูกกล่าวหา จึงมีเนื้อหาพระบัญญัติเกี่ยวกับเงื่อนไขที่จะถูกปรับโทษไว้ดังนี้

๑. ภิกษุยอมรับว่าล่วงละเมิดพระบัญญัติใด ให้ปรับอาบัติตามพระบัญญัตินั้น
๒. บุคคลที่กล่าวหาอาบัติ จะต้องเป็นอุบาสกหรืออุบาสิกาถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง มีคุณธรรม มีศรัทธาและเข้าใจหลักพระพุทธศาสนาดี ต้องบรรลุธรรมอย่างต่ำเป็นโสดาบันขึ้นไป^{๗๐} เมื่อบุคคลเช่นนี้ กล่าวหาภิกษุว่าต้องอาบัติ แม้ภิกษุจะไม่ยอมรับว่าละเมิดพระบัญญัติ ก็ให้ปรับโทษตามคำกล่าวหาของบุคคลเช่นนั้น เพราะมีคุณธรรมน่าเชื่อถือ

^{๖๙} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๕๖/๒๔๓.

^{๗๐} วิ.อ. (บาลี) ๒/๔๔๔-๕/๑๓๕.

การมีเงื่อนไขว่า ผู้กล่าวหาต้องมีความน่าเชื่อถือนั้น ก็เพื่อป้องกันมิให้คนชั่วหรือคนนอกศาสนาได้โอกาสที่จะทำลายพระสงฆ์ที่ประพฤติดีปฏิบัติชอบหรือทำลายพระพุทธศาสนาได้

๒.๓ สารสำคัญในคัมภีร์มหาวิภังค์ ภาค ๒

มีสารสำคัญที่ควรศึกษาดังนี้

๒.๓.๑ นิสสัคคิยกัณฑ์

ว่าด้วยนิสสัคคิยปาจิตตีย์ ๓๐ ลิกขาบท คำว่า นิสสัคคิยปาจิตตีย์ แยกเป็น ๒ คำ คือ นิสสัคคิย และปาจิตตีย์

คำว่า นิสสัคคิย แปลว่าสิ่งที่ต้องสละ หมายถึงสิ่งของที่เป็นเหตุให้ต้องอาบัติปาจิตตีย์ ภิกษุต้องสละก่อนที่จะแสดงอาบัติตามกระบวนการเทศนาวิธี^{๗๑}

คำว่า ปาจิตตีย์ แปลว่าทำจิตให้ตก หมายถึงอาบัติที่ทำกุศลจิตคือกุศลธรรมของผู้จงใจต้องให้ตกไป^{๗๒} รวมทั้ง ๒ คำนี้เข้าด้วยกัน เป็นนิสสัคคิยปาจิตตีย์ เป็นชื่อลิกขาบท หมายถึงบทบัญญัติในนิสสัคคิยกัณฑ์ มี ๓๐ ลิกขาบท และเป็นชื่ออาบัติ หมายถึงอาบัติปาจิตตีย์ที่ภิกษุต้องเพราะเกี่ยวข้องกับสิ่งของที่จะต้องสละ สิ่งของที่จะต้องสละนั้น คือเครื่องอุปโภคบริโภคสำหรับภิกษุที่ต้องใช้ในชีวิตประจำวันนั่นเอง เช่น จีวร บาตร ผ้าสีทนะ เกสซ์ เป็นต้น หากภิกษุใช้ในทางที่ไม่เหมาะสม ผิดพระบัญญัติที่ทรงห้ามไว้ภิกษุต้องอาบัติปาจิตตีย์ จัดเป็นลหุกาบัติ คืออาบัติเบา และเป็นสเดกัจฉา คือยังพอแก้ไขได้ ส่วนสิ่งของเป็นนิสสัคคิย เมื่อภิกษุต้องเข้าแล้ว สามารถพ้นได้ด้วยการสละสิ่งของ ที่เป็นเหตุให้ต้องอาบัติต่อจากนั้นจึงแสดงอาบัติต่อหน้าสงฆ์ คณะ หรือบุคคล การสละสิ่งของที่เป็นนิสสัคคิยนั้นมีวิธีการดังนี้

^{๗๑} มีบทวิเคราะห์ว่า นิสสชชิตฺวา ยํ เทเสติ, เดเนตฺตุนฺติ นิสสชฺเชตฺวา เทเสตฺพุทฺโต นิสสคฺคิยนฺติ วุจฺจติ. (วิ.อ. (บาลี) ๓/๓๓๙/๔๘๕).

^{๗๒} มีบทวิเคราะห์ว่า สณฺจิจฺจ อปาชฺชนตฺสส กุสลธมฺมสงฺขาตํ กุสลจิตฺตํ ปาเตติ, ตสฺมา ปาเตติ จิตฺตุนฺติ ปาจิตฺตีย์ (วิ.อ. (บาลี) ๓/๓๓๙/๔๘๕).

ขั้นตอนที่ ๑ ภิกษุรูปนั้นพึงเข้าไปหาสงฆ์ ห่มผ้าเฉวียงบ่า กราบเท้าภิกษุผู้แก่พรรษา ประนมมือกล่าววาระบูชาสิ่งของที่เป็นนิสัคคีย์ และสาเหตุที่ทำให้ของนั้นเป็นนิสัคคีย์ เช่น ถ้า จีวรเป็นนิสัคคีย์ เพราะเก็บไว้เกิน ๑๐ วัน ก็กล่าวว่า อิทํ เม ภนฺเต จีวรํ ทสหาติกฺกนฺตํ นิสฺสคฺคีย์, อิมานํ สํสฺส นิสฺสชฺชามิ^{๗๓} ท่านผู้เจริญ จีวรผืนนี้ของกระผมเก็บไว้เกิน ๑๐ วัน เป็นนิสัคคีย์ กระผมขอสละจีวรผืนนี้แก่สงฆ์^{๗๔} ถ้าจำคำบาลีไม่ได้ จะกล่าวด้วยภาษาของตน คือกล่าวเฉพาะภาษาไทยก็ได้^{๗๕}

ขั้นตอนที่ ๒ เมื่อสละจีวรแล้วพึงแสดงอาบัติ เสร็จแล้วภิกษุผู้ฉลาดในการสวด กรรมวาจาจะสวดประกาศคืนจีวรแก่ภิกษุนั้นให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติกรรมวาจา^{๗๖} การสละสิ่งของอื่นที่เป็นนิสัคคีย์ เช่น บาตร ก็มีวิธีปฏิบัติเช่นเดียวกันนี้ต่างกันที่การระบุชื่อในคำกล่าว เท่านั้น

ในนิสัคคีย์กัณฑ์นี้ มีการแบ่งเนื้อหาสาระเป็น ๓ วรรค แต่ละวรรค มี ๑๐ ลิกขาบท ดังนี้

วรรคที่ ๑ จีวรวรรค หมวดว่าด้วยจีวรมี ๑๐ ลิกขาบท สรุปเนื้อหาพระบัญญัติได้ดังนี้

ลิกขาบทที่ ๑ ห้ามภิกษุใช้ดิเรกจีวรที่เก็บไว้เกิน ๑๐ วันนอกเขตจีวรกาล

ลิกขาบทที่ ๒ ห้ามภิกษุไม่ได้รับสมมติ อยู่ปราศจากไตรจีวรแม้สิ้นราตรีหนึ่ง

ลิกขาบทที่ ๓ ห้ามภิกษุเก็บผ้าสำหรับทำจีวรไว้เกิน ๑ เดือน

ลิกขาบทที่ ๔ ห้ามภิกษุใช้ภิกษุณี ผู้ไม่ใช่ญาติให้ซัก ให้อ้อม หรือให้ทุบจีวรเก่า

ลิกขาบทที่ ๕ ห้ามภิกษุรับจีวรจากมือภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติ เว้นไว้แต่แลกเปลี่ยนกัน

^{๗๓} วิ.มหา. (บาลี) ๒/๔๖๓/๓.

^{๗๔} ถ้าจีวรหลายผืน เปลี่ยน คำว่า อิทํ เม ภนฺเต จีวรํ เป็น อิมานิ จีวรานิ (จีวรเหล่านี้) หากสละแก่คณะ หรือแก่บุคคล ก็กล่าวอย่างนี้ สละแก่คณะ เปลี่ยนคำว่า สํสฺส เป็น อายฺสฺมนฺตานํ (แก่ท่านทั้งหลาย) สละแก่บุคคล เปลี่ยนคำว่า ภนฺเต เป็น อาวุโส (ท่านผู้มีอายุ) คำว่า สํสฺส เป็น อายฺสฺมโต (แก่ท่าน) ดูรายละเอียด ใน วิ.มหา. (ไทย) ๒/๔๖๓/๕.

^{๗๕} ปาฬี วัตตํ อสฺสโกณฺเตน อญฺญถาปิ วัตตพฺพํ (วิ.อ. (บาลี) ๒/๔๖๒-๓/๑๔๓, กงฺขา.อ. (บาลี) ๑๘๖).

^{๗๖} เป็นธรรมเนียมว่าต้องคืนจีวรที่เป็นนิสัคคีย์ที่ภิกษุสละแล้วให้แก่เจ้าของเดิม ถ้าไม่คืนต้องอาบัติทุกกฏ ยกเว้นรูปียะ ต้องสละทิ้งเลย ดูเรื่องนี้ ใน วิ.มหา. (ไทย) ๒/๔๗๐/๘.

สิกขาบทที่ ๖ ห้ามภิกษุออกปากขอจีวรจากคฤหัสถ์ผู้ไม่ใช่ญาติ ไม่ใช่คนปวารณา ยกเว้นกรณีถูกลักจีวร หรือจีวรสูญหาย

สิกขาบทที่ ๗ ห้ามภิกษุออกปากขอจีวรจากคฤหัสถ์ผู้ไม่ใช่ญาติ

สิกขาบทที่ ๘ ห้ามภิกษุไปกำหนดให้คฤหัสถ์ถวายจีวรที่ดี

สิกขาบทที่ ๙ ห้ามภิกษุไปกำหนดให้คฤหัสถ์ ๒ คนเอาทรัพย์ร่วมกันซื้อจีวรที่ดีถวาย

สิกขาบทที่ ๑๐ ห้ามภิกษุทวงจีวรจากไวยาวัจกรเกิน ๓ ครั้ง ไปยื่นแสดงอาการให้เขาเห็นว่า เป็นการมาทวงจีวรเกิน ๖ ครั้ง

ภิกษุล่วงละเมิดพระบัญญัติเหล่านี้ ต้องอาบัตินิสัคคิยปาจิตตีย์

ประเด็นศึกษาในจีวรวรรค

๑. เรื่องอติเรกจีวร คำว่า อติเรกจีวร ในสิกขาบทที่ ๑ หมายถึงจีวรที่เป็นส่วนเกินจากไตรจีวร อย่างต่ำ ยาวประมาณ ๘ นิ้วสุด หรือประมาณ ๑ ศอกข้างไม้ กว้างประมาณ ๔ นิ้วสุด หรือประมาณ ๑ ศีบข้างไม้^{๗๗} ผ้าอติเรกจีวรนี้ ภิกษุจะรับและเก็บไว้ได้เฉพาะในช่วงจีวรกาล (ช่วงเวลาอนุญาตให้แสวงหาผ้า) คือ ถ้าภิกษุจำพรรษาแล้วไม่ได้กรานกฐิน อยู่ในช่วงแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ถ้าภิกษุได้กรานกฐิน จีวรกาลก็จะขยายออกไปถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๔ รวม ๕ เดือน

๒. วิธีปฏิบัติเกี่ยวกับอติเรกจีวร เมื่อพ้นกำหนดจีวรกาลแล้ว ภิกษุจะเก็บอติเรกจีวรไว้ได้เพียง ๑๐ ราตรี ก่อนที่จะพ้นกำหนดจีวรกาลนี้ พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้ภิกษุวิกัป^{๗๘} อติเรกจีวร คือขอให้สหธรรมิก ๕ คือ ภิกษุ ภิกษุณี สิกขมานา สามเณร และสามเณรีร่วมเป็นเจ้าของอติเรกจีวร เป็นเหตุให้ไม่ต้องอาบัติ แม้จะเก็บไว้เกินกำหนด

การวิกัป มี ๒ วิธี คือ (๑) วิกัปต่อหน้า ได้แก่ ต่อหน้าผู้รับวิกัป (๒) วิกัปลับหลัง ได้แก่ ลับหลังผู้รับวิกัป ภิกษุผู้จะวิกัปอติเรกจีวร ถ้าวิกัปต่อหน้า ฟังนำอติเรกจีวรเข้าไปหา ภิกษุผู้ที่ตนต้องการจะวิกัปผ้าด้วย แล้วกล่าวว่า “อิมิ จีวรํ ตูยหิ วิกัปเปมิ = ผมวิกัปจีวรผืนนี้

^{๗๗} วิ.อ. (บาลี) ๒/๔๖๒-๓/๑๔๒, กงฺขา.ฎีกา (บาลี) ๒๙๗.

^{๗๘} หมายถึงการทำให้มีเจ้าของ ๒ คน.

แก่ท่าน” พอวิกัปแล้วสามารถเก็บอดีตเรกจิรวไว้ได้ แต่ไม่ควรใช้สอย ไม่ควรสละ ไม่ควรอธิษฐาน ต่อเมื่อภิกษุผู้รับวิกัปกล่าวว่า “มยหํ สนตํ ปริณฺช วา วิสฺสชฺเชติ วา ยถาปจฺจยํ วา กโรหิ จีวรผินนี้ของผมนิมนต์ท่านใช้สอย หรือจะสละ หรือจะทำตามเหตุที่สมควร” เรียกว่าถอน วิกัป เมื่อถอนวิกัปแล้ว จะใช้สอย จะสละ หรือจะทำตามเหตุที่สมควร ก็ได้ทั้งนั้น

ส่วนการวิกัปกลับหลัง กระทำโดยการเอาอดีตเรกจิรวไปฝากให้ภิกษุรูปอื่นช่วยวิกัปกับ สหธรรมิกรูปใดรูปหนึ่ง การวิกัปอดีตเรกจิรวนี้ เมื่อเข้าใจวิธีวิกัปแล้ว จะกล่าวคำวิกัปเป็นภาษาไทยก็ได้^{๗๙}

๓. เรื่องไตรจีวร คำว่า ไตรจีวร ในสิกขาบทที่ ๒ หมายถึงผ้า ๓ ผืน คือ (๑) อันตราวาสก ผ้านุ่ง (๒) อุตตราสงค์ ผ้าห่ม (๓) สังฆาฏิ ผ้าห่มซ้อนนอก เป็นผ้าที่พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้ภิกษุอธิษฐานเป็นบริวารประจำตัว เดิมทีเดียว ภิกษุใช้เพียง ๒ ผืน คือผ้านุ่ง ผ้าห่ม ทรงอนุญาตให้ใช้ ๓ ผืน เมื่อคราวที่พระองค์ทรงห่มจีวรผืนเดียวประทับอยู่ กลางแจ้งในฤดูหนาว แล้วทรงเห็นความจำเป็นว่าภิกษุต้องมีสังฆาฏิเพื่อห่มซ้อนกันความหนาว จึงทรงอนุญาตให้ภิกษุใช้ผ้า ๓ ผืน

๔. วิธีปฏิบัติเกี่ยวกับไตรจีวร มีขั้นตอนปฏิบัติดังนี้

๑) วิธีอธิษฐานไตรจีวร ภิกษุต้องอธิษฐานใช้ เป็นวิธีชีวิตพอเพียงของสงฆ์ ที่พระพุทธเจ้าทรงมอบให้ไว้ให้กำหนดใช้ปัจจัยอย่างคุ่มค่า นุ่งห่มไม่ฟุ่มเฟือย ไม่สุร่ยสุร่าย วิธีอธิษฐาน คือใช้มือสัมผัสพร้อมนึกในใจอธิษฐานหรือเปล่งวาจาก็ได้ คำอธิษฐานไตรจีวรดังนี้

อธิษฐานสังฆาฏิว่า อิมํ สงฆาฏิ อธิฏฺฐามิ = ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าผืนนี้เป็น
ผ้าสังฆาฏิ

อธิษฐานผ้าห่มว่า อิมํ อุตฺตราสงค์ อธิฏฺฐามิ = ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าผืนนี้
เป็นผ้าอุตตราสงค์

อธิษฐานผ้านุ่งว่า อิมํ อนฺตราวาสกํ อธิฏฺฐามิ = ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าผืนนี้
เป็นผ้าอันตราวาสก

^{๗๙} บทหน้า หน้า ๔ ถึง ๑๐ วินัยปิฎก เล่มที่ ๒ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ไตรจีวรที่อธิษฐานแล้ว ย่อมละการอธิษฐานด้วยเหตุ ๙ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ^{๔๐} (๑) ให้ผู้อื่น (๒) ถูกชิงเอาไป (๓) ถูกถือวิสาสะเอาไป (๔) ถือเพศคฤหัสถ์ (๕) บอกคืนสิกขา (๖) มรณภาพ (๗) เพศกลับ (๘) ถอนอธิษฐาน (๙) ขาดเป็นช่องประมาณเท่าหลังเล็บ

๒) วิธีเปลี่ยนไตรจีวร ถ้าภิกษุต้องการเปลี่ยนไตรจีวร พึงทำปัจจุทธรรม คือถอนคืนอธิษฐานไตรจีวรชุดเก่า วิธีการทำปัจจุทธรรมหรือถอน คือถอนอธิษฐาน

ผ้าสังฆาฏิว่า อิมํ สงฆาฏิํ ปัจจุทฺธรามิ = ข้าพเจ้าถอนผ้าสังฆาฏิ

ผ้าอุตตราสงค์ว่า อิมํ อุตฺตราสงค์ํ ปัจจุทฺธรามิ = ข้าพเจ้า ถอนผ้าอุตตราสงค์

ผ้าอังตราวาสกว่า อิมํ อฺนฺตราวาสกํ ปัจจุทฺธรามิ = ข้าพเจ้าถอนผ้าอังตราวาสก

จากนั้นใช้มือจับผ้าสังฆาฏิผืนใหม่ นึกอธิษฐานในใจ หรือเปล่งวาจาอธิษฐาน ดังกล่าวแล้วข้างต้น เมื่ออธิษฐานสังฆาฏิเสร็จแล้ว จึงอธิษฐานผ้าอุตตราสงค์ ผ้าอังตราวาสก เป็นลำดับไป ถ้าต้องการเปลี่ยนเฉพาะผืนใด ก็ถอนและอธิษฐานเฉพาะผืนนั้น

วรรคที่ ๒ โกลิยวรรค หมวตว่าด้วยสันถัตใหม่^{๔๑} มี ๑๐ สิกขาบท สรุปเนื้อหาพระบัญญัติได้ดังนี้

สิกขาบทที่ ๑ ห้ามภิกษุทำสันถัตผสมโยใหม่

สิกขาบทที่ ๒ ห้ามภิกษุทำสันถัตขนเจียมตำลั่ว

สิกขาบทที่ ๓ ห้ามภิกษุทำสันถัตขนเจียมตำ ๒ ส่วน

สิกขาบทที่ ๔ ห้ามภิกษุไม่ได้รับสมมติ ทำสันถัตแล้วใช้ได้ยังไม่ถึง ๖ ปี ทำสันถัตใหม่ขึ้นมาใช้

สิกขาบทที่ ๕ ห้ามภิกษุทำสันถัตใหม่โดยไม่เอาสันถัตเก่า ๑ คืบโดยรอบมาเจือปน

สิกขาบทที่ ๖ ห้ามภิกษุนำขนเจียมที่มีคนถวายในระหว่างทางไปด้วยตนเองเกิน

๓ โยชน์

^{๔๐} วิ.อ. (บาลี) ๒/๔๖๙/๑๔๙-๑๕๐, สารตถ.ฎีกา (บาลี) ๒/๔๖๙/๔๗๗.

^{๔๑} แปลจากคำว่า โกลิยะ แปลว่าวัตถุที่เกิดจากรังตกแต่ (โกเสยฺย - อภิธ. คาถา ๒๙๑).

สิกขาบทที่ ๗ ห้ามภิกษุใช้ภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติให้ซัก ให้อ้อม หรือให้สงฆ์ขณเจียม
สิกขาบทที่ ๘ ห้ามภิกษุรับหรือใช้ผู้อื่นให้รับทองและเงินหรือยินดีทองและเงิน
ที่เขาเก็บไว้

สิกขาบทที่ ๙ ห้ามภิกษุทำการแลกเปลี่ยนกันด้วยรูปะชนิดต่างๆ

สิกขาบทที่ ๑๐ ห้ามภิกษุทำการซื้อขายมีประการต่างๆ

ภิกษุล่วงละเมิดพระบัญญัติเหล่านี้ ต้องอาบัตินิสัคคียปาจิตตีย์

ประเด็นศึกษาในโกสิยวรรค

๑. เรื่องสันถัต คำว่า สันถัต ในสิกขาบทที่ ๑ ถึง ๕ หมายถึงฝักรองนั่งที่ทำขึ้น
โดยวิธีการหล่อ ไม่ใช่ทอ กล่าวคือใช้ยางเหนียว เช่นน้ำข้าว เป็นต้นเกลบบนพื้นเรียบในไม้
กรอบสี่เหลี่ยม แล้วเอาขนโปรยราดลงบนยางเหนียวนั้น ตากแดดรอให้แห้ง^{๘๒}

๒. เรื่องขณเจียม คำว่า ขณเจียม หมายถึงขณปะ หรือขณกะ (เอפקโลมะ)

๓. เรื่องรูปะ คำว่า ทำการแลกเปลี่ยนกันด้วยรูปะ ตามความแห่งสิกขาบท
ที่ ๙ หมายถึงวัตถุที่มีสีเหมือนพระฉวีของพระศาสดา ได้แก่ ทอง กหาปณะ มาสกต่างๆ เช่น
มาสกโลหะ มาสกไม้ มาสกครั้งที่ใช้เป็นอัตราแลกเปลี่ยน ซื้อขายกัน^{๘๓}

วรรคที่ ๓ ปัตตวรรค หมวดว่าด้วยบาตร^{๘๔} มี ๑๐ สิกขาบท สรุปเนื้อหาพระบัญญัติ
ได้ดังนี้.

สิกขาบทที่ ๑ ห้ามภิกษุเก็บบอดิเรกบาตรไว้เกิน ๑๐ วัน

สิกขาบทที่ ๒ ห้ามภิกษุมีบาตรที่มีรอยซ่อมหย่อนกว่า ๕ แห่ง ขอบาตรใหม่จาก
คฤหัสถ์ที่ไม่ใช่ญาติ ไม่ใช่คนปวารณา

สิกขาบทที่ ๓ ห้ามภิกษุเก็บเกสรทั้ง ๕ คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง
และน้ำอ้อยที่ไว้เกิน ๗ วัน

^{๘๒} วิ.มหา. (ไทย) ๒/ ๕๔๔/๓๒, วิ.อ. (บาลี) ๒/๕๔๒/๑๙๒.

^{๘๓} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๕๔๔/๑๐๙, วิ.อ. (บาลี) ๒/๕๘๓-๕๘๔/๑๙๙-๒๐๐.

^{๘๔} คำว่า บาตร ในวรรคนี้ หมายถึงเอาบาตรเหล็กและบาตรดินเผา ทั้งที่มีขนาดใหญ่ ขนาดกลาง และ
ขนาดเล็ก (วิ.มหา. (ไทย) ๖๐๒/๑๒๔, วิ.อ. (บาลี) ๒/๖๐๒/๒๑๕).

สิกขาบทที่ ๔ ห้ามภิกษุแสวงหาผ้าอาบน้ำฝน ก่อนแรม ๑ ค่ำ เดือน ๗ หรือ
ทำผ้าอาบน้ำฝนนุ่งก่อนขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๘

สิกขาบทที่ ๕ ห้ามภิกษุให้จีวรแก่ภิกษุอื่นแล้ว โกรธ ไม่พอใจ ซิงเอาคืน

สิกขาบทที่ ๖ ห้ามภิกษุออกปากขอด้วยจากคฤหัสถ์ที่ไม่ใช่ญาติ ไม่ใช่คน
ปวารณาเอามาให้ช่างหูกทอจีวรเพื่อตนเอง

สิกขาบทที่ ๗ ห้ามภิกษุสั่งช่างหูกผู้ที่คฤหัสถ์ซึ่งไม่ใช่ญาติไม่ใช่คนปวารณา
สั่งให้ทอจีวรเพื่อถวายก่อนแล้วให้ทำจีวรตามที่ตนปวารณาโดยกล่าวว่า จะให้สิ่งของเล็กน้อย
เป็นรางวัล

สิกขาบทที่ ๘ ห้ามภิกษุรับอัจเจกจีวรในช่วง ๑๐ วันก่อนออกพรรษา คือ
ตั้งแต่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ แล้วเก็บไว้เกินกำหนดจีวรกาล

สิกขาบทที่ ๙ ห้ามภิกษุไม่ได้รับสมมติ ออกพรรษาแล้วเก็บจีวรผืนใดผืนหนึ่งไว้
ในละแวกบ้าน

สิกขาบทที่ ๑๐ ห้ามภิกษุรู้อยู่ น้อมลากที่เขาตั้งใจจะถวายสงฆ์มาเพื่อตนเอง

ภิกษุล่วงละเมิดพระบัญญัติเหล่านี้ ต้องอาบัตินิสัคคิยปาจิตตีย์

ประเด็นศึกษาในปิตตวรรค

๑. เรื่องบาตร คำว่า อติเรกบาตร ในสิกขาบทที่ ๑ หมายถึงบาตรนอกจาก
บาตรอธิษฐาน ภิกษุจะเก็บไว้ได้เพียง ๑๐ วัน มีวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับอติเรกบาตรดังนี้

๑) ต้องสละอติเรกบาตรที่เป็นนิสัคคิยก่อนแสดงอาบัติ วิธีการสละ
เหมือนการสละอติเรกจีวรดังที่กล่าวไว้แล้ว

๒) เพื่อป้องกันอาบัติเพราะเก็บไว้เกิน ๑๐ วัน พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาต
ให้ภิกษุวิกัปแก่ภิกษุอื่นเช่นกัน การวิกัป การถอนวิกัปมีวิธีการเดียวกับอติเรกจีวร เมื่อถอนวิกัปแล้ว
ภิกษุเจ้าของอติเรกบาตร จะใช้สอย จะสละ หรือจะทำตามเหตุที่สมควร ก็ได้ทั้งนั้น

นอกจากนี้ ยังมีสาระที่ควรรู้เกี่ยวกับการอธิษฐานบาตรมีวิธีการปฏิบัติเช่นเดียวกับไตร
จีวร มีคำอธิษฐานว่า “อิมํ ปตฺตํ อธิฐฺจามิ ข้าพเจ้าอธิษฐานบาตรใบนี้” เมื่ออธิษฐานแล้วถือว่า

บาตรนั้นเป็นบริวารประจำตัว แต่หากมีเหตุต่อไปนี้อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ^{๘๕} (๑) ให้ผู้อื่น (๒) ถือเพศคฤหัสถ์ (๓) บอกรับสิกขา (๔) มรณภาพ (๕) เพศกลับ (๖) ถอนอธิษฐาน (๗) ทะลุเป็นช่องเมล็ดข้าวลอดได้ ย่อมถือว่าการอธิษฐานนั้นสิ้นสุดลง อนึ่ง โจรลักไป หรือ ถูกถือวิสสาสะเอาไป ถือว่าการอธิษฐานสิ้นสุดลงเช่นกัน

๒. เรื่องผ้าจํานำพรรษา คำว่า ผ้าจํานำพรรษา มาจาก คำว่า อัจเจกจีวร ที่แปลว่าจีวรเร่งด่วน ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๘ หมายถึงผ้าที่ทายกจะถวายแก่ภิกษุผู้จําพรรษา แล้ว แต่มีเหตุผลบางอย่าง ทำให้ทายกนั้นๆ ประสงค์จะถวายล่วงหน้าในเวลา ๑๐ วันก่อน ออกพรรษา จึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าผ้าจํานำพรรษา^{๘๖}

๓. เรื่องจีวรกาล ตามความแห่งสิกขาบททั้งหลายในวรรคนี้และในวรรคอื่น แบ่งเป็น ๒ ระยะเวลา คือ

ระยะที่ ๑ ในเมื่อไม่ได้กรานกฐิน ระยะเวลา ๑ เดือนหลังจากออกพรรษา
ชื่อว่าจีวรกาล

ระยะที่ ๒ ในเมื่อได้กรานกฐิน ระยะเวลา ๕ เดือนหลังจากออกพรรษา
ชื่อว่าจีวรกาล

นอกจากระยะเวลาดังกล่าวนี้ ชื่อว่าพื้นที่จีวรกาล

๔. เรื่องการสมมติ คำว่า สมมติ ในพระวินัยนี้ไม่ใช่มีความหมายว่า การยกตัวอย่าง ตามที่บุคคลทั่วไปชอบพูดกัน แต่คำนี้เป็นภาษาพระวินัย เป็นมติของสงฆ์ หมายถึงความเห็นชอบร่วมกันหลังมีการประชุมพิจารณาตามกระบวนการแห่งสังฆกรรมแล้ว เช่นคำว่า สมมติ ในคำว่า ภิกษุผู้ไม่ได้รับสมมติ ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๘ หมายถึงการไม่ได้รับความเห็นชอบจากสงฆ์ให้เป็นผู้อุปปราศจากไตรจีวรได้^{๘๗}

^{๘๕} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๕๙๘-๖๐๘/๑๒๒-๑๒๗, วิ.อ. (บาลี) ๒/๖๐๘/๒๑๙.

^{๘๖} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๖๔๙/๑๖๙, วิ.อ. (บาลี) ๒/๖๔๖-๖๔๙/๒๔๕.

^{๘๗} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๔๗๔/๑๑.

๒.๓.๒ ปาจิตตยิกัณฑ์

ว่าด้วยอาบัติปาจิตตีย์ ๙๒ ลิกขาบท

คำว่า ปาจิตตีย์ แปลว่าทำกุศลจิต กล่าวคือกุศลธรรมของผู้ตั้งใจต้องอาบัติให้ตกไป หรือพลาดไปจากอริยมรรค เป็นทั้งข้อบทบัญญัติ ๙๒ ลิกขาบท และเป็นข้ออาบัติ หมายถึงอาบัติปาจิตตีย์ในส่วนที่ไม่เกี่ยวข้องกับสิ่งของอุปโภคบริโภค แต่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมเท่านั้น จึงมีชื่อเรียกเต็มว่า สุทธิกปาจิตตีย์ แปลว่าปาจิตตีย์ล้วน จัดเป็นลหุกาบัติ คืออาบัติเบา และเป็นสเตกัจฉา คือยังพอแก้ไขได้ เมื่อภิกษุต้องเข้าแล้ว สามารถพ้นได้ด้วยการแสดงอาบัติต่อหน้าสงฆ์ คณะ หรือบุคคลก็ได้

ในปาจิตตยิกัณฑ์นี้ แบ่งเป็น ๙ วรรค ตั้งแต่วรรคที่ ๑ ถึงวรรคที่ ๗ และวรรคที่ ๘ มี ๑๐ ลิกขาบท ส่วนวรรคที่ ๘ มี ๑๒ ลิกขาบท ดังนี้

วรรคที่ ๑ มุสาวาทวรรค^{๘๘} มี ๑๐ ลิกขาบท สรุปเนื้อหาพระบัญญัติได้ดังนี้

- ลิกขาบทที่ ๑ ห้ามภิกษุกล่าวเท็จทั้งที่รู้^{๘๙}
- ลิกขาบทที่ ๒ ห้ามภิกษุกล่าวเสียดสีภิกษุอื่น^{๙๐}
- ลิกขาบทที่ ๓ ห้ามภิกษุพูดส่อเสียดภิกษุอื่น^{๙๑}
- ลิกขาบทที่ ๔ ห้ามภิกษุสอนอนุปสัมบันให้กล่าวธรรมเป็นบทๆ
- ลิกขาบทที่ ๕ ห้ามภิกษุนอนรวมกันกับอนุปสัมบันเกิน ๒-๓ คืบ

^{๘๘} มุสาวาทวรรค ดังตามความแห่งลิกขาบทที่ ๑ และลิกขาบทที่เหลือที่ว่าด้วยเรื่องของคำพูดเป็นส่วนใหญ่ ยกเว้นลิกขาบทที่ ๕-๖ และ ๑๐.

^{๘๙} การกล่าวเท็จทั้งที่รู้ เรียกว่าสัมปชานมุสาวาท (วิ.มหา.(ไทย) ๒/๒-๓/๑๘๖-๑๘๗, วิ.อ. (บาลี) ๒/๑-๒/๒๕๓-๒๕๔).

^{๙๐} คำว่า กล่าวเสียดสี ในที่นี้ แปลจากบาลีว่า โอมสวาท หมายถึงคำตำหนิหรือสบประมาทเกี่ยวกับเรื่อง ๑๐ เรื่อง เช่น เรื่องชาติกำเนิด เรื่องชื่อ เรื่องตระกูล เป็นต้นว่า ชาติกำเนิดต่ำ บ้าง ชื่อเลว บ้าง ตระกูลต่ำ บ้าง ดูรายละเอียดลิกขาบทวิภังค์และบทภาชนีย์ ใน วิ.มหา. (ไทย) ๒/๑๕/๒๐๒.

^{๙๑} คำว่า กล่าวส่อเสียด ในลิกขาบทนี้ หมายถึงคำยุแหยให้บาดหมางกัน เช่น นำคำพูดของภิกษุรูปหนึ่งไปบอกภิกษุอีกรูปหนึ่งว่า ภิกษุรูปโน้นกล่าวถึงท่านว่าเป็นคนตระกูลต่ำ เป็นคนจัญจาล อย่างนี้เป็นต้น (วิ.มหา. (ไทย) ๒/๓๙-๔๐/๒๒๖-๒๓๑).

- สิกขาบทที่ ๖ ห้ามภิกษุนอนรวมกันกับมาตุคามแม้เพียงเมื่ออาทิตย์อัสดง
- สิกขาบทที่ ๗ ห้ามภิกษุแสดงธรรมแก่มาตุคามสองต่อสองเกิน ๖ คำ
- สิกขาบทที่ ๘ ห้ามภิกษุบอกอุตตริมนุสสรธรรมที่มีจริงแก่อนุปลัมบัน
- สิกขาบทที่ ๙ ห้ามภิกษุบอกอาบัติชั่วหยาบของภิกษุแก่อนุปลัมบัน
- สิกขาบทที่ ๑๐ ห้ามภิกษุขุดดิน

ภิกษุล่วงละเมิดพระบัญญัติเหล่านี้ ต้องอาบัติปาจิตตีย์

ประเด็นศึกษาในมุลาวาทวรรค

๑. เรื่องการนอนรวมกันกับอนุปลัมบัน ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๕ หมายถึงนอนในที่มุงบังเดียวกันกับคนที่ไม่ใช่ภิกษุ อาจเป็นที่มุงและบังทั้งหมดหรือมุงและบังบางส่วน การนอนที่ถือว่าล่วงละเมิด สิกขาบทนี้ มุงเอาการที่ทั้ง ๒ ฝ่าย คือภิกษุและอนุปลัมบันนอนในขณะเดียวกันตั้งแต่อาทิตย์ตกไปจนถึงอรุณขึ้นวันใหม่ของวันที่ ๔ ถ้านอนรวมกันเพียง ๓ คืนหรือฝ่ายหนึ่งนั่ง อีกฝ่ายหนึ่งนอน หรือนั่งทั้ง ๒ ฝ่าย แม้จะเกิน ๓ คืน ก็ไม่ถือว่าล่วงละเมิดสิกขาบทนี้^{๙๒}

๒. เรื่องการนอนรวมกันกับมาตุคาม ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๖ หมายถึงนอนในที่มุงบังเดียวกันกับสตรี สถานที่และกิริยาที่นอน เหมือนกับสิกขาบทที่ ๕ แต่ต่างกันที่การจำกัดเวลา คือทั้งสองนอนรวมกันเพียงเมื่ออาทิตย์ตกเท่านั้น ก็ถือว่าภิกษุล่วงละเมิดสิกขาบทนี้

๓. เรื่องการบอกอุตตริมนุสสรธรรมที่มีจริงแก่อนุปลัมบัน ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๘ หมายถึงบอกคุณธรรม คือ ฌาน วิปัสสนา มรรค และผลที่ตนบรรลุจริงแก่คนที่ไม่ใช่ทั้งภิกษุและภิกษุณีที่ต้องอาบัติปาจิตตีย์ ถ้าบอกอุตตริมนุสสรธรรมที่มีจริงแก่ภิกษุและภิกษุณี ย่อมไม่เป็นการล่วงละเมิดสิกขาบทนี้^{๙๓}

^{๙๒} วิ.มหา. (ไทย) /๒/๕๒/๒๓๙, วิ.อ. (บาลี) ๒/๕๑/๒๖๕.

^{๙๓} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๕๒/๒๓๙,๗๐/๒๕๕.

วรรคที่ ๒ ภูตคามวรรค^{๔๔} มี ๑๐ ลิกขาบท สรุปรูปเนื้อหาพระบัญญัติได้ดังนี้

ลิกขาบทที่ ๑ ห้ามภิกษุพรากภูตคาม

ลิกขาบทที่ ๒ ห้ามภิกษุเมื่อถูกสงฆ์สอบสวน กล่าวกลบเกลื่อนไม่ให้การตามความเป็นจริง

ลิกขาบทที่ ๓ ห้ามภิกษุกล่าวให้ผู้อื่นเพ่งโทษ บ่นว่ากรรมที่ภิกษุผู้ได้รับแต่งตั้งทำแล้วโดยชอบ

ลิกขาบทที่ ๔ ห้ามภิกษุเอาเตียงเป็นต้นของสงฆ์ไปใช้ในที่แจ้งแล้ว ไม่จัดเก็บให้เรียบร้อย

ลิกขาบทที่ ๕ ห้ามภิกษุปูที่นอนในวิหารของสงฆ์แล้ว ไม่จัดเก็บสถานที่ให้เรียบร้อย

ลิกขาบทที่ ๖ ห้ามภิกษุเข้าไปนอนแทรกในวิหารสงฆ์ด้วยประสงค์จะให้ผู้อยู่ก่อนหนีไปเพราะความคับใจ

ลิกขาบทที่ ๗ ห้ามภิกษุนุดลากภิกษุอื่นออกจากวิหารของสงฆ์

ลิกขาบทที่ ๘ ห้ามภิกษุนั่งหรือนอนบนเตียงหรือตั่งที่มีเท้าเสียบไม่แน่นบนภูกวีชั้นลอย

ลิกขาบทที่ ๙ ห้ามภิกษุสร้างวิหารใหญ่ โดยเอาดินหรือปูนโบกหลังคาเกิน ๓ ชั้น

ลิกขาบทที่ ๑๐ ห้ามภิกษุรู้ว่าน้ำมีสิ่งมีชีวิตปนอยู่ เอารตหญ้าหรือดิน

ภิกษุล่วงละเมิดพระบัญญัติเหล่านี้ ต้องอาบัติปาจิตตีย์

ประเด็นศึกษาในภูตคามวรรค

๑. เรื่องการพรากภูตคาม คำว่า พรากภูตคาม ตามความแห่งลิกขาบทที่ ๑ หมายถึงเอาการตัดและการทำลายพืชพันธุ์ ๕ ชนิด คือ พืชพันธุ์เกิดจากเหง้า พืชพันธุ์เกิดจากลำต้น พืชพันธุ์เกิดจากตา พืชพันธุ์เกิดจากยอด พืชพันธุ์เกิดจากเมล็ด^{๔๕}

^{๔๔} ภูตคามวรรค ตั้งตามความแห่งลิกขาบทที่ ๑ คำว่า ภูตคาม หมายถึงหมู่แห่งพืชพันธุ์ที่เกิดเจริญเติบโตแล้ว (วิ.มหา. (ไทย) ๒/๙๑/๒๗๘, วิ.อ. (ไทย) ๒/๙๐-๙๑/๒๘๓-๒๘๔.

^{๔๕} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๙๑/๒๗๘, วิ.อ. (บาลี) ๒/๙๐/๒๘๔.

๒. **เรื่องน้ำ** ในคำว่า น้ำมีสิ่งมีชีวิต ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑๐ หมายถึงน้ำที่อยู่ในภาชนะ เช่น โอ่ง อ่าง มีปริมาณไม่มากนัก เมื่อเอาหญ้าหรือดินใส่ลงไปแล้ว น้ำนั้นจะเหือดแห้ง หรือขุ่นมัว ทำให้สิ่งมีชีวิตที่อยู่ในภาชนะนั้นตาย^{๙๖}

วรรคที่ ๓ โอวาทวรรค^{๙๗} มี ๑๐ สิกขาบท สรุปเนื้อหาพระบัญญัติได้ดังนี้

สิกขาบทที่ ๑ ห้ามภิกษุไม่ได้รับแต่งตั้ง สั่งสอนภิกษุณี

สิกขาบทที่ ๒ ห้ามภิกษุได้รับแต่งตั้งแล้ว สั่งสอนภิกษุณี เมื่อเวลาอาทิตย์อัสดงแล้ว

สิกขาบทที่ ๓ ห้ามภิกษุเข้าไปสอนภิกษุณีผู้ไม่เป็นไข้ ณ สำนักของภิกษุณีสงฆ์

สิกขาบทที่ ๔ ห้ามภิกษุติเตียนภิกษุณีอื่นว่า สอนภิกษุณีเพราะเห็นแก่อาภิส

สิกขาบทที่ ๕ ห้ามภิกษุให้จิวรแก่ภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติ เว้นไว้แต่แลกเปลี่ยนกัน

สิกขาบทที่ ๖ ห้ามภิกษุเย็บจิวรให้ภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติ

สิกขาบทที่ ๗ ห้ามภิกษุชักชวนกันเดินทางไกลร่วมกันกับภิกษุณีสิ้นระยะทางชั่ว
ละแวกหมู่บ้านหนึ่ง ยกเว้นเดินทางเปลี่ยว นำหวาดระแวง มีภัยปรากฏ

สิกขาบทที่ ๘ ห้ามภิกษุชักชวนภิกษุณีโดยสารเรือลำเดียวกัน เว้นไว้แต่ข้ามฟาก

สิกขาบทที่ ๙ ห้ามภิกษุรู้อยู่ ฉันทิณทบาทที่ภิกษุณีแนะนำให้ทายกจัดเตรียม
เว้นไว้แต่คฤหัสถ์ปรารภไว้ก่อน

สิกขาบทที่ ๑๐ ภิกษุหนึ่งในที่ลับกับภิกษุณีสองต่อสอง

ภิกษุล่วงละเมิดพระบัญญัติเหล่านี้ ต้องอาบัติปาจิตตีย์

ประเด็นศึกษาในโอวาทวรรค

๑. **เรื่องการสั่งสอนภิกษุณี** คำว่า สั่งสอน ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑ ถึง ๔ ในวรรคนี้มีนัยต่างกัน คือ สิกขาบทที่ ๑ หมายถึงสั่งสอนด้วยครุธรรม ๘ เท่านั้น จึงนับว่าล่วงละเมิดบทบัญญัติ^{๙๘} ส่วนในสิกขาบทที่ ๒-๓ หมายถึงสั่งสอนด้วยครุธรรม ๘ และธรรมอื่น ๆ^{๙๙}

^{๙๖} วิ.อ. (บาลี) ๒/๑๔๐/๓๑๔.

^{๙๗} โอวาทวรรค ตั้งตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑-๔ คำว่า โอวาท แปลว่าการสั่งสอน ในวรรคนี้หมายถึง
เอากการสั่งสอนภิกษุณี.

^{๙๘} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๑๔๘/๓๒๑.

^{๙๙} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๑๕๕/๓๒๘,๑๖๑/๓๓๒.

๒. เรื่องภิกษุณีที่เป็นเหตุให้อาบัติ ภิกษุณีในความหมายแห่งบทบัญญัติในโอวาทวรรคนี้ หมายถึงภิกษุณีที่อุปสมบทในสงฆ์ ๒ ฝ่าย ถ้าภิกษุสั่งสอนภิกษุณีดังกล่าว ต้องอาบัติปาจิตตีย์ แต่ถ้าสั่งสอนภิกษุณีที่อุปสมบทในสงฆ์ฝ่ายเดียว ต้องอาบัติทุกกฏ เพราะยังไม่นับว่าล่วงละเมิดบทบัญญัติเต็มที^{๑๐๐}

วรรคที่ ๔ โภชนวรรค^{๑๐๑} มี ๑๐ ลิกขาบท สรุปเนื้อหาพระบัญญัติได้ดังนี้

ลิกขาบทที่ ๑ ห้ามภิกษุไม่เป็นไข้ ฉันทัดอาหารในที่พักแรมติดต่อกัน ๒ วัน

ลิกขาบทที่ ๒ ห้ามภิกษุฉันคนโภชนะ นอกสมัย คือสมัยที่เป็นไข้ ๑ สมัยที่ถวายจีวร ๑ สมัยที่ทำจีวร ๑ สมัยที่เดินทางไกล ๑ สมัยที่โดยสารเรือ ๑ มหาสมัย ๑ สมัยที่เป็นภัตตาหารของสมณะ ๑

ลิกขาบทที่ ๓ ห้ามภิกษุฉันปรัมปรโภชนะ นอกสมัย คือ สมัยที่เป็นไข้ ๑ สมัยที่ถวายจีวร ๑ สมัยที่ทำจีวร ๑

ลิกขาบทที่ ๔ ห้ามภิกษุรับขนมหรือข้าวตุกิน ๓ บาตร

ลิกขาบทที่ ๕ ห้ามภิกษุฉันแล้ว บอกห้ามภัตตาหารแล้ว ฉันทของที่ไม่เป็นเดนภิกษุใช้

ลิกขาบทที่ ๖ ห้ามภิกษุรู้อยู่ว่าภิกษุอื่นฉันแล้ว บอกห้ามภัตตาหารแล้ว มุ่งจะจับผิด จึงเอาของที่ไม่เป็นเดนไปหลอกให้เธอฉันได้สำเร็จ

ลิกขาบทที่ ๗ ห้ามภิกษุฉันโภชนะในเวลาวิกาล คือ ตั้งแต่เที่ยงวันไปจนถึงอรุณขึ้นวันใหม่

ลิกขาบทที่ ๘ ห้ามภิกษุฉันโภชนะที่เก็บสะสมไว้ โดยไม่รับประเคนใหม่

ลิกขาบทที่ ๙ ห้ามภิกษุฉันโภชนะประณีตที่ตนออกปากขอจากคฤหัสถ์ผู้ไม่ใช่ญาติ ไม่ใช่คนปวารณา

ลิกขาบทที่ ๑๐ ห้ามภิกษุกินกินอาหารที่ยังไม่มีผู้ประเคนให้ ยกเว้นน้ำและไม่ชำระฟัน

^{๑๐๐} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๑๖๒/๓๓๓.

^{๑๐๑} โภชนวรรค ตั้งตามความของลิกขาบท ในวรรคทั้ง ๑๐ ลิกขาบท.

ภิกษุล่วงละเมิดพระบัญญัติเหล่านี้ ต้องอาบัติปาจิตตีย์

ประเด็นศึกษาในโกชนวรรค

๑. **เรื่องการฉนคณโกชนะ** คำว่า คณโกชนะ ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๒ หมายถึงการฉนพร้อมกันเป็นหมู่คณะตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป มี ๒ ความหมาย คือ ความหมายที่หนึ่ง หมายถึงภิกษุตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป เมื่อทายกนิมนต์ไปฉนโดยออกชื่อโกชนะ ก็ไปพร้อมกัน รับประเคนพร้อมกัน ฉนพร้อมกัน ความหมายที่สอง ภิกษุตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไปอยู่ด้วยกัน ออกปากขอโกชนะจากอุบาสกหรืออุบาสิกาพร้อมกัน รับประเคนพร้อมกัน ฉนพร้อมกัน ทั้งสองความหมายถือการรับประเคนพร้อมกันเป็นประมาณ จึงชื่อว่าฉนคณโกชนะ^{๑๐๒} พระพุทธประสงคินสิกขาบทนี้ ทรงปรารภนาให้ภิกษุสงฆ์ดำรงชีพด้วยการเที่ยวบิณฑบาตซึ่งเป็นจารีตประเพณีของพระอริยะเจ้าทั้งหลาย เพราะได้ปฏิบัติธรรมด้วยการเดินจงกรม และเป็นการป้องกันการยึดติดตระกูลใดตระกูลหนึ่ง

๒. **เรื่องการฉนปรัมปรโกชนะ** คำว่า ปรัมปรโกชนะ ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๓ หมายถึงภิกษุรับนิมนต์ฉนภัตตาหารของทายกรายหนึ่งแล้ว กลับรับนิมนต์ไปฉนภัตตาหารของทายกอีกรายหนึ่ง เมื่อฉนเสร็จแล้วก็กลับมาฉนที่รายแรกซ้ำอีกในภายหลัง โดยมีได้ยกกิจนิมนต์รายแรกให้ภิกษุรูปอื่น อย่างนี้ เรียกว่าฉนปรัมปรโกชนะ^{๑๐๓}

๓. **เรื่องเวลาวิกาล** ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๗ กับสิกขาบทที่ ๓ แห่งรัตนวรรค หมายเอาตั้งแต่เที่ยงวันไปจนถึงอรุณขึ้นวันใหม่^{๑๐๔} ส่วนในวินัยของภิกษุณีที่ว่าด้วยการเข้าตระกูลในเวลาวิกาล หมายเอาตั้งแต่อาทิตย์ตกไปจนถึงอรุณขึ้นวันใหม่^{๑๐๕}

๔. **เรื่องการฉนโกชนะที่เก็บไว้ค้างคืน** คำว่า โกชนะ แปลว่าของบริโภค ของฉนในวรรคนี้ หมายถึงของเคี้ยว ของฉนที่เป็นยาวกาลิก ภิกษุรับประเคนของเคี้ยวของฉนเหล่านี้ แล้วฉนได้ตั้งแต่เช้าถึงเที่ยงวันของวันนั้น ถ้าเก็บไว้ค้างคืน ต้องรับประเคนใหม่ก่อนจึงจะฉนได้^{๑๐๖}

๑๐๒ วิ.มหา. (ไทย) ๒/๒๑๗/๓๗๖, วิ.อ. (บาลี) ๒/๒๑๗-๒๑๘/๓๔๖.

๑๐๓ กงฺขา.อ. (บาลี) ๒๕๖.

๑๐๔ วิ.มหา. (ไทย) ๒/๒๔๙/๔๐๕.

๑๐๕ วิ.ภิกษุณี. (บาลี) ๓/๘๖๖/๑๐๓.

๑๐๖ วิ.มหา. (ไทย) ๒/๒๔๔/๔๐๑, วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๓/๒๙,๓๐๐/๘๔, วิ.อ. (บาลี) ๒/๒๕๕-๖/๓๗๘.

๕. เรื่องการประเคน ที่เกี่ยวข้องกับข้อความแห่งสิกขาบทที่ ๑๐ มีหลักการ ที่ถูกต้องดังนี้ คือ (๑) ของนั้นมีขนาดและน้ำหนักที่บุรุษรูปร่างปานกลางพอยกได้ (๒) ผู้ถวาย ถวายด้วยกายหรือของเนื่องด้วยกาย (๓) ระยะ ๑ หัตถบาส (๑ ศอก) (๔) ภิกษุรับประเคน ด้วยกาย หรือของเนื่องด้วยกาย^{๑๐๗}

วรรคที่ ๕ อเจลกวรรค มี ๑๐ สิกขาบท สรุปรูปเนื้อหาพระบัญญัติได้ดังนี้

สิกขาบทที่ ๑ ห้ามภิกษุให้ของเคี้ยวหรือของฉันแก่อเจลก^{๑๐๘} ปริพาชก หรือ ปริพาชิกา ด้วยมือตน

สิกขาบทที่ ๒ ห้ามภิกษุชวนภิกษุอื่นเข้าไปบิณฑบาตในหมู่บ้าน แล้วบอกให้เธอ กลับวัดก่อน

สิกขาบทที่ ๓ ห้ามภิกษุเข้าไปนั่งแทรกแซงในตระกูล ที่มีบุรุษกับสตรีอยู่ด้วย กันสองต่อสอง

สิกขาบทที่ ๔ ห้ามภิกษุนั่งบนอาสนะที่กำบังในที่ลับกับมาตุคามสองต่อสอง

สิกขาบทที่ ๕ ห้ามภิกษุนั่งในที่ลับกับมาตุคามสองต่อสอง

สิกขาบทที่ ๖ ห้ามภิกษุรับนิมนต์ฉันไว้แล้ว ไปในที่อื่นในเวลาก่อนฉัน หรือ หลังฉันโดยไม่บอกภิกษุอื่นในที่นั้นก่อน นอกสมัย คือ สมัยที่ถวายจีวร ๑ สมัยที่ทำจีวร ๑

สิกขาบทที่ ๗ ห้ามภิกษุไม่เป็นใช้ ขอปัจจัยที่มีผู้ปวารณาไว้ เกิน ๔ เดือน เว้นไว้แต่เขาปวารณาอีก เว้นไว้แต่เขาปวารณาเป็นนิตย์

สิกขาบทที่ ๘ ห้ามภิกษุไปดูกองทัพที่เคลื่อนขบวนออกรบ นอกจากมีเหตุผล ที่สมควร

สิกขาบทที่ ๙ ห้ามภิกษุไปพักแรมอยู่ในกองทัพเกิน ๓ คืน แม้จะมีเหตุผล ที่สมควร

^{๑๐๗} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๒๖๖/๔๑๖, วิ.อ. (บาลี) ๒/๒๖๕/๓๘๓.

^{๑๐๘} อเจลก แปลว่าผู้เปลือย ในที่นี้หมายถึงนักบวชเปลือยที่อยู่ในกลุ่มเดียวกับปริพาชก ปริพาชิกา อาชีวก อัญญเดียรถีย์ (วิ.มหา. (ไทย) ๒/๒๖๙/๔๑๘-๔๑๙, ๒๗๑/๔๒๐-๔๒๑).

สิกขาบทที่ ๑๐ ห้ามภิกษุไปดูสนามรบ ไปดูที่פקกำลังพล หรือไปดูเขาจัดขบวนทัพในขณะที่พักอยู่ในกองทัพ ๒-๓ คี้นั้น

ภิกษุล่วงละเมิดพระบัญญัติเหล่านี้ ต้องอาบัติปาจิตตีย์

ประเด็นศึกษาในอเจลกวรรค

๑. เรื่องการให้ของเคี้ยวของฉันทแก่คนนอกศาสนา เช่น อเจลก (นักบวชเปลือย) ปริพาชก หรือปริพาชิกา ที่นับว่าล่วงละเมิดบทบัญญัติตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑ นั้น มุ่งเอาการให้ของเคี้ยวของฉันทด้วยตนเอง ไม่ว่าจะเป็นการให้ด้วยกาย ด้วยของเนื่องด้วยกาย หรือด้วยการโยนให้ ถ้าบอกหรือฝากคนอื่นไปให้ หรือวางไว้ให้ ณ ที่ใดที่หนึ่ง ไม่จัดเป็นการล่วงละเมิดบทบัญญัติ^{๑๐๙}

๒. เรื่องที่ลับ ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๔ และที่ ๕ มีเนื้อความคล้ายกับอนิยต สิกขาบทที่ ๑ และ ๒ มีต่างกันที่คำว่า ที่ลับ คือสิกขาบทที่ ๔ และ ๕ ในวรรคนี้หมายเอาทั้งที่ลับตาและที่ลับหู^{๑๑๐} และต่างกันว่าพระพุทธรูปประสงค์ของพระบัญญัติ กล่าวคือ สิกขาบทที่ ๔ และที่ ๕ ในวรรคนี้เป็นพระบัญญัติห้ามนั่งในที่ลับโดยตรง มีพระพุทธรูปประสงค์เพื่อป้องกันความเสียหายที่ร้ายแรงยิ่งกว่าอันอาจจะเกิดขึ้นแก่พระศาสนาได้ ถ้าภิกษุนั่งในที่ลับตาหรือลับหู จึงต้องอาบัติปาจิตตีย์ทันที

ส่วนในอนิยตสิกขาบทนั้น เป็นการนำเจตนารมณ์ของสิกขาบทที่ ๔ และ ๕ แห่งอเจลกวรรคนี้ไปแยกเป็นที่ลับตาในสิกขาบทที่ ๑ และแยกเป็นที่ลับหูในสิกขาบทที่ ๒ เพื่อเป็นเงื่อนไขรองรับการปรับโทษ ในเมื่อมีการล่วงละเมิดสิกขาบทต่างๆ ที่บัญญัติไว้ โดยไม่ระบุนว่จะเป็นโทษใดแน่นอน อาจจะปรับอาบัติปาราชิก สังฆาทิเสส หรือปาจิตตีย์ก็ได้ ตามที่สถานที่ลับนั้น จะเอื้อให้กระทำการล่วงละเมิดได้ ทั้งนี้ต้องขึ้นอยู่กับคำกล่าวหาของอุบาสิกาผู้มีภูมิมิธรรมตั้งแต่ชั้นโสดาบันขึ้นไป และคำรับสารภาพของภิกษุผู้ถูกกล่าวหา หรืออุบาสิกาที่มีคุณสมบัติน่าเชื่อถือเช่นนั้นก็กล่าวหาโดยระบุชัดเจนไปว่าต้องอาบัตินั้นๆ^{๑๑๑}

๑๐๙ วิ.อ. (บาลี) ๒/๒๗๓/๓๙๘).

๑๑๐ วิ.มหา. (ไทย) ๒/๒๘๖/๔๓๒, ๒๘๑/๔๓๕.

๑๑๑ (วิ.มหา. (ไทย) ๑/๔๔๔-๔๔๕/๔๗๔-๔๗๖, วิ.อ. (บาลี) ๒/๔๔๔-๕/๑๓๕.

วรรคที่ ๖ สุราปานวรรค^{๑๑๒} มี ๑๐ ลิกขาบท สรุปรูปเนื้อหาพระบัญญัติได้ดังนี้

ลิกขาบทที่ ๑ ห้ามภิกษุดื่มสุราและเมรัย^{๑๑๓}

ลิกขาบทที่ ๒ ห้ามภิกษุใช้นิ้วมือจี้ภิกษุ

ลิกขาบทที่ ๓ ห้ามภิกษุเล่นน้ำ

ลิกขาบทที่ ๔ ห้ามภิกษุแสดงความไม่เชื่อเพื่อต่อพระวินัย

ลิกขาบทที่ ๕ ห้ามภิกษุทำภิกษุอื่นให้ตกใจ

ลิกขาบทที่ ๖ ห้ามภิกษุไม่เป็นไข้ ก่อไฟผิง เว้นไว้แต่มีเหตุผลที่สมควร

ลิกขาบทที่ ๗ ห้ามภิกษุอาบน้ำเกิน ๑ ครั้งในช่วงเวลา ๑๕ วัน เว้นไว้แต่สมัย

คือ (๑) ท้ายฤดูร้อน ๑ เดือนครึ่งและเดือนแรกแห่งฤดูฝน รวมเป็น ๒ เดือนครึ่ง ซึ่งเป็นสมัยที่ร้อนอบอ้าว (๒) สมัยที่เป็นไข้ (๓) สมัยที่ทำงาน (๔) สมัยที่เดินทางไกล (๕) สมัยที่มีพายุฝุ่น

ลิกขาบทที่ ๘ ห้ามภิกษุใช้จิวรใหม่โดยไม่ทำพินทุก่อน

ลิกขาบทที่ ๙ ห้ามภิกษุวิกัปจิวรแก่ภิกษุอื่นแล้วนำมาใช้ โดยที่ผู้รับวิกัปยังไม่

ได้ถอนวิกัป

ลิกขาบทที่ ๑๐ ห้ามภิกษุช้อนบาตรและจิวรเป็นต้นของภิกษุอื่นโดยคิดจะล้อเล่น

ภิกษุล่วงละเมิดพระบัญญัติเหล่านี้ ต้องอาบัติปาจิตตีย์

ประเด็นศึกษาในสุราปานวรรค

๑. เรื่องความไม่เชื่อเพื่อต่อพระวินัย ตามความแห่งลิกขาบทที่ ๔ หมายถึง ไม่เชื่อเพื่อต่อบุคคล ได้แก่ ไม่เชื่อฟังเพื่อนภิกษุตักเตือนด้วยความปรารถนาดี และไม่เชื่อเพื่อต่อธรรม ได้แก่ ไม่ศึกษาเล่าเรียนพระบัญญัติ^{๑๑๔}

^{๑๑๒} สุราปานวรรค ตั้งตามความแห่งลิกขาบทที่ ๑ สุรา ในคำว่า สุราปานะ หมายถึงสุราและเมรัย (วิ.มहा. (ไทย) ๒/๓๒๘/๔๖๕, วิ.อ. (บาลี) ๒/๓๒๘/๔๐๔) ทั้ง ๒ อย่างนี้ รวมทั้งของมีนเมาอย่างอื่น เรียกว่า มัชชะ แปลว่าน้ำเมา (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๑๗-๑๘).

^{๑๑๓} ภิกษุดื่มยาตองที่มีสี กลิ่น รสเหมือนน้ำเมา แต่ไม่ใช่น้ำเมา ภิกษุดื่มน้ำเมานิดหน่อยที่เจือในแกงเจือในเนื้อ เจือในน้ำมัน หรือเจือน้ำอ้อยตองมะขามป้อมภิกษุดื่มยาตองอริฏฐะที่ไม่ใช่น้ำเมาไม่ต้องอาบัติปาจิตตีย์ (วิ.มहा. (ไทย) ๒/๓๒๙/๔๖๖, กงฺขา.อ. (บาลี) ๒๗๘-๒๗๙).

^{๑๑๔} วิ.มहा. (ไทย) ๒/๓๔๒/๔๗๔.

๒. **เรื่องพินทุ** ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๘ หมายถึงทำเป็นจุดวงกลมใหญ่ เท่า แวดานกยุง หรือเล็กเท่าตัวเรือดที่มุ่มจิวร ด้วยสีเสียว สีคราม สีตม หรือสีดำคล้ำ เพื่อให้จิวร เสียสีหรือมีตำหนิ ทำให้มีที่สังเกต^{๑๑๕}

๓. **เรื่องวิกัปจิวร** ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๙ หมายถึงการทำให้จิวรนั้นมีเจ้าของ ๒ คน ทำการวิกัปในกรณีที่จิวรนั้นเป็นอดีตเรกจิวร เป็นวิธีป้องกันอาบัติ เมื่อผู้รับ วิกัปคืนให้แล้ว ภิกษุเจ้าของจิวรสามารถใช้สอยจิวรนั้นได้โดยไม่เป็นการล่วงละเมิดบทบัญญัติ วิธีการวิกัปนั้นจะวิกัปต่อหน้าหรือลับหลังก็ได้ จะวิกัปให้แก่ ภิกษุ ภิกษุณี ลิกขมานา สามเณร หรือสามเณริก็ได้^{๑๑๖}

วรรคที่ ๗ สัปปาณกวรรค มี ๑๐ สิกขาบท สรุปเนื้อหาพระบัญญัติได้ดังนี้

สิกขาบทที่ ๑ ห้ามภิกษุจงใจปลงชีวิตสัตว์^{๑๑๗}

สิกขาบทที่ ๒ ห้ามภิกษุรู้อยู่ บริโภคน้ำที่มีสัตว์มีชีวิต

สิกขาบทที่ ๓ ห้ามภิกษุรู้อยู่หรือพินอติกรรมที่สงฆ์ทำถูกต้องชอบธรรมแล้วขึ้นมา ทำใหม่

สิกขาบทที่ ๔ ห้ามภิกษุรู้อยู่ ปกปิดอาบัติชั่วหยาบ^{๑๑๘} ของภิกษุอื่น

สิกขาบทที่ ๕ ห้าม ภิกษุรู้อยู่ บวชให้บุคคลมีอายุหย่อนกว่า ๒๐ ปี

สิกขาบทที่ ๖ ห้ามภิกษุรู้อยู่ ชักชวนเดินทางไกลกับพ่อค้าเกวียนผู้เป็นโจร ลิ่น ระยะทางหมู่บ้านหนึ่ง

สิกขาบทที่ ๗ ห้ามภิกษุชักชวนเดินทางไกลกับมาตุคาม ลิ่นระยะทางหมู่บ้านหนึ่ง

สิกขาบทที่ ๘ ห้ามภิกษุกกล่าวต่อพระพุทธเจ้า ภิกษุอื่นห้ามก็ไม่ฟัง สงฆ์สวด สมณูภาสน์ ครบ ๓ ครั้ง ยังไม่หยุดกล่าวดู

^{๑๑๕} วิ.มहा. (ไทย) ๒/๓๖๙/๔๙๑, วิ.อ. (บาลี) ๒/๓๖๘-๓๖๙/๔๑๐).

^{๑๑๖} วิ.มहा. (ไทย) ๒/๓๗๓-๓๗๔/๔๙๔.

^{๑๑๗} แปลจากคำว่า สัปปาณกะ แปลว่าสัตว์ที่เป็นไปกับด้วยลมหายใจ หมายถึงสัตว์มีชีวิต ในวรรคนี้ หมายถึงเอาสัตว์เดรัจฉาน (วิ.มहा. (ไทย) ๒/๓๘๔/๕๐๒).

^{๑๑๘} อาบัติชั่วหยาบ หมายถึงอาบัติปาราชิกและอาบัติสังฆาทิเสส (วิ.มहा. (ไทย) ๒/๓๙๙/๕๑๑).

สิกขาบทที่ ๙ ห้ามภิกษุรั้งอยู่ คบหากับภิกษุที่กล่าวต่อพระพุทธเจ้า
 สิกขาบทที่ ๑๐ ห้ามภิกษุคบหาใช้งานสามเณรที่ถูกไล่ออกจากสำนัก เพราะ
 ข้อหาที่กล่าวต่อพระพุทธเจ้า

ภิกษุล่วงละเมิดพระบัญญัติเหล่านี้ ต้องอาบัติปาจิตตีย์

ประเด็นศึกษาในสัปปาณกวรรค

๑. เรื่องการบวชให้กุลบุตรที่มีอายุหย่อนกว่า ๒๐ ปี ตามความแห่งสิกขาบท
 ที่ ๙ มีวิธีการนับอายุดังนี้ คือให้เริ่มนับตั้งแต่ปฏิสนธิจิต คือ จิตดวงแรกเกิดในครรภ์มารดา
 ถ้าทารกอยู่ในครรภ์ ๙ เดือน นั้นหมายถึงว่าทารกนั้นมีอายุได้ ๙ เดือน หลังจากคลอดออกมา
 มีชีวิตอยู่ได้ ๑๙ ปี ๓ เดือนเต็ม ถือว่ามีอายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์^{๑๑๙}

๒. เรื่องการกล่าวต่อพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้า ตามความแห่งสิกขาบท
 ที่ ๘-๑๐ อธิบายว่า ในกรณีที่ผู้กล่าวต่อเป็นภิกษุ เมื่อสงฆ์สวดสมณภาสน์ครบ ๓ ครั้ง ต้อง
 อาบัติปาจิตตีย์ ภิกษุที่คบหาร่วมเสวนากับภิกษุผู้กล่าวต่อนั้น ต้องอาบัติปาจิตตีย์ แต่ในกรณีที่
 ผู้กล่าวต่อเป็นสามเณร ให้ไล่ออกจากสำนักเสีย เรียกว่านาสนะ^{๑๒๐}

วรรคที่ ๘ สหธรรมิกวรรค^{๑๒๑} มี ๑๒ สิกขาบท สรุปเนื้อหาพระบัญญัติได้ดังนี้

สิกขาบทที่ ๑ ห้ามภิกษุประพฤติไม่สมควร เมื่อถูกกล่าวตักเตือน กลับพูดว่า
 ยังไม่ได้ศึกษาในเรื่องนี้ ยังไม่ได้ถามท่านผู้รู้

สิกขาบทที่ ๒ ห้ามภิกษุกล่าว ในขณะที่ผู้อื่นยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงอยู่ว่า
 สิกขาบทเล็กน้อยเหล่านี้ไม่มีประโยชน์ เป็นเรื่องก่อให้เกิดรำคาญความลำบาก ความยุ่งยาก

สิกขาบทที่ ๓ ห้ามภิกษุทั้งที่เคยฟังพระปาติโมกข์มาแล้ว ๒-๓ ครั้ง กล่าว
 ในขณะที่ภิกษุอื่นยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงอยู่ว่า ข้าพเจ้าเพิ่งรู้เดี๋ยวนี้เองว่า ข้อนี้มาในพระปาติโมกข์

สิกขาบทที่ ๔ ห้ามภิกษุโกรธเคือง ทำร้ายภิกษุอื่น

^{๑๑๙} วิ.อ. (บาลี) ๒/๔๐๔/๔๑๕-๔๑๖.

^{๑๒๐} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๔๒๙/๕๓๘.

^{๑๒๑} สหธรรมิกวรรค ตั้งตามความแห่งสิกขาบทในวรรคนี้ ที่ว่าด้วยเรื่องระหว่างเพื่อนภิกษุด้วยกัน
 ทั้ง ๑๒ สิกขาบท คำว่า สหธรรมิก แปลว่าผู้ร่วมอยู่ในหลักการเดียวกัน ผู้ร่วมประพฤติธรรม.

สิกขาบทที่ ๕ ห้ามภิกษุโกรธเคือง เจือมือขึ้นทำที่ว่าจะทำร้ายภิกษุอื่น
 สิกขาบทที่ ๖ ห้ามภิกษุใส่ความภิกษุอื่นด้วยอาบัติสังฆาทิเสสที่ไม่มีมูล
 สิกขาบทที่ ๗ ห้ามภิกษุจงใจก่อความรำคาญให้แก่ภิกษุอื่น
 สิกขาบทที่ ๘ ห้ามภิกษุแอบฟังภิกษุอื่นทะเลาะวิวาทกัน
 สิกขาบทที่ ๙ ห้ามภิกษุมอบฉันทะให้สงฆ์ทำกรรมที่ถูกต้อง แล้วกลับตำหนิ
 ในภายหลัง

สิกขาบทที่ ๑๐ ห้ามภิกษุอยู่ในที่ประชุม ลุกออกไปในขณะที่สงฆ์กำลังพิจารณา
 อธิกรณ์อยู่โดยไม่ให้ฉันทะ

สิกขาบทที่ ๑๑ ห้ามภิกษุเห็นพ้องกับสงฆ์ถวายจีวรแก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง แล้ว
 กลับตีเตียนในภายหลังว่า สงฆ์ให้จีวรตามความคุ้นเคยกัน

สิกขาบทที่ ๑๒ ห้ามภิกษุรู้ผู้น้อมลากที่เขาจะถวายสงฆ์ไปเพื่อส่วนบุคคล
 ภิกษุล่วงละเมิดพระบัญญัติเหล่านี้ ต้องอาบัติปาจิตตีย์

ประเด็นศึกษาในสทธรรมิกวรรค

๑. เรื่องการยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดง ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๒ และ ๓
 ในวรรคนี้มีนัยต่างกัน คือสิกขาบทที่ ๒ หมายถึงการที่อาจารย์กล่าวหรือท่องบททวน
 พระปาติโมกข์ให้อันเดวลิกฟัง^{๑๒๒} ส่วนสิกขาบทที่ ๓ หมายถึงการที่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งยก
 พระปาติโมกข์ขึ้นแสดงในวันอุโบสถทุกกึ่งเดือน^{๑๒๓}

๒. เรื่องกรรมที่ถูกต้อง ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๙ หมายถึงอุปโลกนกรรม
 ญัตติกรรม ญัตติทุติยกรรม ญัตติจตุตถกรรม ที่สงฆ์ทำโดยธรรม โดยวินัย โดยสัตตสุสาน^{๑๒๔}

วรรคที่ ๙ รตนวรรค มี ๑๐ สิกขาบท สรุปรื้อหาพระบัญญัติได้ดังนี้

สิกขาบทที่ ๑ ห้ามภิกษุไม่ได้รับแจ้งล่วงหน้า เข้าไปในตำหนักที่บรรทมที่พระราช
 ประทับอยู่กับพระมเหสี

^{๑๒๒} วิ.อ. (บาลี) ๒/๔๓๙-๔๔๐/๔๒๗-๔๒๘.

^{๑๒๓} วิ.อ. (บาลี) ๒/๔๔๔/๔๒๘.

^{๑๒๔} วิ.มหา. (ไทย) ๒/ ๔๗๖/๕๗๒, กงฺขา.อ. (บาลี) ๒๙๙.

สิกขาบทที่ ๒ ห้ามภิกษุเก็บทรัพย์สินของศฤงคารที่ตกอยู่นอกเขตที่พักของตน
 สิกขาบทที่ ๓ ห้ามภิกษุผู้ไม่มีธูระรีบด่วน เข้าไปในหมู่บ้านในเวลาวิกาลโดย
 ไม่บอกภิกษุอื่น

สิกขาบทที่ ๔ ห้ามภิกษุทำกลองเข็มด้วยกระดูกสัตว์ งาช้าง หรือเขาสัตว์

สิกขาบทที่ ๕ ห้ามภิกษุทำเตียง หรือตั้งมีเท้าเกิน ๘ นิ้วสูงสุด

สิกขาบทที่ ๖ ห้ามภิกษุทำเตียง หรือตั้ง หุ้มนุ่น

สิกขาบทที่ ๗ ห้ามภิกษุทำผ้ารองนั่งมีขนาดเกิน ๒ ศืบสูงสุด คือ ขนาดกว้าง
 เกิน ๑ ศืบครึ่ง ชายมีขนาดเกิน ๑ ศืบ

สิกขาบทที่ ๘ ห้ามภิกษุทำผ้าปิดฝิยาวเกิน ๔ ศืบสูงสุด กว้างเกิน ๒ ศืบสูงสุด

สิกขาบทที่ ๙ ห้ามภิกษุทำผ้าอาบน้ำฝนยาวเกิน ๖ ศืบสูงสุด กว้างเกิน ๒ ศืบ
 ครึ่งโดยศืบสูงสุด

สิกขาบทที่ ๑๐ ห้ามภิกษุทำจีวรมีขนาดเท่าหรือเกินกว่าสุดจีวร

ภิกษุล่วงละเมิดพระบัญญัติเหล่านี้ ต้องอาบัติปาจิตตีย์

ประเด็นศึกษาในรัตนวรรค

๑. เรื่องรตนะ ในสิกขาบทที่ ๑ หมายถึงพระมเหสี พระราชินี^{๑๒๕} ส่วนในสิกขาบท
 ที่ ๒ หมายถึงแก้ว ๑๐ ประการ คือ มุกดา มณี ไพฑูรย์ สังข์ ศิลา ประพาฬ เงิน ทอง ทับทิม
 แก้วตาแมว รวมทั้งทรัพย์สินอื่นที่สมมติว่าเป็นรัตนะ^{๑๒๖}

๒. เรื่องเวลาวิกาล ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๓ มีนัยเหมือนกันกับสิกขาบท
 ที่ ๗ แห่งโภชนวรรค คือ เวลา ตั้งแต่เที่ยงวันไปจนถึงอรุณขึ้นวันใหม่^{๑๒๗}

^{๑๒๕} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๔๙๙/๕๙๑, วิ.อ. (บาลี) ๒/๔๙๘/๔๓๕.

^{๑๒๖} วิ.มहा. (ไทย) ๒/๕๐๖/๕๙๗.

^{๑๒๗} วิ.มहा. (ไทย) ๒/๒๔๙/๔๐๕, ๕๑๓/๖๐๓.

๓. เรื่องนิ้วสุดและคืบสุด ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๕ และที่ ๗ ในวรรคนี้ ๑ นิ้วสุดเท่ากับ ๓ นิ้วของคนปานกลางในบัดนี้^{๑๒๘} ๑ คืบสุดเท่ากับ ๓ คืบของคนปานกลางในบัดนี้ หรือเท่ากับ ๑ ศอกคืบข้างไม่^{๑๒๙}

๔. เรื่องทำลายวัตถุก่อนแสดงอาบัติ สิกขาบทที่ ๔-๑๐ แห่งรัตนวรรคนี้ มีข้อพิเศษต่างจากสิกขาบทอื่นๆ ในปาจิตตยิกัณฑ์ กล่าวคือมีลักษณะคล้ายกันกับสิกขาบทในนิสัคคยิกัณฑ์ ต่างกันที่ในนิสัคคยิกัณฑ์ เมื่อภิกษุต้องอาบัติแล้ว ต้องสละวัตถุที่ไม่เหมาะสมนั้นเสียจึงแสดงอาบัติ แต่ในรัตนวรรคแห่งปาจิตตยิกัณฑ์นี้ ภิกษุต้องอาบัติเพราะเกี่ยวข้องกับวัตถุในทางที่ไม่เหมาะสมแล้วประสงค์จะพ้นจากอาบัติ ต้องทำลายหรือทำวัตถุนั้นให้ได้นขนาดก่อนจึงจะแสดงอาบัติตก เช่น สิกขาบทที่ ๔ ว่าด้วยการทำกล่องเข็มด้วยกระดูกงาช้างหรือเขาสัตว์ ภิกษุต้องอาบัติทุกกฏในขณะที่ทำ ต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะได้ของนั้นมาพึงทำลายของนั้นแล้วจึงแสดงอาบัติ^{๑๓๐}

๒.๓.๓ ปาฏิเทสนียกัณฑ์

ว่าด้วยอาบัติปาฏิเทสนียะ^{๑๓๑} ๔ สิกขาบท สรุปเนื้อหาพระบัญญัติได้ดังนี้^{๑๓๒}

สิกขาบทที่ ๑ ห้ามภิกษุรับของเคี้ยวของฉันจากมือภิกษุณีที่ไม่ใช่ญาติ เอมามาฉัน

สิกขาบทที่ ๒ ห้ามภิกษุฉันภัตตาหารอยู่ ไม่ห้ามภิกษุณีที่มายื่นคอยบงการให้ ทายกถวายของที่นั่นที่นี้อย่างนั้นอย่างนี้

สิกขาบทที่ ๓ ห้ามภิกษุไม่เป็นไข้ ไม่ได้รับนิมนต์ไว้ก่อน รับแล้วฉันของเคี้ยวของฉันในตระกูลที่ได้รับสมมติว่าเป็นเสขะ

สิกขาบทที่ ๔ ห้ามภิกษุอยู่ในเสนาสนะปาเปลี่ยว ไม่เป็นไข้ รับแล้วฉันของเคี้ยวของฉันที่ทายกไม่ได้แจ้งไว้ก่อน

ภิกษุล่วงละเมิดพระบัญญัติเหล่านี้ ต้องอาบัติปาฏิเทสนียะ

^{๑๒๘} กงฺขา.ฎีกา. (บาลี) ๒๙๗.

^{๑๒๙} วิ.อ. (บาลี) ๒/๓๔-๘๙/๖๑.

^{๑๓๐} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๕๑๘/๖๐๖.

^{๑๓๑} แปลว่า พึงแสดงคืน เป็นชื่ออาบัติที่ภิกษุผู้ล่วงละเมิดพึงแสดงคืน (วิ.อ. (บาลี) ๓/๓๓๙/๔๘๕).

^{๑๓๒} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๕๕๒-๕๗๕/๖๒๗-๖๔๗.

ประเด็นศึกษาในปาฏิเทสนียกัณฑ์

คำว่า ตระกูลที่ได้รับสมมติว่าเป็นเสขะ ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๓ หมายถึง ตระกูลที่มีศรัทธามาก เลื่อมใสทั้งฝ่ายอุบาสกและอุบาสิกา เป็นโสดาบันทั้งสองฝ่าย มีโภคทรัพย์มากแต่บิรจาคทำบุญหมดสิ้น^{๑๓๓}

๒.๓.๔ เสขียกัณฑ์

ว่าด้วยข้อที่ควรสำเหนียก ๗๕ สิกขาบท สรุปเนื้อหาพระบัญญัติได้ดังนี้

คำว่า เสขิยะ แปลว่าข้อปฏิบัติอันเป็นสมบัติของท่านผู้ยังต้องศึกษา^{๑๓๔} หมายถึง ธรรมเนียมเกี่ยวกับมารยาท ที่ภิกษุพึงสำเหนียกหรือฝึกฝนปฏิบัติให้เกิดเป็นนิสัย เสขิยะนี้เป็นชื่อสิกขาบทที่ว่าด้วยมารยาทผู้ดี เป็นวิธีการวางกิริยาทางกายและวาจาที่เหมาะสมดีงามของภิกษุ ไม่ได้เป็นชื่ออาบัติ ภิกษุผู้ไม่ปฏิบัติตามบทบัญญัติแห่งเสขิยะทั้งหลาย ต้องอาบัติทุกกฏ

เสขียกัณฑ์ นี้แบ่งเนื้อหาออกเป็น ๗ วรรค คือ^{๑๓๕}

วรรคที่ ๑ ปริมณฑลวรรค ว่าด้วยการนุ่งห่มเรียบร้อย มี ๑๐ สิกขาบท สรุปเนื้อหาสาระได้ดังนี้

ภิกษุพึงสำเหนียกว่า จักนุ่งอันตรวาสก ห่มอุตุตราสังคี่ให้เรียบร้อยในทุกเวลา และสถานที่ จักสำรวมระวังอิริยาบถ คือ การเดิน การนั่ง การเหลียวมอง การนุ่งห่ม ขณะที่เดินและนั่งอยู่ในละแวกบ้าน

วรรคที่ ๒ อุชัคคิมกวรรค ว่าด้วยการหวัเราะ มี ๑๐ สิกขาบท สรุปเนื้อหาสาระได้ดังนี้

ภิกษุพึงสำเหนียกว่า ในขณะที่เดินหรือนั่งอยู่ในละแวกบ้าน จักสำรวมระวังอิริยาบถ คือ ไม่หวัเราะ ไม่พูดเสียงดัง ไม่โคลงกาย ไม่แกว่งแขน ไม่โคลงศีรษะ

^{๑๓๓} วิ.อ. (บาลี) ๒/๕๖๒/๔๔๔.

^{๑๓๔} วิ.อ. (บาลี) ๓/๓๓๙/๔๘๖.

^{๑๓๕} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๕๗๖-๖๕๔/๖๔๙-๗๓๕.

วรรคที่ ๓ ชัมภตวรรค ว่าด้วยการแก้สะเอว มี ๑๐ ลิกขาบท สรุปเนื้อหาสาระได้ดังนี้

ภิกษุพึงสำเหนียกว่า ในขณะที่เดินหรือนั่งอยู่ในละแวกบ้าน จักสำรวจมระวัง อริยาบถ คือ ไม่แก้สะเอว ไม่คลุมศีรษะ ไม่เดินกระโหยง ไม่นั่งรัดเข่า

พึงสำเหนียกว่า จักรับบิณฑบาตโดยเคารพ จักให้ความสำคัญหมายรู้ในใจ ขณะที่รับบิณฑบาต จักรับแกงให้พอเหมาะกับข้าว จักรับข้าวให้เสมอขอบปากบาตร

วรรคที่ ๔ สักกัจจวรรค ว่าด้วยความเคารพ มี ๑๐ ลิกขาบท สรุปเนื้อหาสาระได้ดังนี้

ภิกษุพึงสำเหนียกในขณะที่ฉันข้าวว่า จักฉันข้าวโดยเคารพ จักให้ความสำคัญในบาตรขณะฉันข้าว จักฉันข้าวไปตามลำดับ จักฉันข้าวให้พอเหมาะกันกับแกง จักไม่ฉันขมู่ม ข้าวลงมาแต่ยอด จักไม่เอาข้าวสุกกลบแกงหรือกับข้าวเพื่อให้ได้มาก จักไม่ออกปากขอแกงหรือข้าวสุกมาฉันเองในเมื่อไม่เป็นไซ้ จักไม่มองดูบาตรของภิกษุอื่นโดยมุ่งจะตำหนิ จักไม่ทำคำข้าวใหญ่่นัก จักทำคำข้าวให้พอดีกับปาก

วรรคที่ ๕ กพพรวรรค ว่าด้วยคำข้าว มี ๑๐ ลิกขาบท สรุปเนื้อหาสาระได้ดังนี้

ภิกษุพึงสำเหนียกว่า ในขณะที่ฉันภัตตาหาร จักไม่อ้าปากรอกำข้าว ไม่สอดมือเข้าในปาก ไม่พูดคุยกัน ไม่โยนคำข้าวเข้าปาก ไม่กัดคำข้าว ไม่ทำกระพุงแก้มให้ตุ่ย ไม่สลัดมือ ไม่โปรยเมล็ดข้าว ไม่แลบลิ้น ไม่ทำเสียงจ๊ับๆ

วรรคที่ ๖ สุรุสุรุวรรค ว่าด้วยการฉันดังซู้ดๆ มี ๑๐ ลิกขาบท สรุปเนื้อหาสาระได้ดังนี้

ภิกษุพึงสำเหนียกว่า ในขณะที่ฉันภัตตาหาร จักไม่ฉันทำเสียงดังซู้ดๆ ไม่เลียมือ ไม่เลียบาตร ไม่เลียริมฝีปาก ไม่จับภาชนะน้ำดื่มขณะที่มือเปื้อน ไม่เทน้ำล้างบาตรที่มีเมล็ดข้าวปนลงในละแวกบ้าน

พึงสำเหนียกว่า จักไม่แสดงธรรมแก่คนที่ไม่เป็นผู้ใช้ผู้อยู่ในอากัปกิริยาเหล่านี้ คือ กัณธมอยู่ ถือไม้พลอง ถือคัสตรา ถืออาวุธ

วรรคที่ ๗ ปาทุกาวรรค ว่าด้วยเสียงเท้ามี ๑๕ ลิกขาบท สรุปรูปเนื้อหาสาระได้ดังนี้

ภิกษุพึงสำเหนียกว่าจักไม่แสดงธรรมแก่คนที่ไม่เป็นใช้ผู้อยู่ในอากัปกิริยาเหล่านี้ คือ ผู้สวมเชียงเท้า ผู้สวมรองเท้า ผู้อยู่ในยานพาหนะ ผู้อยู่บนที่นอน ผู้นั่งรัดเชา ผู้โพกศีรษะ ผู้คลุมศีรษะ ผู้นั่งบนอาสนะ

พึงสำเหนียกว่า จักไม่แสดงธรรมในขณะที่ตัวเองและคนไม่เป็นใช้ผู้อยู่ในอากัปกิริยาเหล่านี้ คือ ผู้ฟังนั่งอยู่บนอาสนะสูงกว่าตน ผู้ฟังนั่งอยู่ในขณะที่ตัวเองยืน ผู้ฟังเดินไปข้างหลัง ผู้ฟังเดินอยู่ในทางขณะที่ตัวเองอยู่นอกทาง

พึงสำเหนียกว่า ถ้าไม่เป็นใช้ จักไม่ยืนถ่ายอุจจาระหรือปัสสาวะ จักไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายรดลงบนพืชเขียวสด หรือลงในน้ำ

ประเด็นศึกษาในเสขยิกัณฑ์

การจัดกลุ่มสาระสำคัญ เสขยิกัณฑ์ ที่ประกอบด้วยเนื้อหา ๗ วรรค ๗๕ ลิกขาบทนี้ หากจัดกลุ่มสาระสำคัญ สามารถจัดได้ ๔ กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ ๑ ว่าด้วยข้อปฏิบัติในเวลาเข้าหมู่บ้าน เริ่มตั้งแต่การนุ่งห่มเรียบร้อย ในขณะที่อยู่ในชุมชน การสำรวมระวังอิริยาบถ การพูดคุยกันให้อยู่ในลักษณะที่เหมาะสม เมื่ออยู่ในชุมชน

กลุ่มที่ ๒ ว่าด้วยข้อปฏิบัติในการรับบิณฑบาต เริ่มตั้งแต่อิริยาบถในการรับบิณฑบาต การขบฉันอย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย

กลุ่มที่ ๓ ว่าด้วยข้อปฏิบัติในการแสดงธรรม เริ่มตั้งแต่การแสดงธรรมอย่างถูกต้อง กาลเทศะ ไม่แสดงธรรมแก่บุคคลผู้อยู่ในอาการไม่เคารพธรรม

กลุ่มที่ ๔ ว่าด้วยข้อปฏิบัติในการถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ และบ้วนน้ำลาย

๑) **ภาพสะท้อนวัฒนธรรมในสมัยพุทธกาล** การที่พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติลิกขาบทเหล่านี้ขึ้นสะท้อนให้เห็นภาพของวัฒนธรรมของคนถึงนั้นในสมัยพุทธกาล วัฒนธรรมด้านการนุ่งห่ม การรับประทานอาหาร การใช้คำพูดอาจมีลักษณะที่ไม่เรียบร้อยหรือแตกต่างกัน เมื่อคนเหล่านั้นมาบวชในสังคมสงฆ์แห่งพระพุทธศาสนา ซึ่งถือเป็นสังคม

ต้นแบบที่มีวัฒนธรรมองค์กรอันงดงาม จึงถูกหล่อหลอมละลายพฤติกรรมดั้งเดิมสู่พฤติกรรมใหม่ที่งดงาม น่าเลื่อมใส โดยมีหลักปฏิบัติอันเดียวกันที่พระพุทธเจ้าบัญญัติไว้เป็นแนวปฏิบัติสำหรับเหล่าพระสาวก

๒) แนวคิดเรื่องการอนุรักษ์สภาพแวดล้อม บทบัญญัติในเสขิกัณฑ์สะท้อนให้เห็นพุทธทัศนะที่มีต่อการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ทรงให้ความสำคัญอย่างยิ่ง เห็นได้จากบทบัญญัติตามความในสิกขาบทที่ ๑๕ แห่งปาทุกาวรรคที่ว่า ภิกษุพึงสำเหนียกว่าเราไม่เป็นไข้ จักไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายรดลงบนพืชเขียวสด^{๑๓๖} และบทบัญญัติตามความในสิกขาบทที่ ๑๕ แห่งปาทุกาวรรค ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราไม่เป็นไข้ จักไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลาย ลงในน้ำ^{๑๓๗}

๒.๓.๕ อธิกรณสมณะ

ว่าด้วยอธิกรณสมณะ ๗

คำว่า อธิกรณสมณะ ประกอบด้วย ๒ คำ คือ อธิกรณ แปลว่า เหตุ โทษ เรื่องราว คติ ความ ในที่นี้หมายถึงเรื่องที่เกิดขึ้นในสงฆ์ เป็นสิ่งที่สงฆ์จะต้องดำเนินการ และคำว่า สมณะ แปลว่าการระงับ การทำให้สงบ รวมเป็น อธิกรณสมณะ แปลว่า ธรรมเครื่องระงับอธิกรณ์ หรือวิธีการเพื่อระงับอธิกรณ์ มี ๗ ประการ^{๑๓๘} ได้แก่

๑. สัมมุขาวินัย ระงับในที่พร้อมหน้าสงฆ์ พร้อมหน้าบุคคล พร้อมหน้าวัตถุ และพร้อมหน้าธรรม^{๑๓๙}

^{๑๓๖} วิ.ม.หา. (ไทย) ๒/๖๕๒/๗๓๒.

^{๑๓๗} วิ.ม.หา. (ไทย) ๒/๖๕๓/๗๓๓.

^{๑๓๘} วิ.ม.หา. (ไทย) ๒/๖๕๕/๗๓๖, วิ.ป. (ไทย) ๘/๒๗๕/๓๗๐.

^{๑๓๙} คำว่า พร้อมหน้าสงฆ์ คือภิกษุเข้าประชุมครบองค์ประชุมตามที่กำหนดไว้ในแต่ละกรณี คำว่า พร้อมหน้าบุคคล คือคู่กรณีหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องในเรื่องนั้นอยู่พร้อมกัน คำว่า พร้อมหน้าวัตถุ คือ ยกเรื่องที่เกิดขึ้นขึ้นมาวินิจฉัย คำว่า พร้อมหน้าธรรม คือวินิจฉัยถูกต้องโดยธรรมวินัย (วิ.อ. (บาลี) ๓/๓๔๐/๔๘๗, กงฺขา. ฎีกา (บาลี) ๔๗๐).

๒. สติวินัย^{๑๔๐} ระวังโดยประกาศสมมติให้ว่าเป็นพระอริยะผู้มีสติสมบูรณ์
๓. อมูหหวินัย^{๑๔๑} ระวังโดยยกประโยชน์ให้ว่าต้องอาบัติในขณะที่เป็นบ้า
๔. ปฏิญญาตกรณะ^{๑๔๒} ระวังตามคำรับของจำเลย
๕. เขภุยลิกา^{๑๔๓} ระวังตามเสียงข้างมาก
๖. ตัสสปापियลิกา^{๑๔๔} ระวังโดยการลงโทษแก่ผู้ทำผิด
๗. ตินวัตถการกะ^{๑๔๕} ระวังโดยการประนีประนอม

ส่วนอธิกรณ์หรือเรื่องที่จะต้องดำเนินการมี ๔ ประการ คือ (๑) วิวาหาอธิกรณ์ การเถียงกันเกี่ยวกับพระธรรมวินัยว่า นี่เป็นพระธรรมวินัย นี้ไม่ใช่พระธรรมวินัย เป็นต้น (๒) อนูวาหาอธิกรณ์ เรื่องการกล่าวหา ใส่ความ โจมตีด้วยอาบัติต่างๆ เช่น ภิกษุรูปนี้รูปนั้น ต้องอาบัตินี้ ประพฤติอย่างนี้ มีความผิดอย่างนี้ (๓) อาปัตตาอธิกรณ์ เรื่องการต้องอาบัติ การปรับอาบัติ และการแก้ตัวให้พ้นจากอาบัติ (๔) กิจจาอธิกรณ์ กิจธุระต่างๆ ที่สงฆ์จะต้องทำ

^{๑๔๐} คำว่า สติวินัย คือวิธีระงับอธิกรณ์โดยเอาสติขึ้นเป็นหลัก ในกรณีที่ผู้โจทพระอรหันต์ด้วยสี่ลวิบัติ สงฆ์จะสวดประกาศสมมติให้แก่ผู้เป็นพระอรหันต์นั้นว่า ท่านผู้นี้มีสติสมบูรณ์ เป็นการบอกให้รู้ว่าใครจะโจทพระอรหันต์ด้วยอาบัติไม่ได้ (วิ.อ. (บาลี) ๓/๓๔๐/๔๘๗, กงฺขา.ฎีกา (บาลี) ๔๗๐)

^{๑๔๑} คำว่า อมูหหวินัย คือวิธีระงับอธิกรณ์โดยยกประโยชน์แก่ภิกษุที่หายเป็นบ้าแล้ว ในกรณีที่ผู้โจทภิกษุนั้นด้วยอาบัติที่ต้องในขณะที่เป็นบ้า สงฆ์จะสวดประกาศสมมติเพื่อไม่ให้ใครๆ โจมตีด้วยอาบัติ (วิ.อ. (บาลี) ๓/๓๔๐/๔๘๗, กงฺขา.ฎีกา (บาลี) ๔๗๐)

^{๑๔๒} คำว่า ปฏิญญาตกรณะ คือวิธีการระงับอธิกรณ์โดยปรับอาบัติตามคำรับ สาราภาพของจำเลย การแสดงอาบัติก็ถือว่าเป็นปฏิญญาตกรณะเช่นเดียวกัน (วิ.อ. (บาลี) ๓/๓๔๐/๔๘๗, กงฺขา.ฎีกา (บาลี) ๔๗๐)

^{๑๔๓} คำว่า เขภุยลิกา คือวิธีระงับอธิกรณ์โดยตัดสินตามเสียงข้างมาก สงฆ์จะใช้วิธีการนี้ในกรณีที่บุคคลหลายฝ่ายมีความเห็นไม่ตรงกัน (วิ.อ. (บาลี) ๓/๓๔๐/๔๘๗, กงฺขา.ฎีกา (บาลี) ๔๗๐)

^{๑๔๔} คำว่า ตัสสปापियลิกา คือวิธีระงับอธิกรณ์โดยตัดสินลงโทษแก่ผู้กระทำผิด เมื่อสงฆ์พิจารณาตามหลักฐานพยานแล้วเห็นว่ามีความผิดจริง แม้เธอจะไม่รับสารภาพ (วิ.อ. (บาลี) ๓/๓๔๐/๔๘๗, กงฺขา.ฎีกา (บาลี) ๔๗๐).

^{๑๔๕} คำว่า ตินวัตถการกะ คือวิธีระงับอธิกรณ์โดยการทั้ง ๒ ฝ่ายประนีประนอม กัน เปรียบเหมือนเอาหม้อกลับไว้ ไม่ต้องชำระสะสางคดีความ วิธีนี้ใช้ระงับอธิกรณ์ ที่ยุ่งยาก อาจจะเป็นอนูวาหาอธิกรณ์หรืออาปัตตาอธิกรณ์ เช่น กรณีพิพาทกันของภิกษุชาวเมืองโกสัมพี (วิ.อ. (บาลี) ๓/๓๔๐/๔๘๗, กงฺขา.ฎีกา (บาลี) ๔๗๐).

เช่น การสวดปาติโมกข์ การอุปสมบท^{๑๔๖} แต่ละประการระงับด้วยวิธีระงับตั้งตารางแสดงต่อไป^{๑๔๗}

ที่	อธิกรณ์	ระงับด้วยวิธี
๑	วิวาทาอธิกรณ์	สัมมุขาวินัย เขภยยลิกา
๒	อนูวาทาอธิกรณ์	สัมมุขาวินัย สติวินัย อมูหวินัย ตัสสปापियลิกา
๓	อาปัตตาอธิกรณ์	สัมมุขาวินัย ปฏิญญาตกระณะ ตินวัตถารกะ
๔	กิจจาอธิกรณ์	สัมมุขาวินัย

ประเด็นศึกษาในอธิกรณ์สมณะ

วิธีระงับอธิกรณ์ ๗ ประการ เป็นหลักการและกระบวนการแก้ปัญหา หรือแนวทางดำเนินงานกิจการคณะสงฆ์ที่แสดงให้เห็นรูปแบบแห่งระบอบประชาธิปไตย และกระบวนการยุติธรรมอย่างชัดเจน เห็นได้จากกระบวนการระงับอธิกรณ์ แม้แต่ละอธิกรณ์จะมีลักษณะแตกต่างกัน แต่ทุกอธิกรณ์ก็มีวิธีระงับที่สำคัญกำกับอยู่ด้วย คือ สัมมุขาวินัยซึ่งมีองค์ประกอบที่แสดงคุณธรรมอย่างชัดเจนเพราะมีหลักการว่า ต้องมีการประชุมสงฆ์อย่างพร้อมเพรียงกัน คู่กรณีต้องพร้อมกันทั้ง ๒ ฝ่าย พยานหลักฐานต้องพร้อม และการพิจารณาต้องสอดคล้องกับธรรมวินัย วิธีการระงับอธิกรณ์ทั้ง ๗ ประการดังกล่าวนี้ จัดเป็นรูปแบบการทำงานในสังคมสงฆ์ นับแต่ครั้งพุทธกาลมาถึงปัจจุบัน

^{๑๔๖} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๖๕๕/๗๓๖, วิ.ป. (ไทย) ๘/๒๗๕/๓๗๐, วิ.อ. (บาลี) ๓/๓๒๕/๔๖๕, กงฺขา.อ. (บาลี) ๓๓๖.
^{๑๔๗} กงฺขา.อ. (บาลี) ๓๓๘-๓๓๙.

สรุปท้ายบท

คัมภีร์มหาวิภังค์ ภาค ๑ มีเนื้อหาประกอบด้วยปาราชิกกัณฑ์ ๔ ลิกขาบท สังฆาทิเสส-กัณฑ์ ๑๓ ลิกขาบท และอนิยตกัณฑ์ ๒ ลิกขาบท รวมเป็น ๑๙ ลิกขาบท

คัมภีร์มหาวิภังค์ ภาค ๒ มีเนื้อหาประกอบด้วยนิสัคคิกกัณฑ์ ๓๐ ลิกขาบท ปาจิตตีกกัณฑ์ ๙๒ ลิกขาบท ปาฏิเทสนียกัณฑ์ ๔ ลิกขาบท และเสขียกัณฑ์ ๗๕ ลิกขาบท เป็น ๒๐๑ ลิกขาบท รวมอธิกรณสมณะ ๗ เข้าด้วยเป็น ๒๐๘ ลิกขาบท เมื่อรวมกับ ๑๙ ลิกขาบทในคัมภีร์มหาวิภังค์ ภาค ๑ จึงเป็น ๒๒๗ ลิกขาบท เป็นลิกขาบทที่มาในพระปาติโมกข์ ซึ่งภิกษุต้องยกขึ้นแสดงในที่ประชุมสงฆ์ทุกกึ่งเดือน

อนึ่ง ลิกขาบททั้งหมดในแต่ละกัณฑ์ เมื่อกล่าวโดยสรุป มี ๒ ประเภท คือ

๑. **โลกวัชชะ** แปลว่าโทษทางโลก ความผิดแก่ชาวโลก หมายถึงอกุศลกรรมบถทางที่นำไปสู่ความชั่ว ลิกขาบทที่เป็นโลกวัชชะนั้น ไม่ว่าจะ เป็นบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ เมื่อล่วงละเมิดแล้วย่อมมีความผิดทั้งสิ้น เพราะเป็นเรื่องที่ไม่เหมาะสมทั่วไป เกิดจากจิตที่เป็นอกุศล เช่น การพูดเท็จ การดื่มสุราและเมรัย การทำลายชีวิต พระชีณาสพทั้งหลายย่อมจะไม่ล่วงละเมิด ลิกขาบทที่เป็นโลกวัชชะ^{๑๔๘}

๒. **ปณัตติวัชชะ** แปลว่าโทษทางพระบัญญัติ ความผิดตามพระบัญญัติ ลิกขาบทที่เป็นปณัตติวัชชะนั้น พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้แก่ภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ ปรับโทษแก่สงฆ์ผู้ล่วงละเมิด ไม่ปรับโทษแก่คฤหัสถ์ เช่น การฉันอาหารในเวลาวิกาล การพรากญาติคาม การเล่นน้ำ ปรับโทษแก่ภิกษุเท่านั้น แต่ไม่ปรับโทษแก่คฤหัสถ์

ทั้ง ๒ คำนี้ ใช้เป็นคำแยกแยะ หรือจัดประเภทลิกขาบทว่าลิกขาบทใดเป็นโลกวัชชะ และปณัตติวัชชะ เพื่อสะดวกต่อการศึกษาและตั้งข้อสังเกตอันจะทำให้รู้จักเปรียบเทียบบทบัญญัติฝ่ายพระพุทธศาสนากับกฎหมายบ้านเมือง

^{๑๔๘} วิ.อ. (บาลี) ๑/๔๒/๒๓๙, กงฺขา.อ. (บาลี) ๑๓๗.

คำถามท้ายบท

๑. คัมภีร์มหาวิภังค์ ทั้งภาค ๑ และภาค ๒ มีสาระสำคัญว่าด้วยเรื่องอะไร บอกมาพอสังเขป
๒. ปาราชิก มีความหมายอย่างไร จงอธิบาย
๓. อุดตริมนุสสรธรรม ตามความแห่งปาราชิกสิกขาบทที่ ๔ หมายถึงธรรมเช่นใด
๔. คำว่า ลิกขา สาซีพ และสังวาส ตามความแห่งปาราชิกสิกขาบท มีความหมายอย่างไร
๕. ในสังฆาทิเสสทั้ง ๑๓ ข้อ มีกฎเกณฑ์ในการปรับอาบัติเหมือนกันหรือต่างกันอย่างไร
๖. จงอธิบายลักษณะพระบัญญัติแห่งอนิยตสิกขาบทกับสิกขาบทที่ ๔ และ ๕ แห่งเอเลกวรรค ในปาจิตตยกัณฑ์ว่ามีความต่างกันอย่างไร
๗. นิสัคคียปาจิตตีย์กับสุทธิกปาจิตตีย์ เหมือนกันและต่างกันอย่างไร จงอธิบาย
๘. วิธีการสลละสิ่งของที่เป็นนิสัคคีย์ เช่น ผ้าอันตราวาสก (สบง) มีขั้นตอนปฏิบัติอย่างไร
๙. อติเรกจีวร กับ อัจเจกจีวร มีความหมายต่างกันอย่างไร
๑๐. เพราะเหตุใด การอวดอุตตริมนุสสรธรรม ตามความแห่งปาราชิกสิกขาบท กับสิกขาบทที่ ๘ ในมุสาวาทวรรค แห่งปาจิตตยกัณฑ์ จึงต้องโทษคืออาบัติต่างกัน จงอธิบาย
๑๑. คณโกชณะ กับ ปรัมปรโกชณะตามความแห่งสิกขาบทที่ ๒ และ ๓ ในโกชนวรรคแห่งปาจิตตยกัณฑ์ มีความหมายอย่างไร อธิบายให้ชัดเจน
๑๒. เพราะเหตุใด พระพุทธองค์จึงทรงห้ามภิกษุให้ของเคี้ยวของฉีกแก่คนนอกศาสนา
๑๓. คำว่า พร้อมหน้าสงฆ์ พร้อมหน้าบุคคล พร้อมหน้าวัตถุ พร้อมหน้าธรรม ตามนัยแห่งสัมมุขาวินัย มีความหมายอย่างไร
๑๔. พระบัญญัติในเสขียกัณฑ์เกี่ยวกับพีช และน้ำ ให้แนวคิดแก่ผู้ศึกษาอย่างไร
๑๕. วิธีระงับอธิกรณ์แต่ละประเภท มีความหมายอย่างไร จงอธิบายพอสังเขป
๑๖. จงอธิบายความหมายของโลกวัชชะ กับ ปัตถนัตติวัชชะ พร้อมยกตัวอย่างพระบัญญัติประกอบ

เอกสารอ้างอิงประจำบท

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มหาจุฬาเตปิฎกั วินยปิฎเก มหาวิภังคปาลี (ปฐมภาค, ทตยภาค). กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.
- _____ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาย พระวินัยปิฎก มหาวิภังคั ภาค ๑-๒. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- _____ สมณฑปสาทิกา มหาจุฬายอฎฐกถา (ปรโม,ทุดิโย,ตติโย ภาค). กรุงเทพฯ : วิญญาน, ๒๕๓๒.
- _____ กุขชาวิตรณิ. กรุงเทพฯ : วิญญาน, ๒๕๓๒.
- _____ วินยสงคหฎฐกถา. กรุงเทพฯ : วิญญาน, ๒๕๔๐.
- _____ วชรพุทธิกั. กรุงเทพฯ : วิญญาน, ๒๕๓๒.
- _____ กุขชาวิตรณิปราน-อภินวฎฐิกา. กรุงเทพฯ : วิญญาน, ๒๕๓๒.
- _____ วิมตวิโนทนีอฎฐิกา (ปรโม,ทุดิโย ภาค). กรุงเทพฯ : วิญญาน, ๒๕๓๒.
- _____ สารตถปกาสินีฎฐิกา (ปรโม-ทุดิโย-ตติโย ภาค). กรุงเทพฯ : วิญญาน, ๒๕๓๒.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส. วินัยมุข เล่ม ๑-๒-๓. กรุงเทพฯ : มหา-
มกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘.

บทที่ ๓

คัมภีร์ภิกขุณีวิงค์

พระใบฎีกาสุพจน์ ตปสีโล

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. อธิบายเนื้อหาโดยสังเขปของคัมภีร์ภิกขุณีวิงค์ได้ถูกต้อง
๒. อธิบายความแตกต่างระหว่างอสาธารณบัญญัติกับสาธารณบัญญัติได้ ✓
๓. อธิบายความหมายของคำสำคัญที่ปรากฏในพระบัญญัติ ✓ ~~เช่น อติเรกจิรวิกับ~~
~~สิกขมณฑาได้ ✓~~
๔. วิเคราะห์ประเด็นสำคัญในบางสิกขาบทได้ ✓
๕. เปรียบเทียบความแตกต่างและความเหมือนระหว่างสิกขาบทของภิกษุกับภิกษุณีได้ ✓

ขอบข่ายเนื้อหา

- ▲ ความนำ
- ▲ สาระสำคัญในคัมภีร์ภิกขุณีวิงค์ ✓
 - สาระสำคัญในปาราชิกกัณฑ์ ✓
 - สาระสำคัญในสังฆาทิเสสกัณฑ์ ✓
 - สาระสำคัญในนิสสัคคิกัณฑ์ ✓
 - สาระสำคัญในปาจิตตยิกัณฑ์ ✓
 - สาระสำคัญในปาฏิเสทสนียกัณฑ์ ✓
 - สาระสำคัญในเสขยิกัณฑ์ ✓
 - สาระสำคัญในอธิกรณสมณะ ✓
- ▲ เปรียบเทียบสิกขาบทระหว่างคัมภีร์มหาวิงค์กับคัมภีร์ภิกขุณีวิงค์ ✓
 - เปรียบเทียบด้านจำนวนสิกขาบท ✓
 - เปรียบเทียบด้านเนื้อหา ✓

๓.๑ ความนำ

ภิกขุณีวิภังค์จัดเป็นพระวินัยปิฎกเล่มที่ ๓ ประกอบด้วยเนื้อหาปาราชิกกัณฑ์ สังกัทธิเสสกัณฑ์ นิสสัคคิยกัณฑ์ ปาจิตตติยกัณฑ์ ปาฏิเทสนียกัณฑ์ เสชียกัณฑ์ และอธิกรณ-สมณะ มีเนื้อหาว่าด้วยบทบัญญัติฝ่ายภิกษุณี รวมเป็น ๓๑๑ ลิกขาบท เรียกว่าภิกขุณีปาติโมกข์ โดยปรับโทษสถานหนักแก่ภิกษุณีผู้ล่วงละเมิดบทบัญญัติในปาราชิกกัณฑ์ และสังกัทธิเสสกัณฑ์ และปรับโทษสถานเบาแก่ภิกษุณีผู้ล่วงละเมิดบทบัญญัติกัณฑ์ที่เหลือ

คำว่า “ภิกขุณีวิภังค์” แปลว่าข้อแจกแจงเกี่ยวกับภิกษุณี เป็นบทบัญญัติที่ภิกษุณีสงฆ์จะต้องสวดในที่ประชุมสงฆ์ทุกครึ่งเดือน บทบัญญัติของภิกษุณีมี ๒ กลุ่ม คือ

๑. อสาธารณบัญญัติ หรือเอกโตบัญญัติ บทบัญญัติที่พระผู้มีพระภาคทรงปรารภภิกษุณีบัญญัติไว้เฉพาะสำหรับภิกษุณีสงฆ์ฝ่ายเดียว ๑๓๐ ลิกขาบท ภิกษุสงฆ์ไม่ต้องรักษา

๒. สาธารณบัญญัติ หรืออุกโตบัญญัติ บทบัญญัติที่พระผู้มีพระภาคทรงปรารภภิกษุสงฆ์ บัญญัติไว้ซึ่งภิกษุพึงรักษา และภิกษุณีพึงรักษาด้วย ๑๘๑ ลิกขาบท มีเนื้อหา ดังที่แสดงไว้แล้วในพระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ ภาค ๑ และ ๒

ดังสาระสำคัญที่ได้ศึกษาต่อไปนี้

๓.๒ สาระสำคัญในคัมภีร์ภิกขุณีวิภังค์

ภิกขุณีวิภังค์ แสดงไว้เฉพาะ อสาธารณบัญญัติ ๑๓๐ ลิกขาบทเท่านั้น โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็น ๗ กัณฑ์ มีเนื้อหาโดยสังเขป และสาระสำคัญที่น่าสนใจ ดังนี้

๓.๒.๑ สาระสำคัญในปาราชิกกัณฑ์

ปาราชิก เป็นชื่ออาบัติ แปลว่าทำให้ฟ่ายแพ้ เป็นชื่อบุคคลผู้ต้องอาบัติปาราชิก แปลว่าผู้ฟ่ายแพ้

ปาราชิกเป็นบทบัญญัติที่ปรับโทษสถานหนักแก่ภิกษุณีผู้ล่วงละเมิด เป็นครุกาบัติ คือ อาบัติหนัก เป็นทฎฐุลาบัติ คืออาบัติชั่วหยาบ เป็นอนวเสสาบัติ คืออาบัติไม่มีส่วนเหลือ และเป็นอเตกัจฉา คือแก้ไขไม่ได้

ปาราชิกของภิกษุณีแบ่งเป็น ๒ ส่วน คือ ✓

ส่วนที่ ๑ อสาธารณปาราชิกสิกขาบท เป็นสิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคทรงปรารภภิกษุณีสงฆ์บัญญัติไว้เฉพาะสำหรับภิกษุณี มี ๔ สิกขาบท ได้แก่

สิกขาบทที่ ๑ ห้ามภิกษุณียินดีการจับต้องของชายที่บริเวณใต้รักขวัณ^๑ ลงมาเหนือเข้าขึ้นไป หากล่วงละเมิดต้องอาบัติปาราชิก ชื่อว่าอุพฆาณุมัณฑลิกา^๒

สิกขาบทที่ ๒ ห้ามภิกษุณีส้อยูกปิดโทษของภิกษุณีผู้ต้องอาบัติปาราชิก หากล่วงละเมิดต้องอาบัติปาราชิก ชื่อว่าวัชชปฏิจฉาทิกา^๓

สิกขาบทที่ ๓ ห้ามภิกษุณีประพฤติตามภิกษุที่ถูกสงฆ์ลงอุกเขปนียกรรม หากล่วงละเมิดต้องอาบัติปาราชิก ชื่อว่าอุกชิตตานวัตติกา

สิกขาบทที่ ๔ ห้ามภิกษุณียินดีกรณี ๘ อย่าง เช่น ยินดีการที่ชายจับต้องมือ เป็นต้น เมื่อยินดีครบทั้ง ๘ กรณี ต้องอาบัติปาราชิก ชื่อว่าอัญฐวัตตุกา^๔

ส่วนที่ ๒ สาธารณปาราชิกสิกขาบท^๕ เป็นสิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคทรงปรารภภิกษุบัญญัติไว้ ซึ่งภิกษุณีพึงรักษาด้วยให้ศิษการายละเอียดในปาราชิกของภิกษุ

^๑ ใต้รักขวัณ คือส่วนใต้ของร่างกาย ที่เรียกว่าไหปลาร้า (วิ.ภิกษุณี. (ไทย) ๓/๖๕๗/๕).

^๒ คำว่า “อุพฆาณุมัณฑลิกา” แปลว่าบริเวณเหนือเต่า คำนี้เป็นชื่อเรียกภิกษุณี ผู้ต้องอาบัติปาราชิกบทนี้ (วิ.อ. (บาลี) ๒/๖๕๗-๘/๔๖๓).

^๓ คำว่า “วัชชปฏิจฉาทิกา” แปลว่าปกปิดโทษ ปกปิดความผิด คำนี้เป็นชื่อเรียกภิกษุณีผู้ต้องอาบัติปาราชิกสิกขาบทนี้ (วิ.อ. ๒/๖๖๕/๔๖๕).

^๔ หมายถึงกรณี ๘ อย่าง เป็นชื่อเรียกภิกษุณีผู้ต้องอาบัติปาราชิกสิกขาบทนี้ เมื่อทำครบ ๘ อย่าง คือ ยินดีการจับมือ การจับนมสังฆาฏิ การยื่นเคียงคู่ การสนทนา ไปที่นัดหมาย การที่ชายมาหา เดินตามชาย น้อมกายเข้าหาชาย (วิ.อ. (บาลี) ๒/๖๗๖/๔๖๘).

^๕ ปาราชิกของภิกษุณีที่เหลืออีก ๔ สิกขาบท มีเนื้อหาเหมือนกับปาราชิก ๔ สิกขาบทของภิกษุ จึงรวมเป็น ๘ สิกขาบท (วิ.มหา. (ไทย) ๑/๔๔/๓๒, ๑๗๑/๑๔๐-๑, ๑๘๗/๑๘๓).

→ ๗๕๑๓๐.

๓.๒.๒ สารสำคัญในสังฆาทิเสสกัณฑ์

สังฆาทิเสส^๖ แปลว่าหมวดอาบัติที่ต้องอาศัยสงฆ์ ทั้งในกรรมเบื้องต้น และกรรมที่เหลือ หมายความว่า วิธีการออกจากอาบัตินี้ต้องอาศัยสงฆ์ในกรรมเบื้องต้น ได้แก่ การให้อยู่ปริวาสและในกรรมที่เหลือ ได้แก่ การให้มานัตและอัพภาน

สังฆาทิเสส เป็นชื่ออาบัติและเป็นชื่อสิกขาบท เป็นพระบัญญัติให้ปรับโทษสถานหนัก แก่ภิกษุณีผู้ล่วงละเมิดรองลงมาจากปาราชิก จัดเป็นครุกาบัติ คืออาบัติหนัก เป็นทฎฐลาบัติ คืออาบัติชั่วหยาบ เป็นสาวเสสาบัติ คืออาบัติมีส่วนเหลือภาวะของสมณะ และเป็นสเตกัจจา คือยังพองแก้ไขได้ คือภิกษุณีผู้ต้องอาบัติต้องประพฤติกฎฐานวิธี^๗ จึงออกจากอาบัตินี้สังฆาทิเสสได้

สังฆาทิเสสของภิกษุณี มี ๑๗ สิกขาบท แบ่งเป็น ๒ ส่วน คือ

ส่วนที่ ๑ อสาธารณสังฆาทิเสส มี ๑๐ สิกขาบท ได้แก่

สิกขาบทที่	เนื้อหาพระบัญญัติ	ภิกษุณีต้นบัญญัติ
๑	ห้ามภิกษุณีก่อคดีพิพาทในโรงศาลกับคฤหัสถ์ และนักรบ	ภิกษุณีอุลลันทา
๒	ห้ามภิกษุณีให้บวชสตรีผู้เป็นโจร	ภิกษุณีอุลลันทา
๓	ห้ามภิกษุณีไปสู่ละแวกหมู่บ้าน ชำน้ำ ค้างคืน ตามลำพังเป็นต้น	ภิกษุณีอันเดวาสิณีของ ภิกษุณีภัททกาปิลาณี
๔	ห้ามภิกษุณีเรียกภิกษุณีที่สงฆ์ออกเขปนิยกรมเข้าหมู่	ภิกษุณีจันชกาลิ
๕	ห้ามรับของเคี้ยวของฉัน จากมือชายผู้กำหนดด้วย มือของตน	ภิกษุณีสุนทรินันทา

^๖ วิ.ภิกษุณี. (ไทย) ๓/๖๗๕-๗๓๒/๒๕-๗๕.

^๗ ฎฐานวิธี หมายถึงวิธีออกจากอาบัติให้ผู้ศึกษารายละเอียดในสมุจจยขันธกะ (วิ.จ. (ไทย) ๖/๙๗-๘๔/๑๙๒-๒๙๔).

15/12/55

บทที่ ๓ คัมภีร์ภิกษุณีวิวัฏฐ์

๖	ห้ามภิกษุณีพุดสงเสริมให้นางภิกษุณีรับของเคี้ยว ของฉันท จากมือชายผู้กำหนดด้วยมือของตน	ภิกษุณีสุนทรินันทา ✓
๗	ห้ามภิกษุณีไกรธเคื่องบอกคืนพระรัตนตรัย	ภิกษุณีจันทกาลิ ✓
๘	ห้ามภิกษุณีพุดเตียนเมื่ออุกลงโทษด้วยธรรม	ภิกษุณีจันทกาลิ ✓
๙	ห้ามภิกษุณีรวมกลุ่มกันประพุดตีเสื่อมเสีย ✓	ภิกษุณีอันเดวาสิณีของ ภิกษุณีอุลลันทา
๑๐	ห้ามภิกษุณียุยงให้ภิกษุณีประพุดตีเลวทราม	ภิกษุณีอุลลันทา ✓

ส่วนที่ ๒ สาธารณสังฆาทิเสส มี ๗ ลิกขาบท เป็นลิกขาบทของภิกษุซึ่งภิกษุณีก็ต้องปฏิบัติด้วย นักศึกษาสามารถศึกษารายละเอียดได้ในลิกขาบทของภิกษุ

วิธีปฏิบัติเมื่อต้องอาบัติสังฆาทิเสส ✓

ภิกษุณีผู้ล่วงละเมิดลิกขาบทใดลิกขาบทหนึ่งบรรดา ๑๗ ลิกขาบทนี้ ต้องอาบัติสังฆาทิเสสแล้ว ต้องขอปักขมานัตต่อสงฆ์ที่มีจำนวน ๔ รูปเป็นอย่างน้อย ^{๖ ชั่วโมง} ภายใต้วินหารสิมา หรือชัณฑสิมา แล้วประพุดปักขมานัตเป็นเวลา ๑๕ ราตรี โดยไม่ต้องอยู่ปริวาสกรรม* แม้จะปกปิดอาบัติไว้หรือไม่ได้ปกปิดไว้ก็ตาม

๓.๒.๓ สาระสำคัญในนิสัสคคิยกัณท์

คำว่า นิสัสคคิยปาจิตติยั ประกอบด้วยศัพท์ ๒ คำ คือ คำว่า นิสัสคคิยะ แปลว่า ทำให้สละสิ่งของ อาบัติที่สละสิ่งของแล้วพึงแสดง หรือแปลว่าการสละ ซึ่งเป็นชื่อกระบวนการทางวินัยที่พึงทำในเบื้องต้น^๘ และ คำว่า ปาจิตติยั แปลว่าทำกุศลจิตของผู้จงใจต้องอาบัติให้ตกไป โดยสรุปก็คือ ทำจิตให้ตกไป และจิตที่ถูกทำให้ตกไปนั้นย่อมพลาดจากอริยมรรค หรือทำอริยมรรคให้เสียไป และปาจิตติยันั้นเป็นเหตุให้จิตลุ่มหลง

^๘ กงขา.อ. (บาลี) ๑๘๖.

* ๖ ชั่วโมง -

เมื่อรวมทั้ง ๒ ศัพท์นี้เข้าด้วยกันเป็น “นิสสัคคียปาจิตตีย์” จึงหมายถึงพระบัญญัติ
ในนิสสัคคียกัณฑ์ ๓๐ ลิกขาบท และหมายถึงอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์ ที่ภิกษุณีต้องเพราะ
เกี่ยวข้องกับเครื่องอุปโภคบริโภคในทางที่ไม่เหมาะสม จัดเป็นลหุกาบัติ คืออาบัติเบา และ
เป็นสเดกัจฉา คือยังพอแก้ไขได้ กล่าวคือเป็นอาบัติประเภทที่เมื่อภิกษุณีต้องเข้าแล้ว สามารถ
พ้นได้ด้วย การสลละสิ่งของ เช่น จีวร บาตร ผ้านีสีทนะ เป็นต้น เมื่อต้องอาบัติแล้วให้แสดง
อาบัติต่อหน้าสงฆ์ คณะ หรือบุคคล

นิสสัคคียปาจิตตีย์ของภิกษุณีแบ่งเป็น ๒ ส่วน คือ

ส่วนที่ ๑ อสาธารณบัญญัติ ในภิกษุณีวิภังค์ แสดงไว้เฉพาะอสาธารณบัญญัติ^๙ ได้แก่
ปัตตวรรค ๑๒ ลิกขาบท^{๑๐} คือ

ลิกขาบทที่ ๑ ห้ามภิกษุณีทำการสะสมบาตร

ลิกขาบทที่ ๒ ห้ามภิกษุณีอธิษฐานอกาลจีวรเป็นกาลจีวรแล้วให้แจกกัน

ลิกขาบทที่ ๓ ห้ามภิกษุณีแลกเปลี่ยนจีวรกับภิกษุณีอื่นแล้วขอเปลี่ยนคืน

ลิกขาบทที่ ๔ ห้ามภิกษุณีออกปากขอของอย่างหนึ่งแล้วออกปากขอของอย่างอื่น

ลิกขาบทที่ ๕ ห้ามภิกษุณีสั่งให้ซื้อของอย่างหนึ่งแล้วสั่งให้ซื้อของอย่างอื่น

ลิกขาบทที่ ๖ ห้ามภิกษุณีแลกเปลี่ยนบริวารที่เขาบริจาคแก่สงฆ์ ข้อที่ ๑

ลิกขาบทที่ ๗ ห้ามภิกษุณีแลกเปลี่ยนบริวารที่เขาบริจาคแก่สงฆ์ ข้อที่ ๒

ลิกขาบทที่ ๘ ห้ามภิกษุณีแลกเปลี่ยนบริวารที่เขาบริจาคแก่คณะ ข้อที่ ๑

ลิกขาบทที่ ๙ ห้ามภิกษุณีแลกเปลี่ยนบริวารที่เขาบริจาคแก่คณะ ข้อที่ ๒

ลิกขาบทที่ ๑๐ ห้ามภิกษุณีแลกเปลี่ยนบริวารที่เขาบริจาคแก่บุคคล

ลิกขาบทที่ ๑๑ ห้ามภิกษุณีออกปากขอผ้าห่มหนาในฤดูหนาว

ลิกขาบทที่ ๑๒ ห้ามภิกษุณีออกปากขอผ้าห่มบางในฤดูร้อน

ภิกษุณีล่วงละเมิดลิกขาบทเหล่านี้ ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์

^๙ วิ.ภิกษุณี. (ไทย) ๓/๗๓๓-๗๔๒/๗๗-๑๒๖.

^{๑๐} แบ่งเป็นวรรคได้ ๓ วรรค คือ (๑) ปัตตวรรค หมวดว่าด้วยบาตร มี ๑๒ ลิกขาบท (๒) จีวรวรรค
หมวดว่าด้วยจีวร มี ๘ ลิกขาบท (๓) ชาตรูปรชตวรรค หมวดว่าด้วยทองและเงิน มี ๑๐ ลิกขาบท

ส่วนที่ ๒ สาธารณบัญญัติ ได้แก่ จีวรวรรค มี ๘ ลิกขาบทและชาตรูปชตวรรค มี ๑๐ ลิกขาบท รวมสาธารณบัญญัติได้ ๑๘ ลิกขาบท มีเนื้อหาเหมือนในมหาวิภังค์ ดังนั้นในภิกขุวินัยกัณฑ์ ท่านจึงไม่ได้แสดงไว้ แต่พระอรรถกถาจารย์แสดงรายละเอียดไว้ในคัมภีร์อรรถกถาภิกขุวินัยกัณฑ์^{๑๑} สาธารณบัญญัติ ๑๘ ลิกขาบท สรุปได้ดังนี้

ลิกขาบทที่ ๑ ถึง ๘ ได้แก่ ลิกขาบทที่ ๑, ๒, ๓, ๖, ๗, ๘, ๙ แห่งจีวรวรรค ในนิสสัคคิยกัณฑ์ของภิกษุ

ลิกขาบทที่ ๙ ถึง ๑๑ ได้แก่ ลิกขาบทที่ ๘, ๙, ๑๐ แห่งโกถียวรรค ในนิสสัคคิยกัณฑ์ของภิกษุ

ลิกขาบทที่ ๑๒ ถึง ๑๘ ได้แก่ ลิกขาบทที่ ๒, ๓, ๕, ๖, ๗, ๘, ๑๐ แห่งปัตตวรรค ในนิสสัคคิยกัณฑ์ของภิกษุ

ประเด็นศึกษาในนิสสัคคิยปาจิตตีย์ของภิกษุณี

คำว่า อติเรกจีวร ในพระบัญญัติที่ ๑ แห่งจีวรวรรค มีความแตกต่างจากของภิกษุ กล่าวคือหมายถึงจีวรที่เป็นส่วนเกินจากจีวร ๕ ผืน^{๑๒} ภิกษุณีสามารถรับและเก็บไว้ได้เฉพาะในช่วงจีวรกาล เมื่อพ้นจีวรกาลแล้วต้องวิกัปคือทำให้คนสองคนร่วมเป็นเจ้าของ^{๑๓}

๓.๒.๔ สารสำคัญในปาจิตตีย์กัณฑ์

ปาจิตตีย์ แปลว่าทำกุศลจิตของผู้ตั้งใจต้องอาบัติให้ตกไป กล่าวคือพลาดจากอริยมรรค หรือทำอริยมรรคให้เสียไป เป็นชื่ออาบัติ หมายถึงอาบัติปาจิตตีย์ เป็นลหุกาบัติ คืออาบัติเบา และเป็นสเตกัจฉา คือยังพอแก้ไขได้ เมื่อภิกษุณีต้องเข้าแล้ว สามารถพ้นได้ด้วยการแสดงอาบัติต่อหน้าสงฆ์ คณะ หรือบุคคลก็ได้ เป็นชื่อบทบัญญัติ ๑๖๖ ลิกขาบท มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สุทธิกปาจิตตีย์ แปลว่าปาจิตตีย์ล้วน

^{๑๑} กงขา.อ. (บาลี) ๖๐-๖๒, ๖๓-๖๔.

^{๑๒} จีวร ๕ ผืน ได้แก่ (๑) สังฆาฏิ (๒) อุตตราสงค์ (๓) อันตราสก (๔) ผ้าอาบน้ำ (๕) ผ้ารัดถัน (กงขา.อ. (บาลี) ๓๗๕).

^{๑๓} วิธีวิกัป คือ “อิมํ จีวรํ ตฺยหํ วิกฺกฺเขมิ” และสามารถใช้สอยได้ เมื่อผู้รับวิกัปว่า “มฺยหํ สนฺตํกํ ปริภุญฺช วา วิสฺซุเขหิ วา ยถาปจฺจยํ วา กโรหิ”.

ปาจิตตีย์ของภิกษุณีแบ่งเป็น ๒ ส่วน คือ อสาธารณบัญญัติ จำนวน ๙ วรรค ๙๖ ลิกขาบท และ สาธารณบัญญัติ จำนวน ๗ วรรค ๗๐ ลิกขาบท ในภิกษุณีวิภังค์พระสังคีติกาจารย์ แสดงไว้เฉพาะอสาธารณบัญญัติ

อสาธารณบัญญัติ ๙ วรรค ได้แก่

๑. ลสฺสนวรรค หมวดว่าด้วยกระเทียม มี ๑๐ ลิกขาบท ที่ชื่อว่า “ลสฺสนวรรค” เพราะตั้งตามความแห่งลิกขาบทที่ ๑ คำว่า “ลสฺสนะ” แปลว่ากระเทียม หมายถึงเฉพาะกระเทียมที่ปลูกอยู่ในแคว้นมคธ ชื่อว่ามาคธิกะ เป็นกระเทียมที่มีลักษณะต่างจากกระเทียมพันธุ์อื่น คือ หนึ่งต้นมีหลายหัวติดกันเป็นพวง^{๑๔} (๑๐๓๐-๓๑๖ ส.จ.๒๕๖๑)

พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่องที่ไม่ดีงามขึ้นในสงฆ์ ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุณีผู้กระทำอันเป็นการล่วงละเมิด^{๑๕}

๒. อันธการวรรค หมวดว่าด้วยความมิด ที่ชื่อว่าอันธการวรรค เพราะตั้งตามความแห่งลิกขาบทที่ ๑ คำว่า “อันธการ” แปลว่าความมิด หมายถึงความมิดที่เกิดขึ้นในเมื่ออาทิตยตกแล้ว (๑๐๓๐-๓๑๖ ส.จ.๒๕๖๑)

พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่องที่ไม่ดีงามขึ้นในสงฆ์ ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุณีผู้กระทำอันเป็นการล่วงละเมิด^{๑๖}

สาระสำคัญที่น่าศึกษาในวรรค

คำว่า “เวลาค่าคืน ไม่มีประทีป” ตามความแห่งลิกขาบทที่ ๑ หมายความว่าเวลาเมื่ออาทิตยตกแล้ว ไม่มีแสงสว่างอย่างใดอย่างหนึ่งในบรรดาแสงจันทร์ แสงไฟหรือแสงตะเกียง^{๑๗}

^{๑๔} วิ.อ. (บาลี) ๒/๗๙๕/๔๘๘.

^{๑๕} ดูรายละเอียดพระบัญญัติ ภิกษุตันบัญญัติ และสถานที่บัญญัติในพระวินัยปิฎกเล่มที่ ๓ ภิกษุณีวิภังค์ (วิ.ภิกษุณี. (ไทย) ๓/๗๙๓-๘๗๓/๑๒๗-๑๗๘).

^{๑๖} ดูรายละเอียดพระบัญญัติ ภิกษุตันบัญญัติ และสถานที่บัญญัติใน (วิ.ภิกษุณี. (ไทย) ๓/๘๓๘- ๘๘๘๑/๑๕๕-๑๘๓).

^{๑๗} วิ.อ. (บาลี) ๒/๘๓๙/๔๙๕, กงฺขา.อ. (บาลี) ๓๖๙.

คำว่า “เวลาก่อนฉันภัตตาหาร” ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๕ หมายถึงเอาเวลาตั้งแต่อรุณขึ้นไปจนถึงเที่ยงวัน และคำว่า “เวลาหลังฉันภัตตาหาร” ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๖ หมายถึงเอาเวลาตั้งแต่เที่ยงวันไปจนถึงอาทิตย์ตก

คำว่า “เวลาวิกาล” ในสิกขาบทที่ ๗ หมายถึงเอาเวลาตั้งแต่อาทิตย์ตกไปจนถึงอรุณขึ้นวันใหม่ ต่างจากเวลาวิกาลตามความแห่งสิกขาบทที่ ๗ ในโภชนวรรคของภิกษุสงฆ์^{๑๘}

๓. นักควรรค หมวตว่าด้วยการเปลือยกาย ที่ชื่อนักควรรค เพราะตั้งตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑ คำว่า “นัคคะ” แปลว่าเปลือย หมายถึงเอาการที่ภิกษุณีเปลือยกายอาบน้ำ โดยไม่นุ่งหรือไม่ห่มผ้า (อนินะรัง)

พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่องที่ไม่ดีงามขึ้นในสงฆ์ ปรับอาบัตินิสัสคิย-ปาจิตตีย์แก่ภิกษุณีผู้กระทำอันเป็นการล่วงละเมิด^{๑๙}

ประเด็นศึกษาในวรรค

“ผ้าอาบน้ำ” ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๒ มีขนาดยาว ๔ ศีบสุคต กว้าง ๒ ศีบ ซึ่งต่างจากขนาดของผ้าอาบน้ำฝนของภิกษุสงฆ์ ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๙ แห่งรัตนวรรค ที่มีขนาดยาว ๖ ศีบพระสุคต กว้าง ๒ ศีบ^{๒๐}

คำว่า “สังฆาฏิ” ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๔ หมายถึงจีวร ๕ ผืนดังกล่าวแล้ว ภิกษุณีเก็บจีวร ๕ ผืนนี้เกินกำหนด ๕ วัน โดยไม่นุ่ง ไม่ห่ม หรือนำออกผึ่งแดด เมื่ออรุณขึ้นในวันที่ ๖ ต้องอาบัติ ๕ ตัวตามจำนวนของผ้า^{๒๑}

๔. ตูวัฏฐวรรค หมวตว่าด้วยการนอนร่วมกัน ที่ชื่อว่าตู่วัฏฐวรรค เพราะตั้งตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑ และที่ ๒ คำว่า “ตู่วัฏฐะ” แปลว่านอน หมายถึงเอาที่ภิกษุณี ๒ รูป นอนร่วมบนเตียงเดียวกัน

^{๑๘} ดูรายละเอียดประกอบในพระวินัยปิฎกเล่มที่ ๒ (วิ.มหา.(ไทย) ๒/๒๔๘-๒๔๙) และวินัยปิฎกเล่มที่ ๓ (วิ.ภิกษุณี. (ไทย) ๓/๘๖๖/๑๗๔).

^{๑๙} วิ.ภิกษุณี. (ไทย) ๓/๘๘๓-๙๓๑/๑๘๔-๒๑๑.

^{๒๐} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๕๔๓/๖๒๑, วิ.ภิกษุณี. (ไทย) ๓/๔๘๙/๑๘๓.

^{๒๑} กงฺขา.อ. (บาลี) ๓๗๕.

พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่องที่ไม่ตั้งงามขึ้นในสงฆ์ ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุณีผู้กระทำอันเป็นการล่วงละเมิด^{๒๒}

ประเด็นศึกษาในวรรค

การนอนที่นับว่าเป็นการล่วงละเมิดสิกขาบทที่ ๑ ในวรรคนี้ คือ ภิกษุณีทั้ง ๒ รูปนอนร่วมบนเตียงเดียวกันในขณะเดียวกัน จะนอนก่อน หรือหลังกันไม่เป็นประมาณ (ต้องอาบัติทั้ง ๒ รูป แต่ถ้ารูปหนึ่งนอน อีกรูปหนึ่งนั่ง หรือนั่งทั้ง ๒ รูป แม้จะบนเตียงเดียวกันก็ไม่นับว่าเป็นการล่วงละเมิดในวรรคนี้

คำว่า “ภิกษุณี ๒ รูป มีผ้าปูและผ้าห่มผืนเดียวกัน นอนร่วมกัน” ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๒ หมายถึงภิกษุณี ๒ รูปเอาชายด้านหนึ่งของเครื่องลาดพื้น เสื้อลำแพน และผ้าห่ม เป็นต้น ปูพื้นเอาชายด้านหนึ่งห่มแล้วนอนร่วมกัน^{๒๓}

คำว่า “สหชวีณี” เป็นคำเฉพาะ ใช้เรียกสหชวีหริณี คือสหชวีหริณีในฝ่ายภิกษุณี ซึ่งเป็นผู้ได้รับอุปสมบท ถ้าอุปสมบทจากพระอุปัชฌาย์รูปใด ก็เป็นสหชวีหริณีของพระอุปัชฌาย์รูปนั้น

สิกขาบทที่ ๖ ว่าด้วยการอยู่คลุกคลีกับคหบดีเป็นต้น เป็นยาวตติยาสิกขาบท คือ ภิกษุณีผู้ล่วงละเมิดจะต้องอาบัติปาจิตตีย์ต่อเมื่อสงฆ์สวดสมณภาสน์ครบ ๓ ครั้งแล้ว

๕. จิตตาคารวรรค หมวดว่าด้วยหोजิตรกรรม ที่ชื่อว่าจิตตาคารวรรค เพราะตั้งตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑ คำว่า “จิตตาคาร” แปลว่าหोजิตรกรรม หมายถึงโรงละครหลวง หोजิตรกรรม สวนสาธารณะ อุทยาน และสระโบกขรณี

พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่องที่ไม่ตั้งงามขึ้นในสงฆ์ ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุณีผู้กระทำอันเป็นการล่วงละเมิด^{๒๔}

^{๒๒} ฎรายละเอียดเกี่ยวกับพระบัญญัติ ภิกษุณีสันบัญญัติ ใน วิ.ภิกษุณี. (ไทย) ๓/๙๓๒-๙๓๔/๒๐๖-๒๓๗.

^{๒๓} ฎรายละเอียด ใน วิ.ภิกษุณี. (ไทย) ๓/๙๓๘/๒๑๕, กงษา.อ. (บาลี) ๓๘๐.

^{๒๔} ฎรายละเอียดพระบัญญัติ ภิกษุณีสันบัญญัติเป็นต้น ใน วิ.ภิกษุณี. (ไทย) ๓/๙๓๗-๑๑๐๑/๒๓๘-๒๖๓.

๖. อารามวรรค หมวดว่าด้วยอาราม ที่ชื่อว่าอารามวรรค เพราะตั้งตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑ คำว่า “อาราม” หมายถึงสถานที่ที่ภิกษุอยู่ โดยที่สุตแม่โคนต้นไม้

พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่องที่ไม่ดีงามขึ้นในสงฆ์ ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุณีผู้กระทำอันเป็นการล่วงละเมิด^{๒๕} .

ประเด็นศึกษาในวรรค

คำว่า “อาวาสที่ไม่มีภิกษุ” ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๖ หมายถึงสำนักของภิกษุณีที่ไม่มีภิกษุผู้จะให้โอวาทอยู่ภายในระยะ ๑ โยชน์ หรือมีภิกษุผู้จะให้โอวาทอยู่ภายในระยะ ๑ โยชน์ แต่เส้นทางที่จะไปยังสำนักภิกษุณีนั้นไม่ปลอดภัย ไม่ได้หมายถึงอาวาสเดียวกันกับภิกษุ หรือสถานที่ภิกษุอยู่จำพรรษา^{๒๖}

๗. คัมภีร์นวิวรรค หมวดว่าด้วยสตรีมีครรรค์ ที่ชื่อว่าคัมภีร์นวิวรรค เพราะตั้งตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑ ที่ว่าด้วยการบวชให้สตรีมีครรรค์ การปรับอาบัติภิกษุณีผู้ล่วงละเมิดสิกขาบทนี้ มีลำดับดังนี้ ชั้นเตรียมการ เช่น แสวงหาหมู่ภิกษุณีที่จะมาเป็นองค์สงฆ์ ภิกษุณีผู้จะเป็นกรรมวาจาจารย์ไปจนถึงสวดญัตติจบ สวดกรรมวาจาจบ ๒ ครั้ง ภิกษุณีปวัตตินี (อุปัชฌาย์) ต้องอาบัติทุกกฏ สวดกรรมวาจาจบครั้งที่ ๓ ภิกษุณีปวัตตินีต้องอาบัติปาจิตตีย์ หมู่ภิกษุณีที่ร่วมประชุม และกรรมวาจาจารย์ต้องอาบัติทุกกฏ

พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่องที่ไม่ดีงามขึ้นในสงฆ์ ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุณีผู้กระทำอันเป็นการล่วงละเมิด^{๒๗}

ประเด็นศึกษาในวรรค

คำว่า “สตรีมีลูกยังดีมนม” ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๒ แห่งวรรคนี้ หมายถึงสตรีที่เป็นมารดาโดยตรง หรือสตรีที่เป็นแม่นมของเด็กนั้น^{๒๘}

^{๒๕} ฎรายละเอียดพระบัญญัติ ภิกษุณีนันบัญญัติเป็นต้น ใน วิ.ภิกขุณี. (ไทย) ๓/๑๐๒๑-๑๐๖๔/๒๖๔-๒๘๘.

^{๒๖} กงขา.อ. (บาลี) ๓๙๑.

^{๒๗} ฎรายละเอียดพระบัญญัติ ภิกษุณีนันบัญญัติเป็นต้น ใน วิ.ภิกขุณี. (ไทย) ๓/๑๐๖๗-๑๑๔๕/๒๙๐-๓๓๘.

^{๒๘} กงขา.อ. (บาลี) ๓๙๖.

คำว่า “สิกขมานา” ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๓-๕ ตามปกติหมายถึงสตรีที่มีอายุ ๑๘ ปีบริบูรณ์ ได้รับสิกขาสมมติจากสงฆ์ เพื่อสมาทานปฏิบัติธรรม ๖ ข้อ เป็นเวลา ๒ ปี หลังจากปฏิบัติธรรม ๖ ข้อ ตลอด ๒ ปี โดยไม่ละเมิดข้อใดข้อหนึ่ง สงฆ์ให้การรับรองแล้ว จึงมีสิทธิ์บวชเป็นภิกษุณีได้

คำว่า “ตลอด ๒ ปี” หมายถึงสิ้น ๒ ปีนั่นเอง โดยยึดเอาการปวารณาหลังจากออกพรรษาเป็นเกณฑ์ ผ่านการปวารณา ๑ ครั้ง นับเป็น ๑ ปี ผ่านการปวารณา ๒ ครั้ง นับเป็น ๒ ปี^{๒๙}

สิกขาบทที่ ๕ กล่าวถึงการบวชให้เด็กที่แต่งงานมีครอบครัว อายุหย่อนกว่า ๑๒ ปี

สิกขาบทที่ ๖ กล่าวถึงการบวชให้เด็กหญิงที่แต่งงานมีครอบครัว อายุครบ ๑๒ ปี แต่ไม่ได้สมาทานปฏิบัติธรรม ๖ ข้อ ตลอด ๒ ปี

สิกขาบทที่ ๗ กล่าวถึงการบวชให้เด็กที่แต่งงานมีครอบครัว อายุครบ ๑๒ ปี ได้สมาทานปฏิบัติธรรม ๖ ข้อ ครบ ๒ ปีแล้ว แต่สงฆ์ยังมิได้รับรอง

สิกขาบทที่ ๘ มีลักษณะเป็นอนุบัญญัติของสิกขาบทที่ ๕

สิกขาบทที่ ๙ มีลักษณะเป็นอนุบัญญัติของสิกขาบทที่ ๖

ภิกษุณีปวัตตินีบวชให้เด็กหญิงดังกล่าวมานี้ ย่อมถูกปรับอาบัติ แต่ถ้าบวชให้เด็กหญิงที่แต่งงานมีครอบครัวอายุครบ ๑๒ ปี ผู้ได้สมาทานปฏิบัติธรรม ๖ ข้อ ตลอด ๒ ปี และสงฆ์ให้การรับรองแล้ว ไม่ถูกปรับอาบัติ^{๓๐}

สาระสำคัญที่น่าศึกษา ก็คือว่า ตามปกติหญิงที่จะบวชเป็นภิกษุณีได้นั้น นอกจากต้องสมาทานปฏิบัติธรรม ๖ ข้อ ตลอด ๒ ปีแล้ว ยังต้องมีอายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์อีกด้วย คำถามก็คือว่า “เพราะเหตุไร หญิงที่มีอายุเพียง ๑๒ ปี เมื่อได้ผ่านขั้นตอนตามที่กำหนดไว้แล้ว จึงสามารถบวชเป็นภิกษุณีได้” คำตอบก็คือ หญิงในที่นี้หมายถึงเอาหญิงที่มีครอบครัวแล้ว

^{๒๙} กงชา.อ. (บาลี) ๓๙๗.

^{๓๐} กงชา.อ. (บาลี) ๔๐๐.

หญิงที่อยู่ในความครอบครองของชาย แปลว่าหญิงที่มีครอบครัว พระผู้มีพระภาคตรัสหมายถึงหญิงที่เคยอยู่ร่วมกับชาย หญิงเหล่านี้มีประสบการณ์ในชีวิตครองเรือน ถือว่าเป็นผู้ใหญ่ แม้จะมีอายุเพียง ๑๒ ปี ก็สามารถบวชเป็นภิกษุณีได้^{๑๑}

๘. กุมารีภูตวรรค หมวดว่าด้วยกุมารีมี ๑๓ ลิกขาบท ที่ชื่อว่า “กุมารีภูตวรรค” เพราะตั้งตามความแห่งลิกขาบทที่ ๑-๓ คำว่า “กุมารี” หมายถึงสามเณรี เป็นคำที่ต้องการเน้นให้เห็นว่า “สามเณรี” เป็นเด็กหญิงบริสุทธิ์ ยังอยู่ในภาวะเป็นเด็ก

กุมารีภูตวรรค ๑๓ ลิกขาบทนี้ พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่องที่ไม่ดีงามขึ้นในสงฆ์ ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุณีผู้กระทำอันเป็นการล่วงละเมิด^{๑๒}

ประเด็นศึกษาในวรรค

สาระสำคัญที่นำศึกษาในกุมารีภูตวรรค คือ วิธีการ กระบวนการ ขั้นตอนของการบวชเป็นภิกษุณีในพระพุทธศาสนา ทั้งในส่วนที่เป็นข้อกำหนดเกี่ยวกับภิกษุณีผู้เป็นอุปัชฌาย์ที่เรียกว่า “ปวัตตินี” และกุลสตรีกุมารีที่จะเข้ามาบวชเป็นภิกษุณี

ภิกษุณีจะเป็นปวัตตินีผู้บวชให้กุลธิดานั้น ต้องมีพรรษาครบ ๑๒ นับจากวันบวชเป็นภิกษุณี และสงฆ์ให้อุปฐากปณสมมติ คือตั้งให้เป็นอุปัชฌาย์แล้ว และสามารถบวชให้กุลธิดาได้ ๒ ปีต่อ ๑ คน^{๑๓}

ฉัตตูปาหนวรรค หมวดว่าด้วยร่มและรองเท้า มี ๑๓ ลิกขาบท ชื่อว่า “ฉัตตูปาหนวรรค” เพราะตั้งตามความแห่งลิกขาบทที่ ๑ พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่องที่ไม่ดีงามขึ้นในสงฆ์ ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุณีผู้กระทำอันเป็นการล่วงละเมิด^{๑๔}

^{๑๑} วิ.ภิกขุณี. (ไทย) ๓/๑๐๙๒/๓๐๖, กงฺขา.อ. (บาลี) ๓๙๘.

^{๑๒} ดูรายละเอียดพระบัญญัติ ภิกษุณีต้นบัญญัติเป็นต้น ใน วิ.ภิกขุณี. (ไทย) ๓/๑๑๔๖-๑๑๗๖/๓๓๙-๓๕๗.

^{๑๓} ดูรายละเอียดพระบัญญัติ ภิกษุณีต้นบัญญัติเป็นต้น ใน วิ.ภิกขุณี. (ไทย) ๓/๑๑๔๐-๑๑๕๑/๓๓๕-๓๓๖, ๑๑๗๐-๑๑๗๒/๓๕๖-๓๕๗, กงฺขา.อ. (บาลี) ๔๐๔.

^{๑๔} ดูรายละเอียดพระบัญญัติ ภิกษุณีต้นบัญญัติเป็นต้น ใน วิ.ภิกขุณี. (ไทย) ๓/๑๑๗๘-๑๒๒๖/๓๕๘-๓๘๓.

๓.๒.๕ สารสำคัญในปาฏิเสทสนียกัณฑ์

คำว่า ปาฏิเสทสนียะ แปลว่า ฟังแสดงคืน เป็นชื่ออาบัติที่ภิกษุณีผู้ล่วงละเมิด ฟังแสดงคืน^{๓๕} เป็นลหุกาบัติ คืออาบัติเบา เป็นสเดกัจฉา คือยังแก้ไขได้ และเป็นสาวเสสาบัติ คืออาบัติที่มีส่วนเหลือ

ปาฏิเสทสนียะของภิกษุณี เป็นอสาธารณบัญญัติ ทั้ง ๘ ลิกขาบท พระผู้มีพระภาค ทรงปรารภภิกษุณีสงฆ์บัญญัติไว้ ในเมื่อเกิดเรื่องที่ไม่ตั้งงามขึ้นในสงฆ์ ปรับอาบัติปาฏิเสทสนียะแก่ภิกษุณีผู้กระทำอันเป็นการล่วงละเมิด มีเนื้อหาเกี่ยวกับกรณีทีภิกษุณีไม่เป็นใช้ฉันอาหารที่ขอเข้ามา ต้องอาบัติปาฏิเสทสนียะ การจำแนกลิกขาบทนั้นจำแนกตามชื่อวัตถุที่ขอเข้ามา เช่น เนยใส น้ำมัน น้ำผึ้ง เป็นต้น

๓.๒.๖ สารสำคัญในเสขียกัณฑ์

คำว่า เสขียะ แปลว่า ข้อที่ควรสำเหนียก หรือควรเอาใจใส่ศึกษา เป็นชื่อลิกขาบทที่ว่าด้วยเรื่องกิริยามารยาท การวางกิริยาท่าทางของภิกษุณี ไม่ได้เป็นชื่ออาบัติ ภิกษุณีไม่ปฏิบัติตามบทบัญญัติ ต้องอาบัติทุกกฏทุกลิกขาบท เสขียกัณฑ์ แบ่งเป็น ๗ วรรค^{๓๖} คือ

ชื่อวรรค	เนื้อหาพระบัญญัติ	ลิกขาบท
ปริมัตถลวรรค	หมวดว่าด้วยการนุ่งห่มให้เรียบร้อย	๑๐
อุชัคคิมิถวรรค	หมวดว่าด้วยการหัวเราะ	๑๐
ขัมภกตถวรรค	หมวดว่าด้วยการเท้าสะเอว	๑๐
สัถกัจจวรรค	หมวดว่าด้วยความเอื้อเฟื้อ	๑๐
กพพวรรค	หมวดว่าด้วยคำช้า	๑๐
สุรสุรวรรค	หมวดว่าด้วยการเงินตั้ง	๑๐
ปาทุกาวรรค	หมวดว่าด้วยเชิงเท้า	๑๕

^{๓๕} วิ.อ. (บาลี) ๓/๓๓๙/๔๘๕.

^{๓๖} ดูรายละเอียดพระบัญญัติ ภิกษุณีต้นบัญญัติเป็นต้น ใน วิ.ภิกษุณี. (ไทย) ๓/๑๒๔-๑๒๔๑/๓๙๕-๓๙๙.

เสขิยะ ๗๕ เป็นสาธารณสิกขาบททั้งหมด เนื้อความของแต่ละสิกขาบท มีนัยดังที่ได้แสดงไว้แล้ว ในเสขิยกัณฑ์ของภิกษุสงฆ์^{๓๗}

๓.๒.๗ สารสำคัญในอธิกรณสมณะ

คำว่า อธิกรณสมณะ ประกอบด้วยคำ ๒ คำ คือ อธิกรณะ แปลว่า เหตุ โทษ เรื่องราว คดีความ ในที่นี้หมายถึงเรื่องที่เกิดขึ้นในสงฆ์ เป็นสิ่งที่สงฆ์จะต้องดำเนินการ และคำว่า สมณะ แปลว่า การระงับ การทำให้สงบ รวมเป็นอธิกรณสมณะ แปลว่าธรรมเนียมเครื่องระงับอธิกรณ หรือวิธีการเพื่อระงับอธิกรณ

อธิกรณสมณะมี ๗ ประการ และอธิกรณหรือเรื่องที่เกิดขึ้นในสงฆ์ เป็นสิ่งที่สงฆ์จะต้องดำเนินการ มี ๔ ประการ ผู้ศึกษาพึงดูรายละเอียด ในบทที่ ๒ เพราะมีสาระเหมือนในคัมภีร์มหาวิภังค์

๓.๓ เปรียบเทียบสิกขาบทระหว่างคัมภีร์มหาวิภังค์กับคัมภีร์ภิกขุณีวิภังค์

สิกขาบททั้งของภิกษุและภิกษุณีมีข้อแตกต่างกันทั้งด้านจำนวน และด้านเนื้อหา ดังนี้

๓.๓.๑ เปรียบเทียบด้านจำนวนสิกขาบท

พระวินัยปิฎก เล่ม ๑-๒ คือ มหาวิภังค์ ภาค ๑ และ ๒ ว่าด้วยบทบัญญัติของภิกษุสงฆ์ ๒๒๗ สิกขาบท ส่วนพระวินัยปิฎก เล่ม ๓ คือ ภิกขุณีวิภังค์ ว่าด้วยบทบัญญัติของภิกษุณีสงฆ์ ๓๑๑ สิกขาบท มีลำดับเนื้อหาว่าด้วย ปาราชิกกัณฑ์ สังฆาทิเสสกัณฑ์ นิสสัคคิยกัณฑ์ ปาจิตตียกัณฑ์ ปาฏิเทสนียกัณฑ์ เสขิยกัณฑ์ ดังแสดงในตารางต่อไปนี้

^{๓๗} ดูรายละเอียด ใน วิ.มหา. (ไทย) ๒/๕๗๖-๖๕๔/๖๔๙-๗๓๕, กงฺขา.อ. (ไทย) ๙๔-๑๐๒.

มหาวิภังค์ ภาค ๑-๒ (ภิกขุวิภังค์)	ภิกขุณีวิภังค์
ปาราชิกกัณฑ์ ๔ ลิกขาบท	ปาราชิกกัณฑ์ ๘ ลิกขาบท
สังฆาทิเสสกัณฑ์ ๑๓ ลิกขาบท	สังฆาทิเสสกัณฑ์ ๑๗ ลิกขาบท
อนินยตกัณฑ์ ๒ ลิกขาบท	-
นิสสัคคียกัณฑ์ ๓ วรรค คือ	นิสสัคคียกัณฑ์ ๓ วรรค คือ
- จิวรรวรรค ๑๐ ลิกขาบท - โกลิยวรรค ๑๐ ลิกขาบท - ปัตตวรรค ๑๐ ลิกขาบท	- ปัตตวรรค ๑๒ ลิกขาบท - จิวรรวรรค ๘ ลิกขาบท - ชาตฺรุปรชตวรรค ๑๐ ลิกขาบท
ปาจิตตียกัณฑ์ ๙ วรรค คือ	ปาจิตตียกัณฑ์ ๑๖ วรรค คือ
- มุสาวาทวรรค ๑๐ ลิกขาบท - กุตคามวรรค ๑๐ ลิกขาบท - โยวาทวรรค ๑๐ ลิกขาบท - โภชนวรรค ๑๐ ลิกขาบท - อเจลกวรรค ๑๐ ลิกขาบท - สุราปานวรรค ๑๐ ลิกขาบท - สัปปาณกวรรค ๑๐ ลิกขาบท - สหธรรมิกวรรค ๑๐ ลิกขาบท - รตนวรรค ๑๐ ลิกขาบท	- ลสฺสนวรรค ๑๐ ลิกขาบท - ยันธการวรรค ๑๐ ลิกขาบท - นัคควรรค ๑๐ ลิกขาบท - ตฺวัฏฏวรรค ๑๐ ลิกขาบท - จิตตาคารวรรค ๑๐ ลิกขาบท - อารามวรรค ๑๐ ลิกขาบท - คัพภินีวรรค ๑๐ ลิกขาบท - กุมารีกุตวรรค ๑๓ ลิกขาบท - ฉัตตฺตฺปาหนวรรค ๑๓ ลิกขาบท - มุสาวาทวรรค ๑๐ ลิกขาบท - กุตคามวรรค ๑๐ ลิกขาบท - โภชนวรรค ๑๐ ลิกขาบท - จาริตตวรรค ๑๐ ลิกขาบท - ไชติวรรค ๑๐ ลิกขาบท - ทิฏฐิวรรค ๑๐ ลิกขาบท - ธรรมิกวรรค ๑๐ ลิกขาบท
ปาฏิเทสนียกัณฑ์ ๔ ลิกขาบท	ปาฏิเทสนียกัณฑ์ ๘ ลิกขาบท
เสขียกัณฑ์ ๗๕ ลิกขาบท	เสขียกัณฑ์ ๗๕ ลิกขาบท
อธิกรณสมณะ ๗	อธิกรณสมณะ ๗
รวมทั้งสิ้น ๒๒๗ ลิกขาบท	รวมทั้งสิ้น ๓๑๑ ลิกขาบท

๓.๓.๒ เปรียบเทียบด้านเนื้อหา

ความแตกต่างด้านเนื้อหาพระบัญญัตินั้น ในที่นี้จะยกตัวอย่างบางสิกขาบทในบางกัณฑ์ มาเป็นแนวศึกษาส่วนรายละเอียดผู้ศึกษาพึงศึกษาในพระวินัยปิฎก คัมภีร์มหาวิภังค์และภิกษุณีวิภังค์

ตัวอย่างในปาราชิกกัณฑ์

ปาราชิกสิกขาบทที่ ๑ ของภิกษุณีสงฆ์ เนื้อหาพระบัญญัติว่า

“ภิกษุณีใดเสพเมถุนธรรมด้วยความพึงพอใจ โดยที่สุดแม้กับสัตว์เดรัจฉานตัวผู้ ภิกษุณีนั้นเป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้”^{๓๘}

ปาราชิกสิกขาบทที่ ๑ ของภิกษุสงฆ์ เนื้อหาพระบัญญัติว่า

“ภิกษุใดถึงพร้อมด้วยสิกขาและสาชีพของภิกษุทั้งหลาย ไม่บอกคืนสิกขา ไม่เปิดเผยความท้อแท้ เสพเมถุนธรรม โดยที่สุดแม้กับสัตว์ดิรัจฉานตัวเมีย ภิกษุนั้นเป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้”^{๓๙}

สรุปท้ายบท

เรื่องราวของภิกษุณีในพระพุทธศาสนา มีวิวัฒนาการมาพร้อมกับความเป็นมาของพระพุทธศาสนา จะเห็นว่ามีเจริญรุ่งเรืองและเสื่อมโทรมเป็นคู่ขนานมาตลอด โดยเฉพาะในสวนเถรวัฑฒ ภิกษุณีถือว่าได้หมดสิ้นไปแล้ว แต่ในสวนของฝ่ายมหายานยังคงรุ่งเรืองสืบเนื่องจนถึงปัจจุบัน และมีแนวโน้มจะขยายตัวกว้างไกลยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพราะกระบวนการทัศน์แบบพุทธเน้นหลักสันติภาพ ภารดรภาพ สมภาพ ซึ่งประเด็นนี้เป็นเหตุผลสำคัญที่ควรศึกษาความเป็นมา และแนวทางปรับปรุงพัฒนาตัวเองให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น โดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ ร่วมกัน สร้างความเป็นเอกภาพเพื่อผลักดันให้พระพุทธศาสนามีคุณค่าและความหมายต่อโลกอย่างแท้จริง

^{๓๘} กงขา.อ. (บาลี) ๔๘.

^{๓๙} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๔๔/๓๒.

ภิกษุณีวิภังค์ ปรากฏอยู่ในพระวินัยปิฎกเล่ม ๓ ประกอบด้วยบทบัญญัติของภิกษุณี ในปาราชิกกัณฑ์ สังฆาทิเสสกัณฑ์ นิสสัคคียกัณฑ์ ปาจิตตียกัณฑ์ ปาฏิเทสนียกัณฑ์ เสดิย- กัณฑ์ และอธิกรณสมณะ รวมเป็น ๓๑๑ ลิกขาบท โดยปรับโทษสถานหนักแก่ภิกษุณี ผู้ล่วงละเมิด บทบัญญัติในปาราชิกกัณฑ์ และสังฆาทิเสสกัณฑ์ และปรับโทษสถานเบาแก่ภิกษุณีผู้ล่วงละเมิด บทบัญญัติกัณฑ์ที่เหลือ

สรุปว่า ภิกษุณีวิภังค์ มีเนื้อหาประกอบด้วย ปาราชิกกัณฑ์ ๘ ลิกขาบท สังฆาทิเสสกัณฑ์ ๑๗ ลิกขาบท นิสสัคคียกัณฑ์ ๓๐ ลิกขาบท ปาจิตตียกัณฑ์ ๑๖๖ ลิกขาบท ปาฏิเทสนียกัณฑ์ ๘ ลิกขาบท เสดิยกัณฑ์ ๗๕ ลิกขาบท และอธิกรณสมณะ ๗ รวมเป็น ๓๑๑ ลิกขาบท โดยแบ่ง เป็นอสาธารณสิกขาบท ๑๓๐ ลิกขาบท และสาธารณสิกขาบท ๑๘๑ ลิกขาบท

คำถามท้ายบท

๑. ภิกขุวิวัฏฐกะมีโครงสร้างเนื้อหาอย่างไร อธิบายโดยสังเขป
๒. อสภารณบัญญัติ หมายถึงอะไร จงอธิบาย
๓. สาธารณบัญญัติ หมายถึงอะไร จงอธิบาย
๔. ปาราชิก หมายถึงอะไร จงอธิบาย
๕. ทุฏฐลาบัติ หมายถึงอาบัติเช่นไร
๖. อสภารณปาราชิก มีข้อห้ามเกี่ยวกับเรื่องใดบ้าง
๗. สังฆาทิเสส มีความหมายอย่างไร จงอธิบาย
๘. วุฏฐานวิธี มีความหมายอย่างไร จงอธิบาย
๙. วิกัปป มีความหมายอย่างไร
๑๐. ลิกขมานา หมายถึงใคร จงอธิบาย
๑๑. เนื้อความแห่งสิกขาบทที่ ๗ ในคัมภีร์วรรค จงวิเคราะห์ว่า เพราะเหตุใดหญิงที่มีอายุเพียง ๑๒ ปี จึงสามารถบวชเป็นภิกษุณีได้
๑๒. คำว่า อติเรกจีวรสำหรับภิกษุ กับอติเรกจีวรสำหรับภิกษุณี ต่างกันอย่างไร จงอธิบาย
๑๓. สหชีวินี มีความหมายอย่างไร จงอธิบาย
๑๔. ปวัตตินี มีความหมายอย่างไร จงอธิบาย
๑๕. จงวิเคราะห์เปรียบเทียบสิกขาบทระหว่างภิกษุกับภิกษุณีมาดู พร้อมแสดงตารางประกอบให้ชัดเจน

เอกสารอ้างอิงประจำบท

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. มหาจุฬาเดปิฎกั วินยปิฎก มหาวิภังคปาติ (ปฐมภาค, ทุตติยภาค), ภิกขุณีวิภังคปาติ. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.
- _____ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระวินัยปิฎก มหาวิภังค ภาค ๑-๒, และภิกขุณีวิภังค. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- _____ สมณุตปาสาทิกา มหาจุฬาอฎฐกถา (ปรโม,ทุตติโย,ตติโย ภาโค). กรุงเทพฯ : วิญญาน, ๒๕๓๒.
- _____ กงขาวิตรณี. กรุงเทพฯ : วิญญาน, ๒๕๓๒.
- _____ วินยสงคหฎฐกถา. กรุงเทพฯ : วิญญาน, ๒๕๔๐.
- _____ วชิรพทุธิฎฐิกา. กรุงเทพฯ : วิญญาน, ๒๕๓๒.
- _____ กงขาวิตรณีปราน-อภินวฎฐิกา. กรุงเทพฯ : วิญญาน, ๒๕๓๒.
- _____ วิมตมโนทนีอนฎฐิกา (ปรโม,ทุตติโย ภาโค). กรุงเทพฯ : วิญญาน, ๒๕๓๒.
- _____ สารตลปกาสินีฎฐิกา (ปรโม-ทุตติโย-ตติโย ภาโค). กรุงเทพฯ : วิญญาน, ๒๕๓๒.
- _____ เก็บเพชรจากพระไตรปิฎก. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน. กรุงเทพฯ : มหามกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

บทที่ ๔

คัมภีร์มหาวรรค

อาจารย์พลเม่า เพ็งวิภาศ
ดร. ณัฏชา มุลยาพอ

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. อธิบายความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับคัมภีร์มหาวรรคได้
๒. อธิบายสาระสำคัญในคัมภีร์มหาวรรค ภาค ๑ ได้
๓. อธิบายสาระสำคัญในคัมภีร์มหาวรรค ภาค ๒ ได้

ขอบข่ายเนื้อหา

- ▲ ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับคัมภีร์มหาวรรค
- ▲ สาระสำคัญในคัมภีร์มหาวรรค ภาค ๑
- ▲ สาระสำคัญในคัมภีร์มหาวรรค ภาค ๒

๔.๑ ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับคัมภีร์มหาวรรค

๔.๑.๑ ความหมายของมหาวรรค

คำว่า มหาวรรค แปลว่าหมวดใหญ่ หรือหมวดสำคัญ ที่มีเนื้อหาว่าด้วยระเบียบปฏิบัติที่สำคัญเกี่ยวกับมารยาท ขนบธรรมเนียม ประเพณี ที่เรียกว่าอภิสมาจาริกาสึกขา ไม่ได้เป็นพระบัญญัติที่มาในพระปาติโมกข์โดยตรง สงฆ์จึงไม่ต้องยกขึ้นแสดงทุกกึ่งเดือน เพราะส่วนใหญ่เป็นข้อที่ทรงอนุญาต แต่มีบ้างในบางกรณีที่เป็นข้อห้าม หากภิกษุล่วงละเมิด ไม่ปฏิบัติตาม ก็ทรงปรับอาบัติทุกกฏบ้าง ทรงปรับอาบัติถุลลัจจัยบ้าง

ในกรณีปรับอาบัติทุกกฏ เช่น

๑. ภิกษุทั้งหลาย โจรที่มีชื่อโด่งดังไม่พึงให้บรรพชา รูปใดให้บรรพชา ต้องอาบัติทุกกฏ^๑
๒. ภิกษุทั้งหลาย บุตรที่มารดาบิดาไม่อนุญาตไม่พึงให้บรรพชา รูปใดให้บรรพชา ต้องอาบัติทุกกฏ^๒
๓. ภิกษุทั้งหลาย ไม่พึงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงทุกวัน รูปใดยกขึ้นแสดง ต้อง อาบัติทุกกฏ ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงในวันอุโบสถ^๓
๔. ภิกษุทั้งหลาย ไม่พึงแสดงสภาคาบัติ^๔ รูปใดแสดง ต้องอาบัติทุกกฏ^๕
๕. ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงเข้าจำพรรษาในตุ่ม รูปใดเข้าจำ ต้องอาบัติทุกกฏ^๖

ในกรณีปรับอาบัติถุลลัจจัย เช่น

^๑ วิ.ม. (ไทย) ๔/๙๑/๑๔๗.

^๒ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๐๕/๑๖๗.

^๓ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓๖/๒๑๒.

^๔ คำว่า สภาคาบัติ แปลว่าอาบัติที่มีสาเหตุเหมือนกัน เช่น ภิกษุ ๒ รูป ต้องอาบัติปาจิตตีย์เพราะฉันโภชนาหารในเวลาวิกาลเหมือนกัน อาบัติเช่นนี้ เรียกว่าสภาคาบัติ (วิ.อ. (บาลี) ๓/๑๖๙/๑๔๐).

^๕ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๖๙/๒๕๗.

^๖ วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๐๔/๓๒๒.

๑. ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้มีจิตกำหนดไม่พึงจับองค์กำเนิด (แม่โค) รูปใดจับ ต้องอาบัติตุลัจฉัย^๗
๒. ภิกษุทั้งหลายไม่พึงจับเนื้อมนุษย์ รูปใดจับ ต้องอาบัติตุลัจฉัย^๘
๓. ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงใช้หนังเสืออันเป็นสัญลักษณ์ของเดียรถีย์ รูปใดใช้ ต้องอาบัติตุลัจฉัย^๙

๔.๑.๒ การแบ่งเนื้อหาสาระของคัมภีร์มหาวรรค

คัมภีร์มหาวรรค แบ่งเนื้อหาสาระเป็น ๒ ภาค คือ

มหาวรรค ภาคที่ ๑ เป็นพระวินัยปิฎก เล่มที่ ๔ จัดแบ่งเนื้อหาเป็น ๔ ชั้นธกะ คือ

๑. มหาชั้นธกะ ตอนว่าด้วยเรื่องสำคัญ กล่าวถึงเหตุการณ์แรกหลังตรัสรู้คือทรงพิจารณาปัจจุสมุปบาท ณ ควางตันโพธิพฤกษ์^{๑๐} ทรงแสดงธรรมเป็นเหตุให้เป็นพราหมณ์ ณ ควางตันชปาโลนิโครธ^{๑๑} เป็นต้น นอกจากนี้ก็มีเรื่องสำคัญอื่นๆ เช่น ทรงแสดงปฐมเทศนา อัมมจักกัปปวัตตนสูตร^{๑๒} และอนัตตลักขณสูตร^{๑๓} โปรดภิกษุปัญจวัคคีย์ ทรงแสดงอนุพุทธิกถา^{๑๔} และสามารถสังกัทธิธรรมเทศนาคืออริยสัจ ๔ โปรดยสะพร้อมด้วยมารดาบิดา ภรรยา และมิตรสหาย เรื่องข้อกำหนดในการอุปสมบท และเรื่องการลงอุกเขปนียกรรมแก่ภิกษุเพราะไม่เห็นอาบัติ ไม่ทำคืนอาบัติ และไม่สละกัฏฐิวิบาป

๒. อุโปสถชั้นธกะ ตอนว่าด้วยอุโปสถ กล่าวถึงพระเจ้าพิมพิสารทูลขออนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ประชุมกันวันขึ้น ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ และ ๘ ค่ำแห่งบักข์ พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตตามที่ทูลขอ และเป็นหลักปฏิบัติให้ภิกษุสงฆ์ยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดง นอกจากนี้ก็มีเรื่อง

^๗ วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๕๒/๒๕.

^๘ วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๘๐/๘๓.

^๙ วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๗๑/๒๕๖.

^{๑๐} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑-๓/๑-๖.

^{๑๑} วิ.ม. (ไทย) ๔/๔/๗.

^{๑๒} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓/๒๐.

^{๑๓} วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๐/๒๗.

^{๑๔} วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๖/๓๒.

สำคัญอื่นๆ เช่น เรื่องทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงในวันอุโบสถ เรื่องอนุญาตให้สงฆ์สมมติสมานสังวาสสมา เรื่องสมมติโรงอุโบสถให้เป็นแดนไม่อยู่ปราศจากไตรจีวร ปาติโมกข์เทศ ๕ ประการ บุญพกรณ์และบุญพกิจแห่งอุโบสถ และเรื่องที่ภิกษุสงฆ์ไม่พึงยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงในบริษัทที่มีภิกษุณีและอนุปลัมบันอื่นๆ รวมอยู่ด้วย

๓. วัสสูปนายิกขันธกะ ตอนว่าด้วยวันเข้าพรรษา กล่าวถึงเรื่องทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์อยู่จำพรรษา วันเข้าจำพรรษา เรื่องทรงอนุญาตเนื่องด้วยสัตตาทกกรณียะในกรณีต่างๆ เรื่องขาดพรรษาโดยไม่ต้องอาบัติ สถานที่ที่ควรอยู่จำพรรษาและไม่ควรอยู่จำพรรษา และเรื่องภิกษุรับคำที่จะอยู่จำพรรษาดันหรืออยู่จำพรรษาหลังแล้วไม่ปฏิบัติตามที่รับคำ ต้องอาบัติทุกกฏ

๔. ปวารณาขันธกะ ตอนว่าด้วยปวารณา กล่าวถึงเรื่องภิกษุหลายรูปอยู่จำพรรษาในแคว้นโกศล ตังกติกากันว่า จะไม่ทักทายปราศรัยกันในระหว่างพรรษา ๓ เดือน พระผู้มีพระภาคทรงทราบเรื่องนั้น จึงทรงดำหนิวิธีการเช่นนั้นว่าไม่ถูกต้องเป็นเหมือนการอยู่ร่วมกันของพวกปศุสัตว์ เรื่องประเภทแห่งวันปวารณา เรื่องอาการที่ทำปวารณา ๔ อย่าง เรื่องวิธีการปวารณาแบบต่างๆ เช่น ปวารณาเป็นการสงฆ์ เรื่องการแก้ไขสภาพาบัติในวันปวารณา และเนื้อหาจบลงด้วยเรื่องทรงอนุญาตให้เลื่อนวันปวารณาออกไป และไม่มีใครเป็นใหญ่ในปวารณา

มหาวรรค ภาคที่ ๒ เป็นพระวินัยปิฎก เล่มที่ ๕ จัดแบ่งเนื้อหาเป็น ๖ ขันธกะ นับจำนวนต่อจาก มหาวรรค ภาคที่ ๑ ดังนี้

๕. จัมมขันธกะ ตอนว่าด้วยหนัง กล่าวถึงประวัติของพระโสณโกฬิวิสะที่ออกบวชบำเพ็ญเพียรจนเท้าแตก เป็นเหตุให้พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้ใช้รองเท้าชั้นเดียว และเรื่องสำคัญอื่นๆ เช่น เรื่องพระฉัพพัคคีย์ใช้รองเท้า และเขียงเท้ามีลักษณะสีสันต่างๆ เรื่องพระฉัพพัคคีย์ใช้ที่นอนสูงใหญ่ จบลงด้วยเรื่องที่พระผู้มีพระภาคประทานพรอันเป็นพุทธานุญาตพิเศษ ๕ ประการ ตามที่พระมหากัจจนะปุชฌิยนุคคลแห่งแคว้นอวันตีทูลขอ

๖. เกสัชชขันธกะ ตอนว่าด้วยยารักษาโรค กล่าวถึงเรื่องอาพาธที่มักเกิดในฤดูสารท เรื่องทรงอนุญาตเกสัช ๕ เรื่องเครื่องยาสมุนไพรชนิดต่างๆ เรื่องยาตา เรื่องยานัตถ์ เรื่องวิธีการรักษาโรค เรื่องน้ำอัฐฐบาน เรื่องมหาปเทศ ๔ ซึ่งเป็นหลักตัดสินของเคี้ยวของฉันทว่าควรหรือไม่ควรอย่างไร เรื่องกาลิก

๗. กฐินขันธกะ ตอนว่าด้วยกฐิน กล่าวถึงเรื่องของภิกษุชาวเมืองปาวา ๓๐ รูป เดินทางไปเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี ทันทีที่ออกพรรษาปวารณาแล้วเดินทางผ่านหนทางที่เต็มไปด้วยหล่มเลนและมีฝนตกชุก ทำให้จีวรเปียกชุ่ม เประอะเปื่อนด้วย

น้ำโคลน และภิกษุเหล่านั้นก็เหน็ดเหนื่อย เป็นเหตุให้พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้ภิกษุผู้จำพรรษาแล้วต้องกรานกฐินก่อน และเรื่องสำคัญอื่น ๆ เช่น เรื่อง อาณิสสสังกฐิน หัวข้อการเดาะกฐิน เรื่องปติโพธ

๘. จีวรชั้นธกะ ตอนว่าด้วยจีวร กล่าวถึงเรื่องคณะภุมมพีชาวกรุงราชคฤห์ไปทำธุรกิจที่กรุงเวสาลี พบหญิงงามเมืองชื่ออัมพปาลี เกิดความประทับใจ เมื่อกลับมายังกรุงราชคฤห์ จึงกราบทูล พระเจ้าพิมพิสารขอให้มีการคัดเลือกเด็กสาวเป็นหญิงงามเมืองแห่งกรุงราชคฤห์ นอกจากนี้ก็มีเรื่องสำคัญอื่น ๆ เช่น เรื่องหอมซิวโกมารภจทำการรักษาโรคให้แก่บุคคลสำคัญ เรื่องทรงอนุญาตคหบดีจีวร เรื่องนางวิสาขาถวายผ้าอาบน้ำฝน จบลงด้วยเรื่องมาติกาเพื่อการเกิดขึ้นแห่งจีวร ๘ ประการ

๙. จัมเปยชนธกะ ตอนว่าด้วยภิกษุชาวกรุงจัมปา กล่าวถึงเรื่องพระกัสสปโคตรผู้เป็นเจ้าของวาส ฌ วาสกคาม เขตกรุงจัมปา ต้อนรับอุปลัมภภิกษุอาคันตุกะ นอกจากนี้ก็มีเรื่องสำคัญอื่น ๆ เช่น เรื่อง กรรม ๔ ประเภท มีกรรมที่แบ่งพวกโดยไม่ชอบธรรม เป็นต้น เรื่องสงฆ์ ๕ ประเภท มีสงฆ์จตุวรรค เป็นต้น เรื่องนิคคหกรรม ๕ ประเภท จบลงด้วยเรื่องความเห็นที่ขัดแย้งกันในการระงับนิคคหกรรม

๑๐. โกสัมพิกชนธกะ ตอนว่าด้วยภิกษุชาวกรุงโกสัมพี กล่าวถึงเรื่องภิกษุชาวกรุงโกสัมพีทะเลาะวิวาทกัน พระผู้มีพระภาคทรงแสดงวิธีการระงับแวงโดยทรงนำเรื่องที่มาอุกุมารมาแสดงให้ฟัง นอกจากนี้ก็มีเรื่องสำคัญอื่น ๆ เช่น เรื่องพระผู้มีพระภาคเสด็จหลีกไปอยู่ ณ ป่าปารีโลยกะ เรื่องเหตุแห่งความแตกแยก ๑๘ ประการ เนื้อหาจบลงด้วยบทสนทนากันระหว่างพระผู้มีพระภาคกับพระอุบาลี เกี่ยวกับบุคคลที่ไม่ถูกตำหนิโดยศีล และผู้ที่ควรยกย่องในพระธรรมวินัยนี้

๔.๒ สารสำคัญในคัมภีร์มหาวรรค ภาค ๑

๔.๒.๑ มหาชนธกะ

มหาชนธกะตอนว่าด้วยเรื่องสำคัญ มี ๖๗ หัวข้อ คำว่า มหาชนธกะ แปลว่าตอนใหญ่ที่ตั้งชื่ออย่างนี้เพราะมีเนื้อหาว่าด้วยเหตุการณ์สำคัญต่างๆ เป็นจำนวนมาก ตั้งแต่ครั้งปฐมโพธิกาลจนถึงมัชฌิมโพธิกาล รวม ๖๗ หัวข้อ แต่เป็นเหตุการณ์ที่เกิดในช่วงปฐมโพธิกาลเป็นส่วนมาก เมื่อจัดลำดับเรื่องที่ว่าด้วยเหตุการณ์ซึ่งมีความสัมพันธ์กันต่อเนื่อง สามารถประมวลสาระสำคัญได้เป็น ๔ ตอน คือ

ตอนที่ ๑ ว่าด้วยเหตุการณ์แรกตรัสรู้

เป็นเหตุการณ์หลังตรัสรู้ใหม่ ๆ พระพุทธองค์ทรงประทับอยู่ ณ ควางตันโพธิพฤกษ์ และบริเวณโดยรอบ ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เขตตำบลอุรุเวลาเสนานิคม ในช่วงแรกหลังตรัสรู้นี้เป็นช่วงที่ทรงเสวยวิมุตติสุข ๔๙ วัน หรือ ๗ สัปดาห์ แต่ละสัปดาห์มีรายละเอียดดังนี้

สัปดาห์ที่ ๑ ประทับอยู่ ณ ควางตันโพธิพฤกษ์ ทรงพิจารณาปัจจุสมุปบาท ทั้งโดยอนุโลมและปฏิโลม ๓ คาบ ในเวลา ๓ ยาม และทรงเปล่งอุทานดังนี้

ทรงเปล่งอุทานในปฐมยามว่า^{๑๕}

เมื่อใดแล ธรรมทั้งหลายปรากฏแก่พราหมณ์
ผู้มีความเพียร พงอยู่ เมื่อนั้น
ความสงสัยทั้งปวงของพราหมณ์นั้นย่อมสิ้นไป
เพราะมารู้ธรรมพร้อมทั้งเหตุ

ทรงเปล่งอุทานในมัชฌิมยามว่า^{๑๖}

เมื่อใดแล ธรรมทั้งหลายปรากฏแก่พราหมณ์ ผู้มีความเพียร
พงอยู่ เมื่อนั้น ความสงสัยทั้งปวงของพราหมณ์นั้นย่อมสิ้นไป
เพราะได้รู้ความสิ้นไปแห่งปัจจัยทั้งหลาย

ทรงเปล่งอุทานในปัจฉิมยามว่า^{๑๗}

เมื่อใดแล ธรรมทั้งหลายปรากฏแก่พราหมณ์ ผู้มีความเพียร พงอยู่
เมื่อนั้น พราหมณ์นั้นยอมกำจัดการและเสนามารได้
ดูจพระอาทิตย์อุทัยขึ้นสาดส่องท้องฟ้าให้สว่างไสวฉะนั้น

๑๕ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑/๓, วิ.อ. (บาลี) ๓/๑/๕.

๑๖ วิ.ม. (ไทย) ๔/๒/๕, วิ.อ. (บาลี) ๓/๓/๖.

๑๗ วิ.ม. (ไทย) ๔/๓/๖, วิ.อ. (บาลี) ๓/๓/๖.

สัปดาห์ที่ ๒ ประทับอยู่ ณ ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของต้นโพธิพฤกษ์ ทอดพระเนตรต้นโพธิพฤกษ์โดยไม่กระพริบพระเนตรเป็นเวลา ๗ วัน เรียกบริเวณนี้ว่า อนิมิสเจดีย์^{๑๘} ทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์กำจัดความสงสัยของพวกเทวดาที่ว่า ธรรมที่ทำให้ความเป็นพุทธะอย่างอื่นมีอยู่หรือหนอแล

สัปดาห์ที่ ๓ เสด็จจงกรมไปมาระหว่างต้นโพธิพฤกษ์กับอนิมิสเจดีย์ เรียกบริเวณนี้ว่า รัตนจงกรมเจดีย์

สัปดาห์ที่ ๔ เสด็จประทับอยู่ ณ รัตนมรเจดีย์ ที่เทวดาเนรมิตขึ้นมาถวาย ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของต้นโพธิพฤกษ์ ทรงพิจารณาพระอภิธรรมทั้ง ๗ ปกรณ์ ณ รัตนมรเจดีย์

สัปดาห์ที่ ๕ ประทับอยู่ ณ ควางตันขอชปาลนิโครธ ซึ่งอยู่ห่างออกไปไกลทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของต้นโพธิพฤกษ์ ณ ที่นี้ ทรงพบกับพราหมณ์ผู้ขอบวาดคนอื่นว่า หี หี ทรงแสดงธรรมเป็นเหตุให้เป็นพราหมณ์ว่า

พราหมณ์ใดลอยบาปธรรมเสียได้ ไม่บวาดผู้อื่นว่า หี หี

ไม่มีกิเลสดูจนน้ำฝน สำรวมตน เรียบจบพระเวท อยู่จบพรหมจรรย์

พราหมณ์นั้น ไม่มีกิเลสเครื่องพัวพันในอารมณ์ไหนๆ ในโลก

ควรกล่าววาทะว่า เราเป็นพราหมณ์โดยธรรม^{๑๙}

สัปดาห์ที่ ๖ ประทับอยู่ ณ ควางตันมุจลินท์ซึ่งอยู่ห่างออกไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของต้นโพธิพฤกษ์ ณ ที่นี้ เกิดมีฝนนอกฤดูกาลตกลงมาอย่างหนัก พญานาคชื่อมุจลินท์มาแผ่พังพานวงขนดกั้นรอบพระวรกายของพระผู้มีพระภาค เพื่อป้องกันลมและฝน พระผู้มีพระภาคทรงเปล่งอุทานปรารภความสุข ๔ ประการ คือ

^{๑๘} การระบุชื่อสถานที่และทิศโดยรอบของต้นโพธิพฤกษ์ ทั้ง ๖ แห่ง แห่งละ ๗ วัน รวมเป็น ๗ สัปดาห์ เป็นเวลา ๔๙ วันนี้ สรุปรุตามนัยแห่งอรรถกถา (วิ.อ. (บาลี) ๓/๑-๖/๓-๑๒, ชุ.พุทฺธ.อ. (บาลี) ๔๑๙-๔๒๐, สารตถ.ฎีกา (บาลี) ๓/๔/๑๗๕).

^{๑๙} วิ.ม. (ไทย) ๔/๔/๗, วิ.อ. (บาลี) ๓/๔/๕.

ความสดเป็นสุขของบุคคลผู้สันโดษ ผู้มีธรรมปรากฏแล้ว ผู้เห็นอยู่
 ความไม่เบียดเบียน คือความสำรวมในสัตว์ทั้งหลายเป็นสุขในโลก
 ความปราศจากราคะ คือความสว่างงามทั้งหลายได้ เป็นสุขในโลก
 ความกำจัดอัสมิมานะเสียได้ เป็นสุขอย่างยิ่ง^{๒๐}

สัปดาห์ที่ ๗ ประทับอยู่ ณ ควางตันราชายตนะ (ตันเกด) ซึ่งอยู่ห่างออกไปทางทิศใต้
 ของตันโพธิพฤกษ์ ณ ที่นี้ ทรงพบกับพ่อค้าชาวอุกกถชนบท ๒ คนคือ ตปุสสะและภัลลิกะ
 ทั้ง ๒ น้อมถวายข้าวตุก้อนและข้าวตุงปรุงด้วยน้ำผึ้ง แล้วแสดงตนเป็นอุบาสกผู้ถึงรัตนะ ๒
 คือ พระพุทธและพระธรรม เป็น ๒ คนแรกในโลก^{๒๑}

หลังจากที่เสวยวิมุตติสุข ณ ควางตันราชายตนะเป็นเวลา ๗ วันแล้ว ได้เสด็จกลับไป
 ไปยังควางตันอชปาลนิโครธอีก ทรงพิจารณาปฏิบัติสมุปปาทว่าเป็นธรรมที่ลึกซึ้ง เห็นได้ยาก
 รู้ตามได้ยาก ยากที่คนมีกิเลสตัณหาจะรู้ถึงเข้าใจได้ เป็นภูมิสำหรับผู้เป็นบัณฑิตโดยเฉพาะ^{๒๒}
 เมื่อทรงพิจารณาเห็นดังนี้ จึงทรงดำริจะไม่แสดงธรรมโปรดสัตว์โลก เมื่อทำวสหมบดีพรหม
 ได้ทราบความดำริของพระผู้มีพระภาค จึงได้เข้าเฝ้ากราบทูลอาราธนาให้ทรงแสดงธรรม
 เพราะเห็นว่าเหล่าสัตว์ที่มีกิเลสน้อย มีภูมิปัญญาพอที่จะเข้าใจเห็นแจ้งตามธรรมก็ยังมีอยู่
 พระผู้มีพระภาคทรงรับคำกราบทูลอาราธนาของทำวสหมบดีพรหม^{๒๓} ประกอบกับที่ทรงมี
 พระกรุณาในหมู่สัตว์มากอยู่แล้ว จึงทรงพิจารณาเปรียบเทียบอุปนิสัยของเหล่าสัตว์กับดอกบัว
 ที่เกิดเจริญงอกงามอยู่ในน้ำ ดังนี้ บางพวกมีกิเลสมากเปรียบเหมือนดอกบัวที่ยังจมอยู่ในน้ำ
 บางพวกมีกิเลสเบาบางเปรียบเหมือนดอกบัวที่ตั้งอยู่เสมอน้ำ บางพวกมีกิเลสน้อย มีความ
 พร้อมที่จะตรัสรู้ เปรียบเหมือนดอกบัวที่ขึ้นพ้นน้ำแล้วพร้อมที่จะบาน^{๒๔} เมื่อทรงพิจารณาดังนี้
 แล้ว จึงทรงตกลงพระทัยที่จะแสดงธรรมโปรดสัตว์

๒๐ วิ.ม. (ไทย) ๔/๕/๘-๙, วิ.อ. (บาลี). ๓/๕/๑๐.

๒๑ วิ.ม. (ไทย) ๔/๖/๙.

๒๒ วิ.ม. (ไทย) ๔/๗/๑๑.

๒๓ วิ.ม. (ไทย) ๔/๘/๑๒.

๒๔ ในพระวินัยปิฎก ปรากฏบัวเพียง ๓ เหล่า คือ บัวจมน้ำ บัวเสมอน้ำ บัวพ้นน้ำ แต่ที่ทราบกันทั่วไป
 ว่า มีบัว ๔ เหล่า คือเพิ่มบัวมีโรคอีกหนึ่งเหล่าเป็นแนวคิดชั้นอรรถกถาท่านเพิ่มเข้าเพื่อให้สอดคล้องกับที่
 ทรงแสดงบุคคล ๔ จำพวกในคัมภีร์อังกุตตรนิกาย จตุกกนิบาต (อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๓๓/๒๐๒, ที.ม.อ.
 (บาลี) ๖๖/๖๔, สารตถ.ฎีกา (บาลี) ๓/๙/๑๙๒).

ตอนที่ ๒ ว่าด้วยเหตุการณ์ทรงเริ่มแสดงธรรมโปรดสัตว์โลก

เมื่อรับคำกราบทูลอาราธนาให้ทรงแสดงธรรมของท้าวสหัมบดีพรหมแล้ว พระผู้มีพระภาคทรงพิจารณาบุคคลที่ควรแสดงธรรมให้ฟัง ทรงนึกถึงพระดาบสผู้เคยเป็นอาจารย์สอนกรรมฐานในสมัยที่ทรงแสวงหาโมกขธรรมอยู่ คือ อาฬารดาบส กาลามโคตร และอุทกดาบส รามบุตร แต่อาฬารดาบสได้เสียชีวิตไปก่อน ๗ วันแล้ว และอุทกดาบสก็ได้เสียชีวิตไปก่อน ๑ วันแล้ว

พระผู้มีพระภาคจึงทรงนึกถึงพวกปัญจวัคคีย์ผู้เคยเฝ้าอุปัฏฐากพระองค์อยู่ในสมัยที่พระองค์ทรงบำเพ็ญเพียร ณ ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม จึงเสด็จตรงไปยังป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสีทันที

เมื่อเสด็จถึงป่าอิสิปตนมฤคทายวันแล้ว ทรงชี้แจงให้พวกปัญจวัคคีย์ยอมรับในอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ จากนั้นก็ทรงแสดงปฐมเทศนาธัมมจักกัปปวัตตนสูตร เมื่อแสดงธรรมจบ โกณฑัญญะผู้เป็นหัวหน้า ได้ธรรมจักขุ (ดวงตาเห็นธรรม) เป็นโสดาบัน ทูลขอบวชเป็นพระภิกษุ พระผู้มีพระภาคทรงบวชให้ท่านด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทาเป็นภิกษุรูปแรกในพระพุทธศาสนาและได้สมณนามจากพระผู้มีพระภาคว่าอัญญาโกณฑัญญะ แปลว่า โกณฑัญญะ ได้รู้แล้วหนอ^{๒๕}

ต่อจากนั้น ทรงแสดงธรรมแก่คนที่เหลือ คือ วัปะปะ ภัททียะ มหานามะ และอัสสชิ ทำให้ท่านเหล่านี้ได้ธรรมจักขุ แล้วทั้งหมดได้บวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา ต่อจากนั้น พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอนัตตลักขณสูตร ทำให้พระปัญจวัคคีย์ ทั้ง ๕ ได้บรรลุอรหัตตผล^{๒๖}

^{๒๕} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๗/๒๕.

^{๒๖} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๙-๒๔/๒๖-๓๑, วิ.ธ. (บาลี). ๓/๑๙/๑๘).

ต่อมาทรงแสดงธรรมเทศนาอนุพุพพิกาและสามุกังสิกธรรมเทศนา^{๒๗} คืออริยสัง ๔ โปรตยสกุลบุตร ชาวกรุงพาราณสี แสดงธรรมโปรดบิดามารดาและภรรยาของยสะจนคนเหล่านั้นเลื่อมใสแสดงตนเป็นอุบาสกอุบาสิกาผู้เข้าถึงรัตนะ ๓ เป็นกลุ่มแรกในโลก ทรงแสดงธรรมโปรดสหายของพระยสะอีก ๕๔ คน ทำให้พวกเขาบรรลอรหัตตผล รวมพระอรหันต์ที่เกิดขึ้นในช่วงแรกนี้ ๖๑ รูป พระผู้มีพระภาคทรงส่งพระสาวกเหล่านี้ออกไปประกาศศาสนา ยังทิศต่างๆ^{๒๘} ส่วนพระองค์เอง เสด็จไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคม

ระหว่างทางเสด็จ ทรงแสดงธรรมเทศนาอนุพุพพิกาและสามุกังสิกธรรมเทศนาโปรดภัททวัคคิยกุมาร ๓๐ คน ทำให้พวกเขาบรรลอรหัตตผล^{๒๙} เมื่อเสด็จถึงตำบลอุรุเวลาเสนานิคมแล้ว ทรงแสดงธรรมเทศนาอาทิตตปริยายสูตร^{๓๐} โปรดชฎิล ๓ พี่น้อง คือ อุรุเวล-กัสสปะ นทีกัสสปะ และคยากัสสปะ พร้อมกับชฎิลที่เป็นบริวาร ๑,๐๐๐ คน ทำให้ทั้งหมดบรรลอรหัตตผล

ต่อจากนั้น เสด็จไปยังกรุงราชคฤห์ ประทับอยู่ ณ สวนตาลหนุ่ม แสดงธรรมเทศนาอนุพุพพิกาและสามุกังสิกธรรมเทศนา โปรดพระเจ้าพิมพิสารจอมทัฬหะครรัฐพร้อมด้วยบริวารจำนวน ๑๒ นหุต^{๓๑} พระเจ้าพิมพิสารทรงเลื่อมใส ได้ธรรมจักขุ แสดงตนเป็นอุบาสกเข้า

^{๒๗} สามุกังสิกธรรมเทศนา คืออริยสัง ๔ ที่มีชื่ออย่างนี้เพราะเป็นธรรมเทศนาที่พระองค์ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองด้วยสยัมภูญาณ ไม่ได้รับคำแนะนำในโลกุตตรธรรมจากผู้อื่น ทรงบรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณลำพังพระองค์เองก่อนใครในโลก และเป็นธรรมที่พระพุทธองค์ทรงยกขึ้นแสดงเอง โดยไม่ต้องมีผู้อาราธนา เมื่อทรงเห็นอุปนิสัยพอจะรู้ตามได้ ทุกครั้งที่ทรงแสดงมักแสดงหลังจากที่ทรงแสดงอนุพุพพิกา คือเรื่องทาน เรื่องศีล เรื่องสวรรค์ เรื่องโทษของกาม เรื่องอานิสงสีในการออกบวชแล้ว เพราะผู้ที่ได้ฟังอนุพุพพิกาแล้วนั้นมีจิตควรที่จะรับฟังธรรมเทศนาที่สูงขึ้นไป มีจิตอ่อนโยนเพราะไม่มีทิฐิมานะ มีจิตปราศจากกามฉันท-นิเวรณเป็นต้น มีจิตเบิกบานเพราะมีปีติปราโมทย์ในสัมมาปฏิบัติ (วิ.อ. (บาลี) ๓/๒๙๓/๑๘๑, สารตถ.ฎีกา (บาลี) ๓/๒๖/๒๓๗, ที.ลี.ฎีกา อภินว. (บาลี) ๒/๒๔๘/๓๕๐).

^{๒๘} ทรงมีพระดำรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไปเพื่อประโยชน์สุขของชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ อย่าไปโดยทางเดียวกันสองรูป(วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.).

^{๒๙} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๖/๔๕.

^{๓๐} วิ.ม. (ไทย) ๔/๕๔/๖๓.

^{๓๑} เป็นชื่อมาตรานับ ๑ นหุต = ๑๐,๐๐๐ คน ๑๒ นหุต = ๑๒๐,๐๐๐ คน.

ถึงพระรัตนตรัย ทรงน้อมถวายพระเวทสุวันแต่พระผู้มีพระภาคสำหรับเป็นสถานที่อยู่บำเพ็ญธรรม
ของภิกษุสงฆ์ นับเป็นวัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนา

ตอนที่ ๓ ว่าด้วยทรงอนุญาตพระสาวกให้กุลบุตรบรรพชา-อุปสมบท

ในระยะแรกที่ทรงประกาศพระพุทธศาสนา พระผู้มีพระภาคทรงให้กุลบุตรบวชด้วย
วิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทาด้วยพระดำรัสว่า^{๓๒} “เธอจงมาเป็นภิกษุเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว
เธอจงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด”^{๓๓} แต่หลังจากที่ทรงส่งพระอรหันต์-
สาวก ๖๐ รูปออกไปประกาศพระพุทธศาสนายังทิศต่างๆ แล้ว ได้มีกุลบุตรผู้เลื่อมใสประสงค
ที่จะบวชได้เดินทางจากทิศไกลมาเข้าเฝ้าเป็นจำนวนมาก ทรงเห็นความลำบากของพระสาวก
ที่ต้องนำกุลบุตรเหล่านั้นมาเข้าเฝ้า จึงทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์บรรพชาอุปสมบทกุลบุตรได้
โดยไม่ต้องมาเข้าเฝ้าพระพุทธรูปด้วยวิธีไตรสรณคมน์หรือติสรณคมนูปสัมปทา^{๓๔} โดยในขั้นต้น
กุลบุตรผู้มุ่งบรรพชาอุปสมบท ต้องปลงผม โกนหนวด ครองผ้ากาสายะ ห่มผ้าอุตตราสงค์
ฉเวียงป่าข้างหนึ่ง เข้ามากราบเท้าภิกษุทั้งหลาย แล้วนั่งกระโหย่ง ประนมมือ เปล่งวาจาว่า^{๓๕}

พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ.

ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ.

สํฆํ สรณํ คจฺฉามิ.

ทุติยมุปี ๒เปฯ ตติยมุปี ๒เปฯ

^{๓๒} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๘/๒๕.

^{๓๓} พระดำรัสนี้ทรงอนุญาตสำหรับบุคคลผู้ยังไม่บรรลुพระอรหัตตผล เช่น ทรงอนุญาตแก้อัญญา
โกณฑัญญะ แต่สำหรับผู้บรรลุพระอรหัตตผลแล้ว เช่น ยสกุลบุตร มีพระดำรัสว่า เธอจงมาเป็นภิกษุเถิด
ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์เถิด ต่างกันที่ ไม่มีคำว่า เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบ (วิ.ม.
(ไทย) ๔/๒๘/๓๖).

^{๓๔} ไตรสรณคมน์ หรือติสรณคมนูปสัมปทา หมายถึงความมีจิตเลื่อมใสเคารพอย่างไม่หวั่นไหวในพระ
รัตนตรัย ซึ่งเป็นพื้นฐานแห่งการกำจัดกิเลส วิธีถึงพระรัตนตรัย มี ๕ วิธี คือ ๑) สัมมานะ = เปล่งวาจา
ยอมรับนับถือ ๒) แสดงตนเป็นศิษย์ ๓) แสดงความนอบน้อมพระรัตนตรัยด้วยการกล่าววา นโม ตสฺส
ภควโต อรหโต สมฺมาสมพุทฺธสฺส ๔) การมอบตนเป็นศิษย์ เช่นกรณีมอบตนก่อนเรียนกรรมฐานของโยคี
นักปฏิบัติ ๕) การเจริญพุทธานุสสติ ธรรมานุสสติ สังฆานุสสติ ในกรณีที่มีพุทธานุญาตให้บรรพชาอุปสมบทนี้
หมายเอาวิธีสัมมานะ = การเปล่งวาจายอมรับนับถือ (ขุ.ข.อ. (บาลี) ๑/๖-๗).

^{๓๕} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๔/๔๒-๔๓.

เมื่อเปล่งวาจาอย่างนี้ถึงพระรัตนะละ ๓ ครั้ง ก็เป็นอันบรรพชาอุปสมบทเป็นภิกษุ โดยสมบูรณ์ ต่อมา ขณะที่ประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน เขตกรุงราชคฤห์นั้น สารีบุตร(อุปลิสสะ)และ โมคคัลลานะ(โกลิตะ) ผู้เป็นศิษย์ของสญชัยปริพาชกได้ชวนกันออกแสวงหาโมกขธรรม สารีบุตรพบพระอัสสชีกำลังเดินบิณฑบาตอยู่ในกรุงราชคฤห์ เกิดความเลื่อมใสจึงขอฟังธรรม พระอัสสชีก็นำแสดงธรรม ซึ่งเป็นคำสรุปปริยัจ ๔ สั้น ๆ ว่า

ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ พระตถาคตตรัสเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น
และความดับแห่งธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะมีปกติตรัสอย่างนี้^{๓๖}

สารีบุตรฟังพระธรรมเทศนาเพียงกาลสั้น ๆ นี้ ได้ธรรมจักขุ (ดวงตาเห็นธรรมคือ โสตา บัตติมรรคญาณ) กลับไปบอกโมคคัลลานะผู้เป็นเพื่อน เมื่อโมคคัลลานะได้ฟังแล้วก็ได้ธรรมจักขุ จากนั้นทั้งสองคนได้ชวนกันไปลาอาจารย์สญชัยปริพาชก ออกจากสำนักไปเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคซึ่งประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน เมื่อได้บรรพชาอุปสมบทด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทาแล้ว ไม่นานก็ได้บรรลุอรหัตตผล ในกาลต่อมา พระสารีบุตรได้เป็นพระอัครสาวกเบื้องขวา พระมหาโมคคัลลานะได้เป็นพระอัครสาวกเบื้องซ้าย เป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

เมื่อการประกาศพระพุทธศาสนาประสบความสำเร็จทำให้มีกุลบุตรผู้เลื่อมใสมา ขอบรรพชาอุปสมบทเป็นจำนวนมาก แต่ไม่มีข้อกำหนดว่าด้วยการเป็นอุปัชฌาย์ การเป็น สัทธิวาริก กุลบุตรที่บรรพชาอุปสมบทเป็นภิกษุใหม่ทั้งหลาย ไม่มีใครคอยสอนหรือว่ากล่าว ตักเตือนเกี่ยวกับกิริยามารยาท การนุ่งห่ม การขบฉัน รวมทั้งพฤติกรรมที่ภิกษุเก่าและภิกษุใหม่ มีต่อกันก็เป็นไปในทางที่ไม่เหมาะสม พระผู้มีพระภาคจึงทรงวางระเบียบที่อุปัชฌาย์และ สัทธิวาริกพึงปฏิบัติต่อกัน ตั้งแต่นั้นมาทำให้เกิดอุปัชฌายวัตร^{๓๗} สัทธิวาริกวัตร^{๓๘} รวมทั้งวิธี ที่อุปัชฌาย์จะลงโทษสัทธิวาริกผู้ผิดด้าน

^{๓๖} วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๐/๗๓, วิ.อ.๓/๖๐/๓๐.

^{๓๗} ข้อปฏิบัติที่สัทธิวาริกพึงปฏิบัติต่อพระอุปัชฌาย์เช่น ถวายไม้ชำระฟัน น้ำล้างหน้า ปูอาสนะ เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อให้เกิดสัมพันธ์ภาพที่ดีงามต่อกัน เกิดการเรียนรู้แบบอย่างที่ดีงาม (วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๖/๘๒-๘๓).

^{๓๘} ข้อปฏิบัติที่อุปัชฌาย์พึงปฏิบัติต่อสัทธิวาริก เช่น สงเคราะห์ด้วยการให้อุทเทส (การให้เรียน พระบาลี) บริบูรณ์ (การให้เรียนอรรถกถา) โอวาท (คำสอน) อนุศาสน์ (คำพร่ำสอนตักเตือน) และ ดูแล เมื่ออาพาธ (วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๗/๘๘).

ตอนที่ ๔ ว่าด้วยขออนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ให้กุลบุตรอุปสมบท

สืบเนื่องมาจากมีพราหมณ์เฒ่าคนหนึ่งชื่อราธะ ประสงค์จะบวชเป็นพระภิกษุ แต่ไม่มีภิกษุรูปใดเป็นอุปัชฌาย์บวชให้ ทำให้ราธะพราหมณ์เกิดความทุกข์ใจจนซบผอม พระผู้มีพระภาคทรงทราบความนั้น จึงตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า ใครระลึกถึงความดีของราธะพราหมณ์นี้ได้บ้าง พระสารีบุตรกราบทูลถึงเรื่องที่ราธะพราหมณ์ได้เคยถวายภิกษาแก่ท่าน ๑ ทัพพี

พระผู้มีพระภาคจึงทรงอนุญาตให้พระสารีบุตรบวชให้ราธะ โดยวิธีญัตติจตุตถกรรมวาจา คือ ตั้งญัตติ ๑ ครั้ง และสวดกรรมวาจา ๓ ครั้ง มีภิกษุสงฆ์ประชุมร่วมกัน ซึ่งต่อมาได้ทรงกำหนดภิกษุสงฆ์ผู้เข้าร่วมในอุปสมบทกรรมว่าต้อง ๕ รูป เป็นอย่างต่ำ สำหรับการอุปสมบทในปัจจุบันชนบท และภิกษุสงฆ์ ๑๐ รูปเป็นอย่างต่ำสำหรับการอุปสมบทในมัธยมประเทศ^{๓๙} และทรงห้ามใช้วิธีไตรสรณคมน์ให้การอุปสมบทตั้งแต่นั้นมา

สมัยต่อมา เมื่อภิกษุผู้เป็นอุปัชฌาย์ทั้งหลายไม่อยู่ในถิ่นนั้นๆ เพราะภิกษุบางรูปจาริกไปถิ่นอื่น ๆ ภิกษุบางรูปลาสิกขา ภิกษุบางรูปมรณภาพ พวกภิกษุผู้บวชใหม่ไม่มีอุปัชฌาย์ผู้คอยแนะนำสั่งสอน จึงประพฤติน่าไม่เหมาะสม นุ่งห่มไม่เรียบร้อย กิริยาอาการขบขันไม่น่าเลื่อมใส พระผู้มีพระภาคจึงทรงอนุญาตให้กุลบุตรผู้เข้ามาบวชเป็นภิกษุต้องมีอาจารย์ผู้ให้นิสัย คือคอยแนะนำสั่งสอนและทรงวางระเบียบที่อาจารย์ และอันเตวาสิก (ศิษย์) ฟังปฏิบัติต่อกัน และกันที่เรียกว่าอาจารย์วัตรแลอันเตวาสิกวัตร^{๔๐} พร้อมกับทรงกำหนดวิธีการลงโทษผู้ต่อต้านไว้ด้วย

ภิกษุรูปหนึ่งผู้เคยเป็นอัญญเดียรถีย์ (เคยบวชในลัทธิอื่น) ประพฤติไม่เหมาะสม พระอุปัชฌาย์จึงว่ากล่าวตักเตือน แต่ภิกษุนั้นไม่ยอมเชื่อฟัง ย้อนกล่าวตอบโต้พระอุปัชฌาย์ แล้วกลับไปเข้ารีตเดียรถีย์ตามเดิม ต่อมาไม่นานภิกษุนั้นออกจากสำนักเดียรถีย์มาขอบวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนาอีก พระผู้มีพระภาคทรงทราบเรื่องนั้น จึงทรงวางข้อกำหนดไว้ว่า ไม่พึงให้

^{๓๙} วิ.ม. (ไทย) ๔/ ๖๙-๗๐/๔๗-๔๘, วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๕๗/๒๒-๒๓.

^{๔๐} อาจารย์วัตร คือข้อปฏิบัติที่อันเตวาสิก (ลูกศิษย์) ฟังปฏิบัติต่ออาจารย์ เช่น ถวายไม้ชำระฟัน เป็นต้น อันเตวาสิกวัตร คือข้อปฏิบัติที่อาจารย์ฟังปฏิบัติต่ออันเตวาสิก เช่น ให้อุทเทส บริจุจจา เป็นต้น (วิ.ม. (ไทย) ๔/๗๘/๑๐๓, ๗๙/๑๑๒.

อุปสมบทแก่ภิกษุผู้เคยบวชในธรรมวินัยแล้วหนีไปเข้ารีตเดียรถีย์^{๔๑} แม้อันที่เคยเป็นอัญเดียรถีย์ ประสงค์จะบรรพชา อุปสมบทในธรรมวินัยนี้ ฟังให้ปริวาส ๔^{๔๒} เดือนแก่ผู้นั้น

แต่พระผู้มีพระภาคทรงให้ช้อยกเว้น ไม่ต้องอยู่ติดตึยปริวาสแก่พวกชฎิลบุซาไฟ เพราะ ทรงถือว่าเป็นผู้ที่สั่งสอนศาสนิกในทางที่เหมาะสมอยู่แล้ว คือ เป็นพวกกรรมวาที และ กิริย วาที และทรงให้ช้อยกเว้นแก่พวกพระญาติ โดยตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ถ้าศากยะโดยกำเนิด เคย เป็นอัญเดียรถีย์มา ศากยะนั้นมาแล้วฟังให้อุปสมบท ไม่ต้องให้ (ติดตึย) ปริวาสแก่ศากยะนั้น เรา ให้สิทธิพิเศษส่วนนี้เฉพาะแก่หมู่ญาติ^{๔๓}

เมื่อครั้งที่พระผู้มีพระภาคเสด็จกรุงกบิลพัสดุ์ พระนางยโสธราตรรัสบอกให้พระราหุล กุมารมาทูลขอทรัพย์มรดกจากพระผู้มีพระภาค พระพุทธองค์กลับรับสั่งพระสารีบุตรให้บวช ราหุลกุมารเป็นสามเณร ด้วยวิธีไตรสรณคมน์ ด้วยทรงมุ่งหวังให้พระราหุลกุมารได้อริยทรัพย์ อันยิ่งใหญ่สูงส่งกว่าโลกิยทรัพย์อันเป็นมรดกภายนอก ในการบวชราหุลกุมารนั้น พระมหา โมคคัลลานะทำหน้าที่โกณณณิหาราหุล พระสารีบุตรให้ไตรสรณคมน์และสิกขาบท ๑๐^{๔๔}

ต่อมาเพื่อให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนามีประสิทธิภาพ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้อง คัดสรรบุคลากรที่เป็นที่ยอมรับในด้านบุคลิกภาพและความประพฤติ จึงทรงห้ามมิให้บรรพชา อุปสมบทแก่บุคคลที่มีข้อบกพร่องทางร่างกาย และความประพฤติ บุคคลที่ทรงห้ามมิให้บรรพชา และอุปสมบทนั้น จัดเป็น ๒ กลุ่ม คือ

^{๔๑} วิ.ม. (ไทย) ๔/๘๖/๑๓๗.

^{๔๒} ปริวาสนี้เรียกว่า ติดตึยปริวาส ผู้เคยเป็นอัญเดียรถีย์จะสมทานปฏิบัติต้องปลงผมและหนวด ครอง ผ้ากาสายะ ห่มผ้าเจวียงบาเข้ามาราบภิกษุทั้งหลายนั่งกระโห้ง เปล่งคำขอถึงพระรัตนตรัย กล่าวคำ ขอบริวาส สงฆ์ให้ปริวาสด้วยญัตติทุติยกรรม ผู้นั้นอยู่ปริวาสกรรม ๔ เดือน ต่อจากนั้นจึงมีสิทธิ์บวชเป็นภิกษุได้ (วิ.ม. (ไทย) ๔/๘๖/๑๓๗-๑๓๘).

^{๔๓} วิ.ม. (ไทย) ๔/๘๗/๑๔๒.

^{๔๔} วิ.อ. (บาลี) ๓/๑๒๕/๗๔.

บุคคลที่ทรงห้ามโดยเด็ดขาด คือ

- ๑) บัณฑิต^{๔๕}
- ๒) อุภโตพยัญชนก คือคน ๒ เพศ
- ๓) คนฆ่ามารดา
- ๔) คนฆ่าบิดา
- ๕) คนฆ่าพระอรหันต์
- ๖) คนทำลายสงฆ์
- ๗) คนทำร้ายพระพุทธเจ้าจนห้อพระโลหิต
- ๘) คนประทุษร้าย (ข่มขืน) ภิกษุณี
- ๙) คนที่เคยต้องอาบัติปาราชิกเมื่อบวชครั้งก่อน

บุคคลที่มีได้ทรงห้ามโดยเด็ดขาด คือ

- ๑) คนเป็นโรคติดต่อ เป็นโรคเรื้อรัง เช่น โรคเรื้อน โรคฝี โรคกลาก^{๔๖}
- ๒) คนอวัยวะไม่สมบูรณ์ เช่น มือขาด เท้าขาด
- ๓) คนอวัยวะไม่สมบูรณ์ประกอบ เช่น มือแป คอพอก
- ๔) คนพิการ เช่น ตาบอด เป็นง่อย เป็นใบ้
- ๕) คนทุพพล คือ คนแก่ คนเคลื่อนไหวเองไม่ได้
- ๖) คนที่มีข้อผูกพัน เช่น เป็นข้าราชการ มารดาบิดาไม่อนุญาต
- ๗) คนถูกอาญาแผ่นดิน เช่น คนติดคุก
- ๘) คนก่อความไม่สงบแก่สังคม เช่น เป็นโจรมีชื่อโด่งดัง
- ๙) คนไม่มีอุปัชฌาย์ หรือมีบุคคลอื่นที่ขาดคุณสมบัติเป็นอุปัชฌาย์
- ๑๐) คนไม่มีบาตร ไม่มีจีวร

บุคคลต้องห้ามเหล่านี้ ถ้าภิกษุผู้เป็นอุปัชฌาย์ให้บรรพชาอุปสมบท ต้องทุกกฎ

^{๔๕} มี ๓ ประเภท ได้แก่ (๑) ชายมีราคะจัด ชอบประพฤตินอกกริต ในการเสพกาม และช่วยยวนชายอื่น ให้ประพฤติดังอย่าง (๒) ชายถูกตอน (หรือที่เรียกว่า ชันที) (๓) คนที่เป็นกะเทยโดยกำเนิด.

^{๔๖} เป็นส่วนหนึ่งในอาพาธ ๕ ชนิด คือ โรคเรื้อน โรคฝี โรคกลาก โรคมองคร้อ โรคลมบ้าหมู (วิ.ม. (ไทย) ๔/๘๘/๑๔๒).

๔.๒.๒ อุโปสถชั้นธกะ

อุโปสถชั้นธกะ ตอนว่าด้วยอุโบสถ มี ๓๙ หัวข้อ กล่าวถึงเรื่องอุโบสถทั้งหมด ตั้งแต่ เหตุเกิดอุโบสถ วิธีการทำบุพพกรรม บุพพกิจเป็นต้น จนถึงบุคคลที่ไม่ควรให้ร่วมทำอุโบสถด้วย คำว่า อุโปสถ แปลว่าวันที่เข้าอยู่จำศีล หรือ เข้าจำงดอาหาร^{๔๗} อุโปสถศัพท์ ใช้ในความหมายว่า การยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงบ้าง^{๔๘} อุโบสถศีลบ้าง^{๔๙} การบำเพ็ญพรตบ้าง^{๕๐} นามบัญญัติบ้าง^{๕๑} วันบ้าง^{๕๒} เรื่องต่างๆ เกี่ยวกับอุโปสถเกิดขึ้นในช่วงมัชฌิมโพธิกาลทั้งหมด มีสาระสำคัญที่น่าศึกษาดังนี้

สาระสำคัญที่ ๑ ทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ทำอุโบสถ ยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดง ขณะที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ภูเขาคิชฌกูฏ เขตกรุงราชคฤห์ สมัยนั้น พวกอัญญเดียรถีย์ ประชุมกันแสดงธรรมทุกวัน ๑๔ คำ ๑๕ คำ และ ๘ คำ ทำให้คนทั้งหลายผู้เฝ้าหาความรู้ได้รับความรู้ และเกิดศรัทธาปสาทะในพวกอัญญเดียรถีย์เป็นอย่างมาก พระเจ้าพิมพิสารจอมทัพ มคธรัฐ ทรงมีพระประสงค์ที่จะให้ภิกษุสงฆ์ทำกิจกรรมอย่างนั้นบ้าง จึงเสด็จไปเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคกราบทูลเรื่องให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาคจึงทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ร่วมประชุมกัน ทุกวัน ๑๔ คำ ๑๕ คำ และ ๘ คำ^{๕๓}

ภิกษุทั้งหลายก็มาประชุมกันตามที่ทรงอนุญาต คนทั้งหลายผู้เฝ้าหาความรู้ เมื่อทราบ ว่าภิกษุสงฆ์ประชุมกัน พวกเข้เข้าไปหาโดยหวังที่จะได้ฟังธรรม แต่ภิกษุทั้งหลายที่มาร่วมประชุมต่างนั่งนิ่ง ไม่มีการแสดงธรรม คนเหล่านั้นจึงตำหนิ ประณาม โพนทนา พระผู้มีพระภาค ทรงทราบความนั้น จึงทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ประชุมกัน แสดงธรรมในวัน ๑๔ คำ หรือ ๑๕ คำ และ ๘ คำ

^{๔๗} สารตถ.ฎีกา (บาลี) ๓/๓๘๓/๕๐๘ .

^{๔๘} ที.สี.อ. (บาลี) ๑๕๐/๑๒๗.

^{๔๙} อง.อฎจก. (บาลี) ๒๓/๔๓/๒๑๐.

^{๕๐} อง.อฎจก. (บาลี) ๒๓/๔๓/๒๑๐.

^{๕๑} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๔๖/๑๕๑, ม.ญ. (บาลี) ๑๔/๒๕๘/๒๒๕, กงฺขา.ฎีกา (บาลี) ๑๔๑, สารตถ.ฎีกา (บาลี) ๓/๓๘๓/๕๐๘.

^{๕๒} วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๖๘/๑๗๕, ๑๘๑/๑๘๘.

^{๕๓} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓๒/๒๐๗.

ต่อมา พระผู้มีพระภาคทรงมีพระประสงค์จะประมวลลิกขาบททั้งหลายที่ทรงบัญญัติไว้ให้เป็นปาติโมกข์เทศ จึงทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ทำอุโบสถ ยกสิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้ขึ้นแสดงทุกวัน ๑๔ คำ และ ๑๕ คำ^{๕๔} เรียกว่าการยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดง หรือที่เรียกกันโดยทั่วไปว่าการสวดพระปาติโมกข์นั่นเอง

อนึ่ง เกี่ยวกับข้ออนุญาตเรื่องอุโบสถนี้ พึงทราบประเภทแห่งอุโบสถดังนี้^{๕๕}

๑. สังฆอุโบสถ เมื่อถึงวัน ๑๔ คำ หรือ ๑๕ คำ ภิกษุตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไปร่วมประชุมกันทำอุโบสถ คือยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงโดยชอบธรรม ดังบัญญัติว่า

สุณาทู เม ภนฺเต สโม, อชฺชุปฺโปโส จาตุทฺทโส (ปณฺณรโส),
 ยถิ สํสฺส ปตฺตกลฺลํ, สโม อุโปสถํ กเรยฺย, ปาติโมกฺขํ อุทฺทิสฺเสยฺย.
 ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า วันนี้เป็นวันอุโบสถ ๑๔ คำ (หรือ ๑๕ คำ)
 ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้วพึงทำอุโบสถ พึงยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดง
 ต่อจากนั้นพึงยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงจนจบ

๒. ปาริสุทธอุโบสถ เมื่อถึงวันอุโบสถ ในอาวาสที่มีภิกษุ ๒ รูปพึงร่วมประชุมบอกปาริสุทธิแก่กันและกัน ภิกษุที่พรรษาแก่กว่าเปล่งวาจา ๓ ครั้งว่า

ปฺริสุทฺโธ อหํ อวฺุโส, ปฺริสุทฺโธติ มํ ธาเรหิ.
 ท่าน ผมเป็นผู้ปฺริสุทธิ ขอให้ท่านจงจำผมไว้ว่า เป็นผู้ปฺริสุทธิ
 ต่อจากนั้น ภิกษุที่พรรษาอ่อนกว่าเปล่งวาจา ๓ ครั้งว่า
 ปฺริสุทฺโธ อหํ ภนฺเต, ปฺริสุทฺโธติ มํ ธาเรถ.
 ท่านผู้เจริญ ผมเป็นผู้ปฺริสุทธิ ขอให้ท่านจงจำผมไว้ว่า เป็นผู้ปฺริสุทธิ

๓. คณอุโบสถ (ปาริสุทธอุโบสถที่มีการตั้งญัตติ) เมื่อถึงวันอุโบสถ ในอาวาสที่มีภิกษุ ๓ รูปพึงร่วมประชุมตั้งคณญัตติว่า

^{๕๔} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓๓/๒๐๘.

^{๕๕} วิ.ม. (ไทย)๔/๑๘๓/๒๘๘, วิ.ม. (บาลี) ๕/๔๗๕/๒๕๖-๒๕๘, วิ.อ. (บาลี) ๓/๑๘๓/๑๔๔,๔๗๕/๒๔๘).

สุณนตุ เม อายสมนุตตา, อชชุปโปสโถ จาตุททโส (ปณฺณรโส),
 ยทายสมนุตตานํ ปตฺตคฺกฺลํ, มยํ อญฺญมญฺญํ ปาริสุทฺธิอุโปสถํ กเรยฺยาม.
 ท่านทั้งหลาย ขอจงฟังข้าพเจ้า วันนี้เป็นวันอุโบสถ ๑๔ ค่ำ (หรือ ๑๕ ค่ำ) ถ้า
 ท่านทั้งหลายพร้อมกันแล้ว พวกเราพึงทำปาริสุทฺธิอุโบสถต่อกัน
 ต่อจากนั้น จึงบอกปาริสุทฺธิต่อกัน

๔. อธิฏฐานอุโบสถ หรือบุคคลอุโบสถ เมื่อถึงวันอุโบสถ ในอาวาสที่มีภิกษุรูปเดียว
 พึงนั่งชั่วระยะเวลาหนึ่ง เพื่อรอดูว่าจะมีภิกษุอาคันตุกะรูปอื่นมาหรือไม่ เมื่อเห็นว่าไม่มีภิกษุรูป
 อื่นมาแน่นอนแล้ว ภิกษุนั้นพึงอธิษฐานใจว่า

อชฺช เม อุโปสโถ จาตุททโส (ปณฺณรโส)
 วันนี้เป็นวันอุโบสถ ๑๔ ค่ำ (หรือ ๑๕ ค่ำ)ของเรา

๕. สามัคคีอุโบสถ เมื่อสงฆ์เกิดความบาดหมาง เกิดความทะเลาะวิวาทแตกแยกกันขึ้น
 ถ้าสงฆ์สามารถประสานสามัคคีกันได้ในวันนี้ใด ก็พึงทำสามัคคีอุโบสถ ในวันนั้น อุโบสถที่ทำ
 ในวันที่สงฆ์ผู้แตกแยกกัน สามารถประสานสามัคคีกันได้นี้ พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้ร่วม
 ประชุมกันทำอุโบสถ พึงยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดง โดยตั้งญัตติว่า

สุณฺนาตุ เม ภาเนเต สโม, อชฺชุปโปสโถ สามคฺคี,
 ยทิ สํมสฺส ปตฺตคฺกฺลํ, สโม อุโปสถํ กเรยฺย,
 ปาติโมกฺขํ อทุกฺกเสยฺย.
 ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า วันนี้เป็นวันสามัคคีอุโบสถ
 ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว พึงทำอุโบสถ พึงยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดง

ต่อจากนั้น พึงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงจนจบ

สาระสำคัญที่ ๒ ทรงห้ามยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงทุกวัน เมื่อพระผู้มีพระภาคทรง
 อนุญาตปาติโมกข์เทศแล้ว ภิกษุทั้งหลายจึงยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงทุกวัน พระพุทธองค์
 ทรงวางข้อกำหนดไว้ว่า ไม่พึงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงทุกวัน อนุญาตให้ยกขึ้นแสดงได้เฉพาะ
 ในวันที่ ๑๔ ค่ำ หรือ ๑๕ ค่ำ ผู้ฝ่าฝืน ต้องอาบัติทุกกฏ^{๕๖}

^{๕๖} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓๖/๒๑๒-๒๑๓.

สาระสำคัญที่ ๓ ทรงอนุญาตให้สมมติสมานสังวาสสีมา พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้กำหนดเขตสำหรับประชุมกันทำสังฆกรรม เรียกว่าสมานสังวาสสีมา เป็นเขตแดนที่สงฆ์สมมติกำหนดไว้ เป็นเขตเข้าร่วมสังฆกรรม มีอาณาบริเวณอย่างมากไม่เกิน ๓ โยชน์โดยมีนิมิตเป็นเขตกำหนด ผู้ใดฝ่าฝืน สมมติสีมาเกินกำหนดนี้ ต้องอาบัติทุกกฏ^{๕๗} และในอาวาสหนึ่ง ต้องมีโรงอุโบสถเพียง ๑ แห่งเท่านั้น ผู้ใดฝ่าฝืนสมมติโรงอุโบสถ ๒ แห่งในอาวาสเดียวกัน ต้องอาบัติทุกกฏ^{๕๘}

สาระสำคัญที่ ๔ ทรงอนุญาตให้สมมติสมานสังวาสสีมาเป็นแดนอยู่ปราศจากไตรจีวรได้โดยไม่ต้องอาบัติ ต่อมาเพื่อประโยชน์ของภิกษุสงฆ์ผู้เดินทางไกลและมีเหตุขัดข้องไม่สามารถเก็บไตรจีวรไว้กับตัวได้ตลอดเวลาพระผู้มีพระภาคจึงทรงให้กำหนดสมานสังวาสสีมาที่สงฆ์สมมติไว้แล้วนั้นแหละ ให้เป็นแดนไม่อยู่ปราศจากไตรจีวรด้วย เรียกว่าตจีวรวิปวาสนสีมา^{๕๙} ทรงกำหนดคามสีมา อุทกุกเขปสีมา สีมาสังกระกัน สีมาทับกัน เป็นสีมาที่ใช้ไม่ได้

เมื่อยังไม่ได้สมมติ ยังไม่ได้กำหนดสมานสังวาสสีมา พระผู้มีพระภาคทรงให้ภิกษุกำหนดเอานิคม หมู่บ้าน หรือป่าที่ตนอาศัยอยู่นั้นแหละเป็นสมานสังวาสสีมา

นอกจากนี้ ทรงห้ามสมมติสีมาสังกระหรือคาบเกี่ยวกัน ทรงห้ามสมมติสีมา ทับกัน ผู้ใดฝ่าฝืน ต้องอาบัติทุกกฏ และเมื่อมีกรณีเช่นนี้ ให้ถือเอาสีมาที่สมมติไว้ก่อนเป็นสีมาที่ถูกต้อง^{๖๐}

สาระสำคัญที่ ๕ วิธียกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดง เรียกว่าปาติโมกขุเทศ มี ๕ ประการ คือ

๑. นิตานุเทศ คือ วิธีแสดงพระปาติโมกข์ โดยยกเฉพาะนิตาน^{๖๑} ขึ้นแสดงจบแล้ว ละอุเทศที่เหลือไว้ด้วยสุดบท^{๖๒} ดังนี้

^{๕๗} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๔๐/๒๑๖.

^{๕๘} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๔๑/๒๑๘.

^{๕๙} หมายถึงสถานที่สงฆ์กำหนดเป็นเขตอนุญาตพิเศษ แม้ภิกษุจะอยู่ปราศจากไตรจีวร แต่ถือว่าไม่ได้ อยู่ปราศจากไตรจีวร เธอไม่ต้องอาบัติ ดูพระบัญญัติที่เกี่ยวข้อง ใน วิ.มหา. (ไทย) ๒/๔๗๓/๑๐, วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๔๓/๒๑๑).

^{๖๐} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๔๗-๑๔๘/๒๒๕-๒๒๖.

^{๖๑} สุนาตุ เม ภนฺเต สงฺโฆ, อชฺชุปฺโสถ ปนฺนรโส ๗เปฯ อววิกฺคา ทิสฺส ฉาสฺสุ โหติ; (กฺษา.อ. (บาลี) ๒).

^{๖๒} ลิกขาบทที่ได้เคยฟังมาแล้ว.

อุทฺทิฏฺจํ โข อายสฺมนุโต นิทานํ,
 สุตา โข ปนายสฺมนุเดหิ จตฺตารอ ปาราชิกา ธมฺมา,
 เทรส สํฆาทิเสสา ธมฺมา, เทว อนิยตา ธมฺมา, ตีส นิสฺสคฺคิยา ธมฺมา,
 เทวนวุติ ปาจิตฺติยา ธมฺมา, จตฺตารอ ปาฏิเทสนียา ธมฺมา,
 เสขิยา ธมฺมา, สตฺต อธิกรณสมถา ธมฺมา,
 เอตฺตกนฺตสฺส ภควโต สุตฺตาคตํ สุตฺตปริยาปนํ อนุวฑฺฒมาสํ อุทฺทเทสํ
 อากจฺจติ ตตฺถ สพฺเพเหว สมคฺเคหิ สมโมทมานเอหิ อวิวทมานเอหิ
 ลิกฺขิตพฺพ^{๖๓}

๒. ปาราชิกุทเทส คือ วิธีการแสดงพระปาติโมกข์ โดยยกเฉพาะนิทาน และปาราชิก
 ขึ้นแสดงจบแล้วละอุทเทสที่เหลือด้วยสุดบทดังนี้

อุทฺทิฏฺจํ โข อายสฺมนุโต นิทานํ,
 อุทฺทิฏฺจา จตฺตารอ ปาราชิกา ธมฺมา,
 สุตา โข ปนายสฺมนุเดหิ เทรส สํฆาทิเสสา ธมฺมา...
 สมโมทมานเอหิ อวิวทมานเอหิ ลิกฺขิตพฺพ.

๓. สํฆาทิเสสุทเทส คือ วิธีการแสดงพระปาติโมกข์โดยยกเฉพาะนิทาน ปาราชิก และ
 สํฆาทิเสสขึ้นแสดงจบแล้วละอุทเทสที่เหลือด้วยสุดบทดังนี้

อุทฺทิฏฺจํ โข อายสฺมนุโต นิทานํ,
 อุทฺทิฏฺจา จตฺตารอ ปาราชิกา ธมฺมา,
 อุทฺทิฏฺจา เทรส สํฆาทิเสสา ธมฺมา,
 สุตา โข ปนายสฺมนุเดหิ เทว อนิยตา ธมฺมา...
 สมโมทมานเอหิ อวิวทมานเอหิ ลิกฺขิตพฺพ.

๔. อนิยตุทเทส คือ วิธีการแสดงพระปาติโมกข์ โดยยกเฉพาะนิทาน ปาราชิก
 สํฆาทิเสส และอนิยตขึ้นแสดงจบแล้ว ละอุทเทสที่เหลือด้วยสุดบทดังนี้

อุทฺทิฏฺจํ โข อายสฺมนุโต นิทานํ,
 อุทฺทิฏฺจา จตฺตารอ ปาราชิกา ธมฺมา,
 อุทฺทิฏฺจา เทรส สํฆาทิเสสา ธมฺมา,

อุทฺทกฺกฺขา เทว อนฺนิตฺตา ธมฺมา,
 สุตา โข ปนายสฺมนฺเดหิ ตีส นิสฺสคฺคฺคฺยา ปาจิตฺตฺยา ธมฺมา...
 สมฺโมทฺมานเหิ อวิวทฺมานเหิ ลิกฺขิตฺพุพฺ.

๕. วิดถารุทเทส คือ การยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงโดยพิสดารตั้งแต่ต้นจนจบ

สาระสำคัญที่ ๖ อันตรายที่เป็นเหตุแห่งการยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงโดยย่อ ภิกษุทั้งหลายทราบ ว่า พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้ยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงโดยย่อได้ จึงยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงโดยย่อทุกครั้ง พระผู้มีพระภาคทรงทราบเรื่องนั้น จึงรับสั่งห้ามไม่ให้ทำ และทรงอนุญาตให้ยกขึ้นแสดงโดยย่อได้เฉพาะกรณีที่มีอันตรายอย่างใดอย่างหนึ่งใน ๑๐ อย่าง^{๖๔} คือ

๑) พระราชาเสด็จมา	๒) โจรมาปล้น
๓) ไฟไหม้	๔) น้ำหลากมา
๕) คนมามาก	๖) ฝนเข้าถึงภิกษุ
๗) สัตว์ร้ายเข้ามา	๘) งูเลื้อยเข้ามา
๙) ภิกษุจะถึงแก่ชีวิต	๑๐) มีอันตรายแก่พรหมจรรย์

เมื่อมีอันตรายเกิดขึ้นอย่างนี้ จะยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงโดยย่อวิธีใดวิธีหนึ่ง ก็ได้ ในบรรดาอุทเทสทั้ง ๔ คือ นิทานุทเทส ปาราชิกุทเทส สังฆาทิเสสุทเทส และ อนนฺนิตฺตฺเทส ตามสมควรแก่กรณี แต่มีเงื่อนไขว่าภิกษุสงฆ์ต้องทำอุโบสถ ยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงพร้อมเพรียงกันโดยชอบธรรมเท่านั้น^{๖๕}

สาระสำคัญที่ ๗ บุพพกรรม และบุพพกิจ^{๖๖} เมื่อถึงวันอุโบสถ ก่อนที่สงฆ์จะประชุมกัน จะต้องเตรียมการก่อน เรียกว่าบุพพกรรม มี ๔ ข้อ คือ

^{๖๓} วิ.อ. (บาลี) ๓/๑๕๐/๑๓๑, กงฺขา.อ. (บาลี) ๒, วิ.สงฺคฺท. (บาลี) ๒๓๖, สารตฺถ.ฎีกา (บาลี) ๓/๑๕๐/๓๓๕.

^{๖๔} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๕๐/๒๓๐.

^{๖๕} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๔๙/๒๒๗

^{๖๖} บุพพกรรม คือการเตรียมการก่อนที่จะมีการประชุมสงฆ์ บุพพกิจ คือ การปฏิบัติก่อนที่จะทำการสวดพระปาติโมกข์.

๑. กวาดโรงอุโบสถ
๒. ถ้าประสงค์จะยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงในเวลากลางคืนต้องจุดประทีปไว้
๓. ปูอาสนะสำหรับภิกษุสงฆ์ที่จะมาร่วมประชุม
๔. จัดน้ำฉันน้ำใช้ไว้

ครั้นสงฆ์ประชุมพร้อมเพรียงกันแล้ว กิจที่ต้องทำก่อนในอันดับต่อไป เรียกว่าบุพพกิจ มี ๔ อย่าง คือ

๑. ในกรณีที่ขอบเขตของสมานสังวาสสีมาครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมดของอาวาสนั้น ต้องนำฉันทะของภิกษุที่อยู่ในอาวาสนั้นซึ่งไม่สามารถเข้าร่วมประชุมได้มาแจ้งแก่สงฆ์ แต่ถ้ามีสีมาครอบคลุมเฉพาะโรงอุโบสถ ไม่ต้องนำฉันทะมาแจ้ง
๒. บอกฤดู ซึ่งเป็นกรบอกให้สงฆ์ทราบว่าได้ยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงไปแล้วกี่ครั้ง และที่ยังไม่ได้ยกขึ้นแสดงอีกกี่ครั้ง
๓. บอกจำนวนภิกษุที่เข้าร่วมประชุม
๔. แจ้งการให้อโวกาแก่ภิกษุณี ในครั้งพุทธกาล การเข้าไปฟังโอวาทจากภิกษุสงฆ์นี้ ถือเป็นระเบียบที่ภิกษุณีทั้งหลายต้องปฏิบัติทุกครึ่งเดือน^{๖๗}

สาระสำคัญที่ ๘ ทรงอนุญาตให้ภิกษุใช้มอบปาริสุทธิ และฉันทะ ก่อนที่จะทำอุโบสถ ถ้ามีภิกษุไข้อยู่ในอาวาสนั้น และเธอไม่สามารถมาร่วมประชุมได้ พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้เธอมอบปาริสุทธิ^{๖๘} ให้แก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งเพื่อนำไปแจ้งในที่ประชุมสงฆ์

ในกรณีที่จะทำสังฆกรรม ถ้ามีภิกษุไข้อยู่ในอาวาสนั้น และเธอไม่สามารถมาร่วมประชุมได้ พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้เธอมอบฉันทะ^{๖๙} ให้แก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง เพื่อนำไปแจ้งในที่ประชุมสงฆ์

สาระสำคัญที่ ๙ ทรงห้ามมิให้ภิกษุที่มีอาบัติติดตัวร่วมทำอุโบสถ และทรงห้ามแสดงสภาคาบัติ พระผู้มีพระภาคทรงวางกฎเกณฑ์เอาไว้ว่า ภิกษุผู้มีอาบัติติดตัว ไม่พึงทำอุโบสถ

^{๖๗} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๕๙/๒๔๑-๒๔๒, วิ.ภิกขุณี. (ไทย) ๓/๑๐๕๔-๑๐๖๑/๒๘๓-๒๘๖, วิ.อ. (บาลี) ๓/๑๖๘/๑๓๙, กงฺขา.อ. (บาลี). ๑๑๘-๑๒๒.

^{๖๘} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๖๔/๒๔๕.

^{๖๙} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๖๕/๒๔๘.

และภิกษุที่ต้องอาบัติในวันอุโบสถ ต้องแสดงอาบัติต่อหน้าภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง^{๗๐} นอกจากนี้ยังทรงห้ามแสดงสภาพาบัติ รูปใดขึ้นแสดง ต้องอาบัติทุกกฏ^{๗๑}

สาระสำคัญที่ ๑๐ การแบ่งพวกทำอุโบสถโดยไม่ต้องอาบัติ ในอวาสหนึ่ง ในวันอุโบสถ มีภิกษุที่อยู่ในอวาสหลายรูป แต่มาประชุมกันเพียง ๔ รูปบ้าง เกินกว่านั้นบ้าง พวกภิกษุที่ประชุมกันไม่รู้ว่ ยังมีภิกษุรูปอื่นๆ ที่ยังไม่ได้มา จึงทำอุโบสถไปก่อน ขณะที่กำลังยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดง ภิกษุพวกอื่นมาถึง มีวิธีปฏิบัติดังนี้

๑. ถ้าภิกษุที่มาทีหลังมีจำนวนมากกว่า ทั้งหมดต้องยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงใหม่ แต่พวกที่ทำอุโบสถ ยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงไปก่อนไม่ต้องอาบัติ

๒. ถ้าภิกษุที่มาทีหลังมีจำนวนเท่ากันหรือน้อยกว่า ไม่ต้องยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงใหม่ พวกที่ทำอุโบสถไปก่อนไม่ต้องอาบัติ ส่วนพวกที่มาทีหลังพึงฟังอุทเทสที่เหลือ

ส่วนในกรณีทีภิกษุผู้มาก่อนยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงจบแล้ว ภิกษุพวกอื่นมาทีหลัง มีวิธีปฏิบัติดังนี้

๑. ถ้าภิกษุที่มาทีหลังมีจำนวนมากกว่า ทั้งหมดต้องยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงใหม่ แต่พวกที่ทำอุโบสถ ยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงไปก่อนไม่ต้องอาบัติ

๒. ถ้าภิกษุที่มาทีหลังมีจำนวนเท่ากันหรือน้อยกว่า ไม่ต้องยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงใหม่ พวกที่ทำอุโบสถไปก่อนไม่ต้องอาบัติ ส่วนพวกที่มาทีหลังพึงบอกปารีสุทธิในสำนักของพวกภิกษุที่ทำอุโบสถไปก่อน

๔.๒.๓ วิสสุภนายิกขันธกะ

ตอนว่าด้วยวันเข้าพรรษา^{๗๒} มี ๑๓ หัวข้อ สรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

สาระสำคัญที่ ๑ กำเนิดแห่งการอยู่จำพรรษา การอยู่จำพรรษาในฤดูฝนนั้น เป็นประเพณีที่พวกปริพาชกอัญญเดียรถีย์ (นักบวชในลัทธิอื่น) ถือปฏิบัติเป็นประจำอยู่แล้ว จึงเป็นภาพเหตุการณ์

^{๗๐} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๖๙/๒๕๖.

^{๗๑} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๖๙/๒๕๗.

^{๗๒} แปลจากคำว่า วิสสุภนายิกะ หมายถึงวันเป็นทีน้อมเข้าไปใกล้ฤดูฝน คือวันเข้าพรรษา เป็นชื่อเรียกประเพณีการอยู่ประจำวัดโดยไม่ไปค้างคืนที่ไหนเป็นเวลา ๓ เดือน.

ที่คนอินเดียในสมัยโบราณ คັນเคยเป็นอย่างดี สำหรับพระพุทธศาสนา ในตอนต้นพุทธกาล พระผู้มีพระภาคยังมีได้ทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์อยู่จำพรรษา ภิกษุทั้งหลายมิได้อยู่ประจำที่ เกี่ยวจวาริกไปทุกฤดูกาล ภิกษุบางพวกเดินเหยียบย่ำทำให้หญ้าและพืชเขียวสดเสียหาย นอกจากนั้นยังเหยียบย่ำสัตว์เล็กๆ ตายไปเป็นจำนวนมาก คนทั้งหลายจึงตำหนิ ประณาม โพนทะนา พระผู้มีพระภาคขณะประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน เขตกรุงราชคฤห์ ทรงทราบเรื่องนั้น จึงทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์อยู่จำพรรษาเป็นเวลา ๓ เดือนในฤดูฝน^{๗๓}

สาระสำคัญที่ ๒ วันอยู่จำพรรษา พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตวันอยู่จำพรรษาไว้ ๒ วัน^{๗๔} คือ

๑. ปุริมิกาวัสสุปนายิกา = วันจำพรรษาดัน เริ่มตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ ถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ รวมเวลา ๓ เดือน

๒. ปัจฉิมิกาวัสสุปนายิกา = วันจำพรรษาหลัง เริ่มตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๙ ถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ รวมเวลา ๓ เดือน

สาระสำคัญที่ ๓ สัตตาทกณียะ^{๗๕} ในระหว่างที่ภิกษุทั้งหลายกำลังอยู่จำพรรษา ในฤดูฝนนั้น อุบาสกชื่ออุเทนได้สร้างวิหารถวายสงฆ์ในแคว้นโกศล นิมนต์ภิกษุสงฆ์ให้ไปรับถวายวิหารนั้น แต่พวกภิกษุไม่สามารถไปฉลองศรัทธาได้ เพราะยาเกรงต่อพุทธบัญญัติที่ห้ามไม่ให้ภิกษุสงฆ์เที่ยวจาริกไปค้างคืนที่อื่นในระหว่างพรรษา อุบาสกอุเทนนั้นจึงตำหนิภิกษุสงฆ์ พระผู้มีพระภาคขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี ทรงทราบเรื่องนั้น จึงรับสั่งว่า เมื่อบุคคล ๗ จำพวก คือ ภิกษุ ภิกษุณี ลิกขมานา สามเณร สามเณรี อุบาสก และอุบาสิกา นิมนต์ไปที่ใดที่หนึ่ง ภิกษุสามารถไปได้ด้วยสัตตาทกณียะ แต่ต้องกลับภายใน ๗ วัน^{๗๖} เมื่อกกล่าวโดยสรุปแล้วภิกษุสามารถออกจากวัดไปในระหว่างพรรษาและค้างคืนอยู่ได้ ๗ วัน ด้วยฐานะดังนี้

^{๗๓} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๘๔/๒๕๒.

^{๗๔} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๘๔/๒๕๓.

^{๗๕} สัตตาทกณียะ แปลว่าฐานะที่พึงทำให้เสร็จภายใน ๗ วัน หมายถึงฐานะเป็นเหตุให้ภิกษุออกจากวัดไปค้างแรมที่อื่นได้ในระหว่างพรรษาเป็นเวลาไม่เกิน ๗ วัน (วิ.อ. (บาลี) ๓/๑๘๗/๑๔๖).

^{๗๖} ต้องกลับภายใน ๗ วัน คือต้องกลับมารับอรุณที่ ๗ ในวัดที่ตนอยู่จำพรรษา จะไปพักแรมครบ ๗ วัน แล้วกลับมารับอรุณที่ ๘ ไม่ได้ (วิ.อ. (บาลี) ๓/๑๘๗/๑๔๖).

๑. ไปเพื่อพยาบาลเพื่อนภิกษุ ภิกษุณี ลิกขมานา สามเณร หรือสามเณรี หรือพยาบาลมารดาบิดาผู้เป็นไข้
๒. ไปเพื่อยับยั้งเพื่อนภิกษุ ภิกษุณี ลิกขมานา สามเณร หรือสามเณรีผู้กระสันจะสึก
๓. ไปเพื่อกิจของสงฆ์ เช่น ไปหาอุปกรณมาซ่อมวิหารที่ชำรุดในขณะนั้น
๔. ไปเพื่อฉลองศรัทธาของทายกซึ่งส่งทูตมานิมนต์ไปร่วมงานบำเพ็ญบุญ

สาระสำคัญที่ ๔ การขาดพรรษาโดยไม่ต้องอาบัติ โดยปกติ ภิกษุเข้าอยู่จำพรรษาในอวาสโตอวาสหนึ่งแล้วไม่อยู่จำให้ตลอด ๓ เดือนพรรษาดันหรือ ๓ เดือนพรรษาหลังหลีกไปในระหว่างพรรษา ต้องอาบัติทุกกฏ เพราะขาดพรรษา^{๗๗} ยกเว้นในกรณีสัตตทากรณียะ แต่สำหรับภิกษุผู้ประสบกับเหตุการณ์ต่อไปนี้ แม้จะเป็นระหว่างพรรษาก็สามารถหลีกไปที่อื่นได้โดยไม่ต้องอาบัติ แต่ขาดพรรษา คือ^{๗๘}

๑. ภิกษุถูกสัตว์ร้ายรบกวน เบียดเบียน หรือไล่ตะครุบ
๒. ภิกษุถูกงูรบกวน เบียดเบียน หรือขบกัด
๓. ภิกษุถูกโจรเบียดเบียน ปล้น หรือทุบตี
๔. ภิกษุถูกปีศาจรบกวน เข้าสิง หรือฆ่า
๕. บ้านของชาวบ้านที่ให้ความอุปถัมภ์ถูกไฟไหม้ พวกเขาไม่สามารถให้ความอุปถัมภ์ต่อไปได้ ภิกษุจึงหลีกไปที่อื่น
๖. ภิกษุผู้ที่เสนาสนะถูกไฟไหม้
๗. บ้านของชาวบ้านที่ให้ความอุปถัมภ์ถูกน้ำท่วม พวกเขาไม่สามารถให้ความอุปถัมภ์ต่อไปได้ ภิกษุจึงหลีกไปที่อื่น
๘. ภิกษุผู้ที่เสนาสนะถูกน้ำท่วม

^{๗๗} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๘๕/๒๕๒-๒๕๓.

^{๗๘} วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๐๐/๓๑๒.

สาระสำคัญที่ ๕ สถานที่ควรและไม่ควรอยู่จำพรรษา

สถานที่ที่ทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์อยู่จำพรรษา สามารถสรุปได้ดังนี้

๑. วิหารที่มีเสนาสนะสมบูรณ์ทั่วไป
๒. ค่ายพักเสี้ยงโค^{๗๙}
๓. หมูกองเกวียน
๔. เรือ

สถานที่ที่ไม่ทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์อยู่จำพรรษา สามารถสรุปได้ดังนี้

๑. โพรงไม้	๒. ค่าคบไม้
๓. ที่แจ้ง	๔. ที่ไม่มีเสนาสนะ
๕. กระท่อมผี	๖. ร่ม
๗. ตุ่มน้ำ ^{๘๐}	

สาระสำคัญที่ ๖ รับคำที่จะอยู่จำพรรษา ไม่ทำตามที่ได้รับคำ ภิกษุต้องอาบัติปฐิสว-
ทุกกฏ ภิกษุรับคำที่จะอยู่จำพรรษาดันหรือพรรษาหลังแล้วไม่ปฏิบัติตาม หรือปฏิบัติ ไม่ถูก
หลักการ ต้องอาบัติทุกกฏเพราะรับคำ เช่น กรณีที่ภิกษุรับคำเพื่ออยู่จำพรรษาดันในอาวาสหนึ่ง
แล้วมีกิจที่จะต้องเดินทางไปยังอาวาสหนึ่ง เห็นอาวาส ๒ แห่ง มีจีวรมากในระหว่างทาง จึงอยู่
จำพรรษาในอาวาส ๒ แห่งโดยหวังที่จะได้จีวรมาก ภิกษุนั้นต้องอาบัติทุกกฏเพราะรับคำ^{๘๑}

^{๗๙} วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๐๓/๓๑๙.

^{๘๐} ทุกที่ที่ไม่ทรงอนุญาต ภิกษุฝ่าฝืน ต้องอาบัติทุกกฏ (วิ.ม. (ไทย) ๔/ ๒๐๔/๓๒๐-๓๒๒)

^{๘๑} วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๐๗-๒๐๘/๓๒๔-๓๒๙.

๔.๒.๔ ปวารณาชั้นธกะ

ปวารณาชั้นธกะ ตอนว่าด้วยปวารณา^{๔๒} มี ๒๗ หัวข้อ สรุปสาระสำคัญที่นำศึกษาได้ดังนี้

สาระสำคัญที่ ๑ กำเนิดแห่งปวารณา ภิกษุจำนวนหลายรูปอยู่จำพรรษาในอาวาสแห่งหนึ่งในแคว้นโกศล ได้ตั้งกติกากันไว้ว่า ในระหว่างพรรษา ไม่พึงสนทนาปราศรัยกัน ต่างฝ่ายต่างทำหน้าที่ตามความเห็นสมควร อันจะทำให้มีความพร้อมเพรียงกัน ประองตองกัน ไม่วิวาทกัน อยู่ร่วมกันเป็นผาสุก เมื่อออกพรรษาแล้ว ได้เดินทางไปเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี กราบทูลวัตรปฏิบัติที่พวกตนได้ร่วมบำเพ็ญในระหว่างอยู่จำพรรษา ๓ เดือน ครั้นทรงทราบความนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคทรงดำหนิการกระทำอย่างนั้นว่า เป็นเหมือนการอยู่ร่วมกันอย่างปศุสัตว์ โดยปกติ พระพุทธองค์ไม่ทรงเห็นด้วยกับวัตรปฏิบัตินี้ที่ทรงเรียกว่า มุควัตร^{๔๓} เป็นธรรมเนียมที่พวกเดียรฉัตรถือปฏิบัติอยู่ หลังจากนั้น ทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ผู้อยู่จำพรรษาแล้วปวารณาต่อกันด้วยฐานะ ๓ อย่าง คือ (๑) ด้วยได้เห็น (๒) ด้วยได้ยิน (๓) ด้วยนึกสงสัย

สาระสำคัญที่ ๒ วิธีปวารณาแบบต่างๆ

๑. แบบปวารณาเป็นการสงฆ์ พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้ภิกษุตั้งแต่ ๕ รูปขึ้นไปปวารณาเป็นการสงฆ์ โดยเมื่อถึงวันปวารณา อาจจะเป็นวันปวารณา ๑๔ ค่ำ หรือ ๑๕ ค่ำ ให้ภิกษุเหล่านั้นประชุมร่วมกัน แสดงอาบัติต่อกันแล้ว ภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติกรรมวาจาว่า

^{๔๒} ปวารณา แปลว่าห้าม ปราศรณา อนุญาตหรือการเสนอความประสงค์ ในพระวินัยแต่ละแห่งมีความหมายไม่เหมือนกัน เช่น ในสิกขาบทที่ ๗-๘-๙ แห่งจีวรวรรค คำว่า ปวารณา หมายถึงท่ายกขอมให้ขอ หรือเปิดโอกาสให้ขอ ในสิกขาบทที่ ๕-๖ แห่งโภชนวรรค คำว่า ปวารณา หมายถึงภิกษุออกปากบอกห้ามหรือปฏิเสธภัตตาหาร ส่วนในปวารณาชั้นธกะนี้ คำว่า ปวารณา หมายถึงภิกษุเปิดโอกาสให้ว่ากล่าวตักเตือน เป็นชื่อเรียกสังฆกรรมที่ภิกษุสงฆ์ทำในวันสุดท้ายแห่งการอยู่จำพรรษา คือ ในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ สำหรับผู้จำพรรษาต้น หรือในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ สำหรับผู้จำพรรษาหลัง พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ปวารณา แบบพร้อมเพรียงกันโดยชอบธรรม การปวารณานี้ตรัสประโชชนไว้ว่าเป็นวิธีออกจากอาบัติ และเคารพพระวินัย (วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๑๒/๓๓๘)

^{๔๓} วิ.ม. (ไทย) ๔/ ๒๐๙/๓๓๔.

สุณาตุ เม ภนเต สโฆ อชช ปวารณา.
 ยทิ สัมมสุส ปตตกุลล สโฆ ปวาเรยย.
 ทานผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า วันนี้เป็นวันปวารณา
 ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว สงฆ์ฟังปวารณา

ภิกษุผู้เถระพึงห่มอุตตราสงค์เฉียงป่าข้างหนึ่ง นั่งกระโหียง ประนมมือ กล่าวอย่างนี้ว่า

สัสมิ อาวุโส ปวาเรมิ
 ทิฏฺเฐน วา สุตฺเตน วา ปริสฺสํกาย วา,
 วทนฺตุ มํ อายสฺมนฺโต อนุกมฺปิ อุกฺพาทาย,
 ปสฺสนฺโต ปฏฺิกิริสฺสามิ.
 ทุตฺติยมฺปิ ฯเปฯ ตตฺติยมฺปิ ฯเปฯ
 ทานทั้งหลาย กระผมขอปวารณาต่อสงฆ์
 ด้วยได้เห็นก็ดี ด้วยได้ยินก็ดี ด้วยนึกสงสัยก็ดี
 ขอท่านทั้งหลายได้ช่วยอนุเคราะห์ว่ากล่าว ตักเตือนกระผม
 เมื่อกระผมทราบจักได้แก้ไขต่อไป
 แม้ครั้งที่ ๒ ฯลฯ แม้ครั้งที่ ๓ ฯลฯ

ต่อจากนั้น ภิกษุผู้นวาระพึงห่มอุตตราสงค์เฉียงป่าข้างหนึ่ง นั่งกระโหียง ประนมมือ
 กล่าวอย่างนี้ว่า

สัสมิ ภนเต ปวาเรมิ
 ทิฏฺเฐน วา สุตฺเตน วา ปริสฺสํกาย วา,
 วทนฺตุ มํ อายสฺมนฺโต อนุกมฺปิ อุกฺพาทาย,
 ปสฺสนฺโต ปฏฺิกิริสฺสามิ.
 ทุตฺติยมฺปิ ฯเปฯ ตตฺติยมฺปิ ฯเปฯ
 ทานผู้เจริญ กระผมขอปวารณาต่อสงฆ์
 ด้วยได้เห็นก็ดี ด้วยได้ยินก็ดี ด้วยนึกสงสัยก็ดี
 ขอท่านทั้งหลายได้ช่วยอนุเคราะห์ว่ากล่าวตักเตือนกระผม
 เมื่อกระผมทราบจักได้แก้ไขต่อไป
 แม้ครั้งที่ ๒ ฯลฯ แม้ครั้งที่ ๓ ฯลฯ

พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้ภิกษุทุกรูปนั่งกระโหียง กล่าวคำปวารณาต่อกัน จะกล่าว ๑ ครั้ง ๒ ครั้ง หรือ ๓ ครั้งก็ได้ ในขณะที่ยังกล่าวคำปวารณาไม่เสร็จสิ้น ทั้งหมดนั้น ทรงห้ามภิกษุนั่งราบลง ยกเว้นแต่ภิกษุกำลังน้อยหรือภิกษุชราภาพ ในกรณีที่ภิกษุบางรูปไม่สามารถเข้าร่วมปวารณาได้โดยเหตุสุดวิสัย เช่น เป็นไข้ ทรงอนุญาตให้ภิกษุนั้นกล่าวคำมอบปวารณาให้แก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งว่า

ปวารณํ ทมมิ, ปวารณํ เม ทร, มมตถาย ปวาเรหิ.

ผมขอมอบปวารณา โปรดนำปวารณาของผมไป

ขอท่านจงปวารณาแทนผมด้วย

๒. แบบปวารณาเป็นการคณะ พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้ภิกษุที่อยู่ด้วยกัน ๔ รูป ๓ รูป หรือ ๒ รูปปวารณาเป็นการคณะ โดยเมื่อถึงวันปวารณาให้ประชุม ร่วมกันแล้วกล่าวคำปวารณาต่อกัน

ในกรณีที่ภิกษุ ๔ รูปอยู่ด้วยกัน ภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงประกาศให้ทราบ ทักกันด้วยญัตติกรรมวาจาว่า

สุณนตุ เม อายสฺมนฺโต, อชฺช ปวารณา.

ยทายสฺมนฺตานํ ปตฺตกฺกฺลํ, มยํ อญฺญมญฺญํ ปวาเรยยาม.

ท่านทั้งหลาย จงฟังข้าพเจ้า วันนี้เป็นวันปวารณา

ถ้าท่านทั้งหลายพร้อมกันแล้ว เราทั้งหลายพึงปวารณาต่อกัน

ภิกษุผู้กระฟังห่มอุตตราสงค์เฉวียงข้างหนึ่ง นั่งกระโหียง ประนมมือ กล่าวว่า

อหํ อวฺโส อายสฺมนฺเต ปวาเรมิ

ทิจฺจน วา สฺเตน วา ปริสฺงกาย วา,

วทนฺตุ มํ อายสฺมนฺโต อนุกมฺปิ อฺปาทาย,

ปสฺสนฺโต ปฏฺฐิกริสฺสามิ.

ทุติยมฺปิ ๕เปฯ ตติยมฺปิ ๕เปฯ

ท่านทั้งหลาย ผมขอพิจารณาต่อท่านทั้งหลาย
 ด้วยได้เห็นก็ดี ด้วยได้ยินก็ดี ด้วยนึกสงสัยก็ดี
 ขอท่านทั้งหลายได้ช่วยอนุเคราะห์ว่ากล่าวตักเตือนผม
 เมื่อผมทราบจักได้แก้ไขต่อไป
 แม้ครั้งที่ ๒ ฯลฯ แม้ครั้งที่ ๓ ฯลฯ

ต่อจากนั้น ภิกษุผู้เฒ่าพระห่มอุตุตราสงค์เฉวียงบ่าข้างหนึ่ง นั่งกระโหย่ง ประนมมือ
 กล่าววว่า

อหิ ภนฺเต อายสฺมนฺเต ปวาเรมิ
 ทิฏฺฐเณ วา สุตฺเตน วา ปริสฺสุกาย วา,
 วทนฺตุ มํ อายสฺมนฺโต อนุกมฺปิ อุกฺพาทย,
 ปสฺสนฺโต ปฏฺฐิกริสฺสามิ.
 ทุติยมฺปิ ฯลฯ ตติยมฺปิ ฯลฯ
 ท่านผู้เจริญทั้งหลาย กระผมขอพิจารณาต่อท่านทั้งหลาย
 ด้วยได้เห็นก็ดี ด้วยได้ยินก็ดี ด้วยนึกสงสัยก็ดี
 ขอท่านทั้งหลายได้ช่วยอนุเคราะห์ว่ากล่าวตักเตือนกระผม
 เมื่อกระผมทราบจักได้แก้ไขต่อไป
 แม้ครั้งที่ ๒ ฯลฯ แม้ครั้งที่ ๓ ฯลฯ

ในกรณีที่ภิกษุ ๓ รูปอยู่ด้วยกัน ภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงประกาศให้ทราบ
 ทั่วกันด้วยญัตติกรรมวาจาว่า

สุณฺนตุ เม อายสฺมนฺตา, อชฺช ปวาเรณา.
 ยทายสฺมนฺตานํ ปตฺตกฺลลํ, มยํ อญฺญมมฺญญํ ปวาเรยฺยาม.
 ท่านทั้งหลายจงฟังข้าพเจ้า วันนี้เป็นวันพิจารณา
 ถ้าท่านทั้งหลายพร้อมกันแล้ว เราทั้งหลายพึงพิจารณาต่อกัน

ภิกษุผู้เฒ่าพระห่มอุตุตราสงค์เฉวียงบ่าข้างหนึ่ง นั่งกระโหย่ง ประนมมือกล่าวว่า

อหํ อาวุโส อายสฺมนฺเต ปวาเรมิ
 ทิฏฺฐเณ วา สฺเตน วา ปริสฺสกาย วา,
 วทนต์ มํ อายสฺมนฺตา อนุกมฺปิ อูปาทาย,
 ปสฺสนฺโต ปฏฺิกิริสฺสามิ.
 ทฺวยมฺปิ ๕เปยฺย ตตฺติยมฺปิ ๕เปยฺย
 ทานํทั้งหลาย ฆมฺมขอปวารณาต่อทานทั้งหลาย
 ด้วยได้เห็นก็ดี ด้วยได้ยินก็ดี ด้วยนึกสงสัยก็ดี
 ขอทานทั้งหลายได้ช่วยอนุเคราะห์ว่ากล่าวตักเตือนฆม
 เมื่อฆมทราบจักได้แก้ไขต่อไป
 แม้ครั้งที่ ๒ ๕ลยฺย แม้ครั้งที่ ๓ ๕ลยฺย

ต่อจากนั้น ภิกษุผู้ผนวกระพี้ห่มอุตฺตราสงค์เฉวียงป่าข้างหนึ่ง นั่งกระโหย่ง ประนม
 มือ กล่าววว่า

อหํ ฆนฺเต อายสฺมนฺเต ปวาเรมิ
 ทิฏฺฐเณ วา สฺเตน วา ปริสฺสกาย วา,
 วทนต์ มํ อายสฺมนฺโต อนุกมฺปิ อูปาทาย,
 ปสฺสนฺโต ปฏฺิกิริสฺสามิ.
 ทฺวยมฺปิ ๕เปยฺย ตตฺติยมฺปิ ๕เปยฺย
 ทานํผู้เจริญทั้งหลาย ฆระฆมฺขอปวารณาต่อทานทั้งหลาย
 ด้วยได้เห็นก็ดี ด้วยได้ยินก็ดี ด้วยนึกสงสัยก็ดี
 ขอทานได้ช่วยอนุเคราะห์ว่ากล่าวตักเตือนฆระฆม
 เมื่อฆระฆมทราบจักได้แก้ไขต่อไป
 แม้ครั้งที่ ๒ ๕ลยฺย แม้ครั้งที่ ๓ ๕ลยฺย

ในกรณีที่ภิกษุ ๒ รูปอยู่ด้วยกัน เมื่อถึงวันปวารณา พึ่งร่วมประชุมกัน ไม่ต้อง
 ตั้งญัตติ ภิกษุผู้เถระพี้ห่มอุตฺตราสงค์เฉวียงป่าข้างหนึ่ง นั่งกระโหย่ง ประนมมือ
 กล่าวคำปวารณา ต่อภิกษุผู้ผนวกระว่า

อหํ อวฺสุ อายสฺมนฺตํ ปวาเรมิ
 ทิฏฺฐเณ วา สฺเตน วา ปริสฺสกาย วา,
 วทนฺตุ มํ อายสฺมา อนุกมฺปํ อฺปาทาย,
 ปสฺสนฺโต ปฏฺิกิริสฺสามิ.
 ทฺติยมฺปิ ๕เปฯ ตฺติยมฺปิ ๕เปฯ
 ท่าน ผมขอปวารณาต่อท่าน
 ด้วยได้เห็นก็ดี ด้วยได้ยินก็ดี ด้วยนึกสงสัยก็ดี
 ขอท่านได้ช่วยอนุเคราะห์ว่ากล่าวตักเตือนผม
 เมื่อผมทราบจักได้แก้ไขต่อไป
 แม้ครั้งที่ ๒ ๕ลฯ แม้ครั้งที่ ๓ ๕ลฯ

ต่อจากนั้นภิกษุผู้เฒ่าจะพึงห่มผ้าอุตตราสงค์เฉวียงบ่าข้างหนึ่ง นั่งกระโหย่ง ประนม
 มือ กล่าวคำปวารณาต่อภิกษุผู้เฒ่าว่า

อหํ ภนฺเต อายสฺมนฺตํ ปวาเรมิ
 ทิฏฺฐเณ วา สฺเตน วา ปริสฺสกาย วา,
 วทนฺตุ มํ อายสฺมา อนุกมฺปํ อฺปาทาย,
 ปสฺสนฺโต ปฏฺิกิริสฺสามิ.
 ทฺติยมฺปิ ๕เปฯ ตฺติยมฺปิ ๕เปฯ
 ท่านผู้เจริญ กระผมขอปวารณาต่อท่าน
 ด้วยได้เห็นก็ดี ด้วยได้ยินก็ดี ด้วยนึกสงสัยก็ดี
 ขอท่านได้ช่วยอนุเคราะห์ว่ากล่าวตักเตือนกระผม
 เมื่อกระผมทราบจักได้แก้ไขต่อไป
 แม้ครั้งที่ ๒ ๕ลฯ แม้ครั้งที่ ๓ ๕ลฯ

๓. แบบปวารณาเป็นการบุคคล หรืออธิษฐานปวารณา ในอาวาสหนึ่งมีภิกษุ อยู่เพียงรูปเดียว เมื่อถึงวันปวารณา เธอพึงจัดเตรียมพิธีปวารณา นั่งรอภิกษุอื่น ที่อาจจะมาจากต่างถิ่นเพื่อปวารณาพร้อมกับเธอ เมื่อรอนจนแน่ใจว่าไม่มีภิกษุอื่นมาแล้ว พึงอธิษฐานว่า

อชช เม ปวารณา.

วันนี้ เป็นวันปวารณาของเรา

ภิกษุนั้นแม้จะอยู่รูปเดียว เมื่อถึงวันปวารณาจะไม่อธิษฐานใจไม่ได้ ถ้าไม่ อธิษฐานใจอย่างนี้ ต้องอาบัติทุกกฏ^{๔๔}

นอกจากสาระสำคัญที่กล่าวมาแล้วยังมีประเด็นอื่นๆ ที่น่าศึกษา เช่น วิธีการแก้ไข สภาคาบัตินในวันปวารณา^{๔๕}

การแบ่งพวกปวารณาโดยไม่ต้องอาบัติ การแบ่งพวกปวารณาที่ต้องอาบัติ ซึ่งมีสาระ สำคัญเหมือนในอุโปสถชั้นธกะ ผู้ศึกษาพึงศึกษาเพิ่มเติมได้ในพระวินัยปิฎก เล่มที่ ๔ ด้วยว่า หลักการต่างๆ ที่พระผู้มีพระภาคทรงวางไว้ ล้วนแต่มีความสำคัญซึ่งสืบทอดมาเป็นธรรมเนียม ประเพณีของคณะสงฆ์ฝ่ายเถรวาท เช่น คณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน

๔.๓ สาระสำคัญในคัมภีร์มหาวรรค ภาค ๒

๔.๓.๑ จัมมขันธกะ^{๔๖}

จัมมขันธกะ ตอนว่าด้วยหนังสือ สาเหตุที่ตั้งชื่ออย่างนี้ เพราะเนื้อหาส่วนมากกว่าด้วย เรื่องหนังสือสัตว์ต่างๆ และเครื่องลาดหนังสือ โดยเน้นถึงการที่พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตพิเศษ ตามคำทูลขอของพระมหากัจจายนะ เนื้อหาเริ่มด้วยประวัติของนายโสณโกฬิวิสะที่ออกบวช บำเพ็ญเพียรจนเท้าแตก เนื่องจากเป็นผู้มีลักษณะละเอียดอ่อน เป็นเหตุให้พระผู้มีพระภาค

^{๔๔} วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๑๖-๒๑๘/๓๔๒-๓๔๗.

^{๔๕} วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๒๑/๓๔๙-๓๕๐.

^{๔๖} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๔๒/๑

ทรงอนุญาตให้ใช้รองเท้าชั้นเดียว นอกจากนี้ก็มีเรื่องสำคัญอื่นๆ เช่น เรื่องพระฉัพพัคคีย์ใช้รองเท้าและเชียงเท้า มีลักษณะสีสันต่างๆ เริ่มพระฉัพพัคคีย์ใช้ที่นอนสูงใหญ่ และเนื้อหางบลงด้วยเรื่องที่มีพระผู้มีพระภาคปรทานพรอันเป็นพุทธานุญาตพิเศษ ๕ ประการ ตามที่พระมหากัจจายนะแห่งแคว้นอวันตีทูลขอ ในจัมมชันทกะนั้นมีสาระสำคัญที่ควรศึกษาดังนี้

สาระสำคัญที่ ๑ ข้อห้ามเกี่ยวกับรองเท้า ภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนา มีความเป็นอยู่แบบสมณะหรือมีวิถีดำเนินชีวิตอย่างเรียบง่าย สันโดษ และแสวงหาความสงบสุข โดยมุ่งถึงการลดละสร้างความสามัคคีในหมู่คณะ พระพุทธเจ้าทรงห้ามภิกษุใช้รองเท้า ๒ ชั้น ห้ามใช้รองเท้าสีเขียวล้วน สวมรองเท้าในอาราม ห้ามสวมเชียงเท้าไม้ ห้ามยานพาหนะ ห้ามใช้ที่นอนสูงใหญ่ ห้ามใช้แผ่นหนังใหญ่ ภิกษุรูปใดสวม ต้องอาบัติทุกกฏ^{๘๗}

สาระสำคัญที่ ๒ ข้ออนุญาตเกี่ยวกับรองเท้า ทรงอนุญาตรองเท้าหลายชั้นที่ใช้แล้ว ทรงอนุญาตเครื่องคิหิวกัด^{๘๘} ทรงอนุญาตสวมรองเท้าในอาราม ในกรณีที่ภิกษุมิเท้าเจ็บ เท้าแตก หรืออาพาธ เป็นหน่อที่เท้าสวมรองเท้าในอารามได้

สาระสำคัญที่ ๓ ข้อกำหนดมัชฌิมชนบทและปัจจันตชนบท^{๘๙} ดินแดนชมพูทวีปในอดีตเป็นดินแดนกว้างใหญ่ไพศาลแบ่งออกเป็น ๑๖ แคว้น^{๙๐} คือ

๑. อังคะ	มีกรุงจำปาเป็นเมืองหลวง
๒. มคธะ	มีกรุงราชคฤห์เป็นเมืองหลวง
๓. กาสี	มีกรุงพาราณสีเป็นเมืองหลวง
๔. โกสละ	มีกรุงสาวัตถีเป็นเมืองหลวง
๕. วัชชี	มีกรุงเวสาลีเป็นเมืองหลวง
๖. มัลละ	มีกรุงกุสินาราเป็นเมืองหลวง
๗. เจตี	มีกรุงโสตถิวดีเป็นเมืองหลวง

^{๘๗} พระสิริญาโณภาสเถระ ชาวกำพูชา, **วินัยกัมมจันทิกาสิกขาปัทกัมมะ** ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, แปลโดย นายรังษี สุทนต์, (กรุงเทพฯ : วิญญูณ, ๒๕๔๗), หน้า ๕๕.

^{๘๘} วิ.ม. (ไทย). ๔/๒๕๖/๓๐-๓๑.

- ๘. วังสะ มีกรุงโกสัมพีเป็นเมืองหลวง
- ๙. กुरु มีกรุงอินทปัตย์เป็นเมืองหลวง
- ๑๐. ปัญจาละ มีกรุงกัมปิลละเป็นเมืองหลวง
- ๑๑. มัจฉะ มีกรุงสาถละ เป็นเมืองหลวง
- ๑๒. สุรเสนะ มีกรุงมถุราเป็นเมืองหลวง
- ๑๓. อัศสกะ มีกรุงโปตลิเป็นเมืองหลวง
- ๑๔. อวันตี มีกรุงอุชเชนีเป็นเมืองหลวง
- ๑๕. คันธาระ มีกรุงตักกสิลาเป็นเมืองหลวง
- ๑๖. กัมโพชะ มีกรุงอินทปัตย์เป็นเมืองหลวง

ในปัจจุบันชนบทตามข้อกำหนด มีพุทธานุญาตพิเศษ ๕ ประการ คือ

๑. เนื่องจากในวันตีทักขิณาบถมีภิกษุน้อย จึงทรงอนุญาตให้อุปสมบทด้วยคณะมีจำนวน ๕ รูป รวมทั้งพระอุปัชฌาย์
๒. เนื่องจากพื้นดินในวันตีทักขิณาบถมีสีดำ แข็ง เต็มไปด้วยรอยระแหงกับโค จึงทรงอนุญาตให้สวมรองเท้าหลายชั้นได้
๓. เนื่องจากพวกมนุษย์ในวันตีทักขิณาบถนิยมการอาบน้ำ ถือว่าน้ำจะทำให้สะอาด จึงทรงอนุญาตให้อาบน้ำเป็นนิตยได้
๔. เนื่องจากในวันตีทักขิณาบถมีหนังที่เป็นเครื่องลาด คือ หนังแกะ หนังแพะ หนังมฤคมาก จึงทรงอนุญาตให้ใช้หนังที่เป็นเครื่องลาด
๕. ทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์รับจีวร ที่ทากฝากถวายเป็นภิกษุที่อยู่นอกสีมา ให้นำมาถวายเป็นไปตามปรารถนา โดยตราบโศกที่ภิกษุสงฆ์ผู้รับฝากยังไม่เข้าเขตสีมา ยังไม่ต้องนับราตรี แม้จะเกิน ๑๐ ราตรี ก็ไม่ต้องอาบัตินิสัคคิยาจิตตีย์ ไม่ถือว่าล่วงละเมิดกฐินสิกขาบทที่ ๑ แห่งจีวรวรรค^{๘๑}

^{๘๙} วิ.ม. (ไทย). ๕/๒๕๙/๓๘-๓๙.

^{๙๐} อุโปสถสูตร (อ.จ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๗๑/๒๘๘).

^{๙๑} วิ.ม.หา. (ไทย) ๒/๔๖๒-๔๖๓/๓-๔.

๔.๓.๒ เกสัชชขันธกะ^{๙๒}

เกสัชชขันธกะ ตอนที่ว่าด้วยยารักษาโรค โภชนะ ภัตตาหารชนิดต่างๆ เหตุที่ตั้งชื่ออย่างนี้ เพราะเนื้อหาว่าด้วยยารักษาโรคเป็นส่วนมาก นอกจากนี้ยังว่าด้วยโภชนาหารอื่นๆ ซึ่งสงเคราะห์เข้ากับยารักษาโรคที่ทรงห้ามไม่ให้ภิกษุฉัน และทรงอนุญาตให้ฉันได้ เนื้อหาแห่งเกสัชชขันธกะ จำนวน ๒๗ หัวข้อ ในเกสัชชขันธกะนี้มีสาระสำคัญที่น่าศึกษาดังนี้

สาระสำคัญที่ ๑ ข้ออนุญาตเกี่ยวกับเกสัช ทรงอนุญาตเกสัช ๕ ในกาลและในเวลาวิกาลเพื่อแก้โรคผอมเหลือง ในฤดูสารท ภิกษุสงฆ์เป็นโรคผอมเหลือง (โรคดีซ่าน) กันมาก พระผู้มีพระภาคจึงทรงอนุญาตให้รับประเคนฉันเกสัช ๕ ได้ และเพื่อความสะดวกแก่ภิกษุใช้ จึงทรงอนุญาตให้ฉันได้ทั้งในกาล และในเวลาวิกาล^{๙๓} คำว่า “ในกาล” หมายถึงเอาเวลาตั้งแต่รุ่งอรุณไปจนถึงเที่ยงวัน คำว่า “ในเวลาวิกาล” หมายถึงเอาเวลาเมื่อเที่ยงวันสว่างไปจนถึงอรุณขึ้น^{๙๔} พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ฉันเกสัช ๕ ได้ตลอดเวลา ทั้งนี้ต้องอยู่ในระยะเวลา ๗ วัน หลังจากรับประเคนตามข้อกำหนดว่าด้วยเกสัช ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๓ ในปัตตวรรคที่ว่า ก็ เกสัชใดควรลิ้มสำหรับภิกษุผู้เป็นไข้ คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย ภิกษุรับประเคนเกสัชนั้นแล้วเก็บไว้ฉันได้ ๗ วันเป็นอย่างมาก ให้เกินกำหนดนั้นไป ต้องอาบัตินิสัสคคิยาปาจิตตีย์^{๙๕}

สาระสำคัญที่ ๒ ข้ออนุญาตเกี่ยวกับวิธีการรักษาโรคลม

๑. ภิกษุเป็นโรคลมตามอวัยวะ ทรงอนุญาตให้เข้ากระโจมรมเหงื่อ
๒. ถ้าโรคลมนั้นยังไม่หาย ทรงอนุญาตให้รมด้วยใบไม้
๓. ถ้าโรคลมนั้นยังไม่หาย ทรงอนุญาตการรมใหญ่ คือ ขุดหลุม เอาถ่านเพลิงใส่จนเต็ม เอาดินร่วนและทรายปิดไว้ ลาดใบไม้ทับลงไป เอาน้ำมันทาตัว แล้วนอนบนหลุมนั้น รมร่างกายโดยการนอนพลิกไปมา

^{๙๒} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๐/๔๓.

^{๙๓} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๑/๔๔-๔๕.

^{๙๔} วิ.ม.หา. (ไทย) ๒/๒๔๙/๔๐๕.

^{๙๕} วิ.ม.หา. (ไทย) ๒/๖๒๒/๑๔๓.

๔. ภิกษุเป็นโรคลมขัดยอกตามข้อ ทรงอนุญาตให้ระบายนโลหิตออก
๕. ถ้าโรคลมขัดยอกตามข้อที่ยังไม่หาย ทรงอนุญาตให้ใช้เขาสัตว์ก่อกระบายโลหิตเสียออก^{๙๖}

สาระสำคัญที่ ๓ ข้ออนุญาตเกี่ยวกับมันเหลวที่เป็นยาและเครื่องยาสมุนไพรชนิดต่างๆ

ภิกษุสงฆ์อาพาธเป็นโรคแตกต่างกันไป เพื่อให้ภิกษุสงฆ์มีเครื่องยาไว้บรรเทาโรคที่รุมเร้า พระผู้มีพระภาคจึงทรงอนุญาตเครื่องยาชนิดต่างๆ และเครื่องยาเหล่านี้ ภิกษุรับประเคนแล้ว เก็บไว้ได้ตลอดชีพ เมื่อมีเหตุจำเป็น คือ เป็นไข้ สามารถหยิบฉวยได้โดยไม่ต้องรับประเคนใหม่ แต่ถ้าภิกษุฉวยโดยไม่มีเหตุจำเป็น คือ ไม่ได้เป็นไข้ ต้องทุกกฎ^{๙๗}

สาระสำคัญที่ ๔ ข้ออนุญาตเกี่ยวกับโภชนาหารต่างๆ

๑. ให้ฉันน้ำอ้อยงบได้ ทั้งในกาลและในเวลาวิกาล
๒. ให้ฉันถั่วเขียวที่ต้มสุกแล้วแต่ยังงอกได้
๓. ให้ภิกษุใช้น้ำฉวยดองโลหนโสวีระกะ ภิกษุไม่เป็นไข้ ต้องเจือน้ำฉนวนอย่างน้ำปานะ
๔. ให้เก็บอาหารไว้ภายใน และหุงต้มเอง แล้วฉันได้ในคราวจำเป็น
๕. ภิกษุพบของฉันแต่หากคนประเคนไม่ได้ ทรงอนุญาตให้ภิกษุหยิบของฉนวนนั้นนำติดตัวไปได้ พบศิษย์ (อนุปลัมบัน) ในที่ใด ให้วางของนั้นไว้บนพื้นแล้วบอกให้เขาประเคน
๖. ในคราวข้าวยากมากแพง ทรงอนุญาตให้ภิกษุที่ฉันแล้ว ห้ามภัตตาหารแล้วฉันโภชนาหารที่ไม่เป็นเดนที่เกิดในป่า ที่เกิดในกอบัวได้
๗. ให้ฉันผลไม้ที่ใช่เพาะพันธุ์ไม่ได้แล้ว และผลไม้ที่ปล่อนเมล็ดออกแล้ว
๘. ทรงอนุญาตปัจจัยโครส คือ นมสด นมเปรี้ยว เปรียง เนยข้น และเนยใส เพื่อให้ภิกษุมีอาหารฉัน ไม่ลำบากในคราวที่เดินทางไกล
๙. ทรงอนุญาตน้ำอัฐฐาน คือ (๑) น้ำมะม่วง (๒) น้ำหว่า (๓) น้ำกล้วยมีเมล็ด (๔) น้ำกล้วยไม่มีเมล็ด (๕) น้ำมะขาง (๖) น้ำลูกจันทน์หรือองุ่น (๗) น้ำเหง้าบัว (๘) น้ำมะพร้าวหรือลิ้นจี่ ให้ภิกษุฉันในเวลาวิกาลได้

^{๙๖} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๖๒๒/๑๔๓.

^{๙๗} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๖๒๒/๑๔๓.

สาระสำคัญที่ ๕ ข้อห้ามเกี่ยวกับเนื้อต่างๆ เนื้อ ๑๐ อย่างเหล่านี้^{๙๘} คือ

๑) เนื้อมนุษย์	๒) เนื้อช้าง
๓) เนื้อม้า	๔) เนื้อสุนัข
๕) เนื้องู	๖) เนื้อราชสีห์
๗) เนื้อเสือโคร่ง	๘) เนื้อเสือเหลือง
๙) เนื้อหมี	๑๐) เนื้อเสือดาว

นอกจากนี้ แม้จะทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ฉันเนื้ออื่นๆ นอกเหนือจากเนื้อ ๑๐ อย่างดังกล่าวมา แต่ก็ทรงกำหนดเอาไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุอยู่ ไม่พึงฉันเนื้อที่เขาทำเจาะจงบรูได้ฉัน ต้องอาบัติทุกกฏ ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตปลา เนื้อเป็นของบริสุทธิ์ด้วยอาการ ๓ อย่าง คือ ๑) ไม่ได้เห็น ๒) ไม่ได้ยิน ๓) ไม่ได้ นึกสงสัย

สาระสำคัญที่ ๖ กฎเกณฑ์เกี่ยวกับกาลิก^{๙๙} คำว่า “กาลิก” แปลว่าเนื่องด้วยกาล ขึ้นกับกาล เป็นชื่อของสิ่งที่จะกลืนกินให้สว่างลำคอเข้าไป ซึ่งพระวินัยบัญญัติให้ภิกษุรับประทาน เก็บไว้ และฉันได้ในเวลาที่กำหนด ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับชนิดของอาหารนั้นๆ กาลิกแบ่งเป็น ๔ อย่าง คือ

๑. ยาวกาลิก ได้แก่ ข้าว ปลา เนื้อ ผัก ผลไม้ ขนมต่างๆ ภิกษุรับประทาน และฉันได้ชั่วเวลาเข้าถึงเที่ยงของวันนั้น

๒. ยามกาลิก ได้แก่ น้ำอัฐฐาน ๘ ชนิด มีน้ำมะม่วงเป็นต้นดังกล่าวมาแล้ว ภิกษุรับประทานไว้ และฉันได้ชั่ววันหนึ่งกับคืนหนึ่ง คือฉันได้ทั้งในกาล และในเวลาวิกาล

๓. สัตตหกาลิก ได้แก่ เกสัช ๕ คือเนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย ภิกษุรับประทาน และฉันได้ภายในเวลา ๗ วัน ทั้งในกาลและในเวลาวิกาล

๔. ยาวชีวิติก ได้แก่ ยารักษาโรคชนิดต่างๆ ภิกษุรับประทาน และฉันได้ตลอดชีวิตในเวลาที่เป็นไข้ ทั้งในกาลและในเวลาวิกาล

^{๙๘} วิ.ม. (ไทย). ๕/๒๘๐-๒๘๑/๘๐-๘๗.

^{๙๙} คำว่า กาลิก แปลว่าเนื่องด้วยกาล ขึ้นกับกาล เป็นชื่อของสิ่งที่จะกลืนกินให้สว่างลำคอเข้าไป ซึ่งพระวินัยบัญญัติให้ภิกษุรับประทาน เก็บไว้ และฉันได้ในเวลาที่กำหนด ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับชนิดของอาหารนั้นๆ

สาระสำคัญที่ ๗ ขออนุญาตให้มีสถานที่เก็บอาหารในเบื้องต้น ในคราวบ้านเมือง ปกติสุข ข้าวปลาอาหารหาได้ง่าย พระผู้มีพระภาคทรงห้ามภิกษุสงฆ์ฉันอาหารที่เก็บไว้ภายใน (อันโตวฏฐะ) ที่หุงต้มภายใน (อันโตปักกะ) ที่หุงต้มเอง (สามปักกะ) ที่จับต้องแล้วรับประทาน ใหม่ (อุคคหิตปฏิคคหิตะ) ที่นำมาจากที่นิมนต์ (ตโตนีหฺวะ) ที่รับประทานก่อนเวลาภัตตาหาร (ปุเรภัตตปฏิคคหิตะ) ที่เกิดในป่า (วนฎฐะ) ที่เกิดในกอบัว (โปกขรฎฐะ)^{๑๐๐}

ต่อมา ถึงคราวทำบุญถวายอาหาร คนทั้งหลายนำของเคี้ยวของฉันมาเก็บไว้นอก ชุ่มประดูวิหาร บางคราวเกิดความเสียหาย เพราะถูกฝนตกรดบ้าง ถูกสัตว์กัดกินบ้าง พระผู้มีพระภาคจึงทรงอนุญาตสถานที่เก็บอาหาร รวมทั้งเป็นที่หุงต้มจัดแจงอาหาร เรียกว่า กัมปิยภูมิ มี ๔ ชนิด คือ

๑. อุสสวานันติกา ที่เก็บอาหารซึ่งประกาศให้รู้กันแต่เริ่มสร้าง
๒. โคนิสาทิกา ที่เก็บอาหารเคลื่อนที่ได้
๓. คหบดีกา ที่เก็บอาหารที่คหบดีถวายไว้
๔. สัมมติกา ที่เก็บอาหารซึ่งสงฆ์ตกลงร่วมกันสมมติให้เป็นที่เก็บอาหาร

สาระสำคัญที่ ๘ หลักในการตัดสินสิ่งที่ควรและไม่ควรในเรื่องอาหาร ภิกษุสงฆ์ผู้มีศีล ตีงาม บางคราวเกิดความขำเกรงในข้อวัตรปฏิบัติบางอย่างว่า “สิ่งใดหนอพระผู้มีพระภาคทรง อนุญาตไว้ สิ่งใดหนอไม่ได้ทรงอนุญาตไว้” พระผู้มีพระภาคจึงทรงวางหลักตัดสินไว้ เรียกว่า มหาปเทศ มี ๔ ประการ คือ

๑. สิ่งใดไม่ได้ทรงห้ามไว้ว่า “ไม่ควร” แต่อนุโลมเข้ากับสิ่งที่ไม่ควร ชัดกับสิ่ง ที่ควร ให้ตัดสินสิ่งนั้นว่า “ไม่ควร”
๒. สิ่งใดไม่ได้ทรงห้ามไว้ว่า “ไม่ควร” แต่อนุโลมเข้ากับสิ่งที่ควร ชัดกับสิ่ง ที่ไม่ควร ให้ตัดสินสิ่งนั้นว่า “ควร”
๓. สิ่งใดไม่ได้ทรงอนุญาตไว้ว่า “ควร” แต่อนุโลมเข้ากับสิ่งที่ไม่ควร ชัดกับสิ่ง ที่ควร ให้ตัดสินสิ่งนั้นว่า “ไม่ควร”

^{๑๐๐} วิ.ม. (ไทย). ๕/๒๙๕/๑๑๖-๑๑๗.

๔. สิ่งใดไม่ได้ทรงอนุญาตไว้ว่า “ควร” แต่อนุโลมเข้ากับสิ่งที่ควร ชัดกับสิ่งที่ไม่ควร ให้ตัดสินสิ่งนั้นว่า “ควร”

พระพุทธเจ้าทรงวางหลักตัดสินไว้ ก็เพื่อให้ภิกษุสงฆ์ใช้พิจารณาตัดสินเรื่องของตัวเองของฉันทเป็นหลัก เช่น ธัญชาติ ๗ อย่าง (๑) ข้าวสาลี (๒) ข้าวเจ้า (๓) หญ้ากับแก๊ (๔) ข้าวละมาน (๕) ลูกเดือย (๖) ข้าวเหนียว (๗) ข้าวฟ่าง เป็นสิ่งที่ทรงห้ามฉันทในเวลาวิกาล

ส่วนมหาผล ๙ อย่าง คือ ๑) ตาล ๒) มะพร้าว ๓) ขนุนธรรมดา ๔) ขนุนสำปะลอ ๕) บวบ ๖) พักเขียว ๗) แดงกวา ๘) แดงโม ๙) พักทอง รวมทั้งอปรัณชาติทั้งหมด เช่น ถั่วเขียว ถั่วราชมาศ งา พืชผักที่กินหลังภัตดาหารเหล่านี้ แม้จะไม่ได้ทรงห้ามไว้ แต่อนุโลมเข้ากับธัญชาติ ๗ อย่าง ดังกล่าวแล้ว เพราะฉะนั้น จึงไม่ควรฉันทในเวลาวิกาลด้วย เข้ากับหลักมหาปเทศ ข้อ ๑ และข้อ ๒

พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตน้ำอัฐิบาน ๘ ชนิด ให้ภิกษุรับประเคนและฉันทได้ชั่ววันหนึ่งกับคืนหนึ่ง ทั้งในกาลและในเวลาวิกาล ส่วนน้ำดื่มที่นับเนื่องในน้ำอัฐิบานนั้น เช่น น้ำหวาน น้ำผลมะม่วง น้ำผลเล็บเหยี่ยว น้ำผลไม้เล็ก เป็นต้น แม้จะไม่ได้ทรงอนุญาตไว้ แต่อนุโลมเข้ากับน้ำอัฐิบาน เพราะฉะนั้น จึงเป็นอันทรงอนุญาตด้วยเข้ากับหลักมหาปเทศ ข้อ ๓ และข้อ ๔^{๑๐๑}

๔.๓.๓ กฐินชั้นธกะ

กฐินชั้นธกะ ตอนว่าด้วยกฐิน ตั้งแต่ต้นเหตุเกิดแห่งการถวายผ้ากฐิน อานิสงส์กฐิน กระบวนการในการจัดทำผ้ากฐิน การเดาะกฐิน จนถึงเหตุที่ทำให้กฐินไม่เดาะที่เรียกว่า ปลิโพธ

ความหมายของคำว่า กฐิน ตามศัพท์แปลว่า ไม้สะดึง สำหรับชิงจิ้วรตัดเย็บ ในทางพระวินัยใช้เป็นชื่อเรียกสังฆกรรมอย่างหนึ่ง ที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตแก่สงฆ์ผู้จำพรรษาแล้ว เพื่อแสดงออกซึ่งความสามัคคีของหมู่สงฆ์ที่อยู่จำพรรษายู่รวมกัน โดยให้ภิกษุสงฆ์มอบแก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งที่เป็นผู้มีคุณสมบัติสมควร แล้วภิกษุรูปนั้นที่ได้รับมอบไปทำเป็นจิ้วร ครั้นทำเสร็จแล้ว ภิกษุนั้นแจ้งต่อที่ประชุมสงฆ์ เพื่ออนุโมทนา และได้สิทธิพิเศษที่จะขยายเขต

^{๑๐๑} วิ.อ. (บาลี) ๓/๓๐๕/๑๘๘-๑๘๙.

ทำจีวรออกไปถึงกลางเดือน ๑๒ ขยายออกไปถึงกลางเดือน ๔ ผ้าที่สงฆ์ยกมอบให้แก่ภิกษุรูปหนึ่งนั้นเรียกว่า ผ้ากฐิน และสงฆ์ผู้ประกอบกฐินกรรมต้องมีอย่างน้อย ๕ รูป ระยะเวลาที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ประกอบกฐินกรรมได้ มีเพียง ๑ เดือน เรียกว่าเขตกฐิน ในช่วงระยะเวลา ๑ เดือน หลังจากออกพรรษาแล้ว คือ ตั้งแต่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ เกินกำหนดนี้ไปไม่ เรียกว่า กฐิน^{๑๐๒}

ในกฐินชั้นนี้จะมีสาระสำคัญที่นำศึกษาดังนี้

สาระสำคัญที่ ๑ ข้ออนุญาตให้กรานกฐิน^{๑๐๓} มีปฐมเหตุแห่งการทรงอนุญาตให้กรานกฐินว่า ภิกษุชาวเมืองปาฐะยะ ๓๐ รูป เดินทางมากรุงสาวัตถี เพื่อเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน แต่ขณะเดินทางมาถึงเมืองสาเกต ซึ่งอยู่ห่างจากกรุงสาวัตถีเพียง ๖ โยชน์ เมื่อออกพรรษาปวารณาแล้ว ภิกษุเหล่านั้นรีบเดินทางมุ่งสู่กรุงสาวัตถีทันที ทั้งที่ฝนยังตกชุกอยู่ และพื้นดินก็เต็มไปด้วยหล่มเลน ทำให้จีวรของภิกษุเหล่านั้นเปียกชุ่ม เปราะเปื้อนด้วยโคลนตม ทั้งพวกเขาก็เหน็ดเหนื่อยจากการเดินทางฝ่าหล่มเลนมาเมื่อพระผู้มีพระภาคทรงทราบเรื่องจึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุอยู่จำพรรษาแล้วกรานกฐิน”^{๑๐๔} ภิกษุผู้กรานกฐินแล้วได้รับอานิสงส์^{๑๐๕} ภิกษุผู้กรานหรือรับถวายผ้ากฐินแล้วจะได้อานิสงส์ ๕ ประการ คือ

๑. เทียวไปโดยไม่ต้องบอกลา
๒. ไม่ต้องถือไตรจีวรไปครบสำหรับ
๓. ฉนคณโกชนะได้
๔. ทรงอธิเรกจีวรได้ตามต้องการ
๕. ได้สิทธิเป็นเจ้าของจีวรที่เกิดขึ้นในที่นั้น

^{๑๐๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์*, (กรุงเทพฯ : มหาลจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑.

^{๑๐๓} กรานกฐิน หมายถึงเป็นวิธีการตัดเย็บ โดยซึ่งไม้กฐิน (สะดึง) แล้วเอาผ้าที่เย็บเป็นจีวร เข้าซึ่งที่ไม้กฐิน เย็บเสร็จแล้วบอกแก่ภิกษุทั้งหลายผู้ร่วมใจกันยกผ้าให้ในนามสงฆ์เพื่ออนุโมทนา.

^{๑๐๔} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๐๖/๑๔๖.

^{๑๐๕} T.W.Rhys Davids, *The book of The discipline (vinaya-pitaka) vol IV*, Tr.by I.B.Horner, (London : PTS., 1951-1993), p. 352-353.

อาณิสสส์เหล่านี้ ภิกษุผู้ได้กรานกฐินแล้ว ย่อมจะได้รับเมื่อยังอยู่ในเขตอาณิสสส์กฐิน ๕ เดือน คือ ตั้งแต่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๔ ของปีถัดไป

สาระสำคัญที่ ๒ วิธีการกรานกฐิน และกฐินไม่เป็นอันกราน ขั้นตอนในการกรานกฐิน เมื่อสงฆ์ได้ยินยอมอุปโลกน์ให้ผ้ากฐินแก่บุคคล คือ ภิกษุรูปหนึ่งผู้เหมาะสมแล้ว จะมีการสวด ญัตติทุติยกรรมวาจาให้ผ้ากฐิน^{๑๐๖} ต่อจากนั้น จึงเป็นชั้นบุพพกรรม คือ ชุระอันจะพึงทำเบื้องต้น แห่งการกรานกฐิน ภิกษุผู้ได้รับผ้ากฐินจะทำบุพพกรรม ๗ อย่าง คือ

๑. ซักผ้า	๒. กะผ้า
๓. ตัดผ้า	๔. เนาหรือด้นผ้า
๕. เย็บเป็นจีวร	๖. ย้อม
๗. ทำกัปปะ คือพินทุผ้า	

บุพพกรรม ๗ อย่างนี้ให้ทำให้เสร็จในวันนั้น แต่ในปัจจุบันนี้ใช้ผ้าสำเร็จรูป จึงไม่ต้องทำการ ซัก กะ ตัด เนา เย็บ ย้อม เพียงแต่ทำกัปปะ คือ พินทุ เท่านั้น ภิกษุผู้ได้รับผ้ากฐินต้องถอน ไตรจีวรสำหรับเดิม อธิษฐานไตรจีวรสำหรับใหม่ แล้วกล่าวคำกรานกฐิน ถ้ากรานด้วยผ้าสังฆาฏิ กล่าววว่า “อิมาย สงฆาภิยา กฐินิ อุตถรามิ ข้าพเจ้ากรานกฐินด้วยผ้าสังฆาฏินี้” ภิกษุ ผู้กราน กฐินแล้ว พึงห่มผ้าอุตตราสงฆ์เฉวียงป่าข้างหนึ่ง เข้าไปหาสงฆ์แล้วกล่าวคำนิมนต์ให้สงฆ์ อนุโมทนากฐินว่า “อุตถตฺ ภนฺเต สัมมสฺส กฐินิ, ธมฺมิโก กฐินตุถาโร อนุโมทถ ทานเจ้าข้า กฐิน ของสงฆ์กรานแล้ว การกรานกฐินชอบธรรม ขอท่านทั้งหลายอนุโมทนาเถิด” ขั้นตอนสุดท้าย คือ สงฆ์กล่าวคำอนุโมทนากฐิน โดยภิกษุผู้แก่พรรษาว่ากล่าวก่อนว่า “อุตถตฺ อาวุโส สัมมสฺส กฐินิ, ธมฺมิโก กฐินตุถาโร อนุโมทาม (ถ้ารูปเดียวว่า อนุโมทามิ) ผู้มีอายุ กฐินของสงฆ์กรานแล้ว การกรานกฐินชอบธรรม เราทั้งหลายขออนุโมทนา” แล้วภิกษุผู้มีพรรษาอ่อนกว่าก็กล่าวคำ อนุโมทนาเช่นเดียวกัน เปลี่ยนแต่คำว่า “อาวุโส” เป็น “ภนฺเต” เท่านั้น^{๑๐๗}

^{๑๐๖} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๐๖-๓๐๗/๑๔๗.

^{๑๐๗} วิ.ธ. (บาลี) ๓/๓๐๖/๑๕๕.

สาระสำคัญที่ ๓ การเดาะของกฐิน คำว่า กฐินเดาะ หมายถึงกฐินที่เสียหาย ไม่มีอาณิสย์ ใช้ไม่ได้ภิกษุหมดโอกาสที่จะได้ประโยชน์จากกฐิน โดยยกเลิกอาณิสย์กฐินที่ภิกษุพึงได้รับมูลเหตุที่จะทำให้กฐินเดาะ คือ หมดเขตอาณิสย์กฐิน ซึ่งถือเป็นการสิ้นสุดเขตจีวรกาล มีอยู่ ๓ ประการ คือ^{๑๐๘}

๑. อาวาสปติโพธและจีวรปติโพธขาดทั้ง ๒ อย่าง^{๑๐๙}
๒. สงฆ์พร้อมใจกันเดาะเสียในระหว่าง
๓. ล้นเขตอาณิสย์กฐิน คือ เลยวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๔ ไปแล้ว

กฐินเดาะด้วยมาติกา มี ๘ ประการ คือ^{๑๑๐}

๑. กำหนดด้วยหลักไป
๒. กำหนดด้วยทำจีวรเสร็จ
๓. กำหนดด้วยตกลงใจ
๔. กำหนดด้วยผ้าเสียหาย
๕. กำหนดด้วยได้ทราบข่าว
๖. กำหนดด้วยสิ้นหวัง
๗. กำหนดด้วยล่วงเขต
๘. กำหนดด้วยพร้อมใจ

๔.๓.๔ จีวรชั้นธง

จีวรชั้นธง ตอนว่าด้วยจีวร คำว่า “จีวร” โดยปกติหมายถึง ผ้า ๓ ผืน คือ อันตราสก (ผ้านุ่ง) อุตตราสก (ผ้าห่ม) และสังฆาฏิ (ผ้าห่มซ้อนนอก) ที่พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์รับถวายจากคหบดีได้ แต่คำว่า “จีวร” ในจีวรชั้นธงนี้ หมายถึงผ้าที่ยังไม่สำเร็จเป็นจีวร เช่น ผ้าปาวาร ผ้าไหม และผ้าโกเชาที่หมอชิวกน้อมถวายแด่พระผู้มีพระภาค ผ้าไตร

^{๑๐๘} วิ.อ. (บาลี) ๓/๓๑๑-๓๒๕/๑๙๙-๒๐๐.

^{๑๐๙} วิ.ม. (ไทย). ๕/๓๓๓/๑๙๘-๑๙๙,๓๖๐/๒๓๑.

^{๑๑๐} วิ.ม. (ไทย). ๕/๓๓๓/๑๙๘-๑๙๙,๓๖๐/๒๓๑.

จีวรที่ทำสำเร็จแล้ว^{๑๑๑} และผ้าอื่น ๆ คือ ผ้าอาบน้ำฝน ผ้าปูนั่ง ผ้าปูนอน ผ้าปิดผี ผ้าเช็ดปาก ผ้าบริหารต้องอธิษฐานทั้งหมดหรือว่าต้องวิกัป^{๑๑๒} โดยสรุป มีสาระสำคัญที่น่าศึกษาดังนี้

สาระสำคัญที่ ๑ ประวัติหอมชิวโกมารภัจ กรุงเวสาลีในสมัยพุทธกาล เป็นถิ่นอุดมสมบูรณ์ด้วยข้าวน้ำและสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ มีสิ่งก่อสร้างที่สวยงาม มีคนอาศัยอยู่มาก เป็นศูนย์กลางธุรกิจ ถือเป็นดินแดนที่ทุกคนอยากไปเยือน นอกจากนี้ องค์ประกอบหนึ่งซึ่งช่วยเสริมให้กรุงเวสาลี มีความโดดเด่นมากในสมัยนั้นก็คือ ห้างงามเมืองชื่ออัมพปาลี เป็นห้างรูปงาม น่าดู น่าชม มีผิวพรรณผุดผ่อง ชำนาญในการพ้อนรำ ขับร้อง ประโคมดนตรี มีค่าตัวคืบละ ๕๐ กหาปณะ นอกจากเพียบพร้อมด้วยรูปสมบัตินี้แล้ว ห้างงามเมืองอัมพปาลียังเพียบพร้อมไปด้วยอธยาศัยสมบัติ มีจิตใจโอบอ้อมอารี ใฝ่ใจในทานการกุศล นางได้ถวายสวนมะม่วงของตนแด่พระผู้มีพระภาค เพื่อเป็นอารามที่พักของภิกษุสงฆ์^{๑๑๓}

คณะภุมมพีชาวกรุงราชคฤห์ เดินทางไปทำธุรกิจที่กรุงเวสาลี พบกับนางอัมพปาลีได้เห็นรูปสมบัติและอุปนิสัยสมบัติของนาง พร้อมทั้งคำแซ่ซ้องสรรเสริญนางที่ปรากฏอยู่ทั่วทุกมุมเมือง เมื่อกลับมาถึงกรุงราชคฤห์ คณะภุมมพีเหล่านั้นจึงทูลขอให้พระเจ้าพิมพิสารจอมทัพมคธรัฐ ตั้งตำแหน่งห้างงามเมืองขึ้นมาบ้าง พระองค์ทรงเห็นด้วยกับคำเสนอแนะของคณะภุมมพีนั้น

คณะภุมมพีจึงคัดเลือกเด็กสาวชื่อสาลาวดี ที่มีรูปงาม น่าดู น่าชม มีผิวพรรณผุดผ่อง ให้เป็นห้างงามเมือง ไม่นานนัก เธอก็มีความชำนาญในการพ้อนรำ ขับร้อง ประโคมดนตรี มีค่าตัวคืบละ ๑,๐๐๐ กหาปณะ ต่อมานางได้ตั้งครรรจ์จึงติดต่อสัมพันธ์กับบุคคลอื่น และเมื่อคลอดบุตร นางได้ให้สาวใช้เอาเด็กนั้นใส่กระดังแล้วนำไปทิ้งที่กองขยะ

เจ้าชายอภัยแห่งกรุงราชคฤห์ทอดเนตรเห็น จึงรับสั่งให้นำมาเลี้ยงไว้ และพระราชทานนามว่า “ชิวก” และได้นามสร้อยว่า “โกมารภัจ” เพราะเป็นผู้ที่เจ้าชายรับมาเลี้ยงไว้^{๑๑๔}

๑๑๑ วิ.ม. (ไทย). ๕/๓๕๘/๒๒๙.

๑๑๒ วิ.ม. (ไทย). ๕/๓๕๓/๒๒๖-๒๒๗.

๑๑๓ วิ.ม. (ไทย). ๕/๒๘๘/๑๐๔-๑๐๕, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๖๑/๘๗.

๑๑๔ วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๒๒-๓๒๘/๑๗๙-๑๘๑.

ซิวโกมารภัก เมื่อเติบโตขึ้นคิดจะเรียนศิลปวิทยา จึงเดินทางไปยังกรุงตักกิลลาเรียนศิลปวิทยาการแพทย์อยู่ ๗ ปีก็จบบริบูรณ์ แล้วเดินทางกลับกรุงราชคฤห์ แต่เสียบียงอาหารได้หมดลงในระหว่างทาง หมอซิวโกมารภักได้ใช้วิชาชีพหมอรักษาคนไข้ เพื่อหาเสียบียงอาหารมายังชีพ เซารักษาภรรยาเศรษฐีชาวเมืองสาเกตที่ป่วยอยู่ ๗ ปี ทำให้นางหายจากโรคปวดศีรษะด้วยการนวดฤๅยาเพียงครั้งเดียว ได้ทรัพย์มา ๑๖,๐๐๐ กหาปณะ พร้อมด้วยทาส ทาสี และรถม้า

เมื่อเดินทางกลับถึงกรุงราชคฤห์แล้ว ซิวโกมารภักได้ถวายการรักษาพระเจ้าพิมพิสารให้หายจากโรคริดสีดวงทวาร ได้รับพระราชทานตำแหน่งแพทย์หลวงประจำราชสำนัก นอกจากนี้ยังได้รักษาโรค ทำให้บุคคลสำคัญหลายคนหายจากโรคร้าย เช่น รักษาเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ที่เป็นโรคปวดศีรษะอยู่เป็นเวลา ๗ ปี ทำให้เศรษฐีหายจากโรคร้ายด้วยการถลกหนังศีรษะเปิดรอยประสานกระโหลก นำสัตว์มีชีวิต ๒ ตัวออกมาจากศีรษะนั้น ได้ทรัพย์ ๑๐๐,๐๐๐ กหาปณะ และนำขึ้นทูลเกล้าอีก ๑๐๐,๐๐๐ กหาปณะ รักษาบุตรเศรษฐีชาวกรุงพาราณสีที่ป่วยเป็นโรคเนื้องอกในลำไส้ ทำให้เขาหายจากโรคด้วยการผ่าท้อง แล้วตัดเนื้องอกในลำไส้ ได้ทรัพย์ ๑๖,๐๐๐ กหาปณะ รักษาพระเจ้าปชโชตแห่งกรุงอุชเชนี ให้หายจากพระอาการประชวรเป็นโรคผอมเหลือง ได้รับพระราชทานผ้าสีไวยกะ ๑ คู่ ถวายการรักษาแต่พระผู้มีพระภาค ทำให้พระพุทธองค์หายจากโรคท้องผูกด้วยการถวายพระโอสถถ่าย และให้ทรงสูดดมกำนอุบล ๓ กำนทำให้พระองค์ลงพระบังคนหนักถึง ๓๐ ครั้ง^{๑๑๕}

สาระสำคัญที่ ๒ ทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์รับคหบดีจีวร เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงมีพระวรกายแข็งแรงเป็นปกติ หมอซิวโกมารภักถือผ้าสีไวยกะคู่ ที่พระเจ้าปชโชตพระราชทานมานั้นเข้าไปเฝ้าพระพุทธองค์ น้อมถวายผ้าสีไวยกะ และกราบทูลขอพรให้ทรงอนุญาตคหบดีจีวร พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตคหบดีจีวร รูปใดปรารถนาจะถือผ้าบังสุกุลก็ได้ รูปใดปรารถนาจะรับคหบดีจีวรก็ได้ แต่เราสรรเสริญการยินดีปัจจัยตามที่ได้”^{๑๑๖}

๑๑๕ วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๒๙-๓๓๕/๑๘๑-๑๘๔.

๑๑๖ วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๓๗/๑๘๘.

พระผู้มีพระภาคทรงสรรเสริญพระอานนท์ว่า เป็นบัณฑิต ฉลาดมีปัญญามาก สามารถเข้าใจความหมายของคำที่พระองค์กล่าวย่อๆ ได้โดยพิสดาร นับจากนั้นมา จึงทรงอนุญาตสังฆาฏิ อุตตราสงค์ และอันตราวาสก ตัดเป็น ๕ ชั้นๆ (หรือ ๕ ตอน) แล้วเย็บเข้าด้วยกัน โดยมีผ้าที่เป็นส่วนประกอบ ๙ อย่าง คือ

๑. ผ่ากุลี ผ่ายาวที่ติดขอบจีวรทั้งด้านยาวและด้านกว้าง
๒. ผ่าอัมมกุลี ผ่าสั้นที่แทรกอยู่เป็นตอนๆ ในระหว่างผ่ายาว
๓. ผ่ามณฑล ผ่ามีบริเวณกว้างใหญ่ในแต่ละตอนของจีวร ๕ ชั้นๆ
๔. ผ่าอัมมมณฑล ผ่ามีบริเวณเล็กๆ
๕. ผ่าวิวัฏฐะ ตอนของผ้าที่อยู่ตอนกลาง ซึ่งเย็บผ่ามณฑล และอัมมมณฑลเข้าด้วยกัน
๖. ผ่าอนวิวัฏฐะ ผ่า ๒ ตอนที่อยู่ ๒ ด้านของจีวร
๗. ผ่าคีเวยยกะ ผ่าที่เอาด้ายเย็บทาบเข้ามาที่หลังตรงบริเวณที่พันรอบคอ
๘. ผ่าซังเขยยกะ ผ่าที่เอาด้ายเย็บทาบเข้ามาที่หลัง บริเวณที่ปิดแขน
๙. ผ่าพาหันทะ ผ่าที่อยู่ตรงด้านยาวทั้ง ๒ ด้านของจีวร^{๑๑๗}

สาระสำคัญที่ ๓ ปฐมเหตุแห่งการทรงอนุญาตไตรจีวร ขณะที่พระผู้มีพระภาคเสด็จจาริกจากกรุงราชคฤห์ไปยังกรุงเวสาลี ระหว่างทางทอดพระเนตรพวกภิกษุนำห่อผ้าเดินทางโดยแบกบ้าง ทุนบ้าง กระเดียดบ้าง ไปแบบพะรุงพะรัง ทรงดำริที่จะวางกฎเกณฑ์เกี่ยวกับจีวรเพื่อไม่ให้ภิกษุสงฆ์หมกมุ่นอยู่กับการขนจีวรมากเกินไป เมื่อเสด็จถึงกรุงเวสาลีแล้ว ประทับอยู่ ณ โคตมกเจดีย์

สมัยนั้น เป็นฤดูหนาว พระผู้มีพระภาคทรงห่มจีวรผืนเดียว ประทับนั่งอยู่กลางแจ้งตลอดราตรี ขณะที่มิน้ำค้างตก ไม่ทรงรู้สึกหนาวในช่วงปฐมยาม เมื่อผ่านปฐมยามไป ทรงรู้สึกหนาว จึงห่มจีวรผืนที่ ๒ ก็ทรงหายหนาว เมื่อผ่านมัชฌิมยามไปทรงรู้สึกหนาวอีก จึงทรงห่มจีวรผืนที่ ๓ ก็ทรงหายหนาว เมื่อผ่านปัจฉิมยามไปทรงรู้สึกหนาวอีก จึงทรงห่มจีวรผืนที่ ๔ ก็ทรงหายหนาว จึงทรงดำริว่า “กุลบุตรในธรรมวินัยนี้ที่เป็นคนมีปกติหนาว กลัวความหนาว

^{๑๑๗} วิ.อ. (บาลี) ๓/๓๔๕/๒๑๗.

อาจครองชีพอยู่ได้ด้วยผ้า ๓ ผืน อย่างกระนั้นเลย เราควรกำหนดเขตแดน กำหนดกฎเกณฑ์ในเรื่องผ้า เราควรอนุญาตผ้า ๓ ผืนแก่ภิกษุทั้งหลาย ต่อมา จึงรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตผ้า ๓ ผืน”^{๑๑๘} ผ้าไตรจีวรจึงเป็นอันทรงอนุญาตตั้งแต่นั้นมา

สาระสำคัญที่ ๔ ปฐมเหตุแห่งการถวายผ้าอาบน้ำฝน พระผู้มีพระภาคเสด็จจากกรุงพาราณสีไปประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี นางวิสาขาสมัครมาตาได้กราบทูลนิมนต์ไปฉันที่บ้านพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ เมื่อเตรียมของเคี้ยวของฉันเสร็จแล้ว จึงส่งนางทาสีไปยังพระเชตวันเพื่อแจ้งข่าวว่าได้จัดภัตตาหารเสร็จแล้ว

เมื่อนางทาสีไปถึงพระเชตวัน เป็นเวลาที่ภิกษุสงฆ์กำลังเปลือยกายอาบน้ำฝน นางเข้าใจว่าเป็นพวกอาชีวก จึงกลับมาแจ้งนางวิสาขาสมัครมาตาว่า ไม่มีภิกษุอยู่ในพระเชตวัน มีแต่พวกอาชีวกกำลังอาบน้ำอยู่ นางวิสาขาสมัครมาตาจึงเข้าใจได้ทันทีว่า ภิกษุสงฆ์กำลังเปลือยกายอาบน้ำ

เมื่อได้โอกาสอันสมควร นางวิสาขาสมัครมาตาจึงกราบทูลขอพรจากพระผู้มีพระภาคเพื่อถวายผ้าอาบน้ำฝนแก่ภิกษุสงฆ์ โดยกราบทูลชี้แจงเหตุผลว่า “การเปลือยกายไม่งาม น่าเกลียดน่าชัง” นอกจากนี้ยังกราบทูลขอถวายผ้าอาบน้ำฝนแก่ภิกษุณีสงฆ์ควบคู่ไปด้วย โดยปรารภเหตุที่พวกภิกษุณี ขณะอาบน้ำทำเดียวกันกับพวกหญิงแพศยา ถูกพวกหญิงแพศยาเย้ยหยัน และกราบทูลเหตุผลเพิ่มเติมว่า “แม้มาตุคามเปลือยกายก็ไม่งดงาม น่าเกลียด น่าชัง”

สาระสำคัญที่ ๕ นางวิสาขาขอพร ๘ ประการ เมื่อพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์เสวยภัตตาหารและทรงอนุโมทนา นางวิสาขาสมัครมาตาจึงขอทูลพร ๘ ประการและพระพุทธเจ้าตรัสว่า “ดีละ ดีละ วิสาขาเป็นการดีแล้วที่เธอเห็นอนิสงส์นี้จึงขอพร ๘ ประการกับตถาคตวิสาขา เราอนุญาตพร ๘ ประการแก่เธอ”^{๑๑๙} คือ

๑. ผ้าวัสสิกสาฎกแก่พระสงฆ์จนตลอดชีวิต
๒. อาคันตุกภัตตรแก่พระสงฆ์จนตลอดชีวิต

^{๑๑๘} วิ.อ. (บาลี) ๓/๓๔๕/๒๑๗.

^{๑๑๙} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๕๐-๓๕๑/๒๒๑-๒๒๕.

๓. คมิกภัตตรแก่พระสงฆ์จนตลอดชีวิต
๔. คิลานภัตตรแก่พระสงฆ์จนตลอดชีวิต
๕. คิลานุปัฏฐากภัตตรแก่พระสงฆ์จนตลอดชีวิต
๖. คิลานเภสัชแก่พระสงฆ์จนตลอดชีวิต
๗. ข้าวต้มเป็นประจำแก่พระสงฆ์จนตลอดชีวิต
๘. ผ้าอาบน้ำแก่ภิกษุณีสงฆ์จนตลอดชีวิต

สาระสำคัญที่ ๖ กฎเกณฑ์ในการอธิษฐานและวิกัป พระผู้มีพระภาคทรงวางกฎเกณฑ์ในการอธิษฐานไว้ดังนี้

๑. ไตรจีวร ต้องอธิษฐาน
๒. ผ้าอาบน้ำฝน ต้องอธิษฐานตลอด ๔ เดือนในฤดูฝน พันเขตนั้นให้วิกัปไว้
๓. ผ้าปูนั่ง ต้องอธิษฐาน
๔. ผ้าปูนอน ต้องอธิษฐาน
๕. ผ้าปิดฝีต้องอธิษฐานในเวลาที่ยาพาส พันเขตนั้นให้วิกัปไว้
๖. ผ้าเช็ดปาก ต้องอธิษฐาน
๗. ผ้าบริขารไตรจีวร (เช่น ผ้ากรอง) ต้องอธิษฐาน

ทรงมีพุทธธานุญาตเพิ่มเติมว่า ผ้าจีวรที่ต้องวิกัปไว้นั้น ต้องมีขนาดยาว ๘ นิ้ว กว้าง ๔ นิ้ว โดยนิ้วสุดคตเป็นอย่างต่ำ^{๑๒๐}

สาระสำคัญที่ ๗ คุณสมบัติของผู้พยาบาลที่ดี สมัยที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี ขณะเสด็จจาริกไปตามเสนาสนะ ทอดพระเนตรเห็นภิกษุรูปหนึ่ง เป็นโรคท้องร่วง นอนเกลือกกลิ้งอยู่กับกองอุจจาระปัสสาวะของตน ไม่มีภิกษุมาช่วยรักษาพยาบาล เพราะเธอไม่มีอุปการคุณแก่ภิกษุทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคทรงทราบเรื่องนี้ จึงตรัสสั่งให้ภิกษุสงฆ์ช่วยรักษาพยาบาลกันและกันในเวลาเจ็บไข้ เพราะในภิกษุสงฆ์ไม่มีมารดาบิดาที่จะคอยรักษาพยาบาล นอกจากนี้ พระผู้มีพระภาคยังตรัสถึงคุณสมบัติของผู้พยาบาลที่ดี ๕ ประการ คือ

^{๑๒๐} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๕๘/๒๓๐.

๑. สามารถจัดยาเป็น
๒. รู้จักของแสงและไม่แสง นำของแสงออกไปนำของไม่แสงเข้ามาให้
๓. ไม่พยาบาลคนไข้เพราะเห็นแก่อำมิสลินจ่าง แต่พยาบาลด้วยจิตเมตตา
๔. ไม่รังเกียจที่จะนำอุจจาระปัสสาวะ น้ำลาย หรือของที่คนไข้เอาเจียนออกมา
ไปทิ้ง
๕. สามารถพูดให้คนไข้เห็นชัด ชวนให้อยากกลับไปปฏิบัติ เร้าใจให้อาจหาญ
แกลั้วกล้า ปลอบขโลมใจให้สดชื่น ร่าเริงด้วยธรรมมีกถา^{๑๒๑}

สาระสำคัญที่ ๘ หลักเกณฑ์ในการจัดการมรดกของภิกษุ และสามเณรผู้มรณภาพ พระพุทธเจ้าทรงวางหลักเกณฑ์ไว้ในการจัดการมรดกไว้ดังนี้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุมรณภาพ สงฆ์เป็นเจ้าของบาตรและจีวร แต่ภิกษุผู้พยาบาลไข้เป็นผู้มีอุปการะมาก ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้สงฆ์มอบไตรจีวร และบาตรแก่ภิกษุผู้พยาบาลภิกษุไข้” และทรงกำหนดวิธีการมอบไว้โดยการประกาศให้สงฆ์ทราบ ด้วยญัตติทุติยกรรมวาจา^{๑๒๒} นอกจากบาตรและจีวรแล้ว สิ่งของอย่างอื่นที่เป็นลหุภัณฑ์ และลหุบริวารของภิกษุและสามเณรที่มรณภาพ ทรงอนุญาตให้ ภิกษุสงฆ์พร้อมใจกันแจกแบ่ง ส่วนสิ่งของที่เป็นครุภัณฑ์และครุบริวาร คือ

๑. อาราม พื้นที่อาราม
๒. วิหาร พื้นที่วิหาร
๓. เติงย ดั่ง ฟูก หมอน
๔. หม้อโลหะ กระทะโลหะ อังโลโลหะ ไทโลหะ มีด ขวาน ฝิง จอบ สิว
๕. เถาวัลย์ ไม้ไผ่ หน้ำสามัญ หน้ำมุงกระต่าย หน้ำปล้อง ดินเหนียว
กัณฑ์ไม้ กัณฑ์ดิน^{๑๒๓}

ครุภัณฑ์ครุบริวารเหล่านี้ ถือเป็นสมบัติของสงฆ์ในทิศทั้ง ๔ จึงไม่ควรแจก ไม่ควรแบ่งกัน

^{๑๒๑} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๖๖/๒๔๒-๒๔๓.

^{๑๒๒} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๖๗/๒๔๓.

^{๑๒๓} วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๒๒/๕๖.

๔.๓.๕ จัมเปยยขันธกะ

จัมเปยยขันธกะ ตอนว่าด้วยหนังสือนี้ ตั้งชื่อตามเนื้อความเรื่องแรกแห่งขันธกะนี้ ที่ว่าด้วยพระกัสสปโคตรผู้เป็นเจ้าของวาส ณ วาสภคาม เขตกรุงจัมปา กรุงจัมปาเป็นเมืองหลวงของแคว้นอังคะ อยู่ทางใต้ติดชายฝั่งมหาสมุทรอินเดีย ปัจจุบันคือบริเวณรัฐเบงกอลตะวันตก ซึ่งมีกัลกัตตา (ปัจจุบันเรียกว่าโคลกัตตา) เป็นเมืองหลวง ในขันธกะนี้ มีสาระสำคัญที่น่าศึกษาดังนี้

สาระสำคัญที่ ๑ กรรมที่ไม่ชอบธรรม^{๑๒๔} ๑๘ ประการ คือ

ไม่ชอบธรรมเพราะลักษณะการทำความกรรม ๕ ประการ คือ

๑. กรรมแบ่งพวกโดยไม่ชอบธรรม
๒. กรรมพร้อมเพรียงกันโดยไม่ชอบธรรม
๓. กรรมแบ่งพวกโดยชอบธรรม
๔. กรรมแบ่งพวกโดยธรรมปฏิรูป
๕. กรรมพร้อมเพรียงกันโดยธรรมปฏิรูป

ไม่ชอบธรรมเพราะบกพร่องด้านบุคคลที่ลงและบุคคลที่ถูกลง ๑๓ ประการ คือ

๖. ภิกษุรูปเดียวลงนิกคหกรรมแก่ภิกษุรูปเดียว
๗. ภิกษุรูปเดียวลงนิกคหกรรมแก่ภิกษุ ๒ รูป
๘. ภิกษุรูปเดียวลงนิกคหกรรมแก่ภิกษุหลายรูป (๓ รูป)
๙. ภิกษุรูปเดียวลงนิกคหกรรมแก่สงฆ์
๑๐. ภิกษุ ๒ รูปลงนิกคหกรรมแก่ภิกษุรูปเดียว
๑๑. ภิกษุ ๒ รูปลงนิกคหกรรมแก่ภิกษุ ๒ รูป
๑๒. ภิกษุ ๒ รูปลงนิกคหกรรมแก่ภิกษุหลายรูป (๓ รูป)
๑๓. ภิกษุ ๒ รูปลงนิกคหกรรมแก่สงฆ์
๑๔. ภิกษุหลายรูป (๓ รูป) ลงนิกคหกรรมแก่ภิกษุรูปเดียว
๑๕. ภิกษุหลายรูป (๓ รูป) ลงนิกคหกรรมแก่ภิกษุ ๒ รูป

^{๑๒๔} คำว่า ไม่ชอบธรรม คือ การตั้งญัตติ ๒ ครั้ง และไม่สวดกรรมวาจา นี้ชื่อว่าไม่ชอบธรรม และคำว่า ชอบธรรม คือสงฆ์ทำญัตติจตุตถกรรมโดยตั้งญัตติ ๑ ครั้งก่อน แล้วสวดกรรมวาจา ๓ ครั้ง.

๑๖. ภิคุหลายรูป (๓ รูป) ลงนัคคหกรรมแก่ภิคุหลายรูป(๓ รูป)
๑๗. ภิคุหลายรูป (๓ รูป) ลงนัคคหกรรมแก่สงฆ์
๑๘. สงฆ์ลงนัคคหกรรมแก่สงฆ์ลักษณะของกรรมที่ไม่ชอบด้วยธรรม และกรรมที่ชอบธรรม ใน ๑-๕ ข้อแรกไม่ชอบธรรมเพราะลักษณะการทำการม^{๑๒๕} และในข้อที่ ๖-๑๘ ไม่ชอบธรรมเพราะบกพร่องด้านบุคคลที่ลงและบุคคลที่ถูกลง กรรมเหล่านี้ พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ไม่ชอบด้วยธรรม ไม่จัดเป็นกรรม และไม่ควรรทำ

สาระสำคัญที่ ๒ การกำหนดองค์สงฆ์ ๕ ประเภท คือ^{๑๒๖}

๑. สงฆ์จตุวรรค กำหนดจำนวนภิคุ ๕ รูป พร้อมเพรียงกันโดยชอบธรรม ทำสังฆกรรมได้ทุกอย่าง ยกเว้นสังฆกรรม ๓ อย่าง คือ ๑) อุปลมบท ๒) ปวารณา ๓) อัพภาน
๒. สงฆ์ปัญจวรรคกำหนดจำนวนภิคุ ๕ รูป พร้อมเพรียงกันโดยชอบธรรม ทำสังฆกรรมได้ทุกอย่าง ยกเว้นสังฆกรรม ๒ อย่าง คือ (๑) อุปลมบทในมัชฌิมประเทศ (๒) อัพภาน
๓. สงฆ์ทสวรรค กำหนดจำนวนภิคุ ๑๐ รูป พร้อมเพรียงกันโดยชอบธรรม ทำสังฆกรรมได้ทุกอย่าง ยกเว้นอัพภาน
๔. สงฆ์วิสติวรรค กำหนดจำนวนภิคุ ๒๐ รูป พร้อมเพรียงกันโดยชอบธรรม ทำสังฆกรรมได้ทุกอย่าง
๕. สงฆ์อติเรกวิสติวรรค กำหนดจำนวนภิคุเกิน ๒๐ รูป พร้อมเพรียงกันโดยชอบธรรม ทำสังฆกรรมได้ทุกอย่าง

สาระสำคัญที่ ๓ การลงนัคคหกรรม ๕ อย่าง^{๑๒๗}

มาตรการในการลงโทษแก่ภิคุผู้กระทำผิด ผู้ปฏิบัติไม่สมควรแก่สมณภาวะ มี ๒ ประการ คือ

^{๑๒๕} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๘๔/๒๖๘.

^{๑๒๖} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๘๘/๒๗๖.

^{๑๒๗} วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๐๗-๔๑๕/๒๙๗-๓๐๓.

๑. การลงโทษปรับอาบัติตามที่กำหนดไว้สำหรับความผิดแต่ละกรณี ตามสิกขาบทบัญญัติที่มาในพระปาติโมกข์

๒. การลงโทษโดยมาตรการที่สงฆ์กำหนดไว้

การลงโทษโดยมาตรการของสงฆ์นี้ เรียกว่าการลงนาคคหกรรม มี ๕ ประการ คือ

๑. ตัชฌนียกรรม แปลว่ากรรมอันสงฆ์พึงทำแก่บุคคลที่ควรชู สงฆ์ลงตัชฌนียกรรมแก่ภิกษุผู้ก่อความบาดหมาง ก่อความทะเลาะ ก่อความวิวาท ก่อเรื่องอื้อฉาว ก่ออธิกรณ์ในสงฆ์

๒. นียสกรรม แปลว่ากรรมคือการถอดยศ สงฆ์ลงนียสกรรมแก่ภิกษุผู้โง่เขลา ไม่ฉลาด มีอาบัตินาน ต้องอาบัติกำหนดไม่ได้ อยู่คลุกคลีกับคฤหัสถ์

๓. ปัพพาชฌนียกรรม แปลว่า กรรมอันสงฆ์พึงทำแก่บุคคลผู้ควรขับไล่ สงฆ์ลงปัพพาชฌนียกรรมแก่ภิกษุผู้ประทุษร้ายตระกูลคือประจบคฤหัสถ์ มีมารยาทเลวทราม

๔. ปฏิสารณียกรรม แปลว่ากรรมอันสงฆ์พึงทำแก่บุคคลผู้ควรให้กลับระลึกได้ สงฆ์ทำปฏิสารณียกรรมแก่ภิกษุผู้ดำบริภาษพวกคฤหัสถ์

๕. อุกเขปนียกรรม แปลว่ากรรมอันสงฆ์พึงทำแก่บุคคลผู้ยกเสียดจากหมู่ สงฆ์ลงอุกเขปนียกรรมแก่ภิกษุผู้แม้ต้องอาบัติแล้วก็ไม่ปรารถนาจะเห็นว่าเป็นอาบัติ คือ ไม่ยอมรับว่าเป็นอาบัติ แม้ต้องอาบัติแล้วก็ไม่ปรารถนาจะทำคืนอาบัติ แม้มีทิวฐิบาปก็ไม่ปรารถนาจะสละทิวฐิบาป

๔.๓.๖ โกสัมพิกขันธกะ

โกสัมพิกขันธกะ ตอนที่ว่าด้วยภิกษุชาวกรุงโกสัมพี ๒ ฝ่าย^{๑๒๘} คือ (๑)ฝ่ายพระวินัยธรเป็นผู้เชี่ยวชาญพระวินัย (๒) ฝ่ายพระสูตรตันติกะ เป็นผู้เชี่ยวชาญในพระสูตร พวกภิกษุ ๒ ฝ่ายนี้ก่อการทะเลาะวิวาท เพราะความเห็นแย้งกันในเรื่องเล็กน้อย จนความทะเลาะวิวาทนั้นขยายวงกว้างออกไปใหญ่โต ถึงขั้นแบ่งพวกกันทำสังฆกรรม และนอกจากจะกล่าวถึงภิกษุผู้ถูกสงฆ์ลงอุกเขปนียกรรมโดยตรงแล้ว ยังมีสาระสำคัญอื่นรวมอยู่ด้วย คือ

^{๑๒๘} วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๕๑/๓๓๓.

สาระสำคัญที่ ๑ นานาสังวาสกฐมิและสมานสังวาสกฐมิภิกษุชาวกรุงโกสัมพี ๒ ฝ่ายนั้นไม่เชื่อฟังพระพุทธดำรัส กลับกระทำการอันเป็นไปเพื่อความแตกแยกมากยิ่งขึ้น กลุ่มสุดตันติกะทำอุโบสถ ทำสังฆกรรมภายในสีมา ส่วนกลุ่มวินัยธรทำอุโบสถ ทำสังฆกรรมภายนอกสีมา ในอาวาสเดียวกันนั่นเอง พระผู้มีพระภาคทรงทราบเรื่องนั้น จึงตรัสแนะวิธีการไว้ว่า “ถ้าทั้ง ๒ ฝ่ายจะทำอุโบสถ ทำสังฆกรรมภายในสีมานั้นแหละ กรรมที่ทำก็เป็นกรรมที่ถูกต้อง ไม่เสียหาย ควรแก่ฐานะตามญัตติ และอนุสาวนาที่บัญญัติไว้ เพราะทั้ง ๒ ฝ่ายเป็นนานาสังวาสแล้ว”

ต่อจากนั้น พระพุทธองค์ตรัสเรื่องนานาสังวาสกฐมิ และสมานสังวาสกฐมิ โดยทรงแบ่งย่อยออกเป็นอย่างละ ๒ คือ

๑. นานาสังวาสกฐมิและสมานสังวาสกฐมิที่ภิกษุทำขึ้นมาเอง
๒. นานาสังวาสกฐมิและสมานสังวาสกฐมิที่สงฆ์พร้อมเพรียงกันทำ

คำว่า “นานาสังวาสกฐมิ” หมายถึงพื้นฐานที่เป็นเหตุให้เป็นนานาสังวาส คือ มีสังวาสแยกจากกัน ทำอุโบสถสังฆกรรมแยกจากกัน

คำว่า “สมานสังวาสกฐมิ” หมายถึงพื้นฐานที่เป็นเหตุให้เป็นสมานสังวาส คือ มีสังวาสร่วมกัน ทำอุโบสถสังฆกรรมร่วมกัน^{๑๒๙}

สาระสำคัญที่ ๒ วิธีระงับเวรของพระเจ้าที่ซีติโกศลราช เมื่อภิกษุชาวกรุงโกสัมพี ๒ ฝ่ายนั้นไม่ยอมที่จะปรองดองกัน และยิ่งผูกอาฆาตก่อเวรต่อกันมากขึ้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสอดีตนิทาน โดยยกเรื่องที่ชาวกุมารขึ้นแสดงเป็นอุทาหรณ์ว่า พระเจ้าพรหมทัตแห่งกรุงพาราณสี แคว้นกาสิ ทรงยกทัพไปยึดเอาราชสมบัติของพระเจ้าที่ซีติแห่งแคว้นโกศล ทำให้พระเจ้าที่ซีติต้องพาพระมเหสีหลบภัยไปอยู่นอกเมือง ต่อมา พระมเหสีของพระเจ้าที่ซีติประสูติพระโอรส ทรงขนานพระนามว่า “ที่ฆาตุกุมาร” เมื่อพระเจ้าที่ซีติกับพระมเหสีถูกพระเจ้าพรหมทัตจับไปประหาร ที่ฆาตุกุมารได้ลอบเข้าเมืองเพื่อไปเยี่ยม ก่อนที่จะสิ้นพระชนม์ พระเจ้าที่ซีติทรงสั่งสอนที่ฆาตุกุมารว่า “เจ้าอย่าเห็นแก่ยาว อย่าเห็นแก่สั้น เวรย่อมระงับด้วยการไม่จองเวร”

^{๑๒๙} วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๕๕/๓๔๐.

คำว่า “อย่าเห็นแก่ยาว” หมายถึงอย่าได้จองเวรให้ยึดเชื้อ คำว่า “อย่าเห็นแก่สั้น” หมายถึงอย่าได้แตกร้างจากมิตรเรว้นัก

สรุปท้ายบท

ในคัมภีร์มหาวรรค มี ๑๐ ชั้นธกะ มีเนื้อหาทั้งหมด ๒๘๐ หัวข้อ เป็นเรื่องเกี่ยวกับ อภิสมาจาริกสิกขา คือระเบียบข้อปฏิบัติของภิกษุสงฆ์ แม้จะไม่ใช่ว่าข้อบังคับโดยตรง แต่ก็มีความสำคัญไม่น้อยเลย เพราะอภิสมาจาริกสิกขาเหล่านั้น เป็นเครื่องรักษามารยาท ภิกษุสงฆ์ ที่มาจากต่างตระกูลต่างวรรณะ ให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบเรียบร้อยน่าเลื่อมใส ดุจเส้นด้ายที่ร้อยดอกไม้ นานาพรรณ ให้เป็นระเบียบเรียบร้อยสวยงาม อันจะก่อให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อยในหมู่แห่งสงฆ์ เพราะปัจจัยที่หลากหลายและองค์ประกอบจากภายนอกอันจะเป็นตัวจุดหรือตั้งทำให้เกิดภาพสะท้อนให้สงฆ์เกิดขึ้นหรือมีขึ้น อันเกิดจากปัจจัยที่นอกเหนือจากปัจจัย ๔ ที่จำเป็น หรือแม้แต่ความผาสุกของสงฆ์ย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ ถ้าหากว่าสงฆ์เห็นแก่ประโยชน์เฉพาะตนโดยไม่ได้มองถึงสงฆ์อื่น ความเป็นเอกภาพก็ไม่เกิด สิ่งที่จะตามมา คือ ความแตกแยกของหมู่สงฆ์

คำถามท้ายบท

๑. คัมภีร์มหาเวรกรรมมีความหมายและการจัดแบ่งเนื้อหาอย่างไร
๒. พระบัญญัติที่แม่ไม่ได้เป็นข้อห้ามโดยตรง แต่หากภิกษุกระทำไปแล้ว ต้องอาบัติอุลลัจจัยบ้าง ทุกกฎบ้าง ให้ผู้ศึกษายกตัวอย่างมาดู
๓. ในคราวแรกตรัสรู้ พระพุทธเจ้า ได้เสวยวิมุตติสุขเป็นเวลา ๗ สัปดาห์ อยากทราบว่าเป็น สัปดาห์ที่ ๗ ณ ต้นราชายตนะ (ต้นเกต) มีเหตุการณ์อะไร จงอธิบาย
๔. เพราะเหตุใด อริยสัง ๔ จึงเรียกว่าสามกกังสิกธรรมเทศนา จงอธิบาย
๕. เอหิภิกขุอุปสัมปทา ที่ทรงอนุญาตแก่อัญญาโกณฑัญญะ กับทรงอนุญาตแก่ยสกุลบุตร ต่างกันอย่างไร
๖. หลังตรัสรู้พระพุทธเจ้าทรงเผยแผ่พระพุทธศาสนา มีพระสงฆ์สาวกเป็นจำนวนมาก อยากทราบว่า ทรงมีพุทธรูปในการเผยแผ่อย่างไร จึงประสบความสำเร็จอย่างงดงาม
๗. ดิถยปิรวัสมีความหมายและวิธีการอย่างไร จงอธิบาย
๘. บุคคลที่ทรงห้ามมิให้บรรพชาและอุปสมบทโดยเด็ดขาด มีกี่ประเภท อะไรบ้าง
๙. อุโบสถที่เป็นข้ออนุญาตมีกี่ประเภท อะไรบ้าง จงอธิบาย
๑๐. ดิจีวรวิปวาสนีมี ความหมายอย่างไร
๑๑. ปาติโมกขุเทศ มีกี่ประการ อะไรบ้าง
๑๒. อันตรายที่เป็นเหตุให้ยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงโดยย่อ มีอะไรบ้าง
๑๓. การอยู่จำพรรษามีความเป็นมาอย่างไร
๑๔. ในกรณีใดที่ภิกษุขาดพรรษาโดยไม่ต้องอาบัติ จงอธิบาย
๑๕. ปวารณา มีความหมายและประโยชน์อย่างไรต่อการอยู่ร่วมกันของพระสงฆ์
๑๖. พระพุทธเจ้าทรงวางกฎเกณฑ์เกี่ยวกับกาลิกไว้กี่ประการ มีอะไรบ้าง
๑๗. จงให้ความหมายของคำว่า กฐิน และเล่าประวัติความเป็นมาของกฐินพอสังเขป
๑๘. กรานกฐินมีความหมายอย่างไร

เอกสารอ้างอิงประจำบท

- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **มหาจุฬาเดปิฎกั วินยปิฎก** **มหาวคฺปาลี(ปฐมภาค,ทุติยภาค)**. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.
- _____ . **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยฯ พระวินยปิฎก มหาวรรค จุลวรรค**. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- _____ . **สมนตปาสาทิกา มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (ปรโม, ทุติโย, ตติโย ภาค)**. กรุงเทพฯ : วิญญาน, ๒๕๓๒.
- _____ . **กุงขาวิตรณี**. กรุงเทพฯ : วิญญาน, ๒๕๓๒.
- _____ . **วินยสงคหฎฐกถา**. กรุงเทพฯ : วิญญาน, ๒๕๔๐.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **วชิรพทุธิฎีกา**. กรุงเทพฯ : วิญญาน, ๒๕๓๒.
- _____ . **กุงขาวิตรณีปุราณ-อภิณวฎีกา**. กรุงเทพฯ : วิญญาน, ๒๕๓๒.
- _____ . **วิมตมโนทนีอนุฎีกา (ปรโม, ทุติโย ภาค)**. กรุงเทพฯ : วิญญาน, ๒๕๓๒.
- _____ . **สารตฺถปกาลินีฎีกา (ปรโม-ทุติโย-ตติโย ภาค)**. กรุงเทพฯ : วิญญาน, ๒๕๓๒.

บทที่ ๕

คัมภีร์จุลวรรค

พระมหาสิมรตัน สิริธมฺโม
พระมหาเต็มใจ ฐริเมธี

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. อธิบายความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับคัมภีร์จุลวรรคได้
๒. อธิบายสาระสำคัญในคัมภีร์จุลวรรค ภาค ๑ ได้
๓. อธิบายสาระสำคัญในคัมภีร์จุลวรรค ภาค ๒ ได้

ขอบช่ายเนื้อหา

- ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับคัมภีร์จุลวรรค
- สาระสำคัญในคัมภีร์จุลวรรค ภาค ๑
- สาระสำคัญในคัมภีร์จุลวรรค ภาค ๒

๕.๑ ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับคัมภีร์จุลวรรค

คัมภีร์จุลวรรค แปลว่าคัมภีร์หมวดน้อย หมายถึงคัมภีร์ที่บรรจุเนื้อหาเบ็ดเตล็ดที่มานอกพระปาติโมกข์เกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณี ที่พระพุทธเจ้าทรงพระบัญญัติไว้ จัดแบ่งเป็น ๒ ภาค คือ ภาคที่ ๑ จัดเป็นพระวินัยปิฎกเล่มที่ ๖ ภาคที่ ๒ จัดเป็นพระวินัยเล่มที่ ๗ มีขอบข่ายเนื้อหา ดังนี้

๑. คัมภีร์จุลวรรค ภาค ๑ หรือพระวินัยปิฎก เล่มที่ ๖ นี้ แบ่งเนื้อหาออกเป็น ๔ ชั้นธกะ คือ

๑) กัมมชั้นธกะ หมวดที่ว่าด้วยเนื้อหาหนักกรรมหรือบทลงโทษ เช่น การช่มชู้ การถอดยศหรือตัดสติธิ การขับไล่ การขอมมาศฤหัสถ์ การยกออกจากหมู่ พร้อมด้วยวิธีระงับการลงโทษนั้นๆ

๒) ปารีวาลิกชั้นธกะ หมวดที่ว่าด้วยระเบียบปฏิบัติเกี่ยวกับการอยู่ปริวาส กล่าวถึงวัตรหรือข้อปฏิบัติ ของภิกษุผู้อยู่ปริวาสรวม ๙๔ ข้อ และกระบวนการ อันเกี่ยวกับการออกจากอาบัติสังฆาทิเสส เช่น ข้อกำหนดในการอยู่ปริวาส การชักเข้าหาอาบัติเดิม การประพุดติมานต์ และ การสวดถอนจากอาบัติ

๓) สมุจจยชั้นธกะ หมวดที่ว่าด้วยการประมวลเรื่องที่เกี่ยวข้องกับขั้นตอนการปฏิบัติ ออกจากอาบัติสังฆาทิเสสที่เรียกว่าวุฏฐานวิธี

๔) สมถชั้นธกะ หมวดที่ว่าด้วยวิธีระงับอธิกรณ์ วิธีระงับอธิกรณ์ ๗ อย่าง มีอะไรบ้าง เป็นต้น

๒. คัมภีร์จุลวรรค ภาค ๒ เป็นพระวินัยปิฎก เล่มที่ ๗ แบ่งเนื้อหาออกเป็น ๘ ชั้นธกะ คือ

๑) ขุททกวัตถุชั้นธกะ หมวดว่าด้วยเรื่องเล็กๆ น้อยๆ เรื่องที่กล่าวในหมวดนี้เป็นเรื่องเบ็ดเตล็ด เช่น ข้อปฏิบัติในเวลาอาบน้ำ การดมหรสพ ข้อห้ามและอนุญาตเกี่ยวกับบาตร เป็นต้น จนถึงเรื่องเครื่องใช้ที่ทำด้วยโลหะ ทำด้วยไม้และทำด้วยดินเหนียว

๒) เสนาสนะชั้นธกะ หมวดว่าด้วยที่อยู่อาศัย ในหมวดนี้กล่าวถึงเรื่องสถานที่อยู่อาศัย เครื่องใช้ เช่น เติงตั่ง ผ้าปูนั่งปูนอน เครื่องใช้ประจำในที่อยู่ ตลอดจนการก่อสร้าง เป็นต้น

๓) สังฆเภทชั้นธกะ หมวตว่าด้วยสงฆ์แตกกัน เล่าเรื่องพระเทวทัตคิดประทุษร้าย พระพุทธเจ้า แต่ไม่สำเร็จ จนถึงเหตุการณ์ที่ทำให้พระเทวทัตอาเจียนเป็นโลหิต และเรื่องการทำสงฆ์ให้แตกกัน พร้อมทั้งข้อกำหนดต่างๆ เกี่ยวกับการที่สงฆ์แตกกัน

๔) วัตตชั้นธกะ หมวตว่าด้วยวัตรหรือข้อปฏิบัติ ๑๓ เรื่อง คือข้อปฏิบัติของภิกษุผู้เป็นอาคันตุกะ ข้อปฏิบัติของภิกษุผู้เป็นเจ้าของถิ่น ข้อปฏิบัติของภิกษุผู้จะเดินทางจากไป ข้อปฏิบัติในโรงอาหาร ข้อปฏิบัติของภิกษุผู้บิณฑบาต ข้อปฏิบัติของภิกษุอยู่ป่า ข้อปฏิบัติเนื่องด้วยที่อยู่อาศัย ข้อปฏิบัติในเรื่องไฟ ข้อปฏิบัติเกี่ยวกับวัจจกฐี (ส้วม) ข้อปฏิบัติต่ออุปัชฌายะ ข้อปฏิบัติต่อสัทธีวิหาริก ข้อปฏิบัติต่ออาจารย์ ข้อปฏิบัติต่ออันเดวาลิก

๕) ปาติโมกข์ชั้นฐปนชั้นธกะ หมวตว่าด้วยการงดหรือหยุดสวดปาติโมกข์ กล่าวถึงการหยุดสวดปาติโมกข์ เพราะมีภิกษุผู้ไม่บริสุทธิ์ปนอยู่ด้วย พร้อมทั้งเงื่อนไขต่างๆ เป็นอันมาก

๖) ภิกษุณีชั้นธกะ หมวตว่าด้วยนางภิกษุณี กล่าวถึงความเป็นมาของนางภิกษุณี และข้อปฏิบัติ ข้อห้าม ข้ออนุญาตต่างๆ เกี่ยวกับนางภิกษุณี

๗) ปัญจสตีกชั้นธกะ หมวตว่าด้วยพระอรหันต์ ๕๐๐ รูป ทำสังคายนาครั้งที่ ๑ พรรณนาเหตุการณ์ภายหลังพุทธปรินิพพานถึงการทำสังคายนาครั้งที่ ๑

๘) สัตตสตีกชั้นธกะ หมวตว่าด้วยพระอรหันต์ ๗๐๐ รูปทำสังคายนาครั้งที่ ๒ พรรณนามูลเหตุ และการดำเนินในการทำสังคายนาครั้งที่ ๒

เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว คัมภีร์จุลวรรคทั้ง ภาค ๑ และภาค ๒ มีขอบข่ายเนื้อหา รวมทั้งสิ้น ๑๒ ชั้นธกะ มีสาระสำคัญที่ควรศึกษาดังต่อไปนี้

๕.๒ สาระสำคัญในคัมภีร์จุลวรรค ภาค ๑

๕.๒.๑ สาระสำคัญในกัมมชั้นธกะ

๑. เรื่องนิกคกรรม

นิกคกรรม คือมาตรการทางพระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้ เพื่อให้สงฆ์ใช้เป็นเครื่องมือสำหรับ ชม กำราบ หรือลงโทษแก่ภิกษุผู้ประพฤติผิดแล้วไม่ยอมรับผิด หรือไม่ยอมประพฤติกลับตนใหม่ หากปล่อยไว้จะกลายเป็นความหมักหมมเรื้อรังที่จะนำความเดือดร้อนเสื่อมเสียมาสู่คณะสงฆ์ส่วนใหญ่ไม่มีที่สิ้นสุด

พระพุทธเจ้าทรงบัญญัตินิคคกรรมไว้ ๕ ประเภท^๑ คือ

๑. ตัชฌนียกรรม คือการลงโทษด้วยการชู้ โดยสงฆ์จะลงโทษนี้แก่ภิกษุผู้ก่อความบาดหมาง ก่อความทะเลาะ ก่อความวิวาท ก่อเรื่องอื้อฉาว ก่ออิริยกรณในสงฆ์ เป็นผู้มากด้วยอาบัติ มีความประพฤติไม่เรียบร้อยดีเตียนพระพุทธ ดีเตียนพระธรรม ดีเตียนพระสงฆ์ ภิกษุผู้เป็นต้นเหตุให้มีการลงตัชฌนียกรรม คือภิกษุผู้เป็นนินิตของพระปัจจุทกะและพระโลหิตกะ เหตุเกิดที่วัดพระเชตุวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี แคว้นโกศล

๒. นียสกรรม คือการลงโทษด้วยการให้กลับไปถือนิสัยใหม่ โดยสงฆ์จะลงโทษนี้แก่ภิกษุผู้โง่เขลา ไม่ฉลาด มีอาบัติมาก ไม่มีมารยาท ภิกษุผู้เป็นต้นเหตุให้มีการลงนียสกรรม คือพระเสยยสกะ

๓. ปัพพาทนียกรรม คือการลงโทษด้วยการขับไล่ โดยสงฆ์จะลงโทษนี้แก่ภิกษุผู้ประทุษร้ายตระกูล มีมารยาทเลวทราม ความไม่ดีไม่งาม อันเนื่องด้วยความประพฤติไม่สมควรทางกายวาจาและการเลี้ยงชีพในทางที่ผิดภิกษุผู้เป็นต้นเหตุให้มีการลงปัพพาทนียกรรม คือพระอัสสชิและพระปุนัพพสุกะ^๒

๔. ปฏิสารณียกรรม คือการลงโทษด้วยการให้กลับสำนึกได้ โดยสงฆ์จะลงโทษนี้แก่ภิกษุผู้ดำบริภาษคฤหัสถ์ ทำคฤหัสถ์ให้แตกกับคฤหัสถ์ ดีเตียนพระพุทธ ดีเตียนพระธรรม ดีเตียนพระสงฆ์ให้คฤหัสถ์ฟัง เป็นต้น ภิกษุผู้เป็นต้นเหตุให้มีการลงปฏิสารณียกรรม คือพระสุธรรมซึ่งเป็นพระนักก่อสร้าง ท่านอยู่ประจำที่อัมพภูทกวัน เมืองมัจฉิกาสนณฑ์ แคว้นกาสิ

๕. อุกเขปนียกรรม คือการลงโทษด้วยการยกออกจากหมู่ โดยสงฆ์จะลงโทษนี้แก่ภิกษุผู้ต้องอาบัติแล้ว แต่ไม่ยอมรับว่าต้องอาบัติ ไม่ยอมทำคืนอาบัติ และไม่ยอมสละทิฏฐิบาป พระฉนินะเป็นภิกษุต้นเหตุให้ลง

อุกเขปนียกรรม ๒ ลักษณะ และพระอริฏฐะผู้มีบรรพบุรุษเป็นพรานฆ่าคนร้าย เป็นต้นเหตุให้มีการลงอุกเขปนียกรรมอีก ๑ ลักษณะ

^๑ วิ.จ. (ไทย) ๖/๑-๗๓/๑-๑๕๑.

^๒ ในที่นี้ หมายถึงพวกภิกษุผู้เป็นนินิตของพระปัจจุทกะและพระโลหิตกะ ซึ่งอยู่ในกลุ่มภิกษุฉัพคศิย์ ที่ตั้งตนเป็นผู้ปกครองหมู่คณะอยู่ประจำที่กัฎฐาสิริชนบท เขตกรุงพาราณสี แคว้นกาสิ (วิ.อ. (บาลี) ๓/๑/๒๕๑, สารตถ.ฎีกา (บาลี) ๓/๑/๔๓๗).

นิกคหกรรมทั้ง ๕ ประเภทนี้ เมื่อภิกษุถูกสงฆ์ลงโทษ ย่อมถูกตัดสิทธิต่างๆ รวม ๑๘ อย่าง^๓ คือ

๑. ไม่พึงให้อุปสมบท
๒. ไม่พึงให้นิสสัย
๓. ไม่พึงมีสามเณรไว้รับใช้
๔. ไม่พึงรับแต่งตั้งให้สั่งสอนนางภิกษุณี
๕. ได้รับแต่งตั้งแล้วก็ไม่พึงสั่งสอน
๖. ถูกสงฆ์ลงโทษด้วยอาบัติใด ไม่พึงต้องอาบัตินั้นซ้ำอีก
๗. ไม่พึงต้องอาบัติประเภทเดียวกันนั้น
๘. ไม่พึงต้องอาบัติที่เร็วกว่านั้น
๙. ไม่พึงตำหนิกรรมนั้น
๑๐. ไม่พึงตำหนิสงฆ์ผู้ทำกรรมนั้น
๑๑. ไม่พึงห้ามอุโบสถแก่ภิกษุผู้ทำกรรมนั้น
๑๒. ไม่พึงห้ามปวารณาแก่ภิกษุปกติ
๑๓. ไม่พึงไต่สวนภิกษุอื่น
๑๔. ไม่พึงเริ่มตั้งอนุวาทาธิกรณ์ (การโจทอาบัติ)
๑๕. ไม่พึงขอให้ภิกษุอื่นทำโอกาส (เพื่อจะโจทอาบัติ)
๑๖. ไม่พึงโจทอาบัติภิกษุอื่น
๑๗. ไม่พึงทำภิกษุอื่นให้ระลึก (ว่าทำความผิดซ้อนนั้นซ้อนนี้หรือไม่)
๑๘. ไม่พึงช่วยภิกษุทั้งหลายให้สู้กันในอธิกรณ์

๒. วิธีลงนิกคหกรรม

การลงนิกคหกรรมแก่ภิกษุผู้กระทำความผิด มีวิธีขั้นตอนดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ ๑ ให้เรียกประชุมสงฆ์

ขั้นตอนที่ ๒ ให้โจทภิกษุที่กระทำความผิด

^๓ วิ.จ. (ไทย) ๖/๗/๑๖.

^๔ ปกัตตติภิกษุ ได้แก่ภิกษุผู้มีศีลและอาจารย์เสมอกับภิกษุทั้งหลาย หรือภิกษุโดยปกติที่ไม่ถูกลงโทษ
ไม่ต้องอาบัติปาราชิก (วิ.อ. (บาลี) ๓/๓๙๔/๒๔๐,๗๕/๒๕๖,๑๐๒/๒๗๒).

ขั้นตอนที่ ๓ ให้ภิกษุที่กระทำความผิดให้การ

ขั้นตอนที่ ๔ ให้ปรับอาบัติแก่ภิกษุที่กระทำความผิดนั้น

ขั้นตอนที่ ๕ ให้สวดประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติจตุกรรมวาจา คือ ตั้งญัตติ^๕

๑ ครั้ง สวดอนุสาวนา^๖ อีก ๓ ครั้ง เป็นเสร็จวิธี

๓. วิธีระงับนิกคกรรม^๗

พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้สงฆ์ระงับนิกคกรรมแก่ภิกษุที่สงฆ์ลงนิกคกรรมแต่ละประเภทแล้วกลับประพฤติชอบ หายเยอหยิ่ง กลับตัวได้ โดยพระองค์ทรงกำหนดวิธีระงับนิกคกรรม ทั้ง ๕ ข้อ คือ ดัชชะนียกรรม นิสกรรม ปัพพาชนียกรรม ปฏิสารณียกรรม อุกเขปนียกรรม โดยวิธีการดังต่อไปนี้

๑. ให้ภิกษุเข้าไปหาสงฆ์ ห่มผ้าอุตตราสงค์เฉียงป่าข้างหนึ่ง

๒. ให้กราบเท้าภิกษุผู้แก้พรษาทั้งหลาย นั่งกระโหยง ประนมมือ

๓. กล่าวกรรมวาจา

๔. ให้ภิกษุผู้ฉลาด สามารถประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติจตุกรรมวาจา

๕. ภิกษุที่ถูกสงฆ์ลงนิกคกรรมแล้ว ต่อมาลาสิกขาพ้นจากความเป็น

ภิกษุนิกคกรรมของภิกษุรูปนั้นก็พ้นอันระงับ

๖. สถานที่ทำ ณ โรงอุโบสถ หรือสถานที่ที่สงฆ์สมมติปักปันเขตแดนเป็นสีมาเท่านั้นจะประชุมทำกันตามลานวัด หรือสถานที่อื่นใดโดยที่สงฆ์มิได้สวดประกาศไม่ได้

^๕ ญัตติ หมายถึงเรื่องทีประกาศให้ทราบ เช่น ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุชื่อฉันทะนี้ ต้องอาบัติแล้วไม่ปรารถนาจะเห็นว่าอาบัติ ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว ฟังลงอุเขปนียกรรม ภิกษุชื่อฉันทะ เพราะไม่เห็นว่าป็นอาบัติ ห้ามสมโภคกับสงฆ์ (วิ.จ. (ไทย) ๖/๔๗/๘๖).

^๖ อนุสาวนา หมายถึงการสวดประกาศขอมติสงฆ์ เช่น ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุชื่อฉันทะนี้ ต้องอาบัติแล้วไม่ปรารถนาจะเห็นว่าอาบัติ ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว ฟังลงอุเขปนียกรรม ภิกษุชื่อฉันทะ เพราะไม่เห็นว่าเป็นอาบัติ ห้ามสมโภคกับสงฆ์ ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการลงอุเขปนียกรรมแก่ภิกษุชื่อฉันทะ เพราะไม่เห็นว่าเป็นอาบัติ ห้ามสมโภคกับสงฆ์ ท่านรูปนั้นพึงนั่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง... ครั้งที่ ๒...ครั้งที่ ๓... (วิ.จ. (ไทย) ๖/๔๗/๘๖-๘๗).

^๗ วิ.จ. (ไทย) ๖/๑๐/๒๐-๒๑, วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๐/๓๗-๓๘, วิ.จ. (ไทย) ๖/๓๒/๖๔-๖๕, วิ.จ. (ไทย) ๖/๔๕/๘๔-๘๕, วิ.จ. (ไทย) ๖/๗๔/๑๕๑-๑๕๒).

ดังนั้น จึงเป็นอันสรุปความในกัมมขันธกะ เป็นหมวดที่ว่าด้วยนิคคกรรมหรือการลงโทษได้ว่า การลงนิกคกรรมทั้ง ๕ ประเภท คือตชชนียกรรม นียสกรรม ปัพพาชนียกรรม ปฏิสารณียกรรม และอุกเขปนียกรรม ภิกษุผู้ฉลาดสามารถจะต้องประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจาและการระงับนิกคกรรมจะต้องประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติ-จตุตถกรรมวาจาอีกเช่นเดียวกัน

๕.๒.๒ สารสำคัญในปริวาสกขันธกะ

๑. เรื่องปริวาส

ปริวาส คือการอยู่กรรมตามภูฐานวิธีที่ว่าด้วยระเบียบปฏิบัติสำหรับออกจากครุกาบัติ ซึ่งภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสไม่ว่าจะเป็นสิกขาบทข้อใดก็ตามแล้วปิดไว้ เมื่อมีความประสงค์จะออกหรือเปลื้องตนออกจากอาบัตินี้จะต้องขอปริวาสจากสงฆ์จตุวรรคแล้วอยู่ปริวาสเพื่อเป็นการลงโทษตนเองตามจำนวนวันที่ปิดไว้ จากนั้นจึงจะขอมานัดกับสงฆ์จตุวรรค ซึ่งสงฆ์จะกำหนดให้ประพฤตินานัด ๖ ราตรี แล้วจึงจะขออภัย^๔ กับสงฆ์วิสติวรรคเพื่อให้สวดอภัยภังการรับอาบัติและรับกลับเข้าหมู่ต่อไป ซึ่งเมื่อกกล่าวโดยสรุปแล้วปริวาสมี ๔ ประเภท^๕ คือ

๑) อภัยจันนปริวาส คือปริวาสที่มีได้ปิดไว้ หมายถึงปริวาสที่สงฆ์พึงให้แก่ภิกษุของศาสนาอื่น หรือนุคคลที่นับถือศาสนาอื่นแล้วมีความประสงค์จะขอบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา เมื่ออยู่ปริวาสครบ ๔ เดือนโดยไม่บกพร่องแล้วสงฆ์จึงจะให้บรรพชาอุปสมบทต่อไป

๒) ปฏิจันนปริวาส คือปริวาสที่ปิดไว้ หมายถึงปริวาสที่สงฆ์จตุวรรคพึงให้แก่ภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสแล้วปิดไว้ เมื่อมีความประสงค์จะออกจากอาบัตินี้จะต้องไปขอปริวาสจากสงฆ์แล้วอยู่ปริวาสหรืออยู่กรรมตามจำนวนวันที่ปิดไว้

๓) สโมธานปริวาส คือปริวาสที่ประมวลอาบัติและวันเข้าด้วยกัน หมายถึงปริวาสที่สงฆ์จตุวรรคพึงให้แก่ภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสสิกขาบทเดียวหลายครั้ง และปิด

^๔ อภัยภังการ แปลว่าการเรียกเข้าหมู่ หรือการรับกลับเข้าหมู่ เป็นขั้นตอนสุดท้ายแห่งการออกจากอาบัติสังฆาทิเสส.

^๕ วิ.อ. (บาลี) ๓/๗๕/๒๕๖.

จำนวนวันไว้ต่างกันบ้าง เท่ากันบ้าง เมื่อมีความประสงค์จะออกหรือเปลื้องตนออกจากอาบัติดังกล่าว จะต้องไปขอปริวาสจากสงฆ์ โดยสงฆ์จะพิจารณาให้สโมธานปริวาสคือปริวาสแบบประมวลอาบัติและจำนวนวันที่ปิดไว้เข้าด้วยกัน แบ่งย่อยออกเป็น ๓ ประเภท คือ

๓.๑ โสธานสโมธานปริวาส คือปริวาสที่ประมวลอาบัติและวันเข้าด้วยกันอีกแบบหนึ่ง หมายถึงภิกษุต้องอาบัติสังฆาทิเสสสิกขาบทเดียวกันหลายครั้ง แต่ปิดไว้ครั้งละ ๕ วัน

๓.๒ อัคคสโมธานปริวาส คือปริวาสที่ประมวลอาบัติและวันที่ปิดไว้อีกแบบหนึ่ง หมายถึงภิกษุต้องอาบัติสังฆาทิเสสสิกขาบทเดียวกันหลายครั้ง แต่แต่ละครั้งปิดไว้ไม่เท่ากัน เช่น ปิดไว้ครั้งละ ๓ วันบ้าง ๕ วันบ้าง ๗ วันบ้าง เป็นต้น

๓.๓ มิสตกสโมธานปริวาส คือปริวาสที่ประมวลอาบัติและวันที่ปิดไว้อีกแบบหนึ่ง หมายถึงภิกษุต้องอาบัติสังฆาทิเสสหลายสิกขาบท จนจำไม่ได้ว่าตนเองต้องอาบัติสังฆาทิเสสสิกขาบทใดกี่ครั้ง และนอกจากนี้ยังจำจำนวนวันที่ปิดไว้ไม่ได้อีกด้วย

๔) สุตถันตปริวาสคือปริวาสที่อยู่ไปจนกว่าจะเห็นว่าบริสุทธิ์ หมายถึงภิกษุต้องอาบัติสังฆาทิเสสหลายคราวแล้วปิดไว้ จนจำจำนวนการต้องอาบัติและจำนวนวันที่ปิดไว้ไม่ได้ หรือจำได้บ้างจำนวน เมื่อภิกษุนั้นมีความประสงค์จะออกหรือเปลื้องตนออกจากอาบัตินี้ จะต้องไปขอปริวาสจากสงฆ์ โดยสงฆ์จะพิจารณาให้สุตถันตปริวาส เพื่อให้ภิกษุนั้นอยู่ปริวาสไปจนกว่าจะเห็นว่าบริสุทธิ์ มี ๒ ประเภท คือ

๔.๑ จุฬสุตถันตปริวาส คือปริวาสที่อยู่ไปจนกว่าจะเห็นว่าบริสุทธิ์ ในกรณีที่พอจำวันที่ปิดไว้ได้บ้าง

๔.๒ มหาสุตถันตปริวาส คือปริวาสที่อยู่ไปจนกว่าจะเห็นว่าบริสุทธิ์ ในกรณีที่จำจำนวนอาบัติและวันที่ปิดไว้ไม่ได้

๒. เรื่องวัตรของภิกษุผู้อยู่ปริวาส^{๑๐}

ภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสแล้วปิดไว้ เมื่อมีความประสงค์จะออกหรือเปลื้องตนออกจากอาบัตินี้ดังกล่าวจะต้องไปขอปริวาสจากสงฆ์จตุรวรรค จากนั้นสงฆ์จตุรวรรคจะกำหนดให้อยู่ปริวาสตามจำนวนวันที่ปิดไว้ โดยให้ถือวัตร ๙๔ ข้อของผู้อยู่ปริวาส คือ

^{๑๐} ผู้ศึกษาพึงศึกษา ราชเลียด ใน วิ.จ. (ไทย) ๖/๗๖-๘๒/๑๕๘-๑๖๔.

- ๑) อันภิกษุผู้ปริวาส ไม่พึงให้อุปสมบท
- ๒) ไม่พึงให้นิสัย
- ๓) ไม่พึงให้สามเณรอุปฐาก
- ๔) ไม่พึงรับสมมติเป็นผู้สั่งสอนภิกษุณี
- ๕) แม้ได้รับสมมติแล้ว ก็ไม่พึงสั่งสอนภิกษุณี
- ๖) สงฆ์ให้ปริวาสเพื่ออาบัติใด ไม่พึงต้องอาบัตินั้น
- ๗) ไม่พึงต้องอาบัตินั้นทำนองเดียวกัน
- ๘) ไม่พึงต้องอาบัตินั้นเลวทรามกว่านั้น
- ๙) ไม่พึงตำหนิกรรม
- ๑๐) ไม่พึงติภิกษุทั้งหลายผู้ทำกรรม
- ๑๑) ไม่พึงงดอุโบสถแก่ปกติตติภิกษุ
- ๑๒) ไม่พึงงดปวารณาแก่ปกติตติภิกษุ
- ๑๓) ไม่พึงทำการไต่สวน
- ๑๔) ไม่พึงเริ่มอนุวาทาธิกรณ์
- ๑๕) ไม่พึงขอโอกาสภิกษุอื่น
- ๑๖) ไม่พึงโจทภิกษุอื่น
- ๑๗) ไม่พึงให้ภิกษุอื่นให้การ
- ๑๘) ไม่พึงชักชวนกันก่อความทะเลาะ
- ๑๙) ไม่พึงเดินนำหน้าปกติตติภิกษุ
- ๒๐) ไม่พึงนั่งข้างหน้าปกติตติภิกษุ
- ๒๑) พึงพอใจอาสนะสุดท้าย ที่นอนสุดท้าย วิหารสุดท้ายของสงฆ์ ที่จะ

ให้ภิกษุผู้อยู่ปริวาสนั้น

- ๒๒) ไม่พึงมีปกติตติภิกษุ เป็นปุเรสมณะ หรือเป็นปัจฉาสมณะเข้าตระกูล
- ๒๓) ไม่พึงสมาทานอารัญญิกชุดงค์
- ๒๔) ไม่พึงสมาทานปินทปาติกชุดงค์
- ๒๕) ไม่พึงให้เขานำบิณฑบาตมาส่ง เพราะปัจจัยนั้น ด้วยคิดว่า “คนอย่า

ได้รู้จักเรา”

- ๒๖) เห็นอาคันตุกะไป ฟังบอกให้ทราบ
- ๒๗) มีอาคันตุกะมา ฟังบอกให้ทราบ
- ๒๘) ฟังบอกในวันอุโบสถ
- ๒๙) ฟังบอกในวันปวารณา
- ๓๐) ถ้าอาพาธ ฟังส่งทูตให้ไปบอก

ฯลฯ

๓. เรื่องมุลายปฏิกัสนา

มุลายปฏิกัสนา หมายถึงระเบียบปฏิบัติสำหรับภิกษุผู้อยู่ปริวาสในกรณีกำลังอยู่ปริวาสนั้น หรือขณะประพฤติมานัตต์ก็ตาม ภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสซ้ำกับที่ต้องไว้เดิม เข้าอีก จะต้องเริ่มตั้งต้นถูกลงโทษใหม่ คือต้องขอกลับเริ่มต้นถูกลงโทษในลำดับแรกอีก ต้องอาศัยสงฆ์จำนวน ๔ รูป ทำพิธีชักเข้าหาอาบัติเดิม คือกำหนดให้ภิกษุนั้นกลับไปตั้งต้นอยู่ปริวาสใหม่อีก

๔. เรื่องมานัต

มานัต คือวุฎฐานวิธีหรือระเบียบปฏิบัติสำหรับออกจากครุกาบัติอีกชั้นตอนหนึ่ง โดยเบื้องต้นผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสแล้ว มีความประสงค์จะออกหรือเปลื้องตนออกจากอาบัตินี้ดังกล่าว

เมื่ออยู่ปริวาสครบกำหนดที่ปิดไว้แล้ว หรือถ้าไม่ได้ปิดไว้เลย ไม่ต้องอยู่ปริวาสคงประพฤติมานัตต์ทีเดียว การประพฤติมานัตต์ คือการถูกลงโทษให้ต้องประจานความผิดของตนแบบปริวาส แต่มีกำหนด ๖ ราตรี ไม่ว่าจะปิดไว้หรือไม่ปิดอาบัติสังฆาทิเสส ต้องประพฤติมานัตต์ ๖ ราตรีเหมือนกันหมด

๕. เรื่องอัพภาน

อัพภาน คือการรับกลับเข้าหมู่ ซึ่งเป็นขั้นตอนสุดท้ายแห่งวุฎฐานวิธีหรือระเบียบปฏิบัติสำหรับภิกษุผู้ต้องครุกาบัติเมื่อภิกษุถูกลงโทษให้อยู่ปริวาสและให้ประพฤติมานัตต์ถูกต้องแล้ว ก็เป็นผู้ควรแก่การสวดถอนจากอาบัตินั้น การสวดถอนจากอาบัตินี้ เรียกว่าอัพภาน ต้องใช้ภิกษุประชุมกันไม่น้อยกว่า ๒๐ รูป

ในระหว่างที่ถูกลงโทษเหล่านี้ ภิกษุถูกตัดสิทธิมากหลาย ทั้งยังต้องคอยบอกความผิด ของตนแก่ภิกษุผู้ผ่านไปมาและบอกในที่ประชุมสงฆ์ เมื่อทำอุโบสถสังฆกรรมด้วยรวมความว่า เป็นการลงโทษที่ทำให้ผู้ถูกลงโทษรู้สึกว้าวนักมาก ต้องเกี่ยวข้องกับสงฆ์ส่วนมาก โดยการประจานตัวและการสวดประกาศหลายชั้นตอน

๖. เรื่องรัตติเจท

รัตติเจท^{๑๑} แปลว่าความขาดราตรี หมายถึงเหตุให้ขาดราตรี นับราตรีที่อยู่ปริวาสไม่ได้ พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้สำหรับภิกษุผู้อยู่ปริวาสและประพฤติมานัต

รัตติเจทของภิกษุผู้อยู่ปริวาส มีเหตุ ๓ อย่าง คือ^{๑๒}

- ๑) สหवासะ การอยู่ร่วมกัน หมายถึงการอยู่ในที่มุงที่บังอันเดียวกันกับปกติตตภิกษุ
- ๒) วิปวาสะ การอยู่ปราศ หมายถึงการที่ภิกษุผู้อยู่ปริวาสนั้นอยู่รูปเดียว
- ๓) อนาโรจนา การไม่บอก หมายถึงไม่บอกแก่ภิกษุอาคันตุกะ เป็นต้น

ส่วนรัตติเจทของภิกษุผู้ประพฤติมานัตก็มี ๔ อย่าง คือ ๓ ข้อแรกเหมือนกับของภิกษุผู้อยู่ปริวาส ส่วนข้อที่ ๔ คือ อุเน คณะ จรณะ คือการประพฤติมานัตในสงฆ์ที่ไม่เต็มคณะ หมายถึงในระหว่างประพฤติมานัตนั้น สงฆ์ในวัดลดจำนวนลง มีไม่ถึง ๔ รูป

๗. การเก็บปริวาสและเก็บมานัต

ในกรณีที่มีเหตุการณ์เกิดขึ้น อันทำให้ไม่สามารถอยู่ปริวาสหรือประพฤติมานัตได้สะดวก เช่น สงฆ์มาประชุมกันมากมาย จะเที่ยวบอกประจานตัวเองให้หมดสิ้นทั่วถึงไม่ไหว ทรงอนุญาตให้เก็บปริวาสหรือมานัตได้ เมื่อเหตุการณ์เป็นปกติแล้ว จึงสมาทาน คือถือการอยู่ปริวาสหรือประพฤติมานัตต่อไปใหม่

สรุปความในปาริวาสิกขันธกะ ซึ่งเป็นหมวดที่ว่าด้วยระเบียบปฏิบัติที่เกี่ยวกับการอยู่ปริวาสได้ว่า ภิกษุผู้อยู่ปริวาสหรือประพฤติมานัต ควรอยู่ในอาวาสที่มีภิกษุอยู่ไม่มากเกินไป

^{๑๑} วิ.อ. (บาลี) ๖/๔๗๕/๕๒๘.

^{๑๒} วิ.จ. (ไทย) ๖/๘๓/๑๖๔.

และไม่ควรอยู่ในอาวาสที่มีภิกษุเข้าออกอยู่ตลอดเวลา เพราะยากต่อการบอกรับปริวาสหรือ
มานัตได้อย่างทั่วถึง

ภิกษุผู้อยู่ปริวาส ควรอยู่ในอาวาสที่มีปกติตติภิกษุอยู่ด้วยไม่น้อยกว่า ๑ รูป ส่วนภิกษุ
ผู้ประพฤติมานัตควรอยู่ในอาวาสที่มีปกติตติภิกษุอยู่ครบองค์สงฆ์คือมี ๔ รูป

บุคคลหรือคณะให้ปริวาสหรือมานัตไม่ได้ สงฆ์จตุรวรรค สงฆ์ปัญจวรรค สงฆ์มีทสรวรรค
หรือสงฆ์วิสติตวรรคเท่านั้นจึงจะให้ปริวาสหรือมานัตได้ ในขณะที่สงฆ์วิสติตวรรคเท่านั้นจึงจะได้
อภัยกันได้

สงฆ์มีภิกษุผู้อยู่ปริวาสเป็นรูปที่ ๔ ให้ปริวาสหรือชักเข้าหาอาบัติเดิมไม่ได้ สงฆ์มี
ภิกษุผู้ประพฤติมานัตเป็นรูปที่ ๔ ให้มานัตไม่ได้ ในขณะที่สงฆ์มีภิกษุผู้ประพฤติมานัตเป็นรูป
ที่ ๒๐ ก็ให้อภัยกันได้

ส่วนวิธีการอยู่ปริวาส การประพฤติมานัต และการให้อภัยกันได้ ซึ่งเป็นขั้นตอนแห่ง
กฎฐานวินัย หรือระเบียบปฏิบัติสำหรับภิกษุผู้ต้องครุกาบัติแล้วมีความประสงค์จะออกจากอาบัติ
ดังกล่าว จะขอเข้าไปกล่าวในสมุจจยชั้นถัดต่อไป

๕.๒.๓ สารสำคัญในสมุจจยชั้นถัด

การออกจากอาบัติสังฆาทิเสส ภิกษุผู้ต้องอาบัติต้องอาศัยสงฆ์ทุกขั้นตอน เมื่อกกล่าว
โดยสรุปแล้ว สามารถแบ่งวิธีปฏิบัติออกได้ ๒ ลักษณะ คือ

๑. วิธีออกจากอาบัติที่ไม่ได้ปิดไว้ มีขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ ภิกษุที่ต้องอาบัติ พึงเข้าไปหาสงฆ์จตุรวรรค กราบเท้าภิกษุทั้งหลาย
ที่แก่พรรษากว่า นั่งกระโหย่ง ประนมมือ

ขั้นตอนที่ ๒ กล่าวแจ้งเรื่องของตนต้องอาบัติ ๑ ตัว แต่ไม่ได้ปิดไว้ เพื่อขอมานัต
๖ ราตรี^{๑๓}

^{๑๓} วิ.จ. (ไทย) ๖/๔๘/๑๙๓-๑๙๔.

ขั้นตอนที่ ๓ ภิกษุผู้สามารถประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจา คือ ตั้งญัตติ ๑ ครั้ง สวดอนุสาวนา ๓ ครั้ง^{๑๔}

ขั้นตอนที่ ๔ เมื่อภิกษุประพฤติมานัต ๖ ราตรีแล้ว ขออัมภานต่อสงฆ์ วิสติวรรค^{๑๕}

ขั้นตอนที่ ๕ ภิกษุผู้สามารถประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจา คือ ตั้งญัตติ ๑ ครั้ง สวดอนุสาวนา ๓ ครั้ง^{๑๖}

๒. วิธีออกจากอาบัติที่ปิดไว้ มีขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ ภิกษุที่ต้องอาบัติ พึงเข้าไปหาสงฆ์จตุวรรค กราบเท้าภิกษุทั้งหลาย ที่แก่พรรษากว่า นั่งกระโหยง ประนมมือ

ขั้นตอนที่ ๒ กล่าวแจ้งเรื่องที่ตนต้องอาบัติสังฆาภิเสสที่ปิดไว้ เพื่อขอปริวาส^{๑๗}

ขั้นตอนที่ ๓ ภิกษุผู้สามารถประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจา คือ ตั้งญัตติ ๑ ครั้ง สวดอนุสาวนา ๓ ครั้ง ในการให้ปริวาส^{๑๘}

ขั้นตอนที่ ๔ เมื่อภิกษุอยู่ปริวาสแล้ว ขอมานัตต่อสงฆ์จตุวรรค^{๑๙}

ขั้นตอนที่ ๕ ภิกษุผู้สามารถประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจา คือ ตั้งญัตติ ๑ ครั้ง สวดอนุสาวนา ๓ ครั้ง ในการให้มานัต^{๒๐}

ขั้นตอนที่ ๖ เมื่อภิกษุประพฤติมานัตแล้ว ขออัมภานต่อสงฆ์วิสติวรรค^{๒๑}

ขั้นตอนที่ ๗ ภิกษุผู้สามารถประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจา คือ ตั้งญัตติ ๑ ครั้ง สวดอนุสาวนา ๓ ครั้ง ในการให้อัมภาน^{๒๒}

^{๑๔} วิ.จ. (ไทย) ๖/๙๙/๑๙๓-๑๙๔.

^{๑๕} วิ.จ. (ไทย) ๖/๑๐๐/๑๙๔-๑๙๕.

^{๑๖} วิ.จ. (ไทย) ๖/๑๐๑/๑๙๕-๑๙๖.

^{๑๗} วิ.จ. (ไทย) ๖/๑๐๒/๑๙๖.

^{๑๘} วิ.จ. (ไทย) ๖/๑๐๓/๑๙๖-๑๙๗.

^{๑๙} วิ.จ. (ไทย) ๖/๑๐๔/๑๙๗-๑๙๘.

^{๒๐} วิ.จ. (ไทย) ๖/๑๐๕/๑๙๘-๒๐๐.

^{๒๑} วิ.จ. (ไทย) ๖/๑๐๖/๒๐๑-๒๐๒.

^{๒๒} วิ.จ. (ไทย) ๖/๑๐๗/๒๐๒-๒๐๓.

ขั้นตอนนอกจากอาบัติสังฆาทิเสสทั้ง ๒ ลักษณะนี้ เป็นพิธีทางสงฆ์ที่มีการสวดกรรมวาจา ซึ่งมีเนื้อหายาวมาก ผู้ศึกษาจึงพึงศึกษาจากพระไตรปิฎกเพิ่มเติมตามที่อ้างอิงเชิงอรรถไว้ให้

ในกรณีที่ภิกษุต้องอาบัติสังฆาทิเสสข้อเดียวแต่ปิดไว้ ๒ วันบ้าง ๓ วันบ้าง ๔ วันบ้าง ๕ วันบ้าง หรือ ๑๕ วัน ก็ให้ขอปริวาส ตามจำนวนวันที่ปิดไว้ แล้วขอมานัต และอัพภาน ซึ่งมีขั้นตอนการปฏิบัติเช่นเดียวกับกรณีปิดไว้ ๑ วัน

สำหรับในกรณีที่ภิกษุกำลังอยู่ปริวาส แล้วต้องอาบัติสังฆาทิเสสสิกขาบทเดียวกันซ้ำอีก หรือกำลังประพฤติมานัตอยู่กลับไปต้องอาบัติสังฆาทิเสสสิกขาบทเดียวกันซ้ำอีก จะต้องไปขอให้สงฆ์ชักเข้าอาบัติเดิมแล้วอยู่ปริวาสหรือประพฤติมานัตแล้วแต่กรณี และเมื่อสงฆ์ จำนวน ๒๐ รูป อัพภานคือเรียกกลับเข้าหมู่แล้ว อาบัติสังฆาทิเสสก็เป็นอันระงับ และภิกษุรูปนั้นกลับคืนสู่ความบริสุทธิ์ดังเดิมต่อไป

๕.๒.๔ สาระสำคัญในสมณชั้นธกะ

คำว่า สมณะ ในคำว่า สมณชั้นธกะ แปลว่าการระงับ เป็นชื่อวิธีการระงับอธิกรณ์ ในคณะสงฆ์ เรียกเต็มศัพท์ว่า อธิกรณ์สมณะ แปลว่าวิธีระงับอธิกรณ์^{๒๓} ในชั้นธกะนี้มีสาระสำคัญที่ควรศึกษาคือเรื่องอธิกรณ์ และวิธีระงับอธิกรณ์

๑. อธิกรณ์

คำว่า อธิกรณ์ หมายถึงเรื่องที่สงฆ์ต้องดำเนินการ ซึ่งมีทั้งส่วนที่เป็นปัญหาข้อขัดแย้ง และส่วนที่เป็นกิจธุระต่างๆ ที่สงฆ์จะต้องทำให้ถูกต้องตามพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ มี ๔ ประเภท^{๒๔} คือ

- ๑) วิวาทาธิกรณ์ คือ เรื่องที่ภิกษุทั้งหลายวิวาทกัน^{๒๕} ในเรื่องดังนี้

^{๒๓} จ.ป. (บาลี) ๘/๒๗๕/๒๑๐, วิ.อ. (บาลี) ๓/๓๔๐/๔๘๗.

^{๒๔} วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๑๕/๓๓๐-๓๓๒.

^{๒๕} วิวาทกัน ในที่นี้ หมายถึงมีความเห็นที่แตกต่างกัน มีวาทะโต้แย้งกันในเชิงเหตุผล ไม่ใช่การทะเลาะกันด้วยอารมณ์ตามคติทางโลก.

- ๑.๑ นี้ธรรม นี้มิใช่ธรรม
- ๑.๒ นี้วินัย นี้มิใช่วินัย
- ๑.๓ นี้ตถาคตภาสิตไว้ ตรัสไว้ นี้ตถาคตไม่ได้ภาสิตไว้ ไม่ได้ตรัสไว้
- ๑.๔ นี้จรียวัตรที่ตถาคตได้ประพฤติมา นี้จรียวัตรที่ตถาคตไม่ได้ประพฤติมา
- ๑.๕ นี้ตถาคตทรงบัญญัติไว้ นี้ตถาคตไม่ได้ทรงบัญญัติไว้
- ๑.๖ นี้อาบัติ นี้มิใช่อาบัติ
- ๑.๗ นี้อาบัติเบา นี้อาบัติหนัก
- ๑.๘ นี้อาบัติมีส่วนเหลือ นี้อาบัติไม่มีส่วนเหลือ
- ๑.๙ นี้อาบัติชั่วยาบ นี้อาบัติไม่ชั่วยาบ

ในกรณีที่ยกมาทั้ง ๙ ประการนี้ มีมูลเหตุมาจากอกุศลมูลบ้าง กุศลมูลบ้าง ผู้ศึกษาพึงศึกษาจากคัมภีร์จุลวรรค ภาค ๑^{๒๖}

๒) อนุวาทาธิกรณ์ คือเรื่องที่ภิกษุทั้งหลายโจทหรือกล่าวหากันและกันด้วย สีสวิบัติ อาจารย์วิบัติ ทิฏฐิวินัย หรือ อาชีวะวิบัติ การกล่าวหา การฟ้องร้อง การประท้วง ความเป็นผู้คล้อยตาม ความอุตสาหะโจท และการตามเพิ่มกำลังให้ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งมีสีสวิบัติ เป็นต้น เหล่านี้เรียกว่าอนุวาทาธิกรณ์

๓) อาปัตตธาธิกรณ์ คือเรื่องที่ภิกษุทั้งหลายโจทหรือกล่าวหากันและกันในเรื่อง การต้องอาบัติ ๕ กอง ได้แก่ ปาราชิก สังฆาทิเสส ปาจิตตีย์ ปาฏิเทสนียะ ทุกกฏ และการต้องอาบัติ ๗ กอง ได้แก่ ปาราชิก สังฆาทิเสส ฤทธัจฉัย ปาจิตตีย์ ปาฏิเทสนียะ ทุกกฏ และ ทุพภาสิต เหล่านี้เรียกว่าอาปัตตธาธิกรณ์

๔) กิจจาธิกรณ์ คือเรื่องที่เป็นหน้าที่ หรือกิจธุระที่สงฆ์ต้องดำเนินการหรือ จัดทำในสังฆกรรม ๔ ประเภท คือ

(๑) อปโลกนกรรม คือการบอกเล่ากันในที่ประชุมสงฆ์เพื่อขอความเห็นชอบร่วมกัน เช่น การอปโลกน์แจกอาหารในโรงฉัน เป็นต้น โดยไม่ต้องตั้งญัตติและไม่ต้องสวดอนุสาวนา

^{๒๖} วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๑๖/๓๓๓.

(๒) ญัตติกรรม คือกรรมที่ต้องทำด้วยการตั้งญัตติ เพื่อประกาศให้สงฆ์ทราบว่าจะต้องทำกิจร่วมกัน เช่น อุโบสถกรรมและปวารณากรรม เป็นต้น โดยไม่ต้องสวดอนุสาวนา

(๓) ญัตติทุติยกรรม คือกรรมที่มีญัตติเป็นที่สอง หรือกรรมที่ต้องทำด้วยการตั้งญัตติแล้วสวดอนุสาวนาเพียงครั้งเดียว เช่น การสมมติสีมา การสังคายนาและการมอบผ้ากฐิน เป็นต้น

(๔) ญัตติจตุตถกรรม คือกรรมที่มีญัตติเป็นที่ ๔ ซึ่งถือว่าเป็นกรรมที่มีความสำคัญมาก เช่น อุปสมบทกรรมและนิคคหกรรม เป็นต้น เมื่อตั้งญัตติแล้วจะต้องสวดอนุสาวนาประกาศขอมติ ๓ ครั้ง เพื่อให้สงฆ์ที่เข้าร่วมสังฆกรรมนั้นๆ มีเวลาเพียงพอที่จะพิจารณาว่าจะให้ความเห็นชอบหรือไม่^{๒๗}

๒. วิธีระงับอธิกรณ์

พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตวิธีระงับอธิกรณ์ไว้ ๗ ประเภท^{๒๘} คือ

๑) สัมมุขวินัย คือการระงับอธิกรณ์ในที่พร้อมหน้า หมายถึงพร้อมหน้าสงฆ์ได้แก่ครบองค์ประชุมสงฆ์

๒) สติวินัย คือการระงับอธิกรณ์โดยประกาศสมมติให้ว่าเป็นผู้มีสติสมบูรณ์

๓) อมูหวินัย คือการระงับอธิกรณ์โดยยกประโยชน์ให้ว่าต้องอาบัติในขณะที่เป็นน้ำ

๔) ปฏิญญาตถภาวะ คือการระงับอธิกรณ์ตามคำรับสารภาพของจำเลย

๕) เยภุยยลิกา คือการระงับอธิกรณ์ตามเสียงข้างมาก

๖) ตัสสปาปิยลิกา คือการระงับอธิกรณ์โดยการลงโทษแก่ผู้ทำผิด

๗) ตินวัตถการกะ คือการระงับอธิกรณ์โดยการประนีประนอม

วิธีระงับอธิกรณ์ทั้ง ๗ ประการนี้ใช้ระงับอธิกรณ์ดังนี้

^{๒๗} วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๑๕/๓๓๐-๓๓๒.

^{๒๘} วิ.จ. (ไทย) ๖/๑๘๕-๒๑๔/๒๙๕-๓๓๐.

๑) วิวาทาธิกรณ์ การวิวาทกันในเรื่องเกี่ยวกับพระธรรมวินัย ย่อมระงับด้วยวิธีระงับ ๒ ประการ คือ ๑. ระงับในที่พร้อมหน้า (สัมมุขาวินัย) ๒. ระงับโดยถือเสียงข้างมากเป็นประมาณ (เยภุยยลิกา)

๒) อนุวาทาธิกรณ์ การโจทก์ฟ้องกันด้วยศีลวิบัติ (ความเสียหายเกี่ยวกับศีล) อาจารย์วิบัติ (ความเสียหายเกี่ยวกับความประพฤติ) ทิฎฐวิบัติ (ความเสียหายเกี่ยวกับความเห็น) และอาชีวิวิบัติ (ความเสียหายเกี่ยวกับการเลี้ยงชีพ) ระงับด้วยวิธีระงับ ๔ ประการ คือ (๑) ระงับในที่พร้อมหน้า (สัมมุขาวินัย) (๒) ระงับด้วยยกให้ว่ามีสติ (สติวินัย) (๓) ระงับด้วยยกให้ว่าเป็นบ้า (อุมุพหวินัย) (๔) ระงับด้วยการลงโทษ (ตัสสปาปิยลิกา)

๓) อาปัตตาธิกรณ์ การต้องอาบัติต่างๆ ระงับด้วยวิธีระงับ ๓ ประการ คือ (๑) ระงับในที่พร้อมหน้า (สัมมุขาวินัย) (๒) ระงับด้วยถือคำสารภาพ (ปฎิญาตกรณะ) (๓) ระงับด้วยให้เลิกแล้วกัน (ติณวัตถการกะ)

๔) กิจจาธิกรณ์ เรื่องที่สงฆ์จะต้องจัดต้องทำที่เป็นสังฆกรรม ระงับด้วยวิธีระงับประการเดียว คือระงับในที่พร้อมหน้า (สัมมุขาวินัย)

ทรงปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุผู้รู้ข้ออื่นที่ชำระเสร็จไปแล้ว และปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุผู้ให้ฉันทะแล้วบ่นว่าในภายหลัง (เว้นแต่อธิกรณ์นั้นชำระไม่เป็นธรรม)

สาระสำคัญที่ควรสังเกต ก็คือว่าการระงับอธิกรณ์ทั้ง ๔ ประเภทดังกล่าวนี้ จะต้องใช้สัมมุขาวินัยเป็นหลักอยู่ทุกเรื่อง ทั้งนี้เพราะพระพุทธเจ้าทรงมีพระประสงค์ที่จะให้การระงับอธิกรณ์ทุกประเภทดำเนินไปอย่างเปิดเผยและโปร่งใสต่อหน้าสงฆ์ ต่อหน้าพระธรรมวินัย และต่อหน้าบุคคล ดังที่กล่าวมาแล้วโดยลำดับ

ดังนั้น เนื้อหาสาระของคัมภีร์จุลวรรค ภาค ๑ หรือพระวินัยปิฎกเล่มที่ ๖ อันประกอบด้วยกัมมขันธกะ ปาวิราสิกขันธกะ สมุจจยขันธกะ สมถขันธกะ ซึ่งแต่ละขันธกะมีเนื้อหาสาระยาวมาก แต่ที่นำเสนอมาโดยลำดับนี้เป็นเพียงการนำเนื้อหาสาระที่สำคัญตามที่กำหนดไว้มาศึกษาเท่านั้น สมควรที่ผู้ใฝ่ศึกษาจะได้ศึกษาเนื้อหาสาระโดยละเอียดจากคัมภีร์จุลวรรค ภาค ๑ หรือพระวินัยปิฎกเล่มที่ ๖ เพื่อให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ต่อไป

๕.๓ สารสำคัญในคัมภีร์จุลวรรค ภาค ๒

๕.๓.๑ สารสำคัญในขุททกวัตตุขันธกะ

ขุททกวัตตุขันธกะ คือหมวดว่าด้วยระเบียบปฏิบัติเล็กน้อยๆ โดยส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความประพฤติที่ไม่เหมาะสมต่างๆ ของภิกษุณีพคคีย์^{๒๔} เช่น ภิกษุณีพคคีย์สร่งน้ำโดยไม่สมควร ใช้เครื่องประดับชนิดต่างๆ ใฝ่ผมายว ใช้แปรงหวีผม ดุมหรัสพ แต่งหนวด สะสมเครื่องโลหะและสำริด เป็นต้น นอกจากนี้ยังประมวลเรื่องควำบาตรและหงายบาตร ทรงห้ามสอนวิชาโลกายัต และดิรัจฉานวิชา เป็นต้น พฤติกรรมเหล่านี้ส่วนใหญ่ปรับอาบัติทุกกฎ แต่อาจมีปรับอาบัติอุลลัจจัยบ้าง ดังกรณีตัวอย่างต่อไปนี้

๑. กรณีการสร่งน้ำ

การสร่งน้ำ มีทั้งส่วนที่พระพุทธเจ้าทรงห้ามและทรงอนุญาต ดังต่อไปนี้

๑) ข้อห้ามเกี่ยวกับการสร่งน้ำ ภิกษุที่เป็นต้นเหตุแห่งการทรงห้ามการสร่งน้ำที่ไม่เหมาะสม คือพระเมตติยะและพระภุมมชกะ ซึ่งเป็นพวกภิกษุณีพคคีย์ เหตุเกิด ณ พระเวฬุวัน เขตกรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ

พระภิกษุในขณะกำลังสร่งน้ำทำการขัดสีกาย คือเอาขา แขน ออกและหลังอยู่กับต้นไม้บ้าง ขัดสีกายกับเสาบ้าง ฝาบ้าง เป็นต้น พวกชาวบ้านที่มาพบเห็นแล้วต่างพากันตำหนิ ประณาม และโพนทะนาว่า “สมณะเชื้อสายศากยบุตรสร่งน้ำขัดสีกายเหมือนพวกนักมวยปล้ำบ้าง เหมือนพวกลูกหลานของชาวบ้านบ้าง เหมือนคฤหัสถ์ผู้บริโภคมามบ้าง”

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบ จึงรังสั่งให้ประชุมสงฆ์และภิกษุผู้เป็นต้นเหตุ สอบถามได้รับความเป็นจริง ทรงดำหนิการกระทำของภิกษุที่ทำผิดโดยอเนกประการ แล้วตรัสขึ้นในท่ามกลางสงฆ์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเมื่อจะสร่งน้ำ ไม่พึงขัดสีกายกับต้นไม้ ขัดสีกายกับเสา ขัดสีกายกับฝาบ้าง เป็นต้น รูปใดขัดสี ต้องอาบัติทุกกฎ”^{๒๕}

^{๒๔} ได้แก่ พระปัลลวทุกะ พระโลหิตกะ พระเมตติยะ พระภุมมชกะ พระอัสสชิ พระปุนัพพสุกะ.

^{๒๕} วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๔๓/๓.

๒) ขออนุญาตเกี่ยวกับการสงฆ์ ภิคุบางรูปเป็นโรคหิด พระพุทธเจ้าอนุญาตให้ไม่บังเวียนจักเป็นพันมngerแก้ภิคุผู้ที่เป็นใช้ได้ ภิคุที่แก้ชราทุพพลภาพ ไม่สามารถถวายตนเองในเวลาสงฆ์ได้ พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้เก็ยผ้าฤดูเดียวในเวลาสงฆ์ได้ และให้ใช้มืออุหลังในเวลาสงฆ์ได้

๒. กรณีตัดองคชาต

มีภิคุรูปหนึ่งถูกความไม่ยินดีบีบคั้นจึงตัดองคชาตตนเอง ภิคุทั้งหลายนำเรื่องไปกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ พระองค์ตรัสว่า “ภิคุทั้งหลาย โมฆบุรุษนั้น เมื่อสิ่งอื่นที่ควรตัดมีอยู่ กลับไปตัดอีกสิ่งหนึ่ง ภิคุทั้งหลาย ภิคุพึงไม่ต้ององคชาตของตน รูปใดตัดต้องอาบัติอุลลัจจัย”^{๓๑}

นอกจากนี้ในขุททกวัตตฤขันธ์ ยังมีสาระสำคัญที่ควรศึกษาอีกหลายประเด็น เช่น การคว่ำบาตรและหยายบาตร^{๓๒} มีรายละเอียดดังนี้

๑. การคว่ำบาตร คือ ให้ภิคุใช้เป็นมาตรการสำหรับสั่งสอนหรือสยบคฤหัสถ์บางคนที่ชอบกล่าวหรือทำการบางอย่างให้ภิคุได้รับความเสื่อมเสียโดยปราศจากความเป็นจริง โดยสงฆ์ทั้งหมดจะไม่คบค้าสมาคม ไม่รับกิจนิมนต์ ไม่รับไทยธรรมหรืออาหารนิณฑบาตในเรือนของอุบาสกผู้ถูกสงฆ์คว่ำบาตร

สาเหตุที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้สงฆ์ทำการคว่ำบาตรนั้น เพราะทรงปรารถนาการกระทำของเจ้าวัชณะลิจจวีแห่งแคว้นวัชชี ซึ่งรับอาสาจากพระเมตติยะและพระภุมมชกะให้กล่าวหาพระทัฬหฬลบุตรเถระว่า ได้เสพเมถุนธรรมกับภรรยาของตน ทั้งนี้เพราะภิคุทั้งสองรูปนี้คิดว่า พระทัฬหฬลบุตรเถระพูดใส่ความตนให้คบดีชาวกรุงราชคฤห์คนหนึ่ง ฟังจนเป็นเหตุให้คบดีไม่ยอมถวายอาหารนิณฑบาตอันประณีตดังเช่นที่เคยถวายแก่ภิคุรูปอื่นๆ^{๓๓}

^{๓๑} วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๕๑/๑๖.

^{๓๒} วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๖๕-๒๖๗/๔๔-๔๕.

^{๓๓} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๘๓-๓๘๑/๔๑๕-๔๓๑.

เมื่อเจ้าวัชฌณิณีกราบเรื่องจึงรับอาสาภิกษุทั้งสองรูปนั้น ด้วยการเดินทางไปเข้าเฝ้า พระพุทธเจ้า พร้อมทั้งกราบทูลว่า “พระทัพพมัลลบุตรได้เสพเมถุนธรรมกับภรรยาของหม่อมฉัน”

พระผู้มีพระภาครับสั่งให้ประชุมภิกษุสงฆ์ในเพราะเหตุเป็นเค้ามูลนั้น ในเพราะเหตุแรกเกิดนั้น แล้วทรงสอบถามพระทัพพมัลลบุตรในท่ามกลางสงฆ์ ซึ่งพระทัพพมัลลบุตรกราบทูลให้ทรงทราบตามความเป็นจริงว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ตั้งแต่เกิดมาข้าพระพุทธเจ้าไม่รู้จักการเสพเมถุนธรรมแม้ในความฝัน ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงเมื่อตื่นอยู่แล้ว พระพุทธเจ้าข้า”

ภายหลังจากที่ทรงทราบความจริงเช่นนี้แล้ว พระผู้มีพระภาครับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้คว่าบาตรแก่อุบาสกผู้กระทำความผิดด้วยอาการ ๘ อย่างนี้ คือ

- ๑) ขวนขวายเพื่อมิใช่ลาภแห่งภิกษุทั้งหลาย
- ๒) ขวนขวายเพื่อมิใช่ประโยชน์แห่งภิกษุทั้งหลาย
- ๓) ขวนขวายเพื่ออยู่ไม่ได้แห่งภิกษุทั้งหลาย
- ๔) ดำว่าเปรียบเปรยภิกษุทั้งหลาย
- ๕) ยุยงภิกษุทั้งหลายให้แตกกัน
- ๖) กล่าวติเตียนพระพุทธเจ้า
- ๗) กล่าวติเตียนพระธรรม
- ๘) กล่าวติเตียนพระสงฆ์”

ต่อจากนั้น ทรงรับสั่งให้ภิกษุคว่าบาตรเจ้าวัชฌณิณี คือห้ามสมโภชกับสงฆ์ และกำหนดขั้นตอนการคว่าบาตรโดยให้ภิกษุผู้ฉลาดสามารถประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาว่า

“ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า เจ้าวัชฌณิณี โจทพระทัพพมัลลบุตรด้วยศีลวิบัติอันไม่มีมูล ถ้าความพร้อมพรั่งของสงฆ์ถึงที่แล้ว สงฆ์พึงคว่าบาตรแก่เจ้าวัชฌณิณี คือ อย่าให้คบกับสงฆ์ นี้เป็นญัตติ

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า เจ้าวัชฌณิณีโจทพระทัพพมัลลบุตรด้วยศีลวิบัติอันไม่มีมูล สงฆ์คว่าบาตรแก่เจ้าวัชฌณิณี คือ ไม่ให้คบกับสงฆ์ การคว่าบาตรแก่เจ้าวัชฌณิณี คือไม่ให้คบกับสงฆ์ ชอบแก่ท่านผู้ใด ท่านผู้นั้นพึงเป็นผู้หนึ่ง ไม่ชอบแก่ท่านผู้ใด ท่านผู้นั้นพึงพูด บาตรอันสงฆ์คว่าแล้วแก่เจ้าวัชฌณิณี คือไม่ให้คบกับสงฆ์ชอบแก่สงฆ์ ท่านรูปนั้นพึงนิ่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง

สงฆ์คิดว่าบาตรเจ้าวัชณะลิจฉวี ห้ามสมโภชกับสงฆ์แล้ว สงฆ์เห็นด้วยเพราะเหตุนี้ จึงนั่ง ข้าพเจ้าขอถือเอาความนิ่งนั้น เป็นมตอย่างนี้

ครั้นในเวลาเช้า พระอานนท์ครองอันตราวาสกแล้วถือบาตรจีวร เข้าไปยังนิเวศน์ของเจ้าวัชณะลิจฉวี ครั้นแล้วได้กล่าวคำนี้แก่เจ้าวัชณะลิจฉวีว่า ท่านวัชณะ สงฆ์คิดว่าบาตรแก่ท่านแล้ว ท่านคบกับสงฆ์ไม่ได้ พอเจ้าวัชณะลิจฉวีทราบข่าวว่า สงฆ์คิดว่าบาตรแก่เราแล้ว เราคบกับสงฆ์ไม่ได้แล้ว ได้สลบล้มลง ณ ที่นั้นเอง

๒. หงายบาตร คือการให้อภัยแก่คฤหัสถ์ที่รู้สำนึกถึงความผิดที่ได้กระทำลงไป แล้วกลับตัวใหม่โดยเข้าไปขอการหายบาตรจากสงฆ์

ขณะนั้น มิตรอำมาตย์ญาติสาโลหิตของเจ้าวัชณะลิจฉวี ได้กล่าวคำนี้กับเจ้าวัชณะลิจฉวีว่า ไม่ควร ท่านวัชณะ อย่าเศร้าโศก อย่าคร่ำครวญไปนักเลย พวกเราจักให้พระผู้มีพระภาคและภิกษุสงฆ์ล้อมใส่ จึงให้เจ้าวัชณะลิจฉวีพร้อมด้วยบุตรภรรยา พร้อมด้วยมิตรอำมาตย์ พร้อมด้วยญาติสาโลหิต มีผ้าเปียก มีผมเปียก เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคชบศรีษะลงแทบพระบาทของพระผู้มีพระภาค แล้วกราบทูลว่า พระพุทธเจ้าข้า โทษได้มาถึงหม่อมฉันแล้ว ตามความโง่ ตามความเขลา ตามอกุศล ขอพระองค์ทรงพระกรุณารับโทษของหม่อมฉันที่ได้โจทพระคุณเจ้าทัฬหฬลบุตร ด้วยศีลวิบัติอันไม่มีมูล โดยความเป็นโทษ เพื่อความสำรวมต่อไปเถิด พระพุทธเจ้าข้า

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า เชิญเถิด เจ้าวัชณะ โทษได้มาถึงท่านแล้ว ตามความโง่ ตามความเขลา ตามอกุศล ท่านได้เห็นโทษที่ได้โจทพระทัฬหฬลบุตร ด้วยศีลวิบัติอันไม่มีมูล โดยความเป็นโทษแล้วทำคืนตามธรรม เราขอรับโทษนั้น ของท่าน การที่ท่านเห็นโทษ โดยความเป็นโทษ แล้วทำคืนตามธรรมถึงความสำรวมต่อไป นี่เป็นความเจริญในอริยวินัย

พระผู้มีพระภาครับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเช่นนั้น สงฆ์จึงหายบาตรแก่เจ้าวัชณะลิจฉวี คือทำให้คบกับสงฆ์ได้

องค์แห่งการหายบาตร สงฆ์พึงหายบาตรแก่อุบาสก ผู้ประกอบด้วยองค์ ๘ ซึ่งตรงกันข้ามกับองค์แห่งการคว่ำบาตรนั่นเอง

ขั้นตอนในการหยายบาตร มีดังนี้ คือ

- ๑) ให้คฤหัสถ์ผู้ถูกคว่ำบาตร เข้าไปหาภิกษุสงฆ์
- ๒) ให้ห่มอุตราสงค์เฉวียงบ่าข้างหนึ่ง
- ๓) ให้กราบเท้าภิกษุทั้งหลาย
- ๔) นั่งกระโหย่ง ประครองธัญชลี
- ๕) กล่าวกรรมวาจา^{๓๔}
- ๖) ภิกษุผู้ฉลาดพึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติทุติยกรรมวาจา^{๓๕}

สรุปความได้ว่า การคว่ำบาตร ถือเป็นมาตรการที่รุนแรงมากที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้สงฆ์ดำเนินการลงโทษแก่คฤหัสถ์ที่ชวนชวายเป็นให้ร้ายภิกษุทั้งหลาย เป็นต้น

ส่วนการหยายบาตร ถือเป็นกรให้อภัยแก่คฤหัสถ์ที่รู้สำนึกถึงความผิดที่ได้กระทำลงไป แล้วกลับตัวใหม่โดยเข้าไปขอการหยายบาตรจากสงฆ์

๕.๓.๒ สารสำคัญในเสนาสนชั้นธกะ

เสนาสนชั้นธกะ คือหมวดที่ว่าด้วยเสนาสนะ เป็นเรื่องว่าด้วยการอนุญาตให้สร้างวิหาร ภาพจิตรกรรมฝาผนัง การอนุญาตหอนั้น การกีดกันอาสนะ สิ่งของที่ไม่พึงสละและไม่พึงแบ่ง หรือการใช้เสนาสนะผิดที่ เป็นต้น สมควรที่จะได้ศึกษาให้เข้าใจอย่างถ่องแท้เพื่อมิให้เกิดข้อผิดพลาดในทางปฏิบัติต่อไป

๑. เรื่องทรงอนุญาตสร้างวิหาร

เศรษฐีกรุงราชคฤห์เลื่อมใสในภิกษุทั้งหลายผู้อยู่กับพระพุทธเจ้า ณ เวฬุวนาราม ใครจะสร้างวิหารถวาย ถึงขอให้ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลขอต่อพระผู้มีพระภาค ซึ่งภิกษุดังกล่าวพากันไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ พระเวฬุวัน เขตกรุงราชคฤห์ โดยได้กราบทูลให้ทรงทราบว่า “เศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ต้องการจะให้สร้างวิหารถวาย ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายจะพึงปฏิบัติอย่างไร”

^{๓๔} วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๖๖/๔๖-๔๗.

^{๓๕} วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๖๗/๔๗.

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบแล้วจึงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตเสนาสนะ ๕ ชนิด คือ (๑) วิหาร (กุฎิปกติ) (๒) เเพิง (เรือนที่มุงแถบเดียว (๓) ปราสาท (เรือนเป็นชั้นๆ) (๔) เรือนโล้น หรือหลังคาตัด (๕) ถ้ำ”^{๓๖}

หลังที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตในการสร้างวิหาร พวกภิกษุนำความนั้นไปบอกกล่าวเศรษฐีทั้งหลาย พวกเศรษฐีจึงพากันสร้างวิหาร ๖๐ หลังถวายในพระพุทธศาสนา โดยนิมนต์พระพุทธเจ้าไปเสวยภัตตาหารที่บ้านของตนในวันรุ่งขึ้น ซึ่งพระองค์และภิกษุสงฆ์ก็ได้เสด็จไปเสวยภัตตาหารตามที่เศรษฐีได้กราบทูลอาราธนา

หลังจากที่พระพุทธเจ้าเสวยภัตตาหารเสร็จเรียบร้อยแล้ว เศรษฐีกราบทูลว่า “ข้าพระพุทธเจ้าต้องการบุญ ต้องการสวรรค์ จึงได้สร้างวิหาร ๖๐ หลัง ข้าพระพุทธเจ้าจะพึงปฏิบัติในวิหารเหล่านี้อย่างไร”

พระพุทธเจ้าทรงรับสั่งว่า “คหบดี ท่านจงถวายวิหารเหล่านั้นแก่สงฆ์ในทิศทั้ง ๔ ผู้มาแล้วและยังไม่มี”^{๓๗} จากนั้นเศรษฐีได้ถวายวิหารทั้ง ๖๐ หลังแต่สงฆ์ ต่อจากนั้น พระองค์พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ทรงอนุโมทนาวิหารทานแก่เศรษฐี เป็นเสร็จวิธี

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้สร้างวิหารถวายแก่ภิกษุสงฆ์ เพราะทรงปรารถนาเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ และนับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ชาวบ้านที่มีศรัทธาและมีทุนทรัพย์ก็เริ่มสร้างวิหารถวายภิกษุสงฆ์สืบๆ กันมาทำให้ภิกษุสงฆ์มีที่อยู่จำพรรษาเป็นกิจจะลักษณะ แม้กระนั้นภิกษุผู้ต้องการความสงบวิเวก มักจะปลีกตนเองออกไปอยู่จำพรรษาตามป่า ภูเขา

๒. เรื่องทรงห้ามภาพจิตรกรรมฝาผนัง

ภายหลังที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ชาวบ้านสร้างวิหารถวาย ให้เป็นที่อยู่จำพรรษาของภิกษุสงฆ์แล้ว ชาวบ้านที่มีทุนทรัพย์จะจ้างช่างที่มีความสามารถในเชิงจิตรกรรมหรือประติมากรรม ก็ให้วาดภาพหรือแกะสลักลอยต่าง ๆ ประดับวิหารที่ตนสร้างให้สวยงาม

^{๓๖} วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๕๔/๘๕-๙๐.

^{๓๗} วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๕๔/๙๑.

ภิกษุบางรูปก็ให้ช่างวาดภาพจิตรกรรมต่าง ๆ ประดับวิหาร เช่น ภาพสตรี ภาพบุรุษ ชาวบ้านที่รู้เรื่องพากันไปดูพากันตำหนิต่าง ๆ นานา พระพุทธเจ้าทรงทราบรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงให้ช่างเขียนภาพจิตรกรรม คือภาพสตรี ภาพบุรุษ รูปใดให้เขียน ต้องอาบัติทุกกฏ ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตภาพลวดลายดอกไม้ ภาพลวดลายเถาวัลย์ ภาพลวดลายพินม้งกร ภาพลวดลายดอกจอก เป็นต้น^{๓๘}

เป็นอันสรุปความได้ว่า ภาพจิตรกรรมฝาผนังต่าง ๆ นอกจากมีส่วนสำคัญที่ช่วยส่งเสริมให้ศาสนวัตถุแลดูสวยงาม และทรงคุณค่ามากยิ่งขึ้น อีกส่วนหนึ่งแล้วยังสามารถสื่อความหมายของหลักธรรม ที่มีลักษณะเป็นนามธรรมให้เข้าใจเป็นรูปธรรมได้เป็นอย่างดีอีกด้วย แม้กระนั้นจะต้องพิจารณาให้รอบคอบว่า ภาพจิตรกรรมฝาผนังนั้น ๆ มีความเหมาะสมกับศาสนวัตถุตามที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้

๓. เรื่องของที่ไม่พึงสละและไม่พึงแบ่ง

สิ่งของต่าง ๆ ไม่ว่าจะเคลื่อนที่ได้หรือไม่ก็ได้ก็ตาม ที่มีผู้ถวายให้เป็นของสงฆ์ ในวัดนั้นหรือถวายอุทิศแก่ภิกษุสงฆ์จากทิศทั้ง ๔ ที่มาแล้วหรือยังไม่มาก็ตาม จะสละหรือแบ่งให้ใครไม่ได้ เพราะเป็นสมบัติสาธารณะของสงฆ์ในวัดนั้นหรือภิกษุสงฆ์จากทิศทั้ง ๔ คือ

๑) ของที่ไม่พึงสละ^{๓๙} คือของที่สละไม่ได้ ๕ หมวด สงฆ์ คณะหรือ บุคคล ไม่พึงสละ แม้สละแล้วก็ไม่เป็นอันสละ รูปใดสละต้องอาบัติถุลลัจจัย คือ

(๑) อาราม พื้นที่อาราม

(๒) วิหาร พื้นที่วิหาร

(๓) เติง ตั้ง พุก และหมอน

(๔) หม้อโลหะ อ่างโลหะ กระจกโลหะ กระทะโลหะ มีด ขวาน ฝัก จอบ

และส่วาน

(๕) เถาวัลย์ ไม้ไผ่ หน้ำปล้อง หน้ำมุงกระต่าย หน้ำสามัญ ดิน เครื่องไม้ และเครื่องดิน

^{๓๘} วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๙๙/๑๐๒.

^{๓๙} วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๒๑/๑๔๑-๑๔๒.

๒) ของที่ไม่พึงแบ่ง^{๔๐} คือของที่ไม่ควรแบ่ง ๕ หมวด รูปใดแบ่งต้องอาบัติ
 ฤกษ์จัญ คือ

(๑) อาราม พื้นที่อาราม

(๒) วิหาร พื้นที่วิหาร

(๓) เติง ตั้ง พุก และหมอน

(๔) หม้อโลหะ อ่างโลหะ กระจกโลหะ กระทะโลหะ มีด ขวาน ฝัก จอบ

และสวาน

(๕) เถาวัลย์ ไม้ไผ่ หน้ำปล้อง หน้ำมุงกระต่าย หน้ำสามัญ ดิน เครื่องไม้

และเครื่องดิน

นอกจากนี้ ยังประเด็นที่ควรศึกษาอีกหลายเรื่อง เช่น เรื่องการใช้เสนาสนะผิดที่^{๔๑} เรื่อง
 ภัตตเทศก์^{๔๒} เป็นต้น

๕.๓.๓ สาระสำคัญในสังฆเภทชั้นธกะ

สังฆเภทชั้นธกะ คือหมวดที่ว่าด้วยการทำสงฆ์ให้แตกกัน และในชั้นธกะนี้ประกอบ
 ไปด้วยเรื่องการอุปสมบทของเจ้าศากยะ ๖ องค์ เรื่องพระเทวทัต เรื่องพระศาสดา ๕ จำพวก
 เรื่องสงฆ์ทำปากาลสนียกรรม^{๔๓} เรื่องวิธีทำปากาลสนียกรรม เป็นต้น ซึ่งแต่ละเรื่องล้วนแสดงให้เห็น
 ว่า บุคคลที่เข้ามาบรรพชาอุปสมบทในตอนต้นพุทธกาลนั้น ส่วนใหญ่จะมาจากตระกูลที่มี
 ฐานะสูงทางสังคม ทั้งด้านการศึกษา เศรษฐกิจ หน้าที่การงานและเกียรติคุณอื่นๆ เมื่อ
 บรรพชาอุปสมบทแล้วมุ่งมั่นศึกษาปฏิบัติธรรมจนได้บรรลุมรรคผลแตกต่างกันไป ในขณะที่เดียวกัน
 แสดงให้เห็นว่า ปัญหาหลากหลายที่เกิดขึ้นในวงการคณะสงฆ์มาโดยลำดับ ล้วนแต่มีสาเหตุมา
 จากภิกษุที่ยังมิได้บรรลุมรรคผลทั้งสิ้น ซึ่งมีสาระสำคัญที่น่าศึกษาต่อไปนี้

^{๔๐} วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๒๒/๑๔๓-๑๔๕.

^{๔๑} วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๒๔/๑๕๐-๑๕๔.

^{๔๒} วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๒๖/๑๕๐-๑๕๕.

^{๔๓} วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๓๖-๓๓๘/๑๘๐-๑๘๕.

๑. เรื่องพระเทวทัต

พระเทวทัต^{๔๔} นอกจากจะไม่ได้บรรลุคุณธรรมชั้นสูงขึ้นไป กลับถูกลามกสักการครอบงำย่ำยีจิตจนคิดมักใหญ่ใฝ่สูง ทูลยุยงขอชาติศัตรูกุมารให้แย่งชิงราชสมบัติจากพระเจ้าพิมพิสารจอมทัฬหเศรษฐี และคบคิดกันประทุษร้ายพระพุทธเจ้า ก่อความวุ่นวายในวงการคณะสงฆ์ด้วยการทำลายสงฆ์ให้แตกกัน

พระเทวทัตได้คิดทำการใหญ่ทั้งในฝ่ายอาณาจักรและพุทธจักร คือ

๑) ถวายพระพรให้ขอชาติศัตรูกุมาร ทรงทำการปลงพระชนม์พระราชบิดาคือพระเจ้าพิมพิสาร จอมทัฬหเศรษฐี

๒) วางแผนปลงพระชนม์พระพุทธเจ้าด้วยอุบายหลายอย่าง เช่น ถวายพระพรให้ขอชาติศัตรูกุมารส่งราชบุรุษไปปลงพระชนม์พระพุทธเจ้าบ้าง ส่งคนไปทำการปลงพระชนม์บ้าง กลิ้งศิลาก้อนใหญ่ลงจากภูเขาศิฆณภูฏไต้ด้วยตนเองบ้าง ให้ภิกษุสาธยายมนต์เสียงดังรบกวนบ้าง ให้นำความอุ้งข้างปล่อยข้างนาสาครีเพื่อให้ปลงพระชนม์บ้าง

แต่ความพยายามของพระเทวทัตก็ไม่ประสบผลสำเร็จ ตรงกันข้ามกลับได้รับเสียงตำหนิ ประณามจากประชาชนชาวกรุงราชคฤห์ที่ทราบเรื่อง

เมื่อวางแผนปลงพระชนม์พระพุทธเจ้าไม่สำเร็จ พระเทวทัตได้ชักชวนภิกษุอีก ๔ รูป คือ พระโกกาลิกะ พระกฏโมรกตีสสกะ พระขันขเทวีบุตร และพระสมุทททัตตะ เพื่อให้มาร่วมมือกันทำลายสงฆ์ ทำลายจักรของพระพุทธเจ้า โดยเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้วทูลขอวัตถุ ๕ ประการ^{๔๕} คือ

- ข้อ ๑ ภิกษุทั้งหลายควรอยู่ป่าตลอดชีวิต
- ข้อ ๒ ภิกษุทั้งหลายควรเที่ยวบิณฑบาตตลอดชีวิต
- ข้อ ๓ ภิกษุทั้งหลายควรถือผ้าบังสุกุลตลอดชีวิต
- ข้อ ๔ ภิกษุทั้งหลายควรอยู่โคนไม้ตลอดชีวิต
- ข้อ ๕ ภิกษุทั้งหลายไม่ควรฉันปลาและเนื้อตลอดชีวิต

^{๔๔} วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๓๓/๑๗๓-๑๘๐.

^{๔๕} วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๔๓ /๑๙๗-๒๐๓.

พระพุทธเจ้าตรัสห้ามว่า “อย่าเลยเทวทัต ภิกษุรูปใดปรารถนาจงอยู่ป่าเถิด ภิกษุรูปใดปรารถนาจงอยู่ในละแวกบ้านเถิด ภิกษุรูปใดปรารถนาจงเที่ยวบิณฑบาตเถิด ภิกษุรูปใดปรารถนาจงยินดีกิจนิมนต์เถิด ภิกษุรูปใดปรารถนาจงถือผ้าบังสุกุลเถิด ภิกษุรูปใดปรารถนาจงยินดีคหบดีจีวรเถิด เทวทัต เราอนุญาตถือเสนาสนะตามโคนไม้ ๘ เดือนเท่านั้น เราอนุญาตปลาและเนื้อที่บริสุทธิ์ด้วยอาการ ๓ อย่าง คือ ไม่ได้เห็น ไม่ได้ยิน ไม่ได้นึกสงสัย”

พระเทวทัตรู้สึกดีใจมากที่พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธวัตถุ ๕ ประการ ได้พาเพื่อนภิกษุและประชาชนอีกจำนวนหนึ่ง เดินทางเข้าไปภายในกรุงราชคฤห์ ได้โฆษณาวัตถุ ๕ ประการ พร้อมทั้งชักชวนประชาชนให้มาร่วมสมทานปฏิบัติตนตามแนวทางของวัตถุ ๕ ประการ ทำให้ประชาชนเกิดความเห็นแยกออกเป็น ๒ ฝ่าย คือ

- ๑) พวกที่ไม่มีศรัทธา ไม่เลื่อมใส มีความรู้ไม่ตื้น เห็นด้วยกับพระเทวทัต
- ๒) พวกที่มีศรัทธา มีความเลื่อมใส มีความรู้ดี พวกนี้ดำเนิน ประณามพระเทวทัตที่เพียรพยายามเพื่อทำลายสงฆ์ เพื่อทำลายพุทธจักร

พระพุทธเจ้าได้ทราบความเป็นจริงทุกครั้ง ทรงพยายามตรัสตำหนิตักเตือนพระเทวทัต ทุกครั้ง แต่พระเทวทัตก็ไม่หยุด และยังได้ทำอุโบสถ ทำสังกรรมแยกจากพระพุทธเจ้า แยกจาก ภิกษุสงฆ์ การกระทำของพระเทวทัตถือเป็นการทำสังฆเภท คือทำลายสงฆ์ให้แตกกัน

พระพุทธเจ้าได้ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า พระเทวทัตได้ถูกอสัทธิกรรม ๘ อย่างครอบงำย่ำยีจิตต้องไปเกิดในอบาย ต้องไปเกิดในนรก ดำรงอยู่ชั่วกับ แก้ไขไม่ได้ อสัทธิกรรม ๘ อย่าง ได้แก่ ลาก เลื่อมลาก ยศ เลื่อมยศ สักการะ เลื่อมสักการะ ความปรารถนาชั่วคราว ความมีมิตรชั่ว^{๔๖}

สรุปความได้ว่า พระเทวทัตซึ่งเป็นราชวงศ์ชั้นสูง และมีฐานะเป็นพระเชษฐาของพระนางยโสธราผู้เป็นพระชายาของเจ้าชายสิทธัตถะ อุปสมบทพร้อมด้วยศากยวงศ์ชั้นสูงอีก ๕ พระองค์ และอุบาสีช่างกัลบก แทนที่จะมุ่งมั่นปฏิบัติธรรมให้ต่อเนื่องจนได้บรรลุคุณวิเศษ

^{๔๖} ดูรายละเอียด ใน วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๔๘/๒๐๙-๒๑๐.

ชั้นสูงสุด และเป็นกำลังสำคัญในการช่วยเผยแผ่พระพุทธศาสนา สร้างเกียรติคุณให้แพร่หลาย ขจรไกล แต่กลับปฏิบัติธรรมได้บรรลุคุณวิเศษขั้นต่ำแล้วเลิกเสียกลางคัน เมื่อถูกลาภสักการะครอบงำย่ำยีจิต จึงคิด และทำการทุกอย่างที่ตนต้องการ กอปรด้วยได้มิตรช่วยมาเสริมความคิด วิธีชีวิตจึงต้องพลิกผันมาเป็นผู้ทำลายสงฆ์ไปในที่สุด ดังที่กล่าวมา

๒. สังฆราชา สังฆเภท และสังฆสามัคคี

สังฆราชา^{๔๗} คือความร้าวรานที่เกิดขึ้นแก่สงฆ์ แต่ยังไม่ถึงกับแตกแยกกันอย่างเด็ดขาด ยังทำอุโบสถร่วมกัน ทำปวารณาร่วมกัน และทำสังฆกรรมต่างๆ ร่วมกันอยู่

สังฆเภท^{๔๘} คือความแตกแห่งสงฆ์ หรือการทำลายสงฆ์ให้แตกกัน โดยไม่สามารถทำอุโบสถร่วมกัน ไม่ทำปวารณาร่วมกัน และไม่ทำสังฆกรรมต่างๆ ร่วมกัน การทำลายสงฆ์ให้แตกกันจัดเป็นหนึ่งในอนันตริยกรรม ๕ อย่าง คือ

- ๑) มาตุฆาต คือฆ่ามารดา
- ๒) ปิตุฆาต คือฆ่าบิดา
- ๓) อรหันตฆาต คือฆ่าพระอรหันต์
- ๔) โลหิตุปบาท คือทำร้ายพระพุทธเจ้าให้ห้อพระโลหิต
- ๕) สังฆเภท คือทำลายสงฆ์ให้แตกกัน

สังฆสามัคคี คือความพร้อมเพรียงแห่งสงฆ์ โดยภิกษุสงฆ์ทุกหมู่เหล่าจะมีความสมานสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ไม่มีความขัดแย้งทะเลาะวิวาทกัน ภิกษุผู้สังฆเถระก็มี ความเมตตาปรารถนาดีต่อภิกษุผู้นวกะ ในขณะที่ภิกษุผู้นวกะก็มีความเคารพเลื่อมใสในภิกษุผู้สังฆเถระ ภิกษุสงฆ์ทุกหมู่เหล่าจะพร้อมเพรียงกันทำอุโบสถ พร้อมเพรียงกันทำปวารณา และพร้อมเพรียงกันทำสังฆกรรมต่างๆ

^{๔๗} วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๔๓/๑๙๗-๒๐๓.

^{๔๘} ดูเหตุสังฆเภท ๑๘ ประการ ใน วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๕๒/๒๑๔-๒๑๕.

พระอุบาลีทูลถามว่า พระพุทธเจ้าข้า พระองค์ตรัสว่า สังฆสามัคคี สังฆสามัคคี
 ดังนี้ ด้วยเหตุเพียงเท่าไร สงฆ์จึงพร้อมเพรียงกัน พระผู้มีพระภาคตรัสเหตุแห่งสามัคคีไว้
 ๑๘ ประการ มีสิ่งที่ไม่เป็นธรรมว่า ไม่เป็นธรรม เป็นต้น

๕.๓.๔ สาระสำคัญในวัดตขันธกะ

วัดตขันธกะ คือหมวดที่ว่าด้วยวัตรที่ภิกษุควรประพฤติ มีทั้งหมด ๑๔ วัตร ดังนี้

๑. อากันตูกัฏฐ คือวัตรของภิกษุผู้จรมาจะต้องปฏิบัติ คือพึงถอดรองเท้า
 ถอดม เปิดศีรษะ ถอดจีวรที่โพกศีรษะลง ไม่ควรรีบร้อนเดินเข้าไปในอาราม อย่าใช้น้ำดื่มล้างเท้า
 ควรไหว้ภิกษุผู้อยู่ประจำในอาวาสซึ่งแก่พรรษากว่า ควรสอบถามเสนาสนะให้เรียบร้อยก่อน
 จึงเข้าพักอาศัย

๒. อวารสิกัฏฐ คือวัตรของภิกษุผู้อยู่ในอาวาสหรือภิกษุเจ้าถิ่นจะต้องปฏิบัติ
 คือเมื่อเห็นภิกษุอากันตูกะที่แก่พรรษากว่าแล้วพึงไหว้ ปูอาสนะต้อนรับ ตั้งน้ำล้างเท้า ตั้ง
 รองเท้า กระเบื้องเช็ดเท้า ลูกรับบาตรและจีวร นำน้ำดื่มมาต้อนรับ นำน้ำใช้มาต้อนรับ เป็นต้น

๓. คมิกัฏฐ คือวัตรของภิกษุผู้เตรียมจะออกเดินทางจะต้องปฏิบัติ โดยภิกษุ
 นั้นพึงเก็บเครื่องใช้ไม้ เครื่องใช้ดิน ปิดประตูหน้าต่าง บอกลมอบหมายเสนาสนะแล้วจึงพากันจากไป
 ถ้าไม่มีภิกษุ พึงบอกสามเณร ถ้าไม่มีสามเณร พึงบอกแก่คนวัด ถ้าไม่มีคนวัด พึงบอกแก่อุบาสก
 ถ้าไม่มีใครเลย พึงทำทุกอย่างให้เรียบร้อยจึงจากไป

๔. อนุโมทนาวัตร คือวัตรในการอนุโมทนา โดยพระองค์ทรงปรารภค้ำกล่าว
 ดำหนิ ประณาม และโพนทนาของประชาชนที่ภิกษุทั้งหลายนำมากราบทูลให้ทรงทราบ เมื่อ
 จันภัดตอาหารเสร็จแล้ว พึงกล่าวอนุโมทนาให้พร

๕. ภัตตคคัฏฐ คือวัตรในโรงฉัน ข้อปฏิบัติ คือไม่พึงเดินแซงไปข้างหน้าภิกษุผู้
 เถระทั้งหลาย พึงปกปิดกายให้ดี พึงสำรวมดี พึงทอดจักษุลงไม่พึงเวกผ้า ไม่พึงหัวเราะเสียงดัง
 พึงพูดเสียงเบา ไม่พึงเดินโคลงกาย เป็นต้น

๖. ปินทาจาริกัฏฐ คือวัตรของภิกษุผู้เที่ยวบิณฑบาต ข้อปฏิบัติ คือพึงนุ่งห่ม
 ปกปิดมณฑล ๓ ให้เรียบร้อย คาดประคดเอว ห่มผ้าสังฆาฏิที่พับซ้อนกันไว้ ล้างบาตรแล้วถือ
 (อุ้ม) อย่างสำรวมเข้าบ้านโดยไม่รีบร้อน

๗. อารัญญิกวัตร คือวัตรของภิกษุผู้อยู่ป่า ต้องประพฤติชอบ คือควรลุกขึ้น แต่เข้านั่ง... ฟังตั้งน้ำดื่ม ตั้งน้ำใช้ ก่อไฟ เตรียมไม้สไฟ เตรียมไม้เท้า เรียนรู้เรื่องนักษัตรทุกประเภทหรือบางส่วน และฟังรู้เรื่องทิศ

๘. เสนาสนวัตร คือวัตรในเสนาสนะ คือภิกษุที่อยู่ในวิหารใด วิหารนั้นสกปรก ควรชำระให้สะอาด โดยนำบาตรและจีวร ผ้าปูนอน ผ้าปูนั่ง พูกและหมอนออกมาวางไว้ในที่ เหมาะสมก่อน ควรยกเตียงและตั้งออกมาวางไว้ข้างนอกด้วยความระมัดระวัง อย่าให้ครูดพื้น หรือกระทบบานประตูหน้าต่าง อย่าเคาะเสนาสนะใกล้ภิกษุ ใกล้วิหาร ใกล้น้ำดื่ม น้ำใช้ อย่าเคาะเสนาสนะบนที่สูงเหนือลม แต่ควรเคาะเสนาสนะในที่ต่ำได้ลม

๙. ชันดาฆรวัตร คือวัตรในเรือนไฟ ฟังปฏิบัติ คือภิกษุผู้อยู่ในเรือนไฟ ถ้ามี ชี้อ้อมมากฟังนำไปทิ้ง ถ้าเรือนไฟรกก็ฟังกวาด ถ้าชานภายนอกรกฟังกวาด ถ้าบริเวณใดรก ฟังทำความสะอาดให้หมด

๑๐. วัจจกุฎีวัตร คือวัตรในวัจจกุฎี (ส้วม) ข้อปฏิบัติ คือภิกษุผู้ไปวัจจกุฎีพึงยืน กระแอมอยู่ข้างนอก แม้ภิกษุผู้นั่งอยู่ข้างในควรกระแอมรับ...ถ้าภิกษุถ่ายไว้และต้องล้างให้สะอาด ถ้าตระกร้าใส่ไม้ชำระเต็ม ฟังนำไปทิ้ง ถ้าวัจจกุฎีสกปรกฟังกวาด ถ้าบริเวณภายนอกภายในรก ฟังทำความสะอาด ถ้าไม่มีน้ำในหม้อชำระฟังตักน้ำมาใช้

๑๑. อุปัชฌายวัตร คือวัตรที่ภิกษุสังฆวิหาริกควรประพฤติในพระอุปัชฌาย์ ข้อปฏิบัติ คือฟังลุกขึ้นแต่เข้านั่ง ถอดรองเท้า ห่มผ้าเฉวียงบ่าข้างหนึ่งเข้าไปถวายไม้ชำระพื้น น้ำล้างหน้า ปูอาสนะ ถ้าข้าวต้มมีฟังล้างภาชนะใส่ข้าวต้มเข้าไปถวาย ฟังถวายน้ำ รับภาชนะ มาถืออย่างระมัดระวังอย่าให้ครูด ล้างแล้วเก็บไว้ให้ดี เก็บอาสนะ ปิดกวาดบริเวณนั้นให้สะอาด สังฆวิหาริกจะไปที่ไหนฟังบอกทุกครั้ง ถ้าท่านไม่สบายฟังพยาบาลท่านจนตลอดชีวิต หรือ จนกว่าท่านจะหาย

๑๒. สัทธวิหาริกวัตร คือวัตรที่ภิกษุผู้เป็นอุปัชฌาย์ควรประพฤติในสังฆวิหาริก คืออุปัชฌาย์พึงสงเคราะห์สังฆวิหาริกด้วยอุทเทส บริปูจฉา โอวาท และอนุศาสน์ มอบบาตร จีวรให้เมื่อสังฆวิหาริกไม่มี ถ้าสังฆวิหาริกเป็นไข้ ฟังถวายไม้ชำระพื้น น้ำล้างหน้า ปูอาสนะ และพยาบาลตลอดชีวิตหรือจนกว่าจะหาย

๑๓. อาจารย์วัตร คือวัตรที่ภิกษุอันเตวาลิกควรประพฤติในอาจารย์ (ข้อปฏิบัติ เหมือนกับอุปัชฌายวัตร)

๑๔. อันเตวาลิกวัตร คือวัตรที่ภิกษุผู้เป็นอาจารย์ควรประพฤติในอันเตวาลิก (ข้อปฏิบัติเหมือนกับสัทธวิหริกวัตร)

สรุปความได้ว่า วัตรต่างๆ ทั้ง ๑๔ วัตร ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้^{๔๔} มีพระประสงค์ที่จะทำให้ภิกษุทั้งหลายมีกิริยามารยาทอันดีงามต่อกัน ทั้งในด้านการปฏิสังขาร ความปลอดภัย การใช้เสนาสนะต่างๆ รวมกัน และความเอื้ออาทรห่วงใยกันด้วยความเมตตาปรารถนาดีต่อกัน เป็นต้น

๕.๓.๕ สารสำคัญในปาติโมกข์ฐปนชั้นธกะ

ปาติโมกข์ฐปนชั้นธกะ คือหมวดที่ว่าด้วยการงดสวดปาติโมกข์^{๔๕} ในเบื้องต้นนั้น พระพุทธเจ้าทรงยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงแก่ภิกษุสงฆ์ด้วยพระองค์เอง ต่อมาเมื่อมีสาวกเป็นจำนวนมากขึ้น และอยู่ในที่ห่างไกล พระองค์มอบหมายให้ภิกษุที่มีพรรษาแก่เป็นผู้ดำเนินการแทน แต่เมื่อมีภิกษุผู้มีอาบัติติดตัวจะเข้าร่วมอุโบสถสังฆกรรมหรือฟังพระปาติโมกข์ไม่ได้ ต้องแสดงอาบัตินั้นๆ ก่อน หากมิเช่นนั้นจะต้องอาบัติทุกกฏ

ในการทำสังฆกรรมทุกอย่าง พระพุทธเจ้าจะทรงเน้นความบริสุทธิ์ขององค์ประชุมหรือองค์สงฆ์ที่เข้าร่วมประชุมในสังฆกรรมนั้นๆ ว่าจะต้องมีศีลบริสุทธิ์ คือไม่มีอาบัติติดตัว เมื่อภิกษุเข้าร่วมประชุมทุกครั้งจะต้องแสดงคืนอาบัติในส่วนที่แสดงคืนได้ หรือต้องอยู่กรรมให้เรียบร้อยก่อนในส่วนของอาบัติที่ทรงกำหนดให้อยู่กรรม หากมิเช่นนั้นสังฆกรรมที่ทำไปแล้ว ก็จะไม่เป็นอันทำ หรือไม่เช่นนั้นจะเริ่มทำสังฆกรรมนั้นๆ ไม่ได้ พระพุทธเจ้าทรงตรัส สาเหตุแห่งการงดสวดปาติโมกข์ มี ๑๐ ประการ

สรุปได้ว่า ภิกษุที่เข้าฟังสวดพระปาติโมกข์จะต้องไม่มีอาบัติติดตัว หากมิเช่นนั้นอุโบสถกรรมหรือการฟังพระปาติโมกข์จะไม่บริสุทธิ์ ดังนั้น ภิกษุผู้ต้องอาบัตินั้นๆ จะต้องแสดงอาบัติคืน หรืออยู่กรรมตามที่กำหนดไว้ให้เรียบร้อยก่อนที่จะเข้าร่วมอุโบสถกรรมหรือฟังพระปาติโมกข์ ส่วนภิกษุผู้ต้องอาบัติปาราชิกข้อใดข้อหนึ่งหรือบอกคืนสิกขา(สิก)แล้วย่อมหมดสิทธิ์ทันทีหรือหากได้เห็น ได้ยินหรือนึกสงสัยว่ามีภิกษุดังกล่าวนั้นอยู่ในท่ามกลางสงฆ์พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้งดพระปาติโมกข์แก่ภิกษุรูปนั้นได้ และให้ถือว่าเป็นการงดพระปาติโมกข์ที่ชอบธรรมอีกด้วย

^{๔๔} วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๖๔/๒๓๐-๒๓๒.

๕.๓.๖ สารสำคัญในภิกขุณีชั้นธกะ

ภิกขุณีชั้นธกะ คือหมวดที่ว่าด้วยภิกษุณี กล่าวถึงเรื่องที่เกี่ยวข้องกับภิกษุณี เช่น ทรงอนุญาตให้พระนางมหาปชาบดีโคตมี อุปสมบทด้วยครุธรรม ๘ ประการ และเรื่องลักษณะตัดสิ้นพระธรรมวินัย ๘ ประการ

ครุธรรม ๘ ประการ ได้แก่

๑. ภิกษุณีอุปสมบทแล้ว ๑๐๐ ปี ต้องกราบไหว้ ลูกรับ ทำอัญชลีกรรม-สามิจักรมแก่ภิกษุที่อุปสมบทแม่ในวันนั้น ธรรมแม่นี้ภิกษุณีต้องสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่ละเมิดตลอดชีวิต
๒. ภิกษุณีไม่พึงอยู่จำพรรษาในอาวาสที่ไม่มีภิกษุ ธรรมแม่นี้ ภิกษุณีต้องสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่ละเมิดตลอดชีวิต
๓. ภิกษุณีต้องหวังธรรม ๒ ประการ คือ (๑) ถามวันอุโบสถ (๒) เข้าไปฟังคำสั่งสอน จากภิกษุสงฆ์ทุกกึ่งเดือน ธรรมแม่นี้ ภิกษุณีต้องสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่ละเมิดตลอดชีวิต
๔. ภิกษุณีอยู่จำพรรษาแล้ว ต้องปวารณาในสงฆ์สองฝ่าย โดยสถานทั้ง ๓ คือ โดยได้เห็น โดยได้ยิน หรือโดยรังเกียจ ธรรมแม่นี้ ภิกษุณีต้องสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่ละเมิดตลอดชีวิต
๕. ภิกษุณีต้องธรรมที่หนักแล้ว ต้องประพฤติดีกขมานัตในสงฆ์ ๒ ฝ่าย ธรรมแม่นี้ ภิกษุณีต้องสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่ละเมิดตลอดชีวิต
๖. ภิกษุณีต้องแสวงหาอุปสัมปทาในสงฆ์ ๒ ฝ่าย เพื่อสิกขมานาผู้มีสิกขาอันศึกษาแล้วในธรรม ๖ ประการครบ ๒ ปีแล้ว ธรรมแม่นี้ ภิกษุณีต้องสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่ละเมิดตลอดชีวิต
๗. ภิกษุณีไม่พึงด่า บริภาษภิกษุ โดยปริยายอย่างใดอย่างหนึ่ง ธรรมแม่นี้ ภิกษุณีต้องสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่ละเมิดตลอดชีวิต
๘. ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ปิดทางไม่ให้ภิกษุณีทั้งหลายสอนภิกษุ เปิดทางให้ภิกษุทั้งหลายสอนภิกษุณี ธรรมแม่นี้ภิกษุณีต้องสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่ละเมิดตลอดชีวิต

ส่วนลักษณะตัดสินพระธรรมวินัย ๘ ประการ^{๕๐} คือสิ่งที่เป็นธรรมวินัย ได้แก่ สิ่งที่เป็นไปเพื่อ ๑) คลายกำหนด ๒) พรากกิลเลส ๓) ไม่สะสม ๔) มกน้อย ๕) สันโดษ ๖) สงัด ๗) ความเพียร ๘) เลี้ยงง่าย หากตรงกันข้ามนี้ไม่จัดเป็นธรรมวินัย นอกจากนี้ ยังมีเนื้อหาเกี่ยวกับการอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ให้การอุปสมบทภิกษุณีได้^{๕๑}

เมื่อมีภิกษุณีครบองค์สงฆ์ มีสตรีประสงค์จะอุปสมบทเป็นภิกษุณี พระพุทธเจ้าจึงทรงอนุญาตให้อุปสมบทภิกษุณีด้วยสงฆ์ทั้ง ๒ ฝ่าย คือ อุปสมบทจากภิกษุณีสงฆ์แล้วต้องไปขออุปสมบทจากภิกษุสงฆ์อีกด้วย^{๕๒} มีขั้นตอนพอสรุปได้ดังนี้

สตรีที่ประสงค์จะอุปสมบทเป็นภิกษุณี เบื้องต้นจะต้องบรรพชาเป็นสามเณรีหรือสิกขมานาเพื่อรับการอบรมอยู่เป็นเวลา ๒ ปี เมื่อมีอายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ และมีวัตรปฏิบัติในระหว่างเป็นสามเณรีหรือสิกขมานาไม่บกพร่อง มีบาตรและจีวรครบ ภิกษุณีสงฆ์จะทำการอุปสมบทให้ด้วยญัตติจตุตถกรรมต่อไป

ญัตติจตุตถกรรม คือรูปแบบการอุปสมบทที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุณีสงฆ์ทำการอุปสมบทแก่สามเณรีหรือสิกขมานา เบื้องต้น ต้องปลงผมและนุ่งห่มผ้ากาสาเยื่อปวัตตินี (อุปัชฌาย์) แล้วปวัตตินีจะบอกบาตร สังฆาฏิ อุตตราสงค์ อันตราสก ผ้ารัดถัน ผ้าอาบน้ำ แล้วบอกให้ออกไปยืนอยู่ ณ สถานที่ที่กำหนดไว้ ต่อจากนั้นภิกษุณีผู้ได้รับแต่งตั้งเป็นกรรมวาจาจะสวดประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติกรรมวาจา เสร็จแล้วจะเข้าไปหาอุปสัมปทาเปกขา แล้วกล่าวสอนข้อถามอันตรายิกธรรม เมื่อแล้วเดินกลับเข้ามานั่งในท่ามกลางภิกษุณีสงฆ์ ประกาศให้ภิกษุณีสงฆ์ทราบด้วยญัตติกรรมวาจา จากนั้นพึงเรียกอุปสัมปทาเปกขาเข้ามา เมื่อเข้ามาแล้วพึงให้อุปสัมปทาเปกขาห่มอุตตราสงค์เฉียงป่าข้างหนึ่ง กราบเท้าภิกษุณีทั้งหลาย นั่งกระโห่ง ประนมมือกล่าวขออุปสมบท จากนั้นภิกษุณีผู้เป็นกรรมวาจาประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติกรรมวาจาสอบถามอันตรายิกธรรมจบแล้ว ภิกษุณีผู้เป็นกรรมวาจาพึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจา แม้ครั้งที่ ๒ แม้ครั้งที่ ๓ เมื่อสงฆ์เห็นด้วยถือว่าการอุปสมบทในฝ่ายภิกษุณีสงฆ์ เป็นเสร็จพิธี

^{๕๐} วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๐๖/๓๒๓-๓๒๔.

^{๕๑} วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๖๔/๒๓๐-๒๓๒.

^{๕๒} วิธีอุปสมบทของภิกษุณี คุราวละเลียด ใน วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๒๓-๔๒๖/๓๔๕-๓๕๓.

เมื่อการอุปสมบทจากภิกษุณีสงฆ์เสร็จแล้ว ภิกษุณีพึงพาอุปสัมปทาเปกขานันหา ภิกษุสงฆ์ เพื่อขออุปสมบทต่อไป

๕.๓.๗ สารสำคัญในปัญจสติกขันธกะ

ปัญจสติกขันธกะ คือหมวดว่าด้วยพระอรหันต์ ๕๐๐ รูป มีพระมหากัสสปเถระเป็นประธานและเป็นผู้ถาม พระอุบาลีเถระเป็นผู้วิสัชนาพระวินัย พระอาณนทีเถระเป็นผู้วิสัชนาพระธรรม ทำสังคายนาพระธรรมและวินัยครั้งที่ ๑ ภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ๓ เดือน กระทำที่ถ้ำสัตตบรรณคูหา เวภารบรรพต เขตกรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ องค์กรศาสนาปฐมัมภ คือพระเจ้าอชาตศัตรู^{๕๓}

๕.๓.๘ สารสำคัญในสัตตสติกขันธกะ

สัตตสติกขันธกะ หมวดที่ว่าด้วยพระอรหันต์ ๗๐๐ รูป ทำสังคายนาพระธรรมและวินัยครั้งที่ ๒ ภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานหรือการทำสังคายนาพระธรรมและวินัยครั้งที่ ๑ ผ่านไป ๑๐๐ ปี โดยพวกภิกษุวัชชีบุตร ชาวกรุงเวสาลี ได้เผยแพร่วัตถุ ๑๐ ประการ เพื่อเป็นข้ออ้างประพตปฏิบัติเรียกร้องความสนใจของบรรดาอุบาสกและอุบาสิกาให้เกิดศรัทธา ยอมบริจาคทรัพย์สิ่งของเป็นจำนวนมากเพียงเพราะต้องการบุญเท่านั้น โดยไม่ได้สนใจว่าการประพตปฏิบัติดังกล่าวนี้จะคลาดเคลื่อน และเปี่ยงเบนไปจากพระธรรมวินัยหรือไม่ และจะเป็นเหตุให้บรรดาภิกษุเหล่าอื่นที่ประพตปฏิบัติชอบเกิดความอึดอัดใจหรือไม่ เรื่องนี้สะท้อนให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาจะเจริญหรือเสื่อมถวนเกิดจากพุทธบริษัททั้ง ๔ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือพระภิกษุเป็นด้านหลักเกือบทั้งสิ้นรายละเอียดผู้ศึกษาพึงศึกษาจากพระวินัยปิฎก เล่มที่ ๗^{๕๔}

สรุปว่า สังคายนาครั้งนี้มีสาเหตุจากเรื่องวัตถุ ๑๐ ประการ ที่บรรดาภิกษุวัชชีบุตรพากันประพตปฏิบัติมาเป็นเวลานาน พระอรหันต์ทั้ง ๗๐๐ รูป ได้มีมติเห็นชอบตามที่พระสัมพุทธเจ้ามีเถระวิสัชนาทุกประการว่า “เรื่องเหล่านี้นอกธรรม นอกวินัย เลี่ยงสัตตฤศาสน์”

^{๕๓} ดูรายละเอียดในสังคีตนิทาน วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๓๗-๔๔๕/๓๗๕ - ๓๘๒

^{๕๔} ดูรายละเอียดในปฐมภาณวาร แห่งสัตตสติกขันธกะ (วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๔๖-๔๕๗/๓๘๓-๔๒๐).

พระอรหันต์ ๗๐๐ รูป มีมติแต่งตั้งพระอรหันต์เถระ ๘ รูป คือ พระสัพพกามีเถระ พระสาฬหเถระ พระอุชชโสภิตเถระ พระวาสวกคามิกเถระ พระเรวัตเถระ พระสัมภุตสาณวาสีเถระ พระยสกาภันตบุตรเถระ และพระสุมนเถระ ให้เป็นคณะกรรมการวินิจฉัยเรื่องวัตถุ ๑๐ ประการ สรุปรายการสังคายนาครั้งนี้ได้ดังนี้

ประธานและเป็นผู้วิสันนา	พระสัพพกามีเถระ
ผู้ถาม	พระเรวัตเถระ
ผู้ร่วมประชุมทำสังคายนา	พระอรหันต์ ๗๐๐ รูป
องค์อุปถัมภ์	พระเจ้ากาสาโคก
สถานที่ทำสังคายนา	วัดวาฬิการาม เขตกรุงเวสาลี แคว้นวัชชี
รวมเวลาในการทำสังคายนา	๗ เดือน
การทำสังคายนาครั้งนี้	พุทธศักราช ๑๐๐

สรุปท้ายบท

เนื้อหาสาระของบทที่ ๕ ซึ่งว่าคัมภีร์จุลวรรค ภาค ๑ หรือพระวินัยปิฎก เล่มที่ ๖ นี้ แบ่งออกเป็น ๔ ชั้นธกะ คือ กัมมชั้นธกะ ปาริวาสิกชั้นธกะ สมุจจยชั้นธกะ สมถชั้นธกะ และ คัมภีร์จุลวรรค ภาค ๒ เป็นพระวินัยปิฎก เล่มที่ ๗ แบ่งเนื้อหาออกเป็น ๘ ชั้นธกะ คือ ขุททก-วัตถุชั้นธกะ เสนาสนชั้นธกะ สังฆเภทชั้นธกะ วัตตชั้นธกะ ปาติโมกข์ฐานชั้นธกะ ภิกขุณีชั้นธกะ ปัญจสตติกชั้นธกะ และสัตตสตติกชั้นธกะ รวมแล้วมีทั้งหมด ๑๒ ชั้นธกะที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้เป็นหลักให้สงฆ์ดำเนินการแก่ภิกษุผู้ประพฤติตนที่ส่อไปในทางดื้อธรรมคือวินัยเป็นสำคัญ แต่ละชั้นธกะมีเนื้อหาว่าด้วยระเบียบปฏิบัติ ขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามที่ภิกษุและภิกษุณีควรศึกษาปฏิบัติตลอดจนการทำสังคายนาครั้งที่ ๑-๒ เพื่อตรวจสอบและรวบรวมพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงและบัญญัติไว้ ให้ดำรงอยู่สืบต่อมาราบเท่าปัจจุบันเท่าที่นำเสนอมา โดยลำดับนี้เป็นเพียงการนำเนื้อหาสาระที่สำคัญตามที่กำหนดไว้มาศึกษาเท่านั้น ผู้ที่ใฝ่ศึกษาสามารถค้นคว้าเนื้อหาสาระโดยละเอียดจากคัมภีร์จุลวรรค ภาค ๑ ภาค ๒ หรือพระวินัยปิฎก เล่มที่ ๖ และเล่มที่ ๗ เพื่อให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ต่อไป

คำถามท้ายบท

๑. คัมภีร์จตุสรวรค มีโครงสร้างเนื้อหาอย่างไร จงอธิบาย
๒. นิคคหกรรม มีกี่ประเภท อะไรบ้าง
๓. ภิกษุที่ถูกลงนิคคหกรรมแล้ว จะถูกตัดสิทธิ์อะไรบ้าง
๔. วิธีลงนิคคหกรรม มีขั้นตอนอย่างไร จงอธิบาย
๕. ปริวาส มีความหมายและประเภทอย่างไร
๖. ภิกษุต้องการจะออกจากอาบัติสังฆาทิเสส ควรจะปฏิบัติอย่างไร
๗. การเสียราตรีหรือรัตติเขตของภิกษุผู้อยู่ปริวาสมีสาเหตุที่ประการ อะไรบ้าง จงอธิบาย
๘. การสร่งน้ำของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนามีข้อห้าม และข้อปฏิบัติอย่างไร
๙. การคว่ำบาตร และหงายบาตร มีความหมายและมาตรการลงโทษบุคคลผู้มีลักษณะอย่างไร
๑๐. สังฆเภท กับ สังฆราชี่ ต่างกันอย่างไร จงอธิบาย
๑๑. สงฆ์จะแตกสามัคคีกันเพราะสาเหตุที่ประการ อะไรบ้าง
๑๒. การบวชเภิกษุณีมีขั้นตอนอย่างไร จงอธิบายให้ชัดเจน
๑๓. ครุธรรม ๘ ประการ มีอะไรบ้าง
๑๔. จงเล่าประวัติสังคายนาครั้งที่ ๑ และ ๒ มาพอเข้าใจ

เอกสารอ้างอิงประจำบท

- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. มหาจุฬาเตปิฎกั วินยปิฎกเก จุฬาคคปาลี (ปฐมภาค, ทุติยภาค), กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.
- _____ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาฯ พระวินยปิฎก จุลวรรค ภาค ๑-๒. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- _____ สมณุตปาสาทิกา มหาจุฬาอฎฐกถา (ปรโม, ทุติโย, ตติโย ภาค). กรุงเทพฯ : วิญญาน, ๒๕๓๒.
- _____ กงขาวิตรณิ. กรุงเทพฯ : วิญญาน, ๒๕๓๒.
- _____ วินยสงคหฎฐกถา. กรุงเทพฯ : วิญญาน, ๒๕๔๐.
- วิรัช ศรีเมือง. วินยสงฆ์ ศิล ๒๒๗ ข้อ ของภิกษุ ศิล ๓๑๑ ข้อ ของภิกษุณี. ลำปาง : ลำปางภัณฑ์เพ็ญ, ๒๕๔๕.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน. กรุงเทพฯ : มหามกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.
- แสวง อุดมศรี. การปกครองคณะสงฆ์ไทย. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.
- _____ เอกสารประกอบการสอน พระวินยปิฎก ๒. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาบรรณาการมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

บทที่ ๖

คัมภีร์ปรีวาร

อาจารย์สมควร นียมวงศ์

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. อธิบายความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับคัมภีร์ปรีวารได้
๒. อธิบายลักษณะการถาม - ตอบในคัมภีร์ปรีวารได้
๓. อธิบายทัศนะเกี่ยวกับคัมภีร์ปรีวารได้

ขอบข่ายเนื้อหา

- ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับคัมภีร์ปรีวาร
- ลักษณะการถาม-ตอบ ในคัมภีร์ปรีวาร
- ทัศนะเกี่ยวกับคัมภีร์ปรีวาร

๖.๑ ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับคัมภีร์ปริวาร

๖.๑.๑ ความหมายของคัมภีร์ปริวาร

คัมภีร์ปริวาร หมายถึงคัมภีร์ภาคผนวก หรือภาคสมทบของคัมภีร์มหาวิงศ์ (ภิกขุวิงศ์) ภิกขุณีวิงศ์ มหาวรรค และจุลวรรค เป็นคัมภีร์ที่ย้อนกล่าวถึงเนื้อหาสาระในคัมภีร์พระวินัยดังกล่าว แต่การย้อนกล่าวถึงนั้นมีลักษณะประมวลสรุปเฉพาะสาระสำคัญของพระวินัยที่นำมาจากพระวินัยปิฎกเล่มที่ ๑ ถึงเล่มที่ ๗ มากกล่าวไว้โดยวิธีการตั้งวาระหรือประเด็นถาม - ตอบเหมือนเป็นการทบทวนซักซ้อมความรู้เรื่องพระวินัยของพระธรรมสังคาคณาจารย์ผู้เข้าร่วมสังคายนา ดังนั้น คัมภีร์ปริวารนี้จึงถือเป็นคัมภีร์บันทึกย่อหรือประมวลเฉพาะสาระสำคัญ สำหรับเป็นคู่มือศึกษา ซักซ้อมพระวินัยแก่ผู้ศึกษาและผู้สนใจทั่วไปได้เป็นอย่างดี

๖.๑.๒ การจัดแบ่งหมวดหมู่ในคัมภีร์ปริวาร

คัมภีร์ปริวาร พระธรรมสังคาคณาจารย์จัดไว้เป็นหัวข้อใหญ่ได้ ๒๑ ข้อด้วยกัน บางข้อ มีหัวข้อย่อยมาก บางข้อมีหัวข้อย่อยน้อย ในที่นี้จะยกหัวข้อมากกล่าวถึงพร้อมบอกเนื้อหาสาระ โดยสังเขปพอเป็นแนวศึกษาเท่านั้น หากผู้ศึกษาต้องการทราบรายละเอียดของเนื้อหาทั้งหมด พึงศึกษาจากคัมภีร์ปริวาร พระไตรปิฎกเล่มที่ ๘ นั้นเกิด หัวข้อใหญ่ ๒๑ หัวข้อนั้น ดังนี้

๑. **ภิกขุวิงศ์โสฬสมหาวาร** (ว่าด้วยวาระใหญ่ ๑๖ วาระในภิกขุวิงศ์) เป็นหัวข้อที่ย้อนกล่าวถึงสิกขาบทของภิกษุ ๒๒๗ สิกขาบทในคัมภีร์ภิกขุวิงศ์หรือมหาวิงศ์ (พระวินัยปิฎกเล่ม ๑-๒) โดยตั้งวาระไว้ ๒ ส่วน ส่วนละ ๘ วาระ รวม ๑๖ วาระ แต่ละวาระประมวลคำถามคำตอบ เกี่ยวกับสาระในปาราชิกกัณฑ์ สังฆาทิเสสกัณฑ์ อนินยตกัณฑ์ นิสัสัคคิกกัณฑ์ ปาจิตตยกัณฑ์ ปาฏิเทสนียกัณฑ์ เสขียกัณฑ์

วาระทั้ง ๘ ใน ๒ ส่วนนั้น ได้แก่

กัตถบัญญัติวาร วาระว่าด้วยบัญญัติที่ไหน หมายถึงตั้งปัญหาถามและตอบเกี่ยวกับสถานที่ที่ทรงบัญญัติสิกขาบทอาทิกัมมิภิกษุที่เป็นต้นเหตุบัญญัติสิกขาบท เรื่องที่เป็นเหตุให้บัญญัติสิกขาบท และเรื่องอื่น ๆ รวม ๒๖ ประเด็น เช่น ถามว่า ทรงบัญญัติที่ไหน ทรงปรารภใคร เพราะเรื่องอะไร

กตাপัตติวาร วาระว่าด้วยต้องอาบัติเท่าไร หมายถึงตั้งปัญหาถาม-ตอบเกี่ยวกับจำนวนอาบัติในเมื่อทำความผิดแล้ว เช่น ถามว่า จะต้องอาบัติอะไรบ้าง ในกรณีใด ต้องอาบัติเช่นไร

วิบัติติวาร วาระว่าด้วยเป็นวิบัติ หมายถึงตั้งปัญหาถาม-ตอบเกี่ยวกับความผิดว่าเป็นวิบัติเท่าไรในวิบัติ ๔ อย่าง คือ สลวิบัติ อาจารย์วิบัติ ทิฏฐิวิบัติ และ อาชีวิวิบัติ

สังคหวาร วาระว่าด้วยจัดเข้ากองอาบัติ หมายถึงตั้งปัญหาถาม-ตอบเกี่ยวกับการทำความผิดนั้นๆ จัดเข้ากองอาบัติอะไร

สมุฏฐานวาร วาระว่าด้วยสมุฏฐาน หมายถึงตั้งปัญหาถาม-ตอบเกี่ยวกับการทำความผิดนั้นๆ เกิดด้วยสมุฏฐานเท่าไร

อธิกรณวาร วาระว่าด้วยจัดเป็นอธิกรณ หมายถึงตั้งปัญหาถาม-ตอบเกี่ยวกับการทำความผิดนั้นๆ เป็นอธิกรณประเภทไหน ในอธิกรณ ๔ ประการ

สมถวาร วาระว่าด้วยระงับด้วยสมถะ หมายถึงตั้งปัญหาถาม-ตอบเกี่ยวกับการทำความผิดที่เป็นอธิกรณนั้นๆ จะระงับด้วยสมถะ (วิธีระงับ) อะไร ในสมถะ ๗ อย่าง

สมุจจยวาร วาระว่าด้วยการสรุปรวม หมายถึงตั้งปัญหาถาม-ตอบสรุปการกระทำผิดต่างๆ แต่ละอย่างต้องอาบัติเท่าไร

วาระทั้ง ๘ ใน ๒ ส่วนนั้น แม้จะมีชื่อวาระเหมือนกัน แต่เนื้อหาไม่เหมือนกัน กล่าวคือ ๘ วาระในส่วนแรกพิจารณาถึงความผิดโดยตรง ส่วน ๘ วาระในส่วนหลังกล่าวถึงปัจจัยแห่งความผิดนั้นๆ จะก่อผลอย่างไร

๒. ภิกขุณีวิภังคโสฬสมหาวาร (ว่าด้วยวาระใหญ่ ๑๖ วาระในภิกขุณีวิภังค์) เป็นหัวข้อที่ย่อนกล่าวถึงสิกขาบทเฉพาะที่ทรงบัญญัติไว้สำหรับภิกษุณี จำนวน ๑๓๐ สิกขาบท ในภิกขุณีวิภังค์ (พระวินัยปิฎกเล่มที่ ๓) ได้แก่ ปาราชิก ๔ สิกขาบท (สิกขาบทที่ ๕-๘) สังฆาทิเสส ๑๐ สิกขาบท นิสสัคคีย์ปาจิตตีย์ ๑๒ สิกขาบท ปาจิตตีย์ ๘๖ สิกขาบท ปาฏิเทสนียะ ๘ สิกขาบท โดยตั้งวาระไว้ ๒ ส่วน ส่วนละ ๘ วาระ รวม ๑๖ วาระ มีรายละเอียด เช่นเดียวกับภิกขุวิภังคโสฬสมหาวาร

๓. สมุฏฐานสี่สังเขป ว่าด้วยการย่อหัวข้อสมุฏฐาน (เหตุเกิดอาบัติ) เป็นหัวข้อที่ประมวลสิกขาบททั้งหลายมากล่าวเฉพาะเรื่องสมุฏฐาน คือทางกาย ทางวาจา และทางจิต โดยจัดสิกขาบทเป็นกลุ่มๆ ว่ากลุ่มสิกขาบทใดเกิดจากสมุฏฐานใด รวมได้หัวข้อสมุฏฐาน ๑๓ หัวข้อ

๔. **อันตรเปยยาล** ว่าด้วยการละข้อความในระหว่าง เป็นหัวข้อเกี่ยวกับกติ-
 ปุจฉาวาร ตั้งคำถามเกี่ยวกับเรื่องจำนวนอาบัติ กองอาบัติ วินีตวัตถุ (เรื่องที่พระพุทธเจ้าทรง
 วินิจฉัยไว้เป็นแบบอย่าง) และเรื่องอื่นๆ แล้วตอบเป็นประเด็นๆ ไป

๕. **สมถเภท** ว่าด้วยประเภทแห่งสมถะ มีทั้งสิ้น ๑๖ หัวข้อ เป็นหัวข้อเกี่ยวกับ
 ประเด็นวินิจฉัยในเรื่องอธิกรณ์และวิธีระงับอธิกรณ์

๖. **ชั้นกุปุจฉาวาร** ว่าด้วยวาระคำถามและคำตอบเกี่ยวกับชั้นชกะ เป็นหัวข้อ
 ที่ตั้งประเด็นถาม แล้วตอบเกี่ยวกับคัมภีร์ชั้นชกะ ๒๒ ชั้นชกะทั้งในคัมภีร์มหาวรรค และคัมภีร์
 จุลวรรค ว่าในชั้นชกะนั้นๆ กล่าวถึงอาบัติไว้กี่ประเภท

๗. **เอกุตตรกนิย** ว่าด้วยนัยเกินหนึ่ง เป็นหัวข้อที่ชี้แจงเกี่ยวกับพระวินัยในด้าน
 จำนวนตัวเลขโดยตั้งเป็นหมวดๆ เริ่มแต่หมวด ๑ ถึง หมวด ๑๑

๘. **อุโปสถาทิปุจฉาวิสัชนา** (ว่าด้วยคำถาม-คำตอบเรื่องอุโบสถ เป็นต้น) เป็น
 หัวข้อที่ตั้งประเด็นถามโดยยกเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุดเป็นตัวตั้ง เช่น ถามว่า อะไรเป็นเบื้องต้น
 ท่ามกลาง และที่สุดแห่งการบวช ตอบว่า บุคคลเป็นเบื้องต้น การเสนาอัญญัติเป็นท่ามกลาง
 กรรมวาจาเป็นที่สุด

๙. **อัตรสปรกณ** ว่าด้วยอำนาจประโยชน์หรือวัตถุประสงค์การบัญญัติพระวินัย
 ๑๐ ประการ เช่น เพื่อความดิงามแห่งสงฆ์ เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์ เป็นต้น

๑๐. **คาถาสังคณิกะ** ว่าด้วยกลุ่มคาถา กล่าวคือหมวดหรือชุมนุมแห่งคำฉันท์
 แสดงคำถาม-คำตอบ เกี่ยวกับจำนวนสิกขาบทที่ยกขึ้นแสดงหรือสวด หรือที่บัญญัติในเมือง
 ต่างๆ รวมถึงชื่อเมืองที่บัญญัติขึ้นด้วย

๑๑. **อธิกรมเภท** ว่าด้วยประเภทแห่งอธิกรณ์ มีช้อย่อย ๑๐ ข้อ คือ (๑) อุกโกฏน-
 เกทาที ว่าด้วยประเภทการรื้อฟื้น เป็นต้น (๒) อธิกรณนิทานาทิ ว่าด้วยนิทานแห่งอธิกรณ์
 เป็นต้น (๓) อธิกรณมุลาที ว่าด้วยมูลเหตุอธิกรณ์ เป็นต้น (๔) อธิกรณปัจจยาปัตติ ว่าด้วย
 อาบัติมีอธิกรณ์เป็นปัจจัย (๕) อธิกรณาธิปายะ ว่าด้วยอธิบายอธิกรณ์ (๖) ปุจฉาวาร ว่า
 ด้วยวาระแห่งการถาม (๗) วิสัชนาวาร ว่าด้วยวาระแห่งการตอบ (๘) สังสัฐฐวาร ว่าด้วย
 วาระที่ว่าด้วย การรวมกัน ตั้งปัญหาถามตอบเรื่องสมถะ ๗ ใช้ร่วมกัน (๙) สัตตสมถนิทาน
 ว่าด้วยนิทานแห่งสมถะ ๗ (๑๐) สัตตสมถนัตถาทิ ว่าด้วยสมถะ ๗ มีอรรถต่างกัน เป็นต้น

๑๒. **อปรรคาถาสังคณิกะ** ว่าด้วยกลุ่มคาถาอีกกลุ่มหนึ่ง เป็นคำฉันท์แสดงเรื่อง
 พระอุบาลีเถระเข้าทูลถามพระผู้มีพระภาค ถึงเรื่องการโจท และการสอบสวนมีวัตถุประสงค์อย่างไร

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า การโจทเพื่อประสงค์ให้ระลึกถึงความผิด การสอบสวนเพื่อประสงค์จะข่ม

๑๓. โจทนาถกัณฑ์ ว่าด้วยหมวดการโจท มี ๓ หัวข้อ คือ (๑) อนุวิชชกอนุโยค ว่าด้วยข้อซักถามของภิกษุผู้วินิจฉัยอธิกรณ์ (๒) โจทกาทิปฏิบัติติ ว่าด้วยข้อปฏิบัติของโจทก์ และจำเลยเป็นต้น (๓) โจทกัสสอรรถตตมาปะนะ ว่าด้วยการเอาตนของภิกษุผู้เป็นโจทก์ แสดงเรื่องข้อเสียของภิกษุผู้เป็นโจทก์ เช่น เป็นคนมักโกรธ ถือโกรธ ดุร้าย

๑๔. จูฬสงคราม ว่าด้วยภิกษุผู้เข้าสู่จูฬสงคราม กล่าวถึงอนุวิชชกัสสปฏิบัติติ ว่าด้วยข้อปฏิบัติของภิกษุผู้วินิจฉัยอธิกรณ์ แสดงเรื่องภิกษุผู้เข้าสู่สงคราม คือ การวินิจฉัยอธิกรณ์ เช่นพึงเป็นผู้มีจิตยำเกรง มีจิตเสมอด้วยผ้าเช็ดตุลี รู้จักที่นั่ง รู้เรื่องที่ควรถามและไม่ควรถาม เป็นผู้หนักในสงฆ์ หนักในพระสังฆกรรม วางตนตามอำนาจคดี เป็นต้น

๑๕. มหาสงคราม ว่าด้วยภิกษุผู้เข้าสู่มหาสงคราม มีหัวข้อย่อย ๗ ข้อ คือ (๑) โวหรันเตนชานิตัพพาที ว่าด้วยข้อปฏิบัติที่ภิกษุผู้กล่าวพึงรู้เป็นต้น แสดงเรื่องเป็นบทมาติกาว่า ภิกษุผู้เข้าสู่สงคราม เมื่อกล่าวในท่ามกลางสงฆ์ พึงรู้วัตถุ พึงรู้วัชิต พึงรู้วัชิต จนถึงพึงรู้อธิกรณ์นั้นระงับด้วยธรรมใด ด้วยวินัยใด ด้วยสัตตฤคสาสนีใด (๒) อคตติคันตัพพะ ว่าด้วยภิกษุไม่ควรลำเอียง (๓) อคตติคมนะ ว่าด้วยการไม่ลำเอียง (๔) สัตถุญญาปะนียาที ว่าด้วยการชี้แจงเป็นต้น (๕) ปรัปักขาทีอวชานนะ ว่าด้วยการดูหมิ่นฝ่ายอื่นเป็นต้น (๖) อนุวัชชกัสสอนุโยค ว่าด้วยข้อซักถามของภิกษุผู้วินิจฉัยอธิกรณ์ (๗) ปุจฉาวิภาคะ ว่าด้วยการจำแนกคำถาม

๑๖. กฐินเภท ว่าด้วยประเภทแห่งกฐิน มีหัวข้อย่อย ๖ ข้อ คือ (๑) กฐินอรรถดทาที ว่าด้วยการกรานกฐินเป็นต้น (๒) กฐินอนันตรัจจยาทีว่าด้วยอนันตรัจจัยแห่งกฐินเป็นต้น (๓) ปุพพกรณนิทานวิภาคะ ว่าด้วยการจำแนกนิทานแห่งบุพพกรณ์เป็นต้น (๔) กฐินาทิชานิตัพพวิภาคะ ว่าด้วยการจำแนกข้อควรรู้มีกฐินเป็นต้น (๕) ปุคคัสสเสวกฐินัตถการ ว่าด้วยบุคคลกรานกฐินเท่านั้น ตั้งปัญหาถาม-ตอบเรื่องการกรานกฐินว่า ใครเป็นผู้กรานกฐิน (๖) ปลิโพธปัญหาพยากรณ์ ว่าด้วยการแก้ปัญหาลิโพธ

๑๗. อุปาลิปัญจกะ ว่าด้วยเรื่องพระอุบาลี ๕ หมวด มีหัวข้อย่อย ๑๔ ข้อ คือ

- ๑) อนิสสิตวรรค หมวดว่าด้วยการไม่ถือนิสัย
- ๒) นัปปฎิปัสสัมภนวรรค หมวดว่าด้วยการไม่ระงับกรรม
- ๓) โวหารวรรค หมวดว่าด้วยการใช้โวหาร

- ๔) ภิภูฏาวิกัมมวรรค หมวดว่าด้วยการเปิดเผยความเห็น
- ๕) อัตตาทานวรรค หมวดว่าด้วยเรื่องภิกษุประสงค์จะโจทศควรกำหนดธรรม

ไว้ในตน

- ๖) ชุตตงควรรค หมวดว่าด้วยชุตตงค์
- ๗) มุสาวาทวรรค หมวดว่าด้วยมุสาวาท
- ๘) ภิกขุโนวาทวรรค หมวดว่าด้วยการให้โอวาทภิกษุณี
- ๙) อุพพาหิภวรรค หมวดว่าด้วยอุพพาหิกสมมติ
- ๑๐) อธิกรณวุปสมวรรค หมวดว่าด้วยการระงับอธิกรณ์
- ๑๑) สังฆเภทกวรรค หมวดว่าด้วยภิกษุผู้ทำลายสงฆ์
- ๑๒) ทุติยสังฆเภทกวรรค หมวดว่าด้วยภิกษุผู้ทำลายสงฆ์ หมวดที่ ๒
- ๑๓) อาวาสกวรรค หมวดว่าด้วยภิกษุผู้อยู่ประจำในอาวาส
- ๑๔) กฐินัตถการกวรรค หมวดว่าด้วยการกรานกฐิน แสดงเรื่องการกรานกฐิน

มีอาณิสสส์เท่าไร เรื่องโทษของการนอนลิ้มสติ เรื่องอาณิสสส์ของการนอนมีสติ เรื่องบุคคลที่ไม่ควรไหว้ และบุคคลที่ควรไหว้ เรื่องข้อปฏิบัติของภิกษุผู้อ่อนพรรษา

๑๙. อัตถาปัตติสมุฏฐาน ว่าด้วยสมุฏฐานอาบัติที่มีอยู่ มีหัวข้อย่อย ๓ ข้อ คือ (๑) ปาราชิก แสดงเรื่องอาบัติที่ภิกษุต้องและออก (๒) สังฆาทิเสส ตั้งปัญหาถาม-ตอบ เรื่องอาบัติสังฆาทิเสส ๑๓ ลิกขาบท ฯลฯ เสขิยะ ๗๕ ลิกขาบท เกิดด้วยสมุฏฐานเท่าไร (๓) ปาราชิกาที ตั้งปัญหาถาม-ตอบเรื่องลิกขาบทที่ทรงบัญญัติในฝ่ายภิกษุสงฆ์ คือ อาบัติปาราชิก ๔ ลิกขาบท สังฆาทิเสส ๑๓ ลิกขาบท อนียต ๒ ลิกขาบท นิสัคคิยปาจิตตีย์ ๓๐ ลิกขาบท ปาจิตตีย์ ๙๒ ลิกขาบท ปาฏิเทสนียะ ๔ ลิกขาบท เสขิยะ ๗๕ ลิกขาบท เกิดด้วยสมุฏฐานเท่าไร

๑๙. ทุติยคาถาสังคณิกะ ว่าด้วยกลุ่มคาถากลุ่มที่ ๒ มีหัวข้อย่อย ๔ ข้อคือ (๑) กายิกาทิอาปัตติ ตั้งปัญหาถาม-ตอบเรื่องอาบัติทางกายมีเท่าไร ทางวาจามีเท่าไร ต้องอาบัติเมื่ออรุณขึ้นมีเท่าไร อาบัติชื่อว่ายาวตติยกามีเท่าไร ฯลฯ อาบัติทางวาจาในกลางคืนมีเท่าไร (๒) เทสนาคามินิยาอาปัตติ ตั้งปัญหาถาม-ตอบเรื่องอาบัติที่เป็นเทสนาคามินิมีเท่าไร อาบัติหนักทางกายและวาจามีเท่าไร ัตถุญรสในเวลาวิกาลมีเท่าไร ฯลฯ ผู้เดินต้องอาบัติเท่าไร ผู้ยืนต้องอาบัติเท่าไร ผู้นั่งต้องอาบัติเท่าไร ผู้นอนต้องอาบัติเท่าไร (๓) ปาจิตตียะ ตั้งปัญหาถาม-ตอบเรื่องอาบัติปาจิตตีย์ที่มีวัตถุประสงค์ต่างกันมีเท่าไร ปฐมาปัตติกามีเท่าไร การตั้งญัตติมีเท่าไร (๔) อวันทนียบุคคลาที ตั้งปัญหาถาม-ตอบ เรื่องบุคคลที่ภิกษุไม่ควรกราบไหว้ เป็นต้น

๒๐. เสทโฆจนคาถา ว่าด้วยคาถาที่ทำให้เหงื่อแตก ในเสทโฆจนคาถานี้ได้นำข้อความต่าง ๆ มาแสดงในรูปคาถาซึ่งทำให้ผู้คิดหาความหมาย หาคำอธิบายจนเหงื่อแตก

มีหัวข้อย่อย ๓ ข้อ คือ (๑) อวิปवासปัญหา ปัญหาว่าด้วยการไม่อยู่ปราศจาก (๒) ปาราชิกาภิ-
 ปัญหา ปัญหาว่าด้วยอาบัติปาราชิกเป็นต้น เช่น ปัญหาว่า สตรีอยู่ข้างในภิกษุอยู่ข้างนอก ช่อง
 ในเรือนนั้นก็ไม่มี ภิกษุพึงต้องอาบัติปาราชิกเพราะเสพเมณฺฑนธรรม เรื่องอย่างนี้เกิดขึ้นได้อย่างไร
 (๓) ปาจิตติยาภิปัญหา ปัญหาว่าด้วยอาบัติปาจิตติยเป็นต้น แสดงเรื่องเกี่ยวกับอาบัติปาจิตติย
 เช่น ปัญหาว่า ภิกษุใช้สอยจีวรที่อธิษฐานแล้วย้อม ด้วยน้ำย้อม ก้ปะก็ทำแล้ว ยังต้องอาบัติ

๒๑. ปัญจวรรค ว่าด้วยหมวด ๕ หมวด มีข้อย่อย ๕ ข้อ คือ

- ๑) กรรมวรรค หมวดว่าด้วยเรื่องกรรม
- ๒) อัถตถวรรค หมวดว่าด้วยอำนาจประโยชน์
- ๓) ปัญญัตตวรรค หมวดว่าด้วยเรื่องที่ทรงบัญญัติ
- ๔) อบัญญัติเตปัญญัตตวรรค หมวดว่าด้วยทรงบัญญัติในเมื่อยังมีบัญญัติ
- ๕) นวสังคหวรรค หมวดว่าด้วยสังคหะ ๙

๖.๒ ลักษณะการถาม-ตอบ ในคัมภีร์ปรีวาร

การถาม-ตอบในคัมภีร์ปรีวาร มีลักษณะการเรียงลำดับเนื้อหาซึ่งสอดคล้องกับคัมภีร์
 ที่กล่าวถึงมาแล้วคือ ภิกขุวิภังค์ ภิกขุณีวิภังค์ มหาวรรค และจุลวรรค โดยตั้งเป็นเรื่องๆ แต่ละเรื่อง
 ก็ตั้งคำถามเป็นประเด็นที่ละประเด็น แม้คำตอบก็ตอบทีละประเด็นเช่นกัน ลักษณะการถาม-ตอบ
 อย่างนี้ทำให้ไม่สับสน ทั้งยังสะดวกต่อการกำหนดเนื้อหา และจดจำสาระที่น่าสนใจได้เป็นอย่างดี
 ในที่นี้จะนำลักษณะวิธีการถามตอบในภิกขุวิภังค์โสฬสมหาวาร เฉพาะ ๘ วาระแรก และยก
 ปาราชิกสิกขาบทที่ ๑ มากล่าวไว้เพื่อเป็นแนวศึกษาในรายละเอียดต่อไป

๑. กัตถบัญญัติวาร วารว่าด้วยบัญญัติ ณ ที่ไหน^๑

ตัวอย่างการถาม-การตอบ

ถาม พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นผู้ทรงรู้ ทรงเห็น
 ทรงบัญญัติปาราชิกสิกขาบทที่ ๑ ณ ที่ไหน

ตอบ ทรงบัญญัติ ณ กรุงเวสาลี

^๑ วิ.ป. (ไทย) ๘/๒/๒.

ถาม ทรงปรารภใคร

ตอบ ทรงปรารภพระสุทินกสันทบุตร

ถาม เพราะเรื่องอะไร

ตอบ เพราะเรื่องที่พระสุทินกสันทบุตรเสพเมถุนธรรมกับอดีตภรรยา

ในกัถลัญญุตีวาร ที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้มีเพียง ๓ ใน ๒๖ ประเด็นถาม-ตอบ
เท่านั้น ยังมีสาระสำคัญที่ไม่ได้กล่าวถึงอีก ๒๓ ประเด็น คือ

๑) มีพระบัญญัติ พระอนุบัญญัติ อนุปบันนบัญญัติอยู่หรือ

๒) มีสัพพัตถบัญญัติ ปเทสบัญญัติอยู่หรือ

๓) มีสาธารณบัญญัติ อสาธารณบัญญัติอยู่หรือ

๔) มีเอกโตบัญญัติ อุกโตบัญญัติอยู่หรือ

๕) จัดเข้าในอุทเทสไหน นับเนื่องในอุทเทสไหน

๖) มาสู่อุทเทส โดยอุทเทสไหน

๗) เป็นวิบัติอย่างไร

๘) เป็นกองอาบัติไหน

๙) เกิดด้วยสมุฏฐานเท่าไร

๑๐) เป็นอธิกรณ์อย่างไร

๑๑) ระวังด้วยสมณะเท่าไร

๑๒) อะไรเป็นพระวินัย อะไรเป็นอภิวินัย

๑๓) อะไรเป็นพระปาติโมกข์ อะไรเป็นอธิปาติโมกข์

๑๔) อะไรเป็นวิบัติ

๑๕) อะไรเป็นสมบัติ

๑๖) อะไรเป็นข้อปฏิบัติ

๑๗) ทรงอาศัยอำนาจประโยชน์เท่าไร

๑๘) ใครศึกษาอยู่

๑๙) ใครศึกษาสิกขาเรียบร้อยแล้ว

๒๐) ตั้งอยู่ในใคร

๒๑) ใครทรงเอาไว้

๒๒) เป็นถ้อยคำของใคร

๒๓) ใครนำมา

ผู้ศึกษาต้องการทราบรายละเอียด พึงศึกษาจาก พระวินัยปิฎกเล่มที่ ๘

๒. กตাপัตติวาร วาระว่าด้วยต้องอาบัติเท่าไร^๒

ตัวอย่างการถาม-การตอบ

ถาม : ภิกษุเสพเมถุนธรรมต้องอาบัติเท่าไร

ตอบ : ภิกษุเสพเมถุนธรรมต้องอาบัติ ๓ อย่าง คือ

๑) ภิกษุเสพเมถุนธรรมในซากศพที่ยังไม่ถูกสัตว์กัดกินต้องอาบัติ

ปาราชิก

๒) ภิกษุเสพเมถุนธรรมในซากศพที่ถูกสัตว์กัดกินโดยมาก ต้องอาบัติ-

กุลลัจจัย

๓) ภิกษุสอดองคชาตเข้าในปากที่อ้า แต่มิได้ถูกต้อง ต้องอาบัติทุกกฏ

๓. วิปตติวาร วาระว่าด้วยเป็นวิบัติ^๓

ตัวอย่างการถาม-การตอบ

ถาม : อาบัติของภิกษุผู้เสพเมถุนธรรม บรรดาวิบัติ ๔ อย่าง จัดเป็น

วิบัติเท่าไร^๔

ตอบ : อาบัติของภิกษุผู้เสพเมถุนธรรม บรรดาวิบัติ ๔ อย่าง จัดเป็น

วิบัติ ๒ อย่าง คือ (๑) เป็นศีลวิบัติ (๒) เป็นอาจารย์วิบัติ

^๒ วิ.ป. (ไทย) ๘/๑๕๗/๑๒๒.

^๓ วิ.ป. (ไทย) ๘/๑๘๒/๑๖๗.

^๔ วิบัติ ๔ อย่าง คือ (๑) ศีลวิบัติ (๒) อาจารย์วิบัติ (๓) ทุกฎวิบัติ (๔) อาชีวิวิบัติ.

๔. สังคหวาร วาระว่าด้วยการจัดเข้ากองอาบัติ^๕

ตัวอย่างการถาม-การตอบ

ถาม : อาบัติของภิกษุผู้เสพเมถุนธรรม บรรดากองอาบัติ ๗ กอง จัดเข้ากองอาบัติเท่าไร

ตอบ : อาบัติของภิกษุผู้เสพเมถุนธรรม บรรดากองอาบัติ ๗ กอง จัดเข้ากองอาบัติ ๓ กอง คือ (๑) กองอาบัติปาราชิก (๒) กองอาบัติอุลลัจจัย (๓) กองอาบัติทุกกฏ

๕. สมุฏฐานวาร วาระว่าด้วยสมุฏฐาน^๖

ตัวอย่างการถาม-การตอบ

ถาม : อาบัติของภิกษุผู้เสพเมถุนธรรม บรรดาสมุฏฐานแห่งอาบัติ ๖ สมุฏฐาน เกิดด้วยสมุฏฐานเท่าไร

ตอบ : อาบัติของภิกษุผู้เสพเมถุนธรรม บรรดาสมุฏฐานแห่งอาบัติ ๖ สมุฏฐาน เกิดด้วยสมุฏฐาน ๑ สมุฏฐาน คือ เกิดทางกายกับจิต^๗

๖. อธิกรณวาร วาระว่าด้วยจัดเป็นอธิกรณ^๘

ตัวอย่างการถาม-การตอบ

ถาม : อาบัติของภิกษุผู้เสพเมถุนธรรม บรรดาอธิกรณ ๔ อย่าง จัดเป็นอธิกรณไหน

ตอบ : อาบัติของภิกษุผู้เสพเมถุนธรรม บรรดาอธิกรณ ๔ อย่าง จัดเป็นอาปัติดาธิกรณ

^๕ วิ.ป. (ไทย) ๘/๑๘๓/๑๖๘.

^๖ วิ.ป. (ไทย) ๘/๑๘๔/๑๖๘.

^๗ หมายถึงมีจิตคิดจะเสพด้วยและได้กระทำทางกายกับมาตุคามคือสตรีด้วย.

^๘ วิ.ป. (ไทย) ๘/๑๘๕/๑๗๐.

๗. สมถวาร วาระว่าด้วยการระงับด้วยสมถะ^๙

ตัวอย่างการถาม-การตอบ

ถาม : อาบัติของภิกษุผู้เสพเมถุนธรรม บรรดาสมถะ ๗ อย่าง ระงับด้วยสมถะเท่าไร

ตอบ : อาบัติของภิกษุผู้เสพเมถุนธรรม บรรดาสมถะ ๗ อย่าง ระงับด้วยสมถะ ๓ อย่าง คือ (๑) สัมมุขารินัย (๒) ปฏิญญาตกรณะ (๓) สัมมุขารินัยกับติณวัตถารกะ

๘. สมุจยวาร วาระว่าด้วยการสรุปรวม

ตัวอย่างการถาม-การตอบ

ถาม : ภิกษุเสพเมถุนธรรม ต้องอาบัติเท่าไร

ตอบ : ภิกษุเสพเมถุนธรรมต้องอาบัติ ๓ อย่าง คือ

- ๑) ภิกษุเสพเมถุนธรรมในซากศพที่ยังไม่ถูกสัตว์กัดกิน ต้องอาบัติ
- ๒) ภิกษุเสพเมถุนธรรมในซากศพที่ถูกสัตว์กัดกินโดยมาก ต้องอาบัติ
- ๓) ภิกษุสอดองคชาตเข้าไปในปากที่อ้า แต่มิได้ถูกต้อง ต้องอาบัติ

ปาราชิก

ถูกลักจาย

ทุกกฏทั้งหมด

ลักษณะการถาม-การตอบในหัวข้ออื่นๆ อีก ๒๐ หัวข้อ ก็มีนัยเหมือนกันนี้ ผู้ศึกษาพึงศึกษาจากพระไตรปิฎกเล่มที่ ๘ พระวินัยปิฎก คัมภีร์ปริวาร

๖.๓ ทศนะเกี่ยวกับคัมภีร์ปริวาร

นอกจากได้ศึกษาสาระในคัมภีร์ปริวารซึ่งเป็นคัมภีร์ชั้นพระไตรปิฎกแล้ว ยังมีทศนะ ในคัมภีร์อรรถกถาและฎีกาที่อธิบายขยายความแห่งสาระบางประเด็น ในคัมภีร์ปริวารที่ผู้ศึกษาน่าจะได้ศึกษาเรียนรู้เพิ่มเติม ทั้งนี้เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจชัดเจนมากขึ้น ในที่นี้จะนำคาถาในเสทโฆจนคาถามาเป็นแนวศึกษา

^๙ วิ.ป. (ไทย) ๘/๑๘๖/๑๗๑.

เหตุที่นำเสทโฆจนคาถามาเป็นแนวศึกษา เพราะเสทโฆจนคาถาเป็นคาถาทายปัญหาที่ทำให้ผู้อ่านต้องตีความ คิดหาคำตอบทุกคาถา แต่การตีความนับเป็นสิ่งที่ทำได้ยาก จำต้องอาศัยคัมภีร์อรรถกถาและฎีกาในการไขความ แต่ถึงกระนั้นยังยากที่จะเข้าใจได้ จึงไม่แปลกเลยที่ท่านเรียกว่า เสทโฆจนคาถา = คาถาเหวี่ยงแตก

ผู้เขียนจะนำบางคาถาปริศนาที่ยากจะเข้าใจมาเป็นแนวศึกษาว่าถ้าพระไตรปิฎกวางไว้แบบนี้ อรรถกถาและฎีกามีทัศนะว่าอย่างไร เช่น

คาถาที่ ๑๓ ว่า

อุโภ เอกโต อุปสมปยุนา.

อุภินัน หตถโต จิวรั ปฏิกุคณฺเหยฺย.

ลียา อาปตฺติโย นานา.

ปญฺหา เมสา กุสเสหิ จินฺติตาย

ภิกษุณี ๒ รูปอุปสมบทแต่สงฆ์ฝ่ายเดียว

ภิกษุรับจีวรจากมือของภิกษุณี ๒ รูปต้องอาบัติต่างกัน

ปัญหาข้อนี้ ท่านผู้ฉลาดทั้งหลายคิดกันแล้ว^{๑๐}

ปัญหาที่ต้องตีความ คือ

ภิกษุรับจีวรจากมือของภิกษุณี ๒ รูปซึ่งอุปสมบทจากสงฆ์ฝ่ายเดียวเหมือนกัน เหตุใดภิกษุจึงต้องอาบัติต่างกัน

ทัศนะในคัมภีร์อรรถกถา

ภิกษุณีรูปหนึ่งได้รับอุปสมบทจากภิกษุสงฆ์ ถ้าภิกษุรับจีวรจากมือเธอ ภิกษุต้องปาจิตตีย์ ภิกษุณีอีกรูปหนึ่งได้รับอุปสมบทจากภิกษุณีสงฆ์ ถ้าภิกษุรับจีวรจากมือเธอ ภิกษุต้องทุกกฏ^{๑๑}

^{๑๐} วิ.ป. (ไทย) ๘/๔๗๙/๖๕๙.

^{๑๑} วิ.อ. (บาลี) ๓/๔๗๙/๔๓๑.

คาถาที่ ๒๑ ว่า

น จาปิ ฌตติ น จ ปน กมฺมวาจา
 น เจหิ ภิกฺขุติ ชิโน อโวจ
 สรณคฺมนมุปี น ตสฺส อตฺถิ
 ออุปสมปทา จสฺส อกุปฺปา
 ปญฺหา เมสา กุสเลหิ จินฺติตา^{๑๒}
 ญัตติกิไม่ได้สวด กรรมวาจาก็ไม่ได้สวด
 พระชินเจ้าก็ได้รับสั่งว่า เธอจงมาเป็นภิกษุเถิด
 ไตรสรณคฺมนฺเขาภิไม่ได้รับ
 ตอุปสมบทกรรมของบุคคลนั้นไม่เสีย
 ปัญหาข้อนี้ ท่านผู้ฉลาดทั้งหลายคิดกันแล้ว!^{๑๓}

ปัญหาที่ต้องตีความ คือ

๑. การบวชที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตด้วยรับสั่งว่า เอหิ ภิกษุ เธอ จงมาเป็นภิกษุเถิด ซึ่งเป็นวิธีแรกที่ทำให้สำเร็จภิกษุภาวะ ในพระพุทธศาสนา วิธีนี้ก็ไม่ได้ใช้
๒. การให้ผู้มุ่งอุปสมบทรับไตรสรณคฺมนฺ คือ เปล่งวาจาถึง พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์เป็นสรณะ ๓ ครั้ง เมื่อผู้มุ่งบรรพชาอุปสมบทกล่าวจบ ก็เป็นผู้ดำรงอยู่ในภิกษุภาวะ ในพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นวิธีที่ ๒ ที่ทรงอนุญาตให้พระสาวกใช้ในคราวแรกเผยแผ่พระพุทธศาสนา วิธีนี้ก็ไม่ได้ใช้
๓. การให้กุลบุตรอุปสมบทด้วยวิธีญัตติจตฺตตถกรรมวาจา โดยวิธีชุมนุมสงฆ์ สวดประกาศหรือขอมติที่ประชุม เพื่อรับกุลบุตรผู้มุ่งอุปสมบทเข้าหมู่บวชเป็นภิกษุ ซึ่งเป็นวิธีที่ ๓ ที่มีความรัดกุมมากในการคัดกรองบุคคลเข้าสู่พระศาสนา พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระสงฆ์สาวกนำไปปฏิบัติ วิธีนี้ก็ไม่ได้ใช้

^{๑๒} วิ.ป. (บาลี) ๘/๔๘๐/๔๕๒-๔๕๓.

^{๑๓} วิ.ป. (ไทย) ๘/๔๘๐/๖๘๗.

วิธีทั้ง ๓ นี้ ไม่ได้ใช้ แต่อุปสมบทกรรมกลับไม่เสีย ทั้งประเด็นชวนขบคิดว่า เป็นวิธี
อะไรและพระพุทธเจ้าทรงใช้กับใคร

ทัศนะในคัมภีร์อรรถกถา

ปัญหาข้อนี้ท่านหมายถึงวิธีการบวชด้วยการรับครุธรรม ๘ ประการที่ทรงอนุญาต
แก่พระนางมหาปชาบดีโคตมี^{๑๔}

คาถาที่ ๓๙ ว่า

อุโภ ปริปุณณวีสตีวสุสา

อุภินันฺ เอกุชฌมาโย เอกาจริโย เอกา กम्मวจา

เอโก อุปสมปนฺโน เอโก อนุปสมปนฺโน

ปญฺหา เมสา กุสเลหิ จินฺติตา^{๑๕}

ทั้ง ๒ มีอายุครบ ๒๐ ปี

ทั้ง ๒ มีพระอุปัชฌาย์รูปเดียวกันมีอาจารย์รูปเดียวกัน

สวดกรรมวาจาเดียวกัน

คนหนึ่งเป็นอุปสัมบัน (คือบวชขึ้น)

คนหนึ่งเป็นอนุปสัมบัน (คือบวชไม่ขึ้น)

ปัญหาข้อนี้ ท่านผู้ฉลาดทั้งหลายคิดกันแล้ว^{๑๖}

ปัญหาที่ต้องตีความ คือ

ในพระวินัยมีพุทธบัญญัติไว้ว่า ให้สงฆ์อุปสมบทให้กุลบุตรด้วยวิธี ญัตติจตุตถกรรมวาจา
แม้กุลบุตรผู้มุ่งอุปสมบทจะมี ๒ คนหรือ ๓ คน มีพระอุปัชฌาย์รูปเดียวกัน มีอาจารย์สวด
กรรมวาจา รูปเดียวกัน และสวดกรรมวาจาเดียวกันได้ การอุปสมบทไม่เสีย^{๑๗}

^{๑๔} วิ.อ. (บาลี) ๓/๔๘๐/๕๔๒.

^{๑๕} วิ.ป. (บาลี) ๘/๔๘๑/๔๔๖.

^{๑๖} วิ.ป. (ไทย) ๘/๔๘๑/๔๔๖.

^{๑๗} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๒๓/๑๙๐-๑๙๑.

บทที่ ๖ คัมภีร์ปริวาร

แต่ในกาลานี้ ทั้งประเด็นปัญหาไว้ว่า คนหนึ่งบวชสำเร็จเป็นภิกษุได้ ส่วนอีกคนหนึ่งบวชไม่สำเร็จ ชาวให้ขบคิดหาคำตอบว่า เพราะเหตุใดคนหนึ่งจึงสำเร็จ อีกคนหนึ่งจึงไม่สำเร็จ ดูเหมือนแย้งกับพุทธทศานุญาตนั้น

ทัศนะในคัมภีร์อรรถกถา

ถ้าสามเณรที่จะอุปสมบทเป็นภิกษุ ๒ รูปนั้น รูปหนึ่งมีฤทธิ์นั่งท่ามกลางสงฆ์ กั้นพื้นพื้นแม้เพียงปลายเส้นผม สามเณรรูปนั้นก็เพียงอนุปลัมบัน อุปสมบทไม่ขึ้น หรือแม้ถ้าสงฆ์มีฤทธิ์นั่งในอากาศก็ไม่พึงทำกรรม (หมายถึงทำพิธีอุทิศจิตตุดตถกรรมวาจา) แก่ผู้นั่งอยู่ที่พื้น ถ้าทำ ถือว่าอุปสมบทกรรมนั้นใช้ไม่ได้^{๑๘} นี่เป็นอรรถกถาธิบายในส่วนรูปที่อุปสมบทไม่ขึ้น ส่วนรูปที่อุปสมบทขึ้นนั้น คงเป็นเพราะรูปนั้นได้ปฏิบัติถูกต้องตามพระบรมพุทธทศานุญาตแล้ว อรรถกถาจึงไม่ได้กล่าวถึง

มีข้อสังเกตว่า ในคาถาที่ ๓๙ ข้อความที่ว่า คนหนึ่งเป็นอุปปลัมบัน (บวชขึ้น) คนหนึ่งเป็นอุปปลัมบัน (บวชไม่ขึ้น) และคำอรรถกถาธิบายของพระอรรถกถาจารย์นั้น เป็นข้อความที่มีหลักการทางพระวินัยรองรับด้วยกันทั้งสิ้น กล่าวคือ

๑. หลักการที่มีพุทธทศานุญาตให้บวชได้ที่ว่า คน ๒ หรือ ๓ คน มีพระอุปัชฌาย์รูปเดียวกัน มีอาจารย์สวดกรรมวาจารูปเดียวกัน สวดกรรมวาจาเดียวกันได้ การอุปสมบทไม่เสีย^{๑๙}

๒. หลักการที่ว่า อิทธิยา เวหาเส จิตตุดโต กम्मํ กเรยฺย, อกมมํ น จกรณีย^{๒๐} แปลว่าสงฆ์จตุตถวรรคมีภิกษุผู้อยู่ในอากาศด้วยฤทธิ์เป็นที่ ๔ ทำกรรม ไม่จัดเป็นกรรมและไม่ควรทำ^{๒๑}

นี่เป็นตัวอย่างทัศนะในคัมภีร์อรรถกถาที่นำมาเป็นแนวศึกษา ยังมีเนื้อหาที่สำคัญอีกมาก ฟังศึกษาโดยตรงจากเรื่องนั้นๆ เกิด

^{๑๘} วิ.อ. (บาลี) ๓/๔๘๑/๕๔๕.

^{๑๙} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๒๓/๑๙๐-๑๙๑.

^{๒๐} วิ.ม. (บาลี) ๕/๓๘๙/๑๙๐.

^{๒๑} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๘๙/๒๗๗.

สรุปท้ายบท

การศึกษาคัมภีร์ปริวารแห่งพระวินัยปิฎก เป็นเสมือนการอ่านบันทึกสรุปเนื้อหาสาระที่สำคัญของพระวินัย เพื่อประเมินผลการศึกษาให้กับตัวเอง ซึ่งพระสังคหกาจารย์ท่านตั้งประเด็นถามเพื่อประเมินไว้ให้ ขณะเดียวกันก็เฉลยสาระสำคัญเป็นคำตอบไว้ให้ด้วยนับเป็นวิธีที่ดียิ่งที่มีไว้เพื่อทบทวน ให้เกิดความรู้ ความเข้าใจชัดเจนมากขึ้น เพราะมีประเด็นศึกษาครบถ้วน ไม่ว่าจะเป็นเรื่อง สถานที่ บุคคล เหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพระบัญญัติ อนุบัญญัติ เรื่องอุทเทส วิบัติ สมบัติ อาบัติ สมุฏฐาน อธิกรณ์ สมณะ ประโยชน์แห่งการบัญญัติ ผู้สืบทอดพระวินัย ตลอดถึงแง่มุมที่เป็นปริศนาซึ่งท่านไว้เพื่อกระตุ้นให้เกิดการค้นคว้าทบทวน เพิ่มขึ้น เช่น เสทโฆจนคาถา โดยที่ท่านไม่ได้เฉลยคำตอบไว้ให้ เสมือนทั้งเป็นบททดสอบไว้ให้ เพื่อไปศึกษาค้นคว้า สอบทานตำรับตำรา และสอบถามท่านผู้รู้ต่อไป และเสมือนต้องการเพาะบ่ม อุปนิสัยปราชาญ์ ไว้เป็นมรดกให้แก่อนุชนสืบทอดต่อไป

ดังนั้น คัมภีร์ปริวารจึงเป็นอีกคัมภีร์หนึ่งที่ควรศึกษาอย่างยิ่ง เพราะการได้ศึกษาคัมภีร์นี้จะทำให้มีความมั่นใจในการวินิจฉัยข้อบรรด ข้อธรรม และข้อวินัยยิ่งขึ้น ดังคาถาประพันธ์สรุปท้ายคัมภีร์ปริวารนี้ตอนหนึ่งว่า

ก็พระวินัยธร ผู้เรืองนาม มีปัญญามาก ทรงสุตะ
มีวิจารณ์ญาณ ถามแนวทางของท่านบูรพาจารย์ในที่นั้น ๆ
คิดแล้วให้เขียนข้อพิสดารและสังเขปนี้ไว้ในสายกลาง
ตามแนวทางที่วางไว้ซึ่งจะนำความสะดวกมาให้แก่เหล่าศิษย์
คัมภีร์นี้เรียกว่า ปริวาร มีทุกเรื่องพร้อมทั้งลักษณะ
มีอรรถโดยอรรถในสังคหกรรม มีธรรมโดยธรรมในบัญญัติ
ห้อมล้อมพระศาสนา ดุจสาครล้อมรอบชมพูทวีป ฉะนั้น
พระวินัยธรเมื่อไม่รู้คัมภีร์ปริวาร ไฉนจะวินิจฉัยธรรมได้
ความเคลือบแคลงของพระวินัยธรที่เกิดในวิบัติ วัตถุ บัญญัติ
อนุบัญญัติ บุคคล เอกโตบัญญัติ อุกโตบัญญัติ โลกวัชชะ
และปณัตติวัชชะ ย่อมขาดสิ้นไปด้วยคัมภีร์ปริวาร

คำถามท้ายบท

๑. การศึกษาคัมภีร์ปรีวารให้ประโยชน์อย่างไรบ้าง
๒. คัมภีร์ปรีวารมีความหมายอย่างไร จงอธิบาย
๓. คัมภีร์ปรีวารมีโครงสร้างเนื้อหาอย่างไร จงอธิบายให้ชัดเจน
๔. กัตถปัญญาติวาร มีประเด็นถาม-ตอบเกี่ยวกับประเด็นใดบ้าง จงอธิบายพร้อมยกตัวอย่าง
๕. กตាប់ตติวาร มีสาระถาม-ตอบเกี่ยวกับเรื่องใด
๖. วิบัติ ๔ อย่าง ได้แก่อะไรบ้าง
๗. การต้องอาบัติเพราะเสพเมถุนธรรม เกิดจากสมุฏฐานใด
๘. เสพโมจนคาถา มีลักษณะเนื้อหาอย่างไร จงอธิบายพร้อมยกทัศนะของพระอรรถกถาจารย์มาประกอบ

เอกสารอ้างอิงประจำบท

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. มหาจุฬาเตปิฎกั วินยปิฎก มหาวิภังคปาติ ภิกขุณีวิภังคปาติ
 มหาวคคปาติ จุฬวคคปาติ ปริวคคปาติ. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
 ๒๕๐๐.
- _____ . พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬายฯ พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ ภิกขุณีวิภังค์
 มหาวรรค จุลวรรค และปริวาร. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- _____ . สมณฑปาสาทิกา มหาจุฬาลงกรณสภา (ปรโม, ทุติโย, ตติโย ภาโค). กรุงเทพฯ :
 วิญญาน, ๒๕๓๒.
- _____ . กุชชาวิตรณี. กรุงเทพฯ : วิญญาน, ๒๕๓๒.
- _____ . วินยสงคหฐรคกา. กรุงเทพฯ : วิญญาน, ๒๕๔๐.
- _____ . วชิรพุทธธิฎฎิกา. กรุงเทพฯ : วิญญาน, ๒๕๓๒.
- _____ . กุชชาวิตรณีปุราณ-อภินวฎฎิกา. กรุงเทพฯ : วิญญาน, ๒๕๓๒.
- _____ . วิมตมโนทนนฎฎิกา (ปรโม, ทุติโย ภาโค). กรุงเทพฯ : วิญญาน, ๒๕๓๒.
- _____ . สารคตูปกาลินีฎฎิกา (ปรโม-ตุติโย-ตติโย ภาโค). กรุงเทพฯ : วิญญาน, ๒๕๓๒.
- _____ . พระวินัยปิฎกฉบับแก่นธรรม. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

บรรณานุกรม

- กระทรวงศึกษาธิการ. **ความรู้เรื่องพระไตรปิฎก**. กรุงเทพฯ : ครูสภา, ๒๕๓๕.
- เจริญ ไชยณานันท์. **นิติปรัชญา**. กรุงเทพฯ : รามคำแหง, ๒๕๔๔.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **พิธีกรรมในพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพฯ :ธรรมสภา, ๒๕๓๐.
- _____ **พระวินัยยิ่งใหญ่กว่าที่คิด**. กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, ๒๕๓๐.
- _____ **พุทธธรรม**. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- _____ **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.
- พินเขนทรนาถ เซาธูรี. **พุทธสถานในอินเดียโบราณ**. แปลโดย สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๔.
- พุทธทาสภิกขุ. **ตำราคุณพระภิกษุ แปลจากขุมทรัพย์จากพระโองการ**. กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, ๒๕๓๐.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **มหาจุฬาเตปิฎกวินยปิฎกเกมหารวิงคปาติ ภิกขุณีวิงคปาติ มหาวคคปาติ จุฬวคคปาติ ปรีวคคปาติ**. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาฯ พระวินัยปิฎก มหาวิงค ภาค ๑-๒, และภิกขุณีวิงค มหาวรรค จุฬวรรค ปรีวรรค**. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- _____ **สมนตปาสาทิกา มหาจุฬาอฎฐกถา (ปฐโม, ทุตติโย, ตติโย ภาค)**. กรุงเทพฯ : วิญญาน, ๒๕๓๒.
- _____ **กุงขาวิตถรณี**. กรุงเทพฯ : วิญญาน, ๒๕๓๒.
- _____ **วินยสงคหฎฐกถา**. กรุงเทพฯ : วิญญาน, ๒๕๔๐.
- _____ **วชิรพุทธธิฎฐิกา**. กรุงเทพฯ : วิญญาน, ๒๕๓๒.
- _____ **กุงขาวิตถรณีปุราณ-อภิณวฎฐิกา**. กรุงเทพฯ : วิญญาน, ๒๕๓๒.
- _____ **วิมตติวินทนีอนฎฐิกา (ปฐโม,ทุตติโย ภาค)**. กรุงเทพฯ : วิญญาน, ๒๕๓๒.
- _____ **สารตถูปกาลินีฎฐิกา (ปฐโม-ทุตติโย-ตติโย ภาค)**. กรุงเทพฯ : วิญญาน, ๒๕๓๒.
- _____ **พระวินัยปิฎกฉบับแก่นธรรม**. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

- เก็บเพชรจากพระไตรปิฎก. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.
มหามกุฏราชวิทยาลัย. **ปฐมสมันตปาสาทิกา แปล ภาค ๑-๓.** กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย,
๒๕๓๕.
สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **วินัยมุข เล่ม ๑-๒-๓.** กรุงเทพฯ : มหามกุฏ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘.
สุชีพ ปุณฺณานุภาพ. **พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน.** กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย,
๒๕๓๗.
เสฐียรพงษ์ วรรณปก. **พระไตรปิฎกวิเคราะห์.** กรุงเทพฯ : รุ่งแสงการพิมพ์, ๒๕๓๐.
แสวง อุดมศรี. **วินัยปิฎกเล่ม ๑-๒.** กรุงเทพฯ : ประยูรวงศ์, ๒๕๔๖.
พระอุตรคณาธิการ. (ชวินทร์ สระคำ). **ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอินเดีย.** กรุงเทพฯ : มหา-
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.